

ДИМИТЪР КИРКОВ

ЛЮБОВ В АДА

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ
ЩАСТЛИВО РОБСТВО

I

Дионисий Ралев беше неопитен, няма да бъде погрешно, ако се каже, че беше наивен дори за своите деветнайсет години, когато започна историята му с Юлика. Той, разбира се, много пъти я беше виждал, макар че с баща си, с чичо Йона, живееше чак в другия край на Хълма. Виждал я беше като нещо бляскаво, но толкова далечно и чуждо, така недостижимо и заслепяващо, че по-скоро му беше безразлична, отколкото да бе усещал интерес към нея или още повече, да ѝ се беше възхищавал. А да се влюби в Юлика и тя да го обикне, гимназистът Дионисий Ралев не бе мечтал нито за миг.

Делеше ги какво ли не и преди всичко възрастта. Юлика бе на двадесет и три, а в четирите години разлика се прокрадваше пукнатинката между телесния разцвет на жената, стигнал при нея своя благословен връх, и наскоро проходилата, пъргава, но сляпа мъжественост на Дионисий. В началото обаче за него по-забележима и важна беше друга една разлика — че Юлика е богата, поне сравнени с неговата позорна нищета, парите и охолството ѝ просто смазваха. Тя беше и красавица, ако може да се назове с една дума оная светла прелест на тънките ѝ черти и оная тъмна съблазън, която предизвикваха те, а Дионисий беше ъгловат и кокалест юноша, по-блед от обичайното и някак още неопределен на вид, дори младата брада, която той вече бръснеше, не растеше равномерно и оставяше по лицето му голи детски петна.

А как бе облечена Юлика! Дрехите ѝ бяха чудна хармония от коприна и кадифе, от органдин и моаре, модните журнари, получавани от Париж и Брюксел, само намекваха онова, което постигаше тя от моделите и тъканите. Фантазията ѝ тук не знаеше предели, загатнатите идеи Юлика разгръщаше до края им, а на госпожа Тинтялова, прочутата модистка в града, оставаше само да пробва, да трака тегелите като проста шивачка и да мънка с пълната си с карфици уста: „Невъобразимо! Уникат!“ Но госпожа Тинтялова не се отказваше от това робско подчинение, подобно робство е сладко, а свободата пред Юлика щеше да е възмутителна, госпожа Тинтялова се чувстваше като

съавторка на гений, знаеше, че това е великолепият ѝ шанс да се измери и тя с големия свят, но уникатите си оставаха на Хълма, загръщайки прелестното мургаво тяло на Юлика.

Какво представяше Дионисий насреща? Лъсналият му от гладене панталон и разръфаната ученическа куртка, на чиито лакти сам той внимателно бе сложил кръпките, бяха неговият единствен кат дрехи. На главата му се мъдреше корава фуражка, останала от румелийската милиция, защото ученическата му шапка я бяха откраднали, пари за нова нямаше, а фуражката се бе запазила от антикварното дюкянче на чичо Йона — Дионисий само смени кокалената ѝ кокарда с монограма на мъжката гимназия. Това беше всичко, ако не се смятат захабените хасени ризи, такъв изглеждаше младежът преди Юлика да го преобрази.

Но началото не беше ден или два и през цялото време Дионисий изпитваше мъчителен срам от школската си униформа. Ако беше по-смел и опитен, той би могъл дори нехайно да се присмее на своите отеснели дрешки, показвайки, че те са нещо случайно и незначително, ала Дионисий правеше обратното, всяка мисъл за шега гаснеше у него и той безполезно се мъчеше да маскира дупчиците и лекетата. Без съмнение разликата в облеклата беше важна, веднага биеше в очи и би смутила всекиго, но момъкът болезнено я преувеличаваше, докрай потъваше в унизителното си усещане, че този избелял син костюм е нещо неотделимо, вечно прилепнало към плътта му.

И наистина от дългото носене дрехите бяха приели формите на неговото тяло, предателско продължение бяха на членовете му и като гледаше излинелите крачоли, Дионисий сякаш виждаше голите си крака отдолу, а и куртката повтаряше очертанията на гръдния кош, изхвъркналите плешки и острите ъгли на лактите. Струваше му се, че никога няма да може да свали, да изчегърта от себе си тази жалка вълнена материя, на която беше станал роб и която му ставаше все по-омразна, а покрай нея той намразваше и онова, което издайнически стоеше под повърхността, намразваше собственото си тяло и то също му изглеждаше жалко и несъобразно.

Разбира се, вехтите дрехи бяха последица от бедността на Дионисий, но за стеснението на младежа съществуваше и друга една по-дълбока и по-тайна причина. Може би срамът от облеклото прикриваше и донякъде заместваше с преувеличения си вид

действителния телесен срам на Дионисий, а може би тъкмо облеклото бе изострило неговия натрапчив срам от робството на плътта. Така или иначе, чувствителният момък несъзнателно смесваше материално-заменимото и телесно-незаменимото, едното робство с другото, сякаш платът на куртката и плътта на гърдите му бяха сраснали и тази органична тъкан от плат и плът в еднаква степен се смущаваше от Юлика.

Това го сковаваше, правеше го непохватен по онова време за неща, които иначе умееше, а Юлика като че не забелязваше угнетения вид на младежа и не разбираше накъде да насочи своята щедрост, за да го избави от притеснението. Да, щедростта ѝ бе несъмнена, само принадлежностите за рисуване, които му беше купила, струваха колкото два костюма. И доста късно, когато Дионисий вече бе затънал в своите младенчески терзания, тя обърна внимание на дрехите му.

Тогава те дори не бяха на неговия гръб, бързо се беше изхлузил той от тях и ги беше метнал върху тънконогото канапе в стаята ѝ, а двамата лежаха на широкия нисък креват, уморени и притихнали. Унесеният уж поглед на Юлика се плъзна по купчината на канапето и тя каза нещо деликатно, меко, в смисъл че куртката не му подхожда вече или нещо подобно, но Дионисий замря, защото думите ѝ бяха неочаквани в оня момент, изненадващо разголваха слабостта му и като придърпа завивката над голото си тяло, той отвърна с упорит хлапашки глас:

— Добра е! Знаеш как дебнат даскалите за униформите!

— Е, даа... — провлачи Юлика и бавно се притисна до него, но вечерта отново го вкара в спалнята си, а върху същото канапе бяха подредени костюм с жилетка, три ризи, тъмножълти обувки и няколко вратовръзки, сякаш Дионисий беше кръщелник, а Юлика го поемаше неповит от осветената вода на купела, за да го загърне в своето облачение. Кръщелникът все пак се възпротиви малко в ръцете ѝ, докато в края на краищата намъкна новите дрехи, но в тях се почувства още по-сковано, отколкото в предишните.

Твърдата яка подпираше брадата му, дебелият гъон на подметките едва се огъваше и скриптеше присмехулно, а модното сако се мотаеше около кръста му и отдолу подвяваше хлад. В тая премяна Дионисий всеки миг усещаше някакво свое натрапчиво присъствие, но толкова несъответно на същността му, сякаш го бяха подменили.

Нацупен, той се бе оставил на Юлика да го донаглася и да му се любува, въртеше се насам-натам, както тя го побутваше, а в далечния край на хола Милетко смучеше през сламка коктейла си, ухилен и доволен от своята следобедна покупка. Дионисий не можеше да проумее кога Юлика бе успяла да поръча на брат си да избере всичко това, след като почти не се бяха разделяли. Може би предварително бе решила и се бе разпоредила, може би подмятането за куртката му не беше случайно?

Както и да е, в тоя вид осмокласникът Дионисий Йорданов Ралев не биваше да се появява на улицата, само това му липсваше, за да го изхвърлят окончателно от гимназията, и той обличаше новия костюм единствено в дома на Юлика. Ако имаше други гости, като невестулка се шумугваше през задния вход в гардеробната, сръчно скатаваше униформата си и захвърляше фуражката, надяваше одеждите и трескаво навираше глава в примката на вратовръзката, изпотен от бързането и от унижителното чувство, че носи дрехи под наем. После минаваше по един страничен тъмен коридор до централното антре, стъпвайки на цяло стъпало, за да не го издадат обувките, тихичко откряваше външната врата и звънваше, сякаш току-що е пристигнал, а Юлика сама го посрещаше и го въвеждаше сред хората, подменен и неузнаваем.

Тоя таен театър на преобличанията продължи дълго, дори след като гардеробът на Дионисий се обогати. Пак Юлика измисли всичко. Тя беше купила тъмносин, добре изпечен шевиот и заведе Дионисий при първоразрядния крояч бай Климент Тепавичаров, който с астматично пъшкане изслуша необичайната поръчка да ушие ученическа униформа на момчето. Точно такава нещо бай Климент не беше правил, но иначе бе свикнал да прикрива с изкуството си хорските дефекти и веднага разбра, че пак за дефект става дума тук, за дефекта на ученичеството, дете трябваше да се преиначи и да не бие много-много на очи. И извая той странна дреха, двойствена и двусмислена, която хем беше куртка — защото четири пришити джоба с капаци имаше тя и пет копчета отпред, и широк платнен колан, хем не беше съвсем куртка — защото, като поискаш, капациите гладко и незабележимо се прибираха в джобовете, разкопчаните две горни копчета отваряха симпатични ревери, а и коланът можеше да се сваля.

Всички законни елементи според наредбата на Министерството на просвещението се кипреха на тая полукуртка, така че и най-заядливият даскал нямаше за какво да се хване, но същевременно със своя скъп плат, с елегантната си кройка и с коварната си изменчивост това полусако се измъкваше от вратата на правилниците. Не беше униформа то, но все пак беше форма на онова междинно състояние, в което бе изпаднал тогава Дионисий Ралев. Появила се наглед случайно на гърба му, тая форма имаше всъщност своето необходимо съдържание, тя вадеше наяве прикритата житейска двойственост на младежа, показваше и неговото душевно двусмислие, и двусмисленото отношение на чуждите хора, което се колебаеше между гнева и подигравката, между полупрезрението на едни и полузавистта на други.

Веднъж, когато вече бе подносил новите си дрехи, го срещна Гогица и отдалеч разпери ръце:

— Я-а! Я-а! Какво виждам! Как си се пременил!

— Като на сгоден циганин брат му! — непредпазливо рече Дионисий, гледайки право в пъстрите очи насреща.

— Не чух?! Годож ли? — с ехидна радост трепна Гогица. — Кой се е сгодил? Ти ли бе?! — доверително сниши глас той.

— Сгодила се е баба ти за първата си унука — също тъй доверително, имитирайки го, отвърна Дионисий, но мъжът не се ядоса, а шепнешком изскандира, като подмигваше на всяка сричка:

— Гор-чи-во! Шшшт! — вдигна той показалец пред носа си и тържествено отмина.

Тая нищожна закачка с младежа и въобще всички негови истории около куртката и сакото му, около копчетата и джобовете изглеждат толкова дребнави и незначителни, че за тях не би трябвало дори да се споменава, когато говорим за любов — и то за любов с такава жена като Юлика! Само че тогава Дионисий пилееше половината си сили именно за тях, може би защото те бяха дразнещата видимост на неговата неустановеност, и така дребното се превръщаше в нещо огромно, чрез неговото джуджешко лице той разговаряше с всичките свои големи идеали, теоретични представи и действителни желания, които се бяха объркали в душата му. Но и след края Дионисий не забравяше ни една подробност от тия шивашко-дрешни приключения, в спомена тягостно се повтаряха смущенията, унижителните

преобличания, туткавите проби при бай Климент, сякаш всичко това можеше да се мери с по-едрите събития и по-дълбоките чувства в историята му с Юлика.

II

А в самото начало на тая история Дионисий бе нагласил статива си близо до къщата на Антови и рисуваше порутен зид с надвиснала над него стряха. Залязващото слънце плъзгаше лъчите си по керемидите, оттам светлината се изливаше по зида и вече повторно, восьчнозагасваща, капеше върху отломъците по земята. Това движение на светлината искаше да хване Дионисий — в последния отрязък от нейния живот, макар че горе, от невидимото на картината небе, все още бликаше сила и топлина.

Труден опит, труден и почти невъзможен за акварелните бои, с които си служеше младият художник. Иначе формите на стряхата, зида и отломъците бяха чисти и точни и ако човек не знаеше какви са намеренията на младежа, щеше да каже, че рисунката е чудесна. Или малък подтик трябваше на наблюдателя, за да усети, че във всяка капка умираща светлина все още грее окоето на слънцето и дори най-долу, където лъчът се превръщаше в тъмнина, оставаше раждащо зърно, защото зад плътните покривала на сенките се пазеше искрица от горния светъл свят. Но тъкмо подтиктът не се появяваше. Дионисий можеше да го обясни, но за кой ли път вече не успяваше да го внуши чрез картината, въпреки че много пъти бе рисувал това ъгълче в различни часове пред смрачаване, и сега се мръщеше, недоволен и от себе си, и от износените четки.

— Чудесно! — чу зад себе си той нисък женски глас и като мръдна глава, видя блестящата Юлика, върху чиято ефирна тъмнорозова рокля залязващата светлина за миг се възраждаше. Дионисий се разтърпка и изсумтя, но не отвърна и жената продължи сериозно и повлечено: — Отдавна гледам упоритото ви вдъхновение. Простете, полюбопитствах... Може ли?

— Е, да, разбира се — заядливо каза момчето. — Поне улицата е на всички.

— Ах, пардон... — Полите се огънаха и светлината се разсипа на всички страни, ала преди жената да си тръгне след грубия отговор, Дионисий отстъпи от статива и някак церемониално протегна ръка:

— Моля!

Юлика се поколеба, но приближи, присвивайки кръглите си очи.

— Чудесно! — повтори след малко тя. — Веднага бих познала мястото. Артистично...

Дионисий вече бършеше четката, без да сваля поглед от тънката игра на светлосенките по роклята, и отстрани се виждаше само как той се е вперил жадно в жената. Тъкмо това забеляза тя за миг и като разтегна глезено устни, рече:

— Много искам да я имам. Истинска прелест...

— О, преувеличавате! — поласкан смотолеви Дионисий. — Опити, опити на проходащ... — Обаче чевръсто измъкна ножчето си, свали кабарчетата и подаде още мокрия картон на Юлика:

— Ваша е.

По-късно той стотици пъти щеше да бъде покоряван от изкуството на Юлика да иска и да получава леко и естествено онова, което пожелаеше. Това беше дарба някаква нейна, в която нямаше хитруване и умилкване. Юлика умееше просто и ясно да назове необходимия ѝ предмет, или каквото ѝ беше хрумнало, и много рядко се случваше да не вземе назованото. Според обстоятелствата и хората гласът ѝ се изменяше, а също изразът на лицето ѝ — кадифени или копринени отгоре, сладки и обайващи или по-остри и категорични понякога, но в каквото и да беше обвита сърцевината на нейното искане, вътре присъстваше нещо твърдо и непреклонно, една будна и зорка воля, която не изпускаше целта си. И не само Дионисий отстъпваше. Всички обикновено отстъпваха, макар по-късно някои да се укоряваха за своята слабост и лекомислие.

Юлика държеше за ъгъла рисунката, разперила грациозно настрани изцапаното си кутре.

— Мерси! — щастливо продума тя. — Но аз ви оставам задължена... — И докато Дионисий се опитваше да обясни цялата нищожност на подаръка си, жената възкликна: — Ах, сетих се! — подаде отново картоната на момчето и деликатно откопча мънистената си чантичка.

— Гледали ли сте „Любов в ада“? — попита тя и измъкна два от големите зелени билета за ложата на кино „Астра“. — Мой малък реванш! За представлението тая вечер са. И приятелката ви ще бъде изненадана...

Дионисий не беше гледал филма, нито бе стъпвал в ложата на киното, само през прозорчето на касата беше виждал кочан с такива билети — немислим и непотребен за него лукс.

— Излишно! Няма нужда! — възпротиви се от кумова срама той.
— Пък и няма кого да вода...

— Да не сте зает? Може би уроците за утре... — съчувствено рече жената.

— А, глупости! Не е там работата — с предишната грубоватост отвърна момчето и за пръв път погледна отблизо лицето на Юлика. И веднага забеляза, че зеницата на едното ѝ око не е кръгла като на всички хора, а се е разляла настрани в теменужения ирис, очертавайки неправилен овал. Той бързо отмести поглед, защото му се стори, че го е задържал неприлично дълго върху чуждия недостатък, но тутакси се върна на неестественото око, като си мислеше, че утре по психология имат урок за адаптацията и че тъкмо свиването и разширяването на зеницата е примерът за привикването на човека към различната сила на светлината. Интересно, отговаря ли на теорията? — разсейваше се Дионисий и същевременно не преставаше да слуша какво вълнуващо зрелище е „Любов в ада“, каква изключителна творба, а и сам, взел вече билетите от ръката ѝ, вяло отвърщаше на детинския възторг на жената.

— Завиждам ви! — каза Юлика. — И ме съблазнявате. Искане ми се пак да го видя. Но местата са вече ваши... Ще ме приемете ли, ако нямате друго наум? — лукаво изгука тя.

— Каква скромност! — ухили се и Дионисий. — За мен е чест да ви покана в собствения ви кинотеатър.

— Така ли? Вие ме познавате?! — усмихна се продълговатата зеница. — А сам не се представяте! — И Дионисий усети в ръката си хладна тънка длан, която бързо и леко се измъкна от пръстите му.

Тъй като нямаше много време до прожекцията, Юлика се разбърза, покани го да остави у тях статива и кутията си и като прекрачиха в хола на долния етаж, попита:

— Значи вие сте синът на чичо Йона? Жалко! Бог да го прости! Един коктейл?...

— Мм... с удоволствие, да не закъснеем... — неуверено рече Дионисий.

— Един коктейл на господина, докато се преоблека — поръча Юлика на слугинята, която ги бе посрещнала в преддверието и мълком се беше вмъкнала след тях.

Жената донесе чашата, но не си тръгна, застана до отсрещната стена и обърна като тава срещу Дионисий бялото си плоско лице. През откренатата врата на съседната стая, където влезе Юлика, се дочуваше шумолене на плат, потракване на закачалки и стъкълца, а от време на време и гласът на младата господарка, която питаше нещо Дионисий, дреболии всякакви — в кой клас е, отдавна ли рисува, обича ли да ходи на кино, но въпросите се късаха наскоро думата, а после Юлика доизричаше останалите срички и момчето неволно си представяше каква е причината за това прекъсване и заекване, какво пречи на жената да изговаря гладко думите, представяше си как тя издърпва роклята през главата си, навежда се да оправи чорапа си, извива се, протяга се, извъръща се, навлича другата дреха, пригладжда гънките ѝ — и от тия представи, а също и от коктейла, той се потеше, още повече защото му се струваше, че плоското лице насреща го дебне враждебно да не би да залее нещо с напитката.

Дионисий отвърщаше гръмко и отсечено, сякаш за да заглуши и шумоленето на платовете отгатык, и шумоленето на кръвта в собствената си глава, но тъй като не можеше да помръдне сред меките възглавници, излизаше, че приказва на слугинята. И действително, в тоя момент неговите механични отговори бяха отправени еднакво и към слугинята, и към всеки един неодушевен предмет в хола, защото истинското му участие в разговора с Юлика беше тайното шумолене на момчешките представи за нея. Най-сетне тя се появи в тоалет от тъмносиня тафта и Дионисий, изпразнил неусетно чашата, се изтръгна от прегръдката на фотьойла.

— Живке, какво правиш тук? — учуди се Юлика. — Имаш да казваш нещо ли?

— Господин Антоу взе фыйтон от пяцата и замина... — плачливо, въртейки глава, слугинята назова едно близко градче в полите на планината.

— Подир цирка ли?

— Ъ-хъ!

— Ще се върне! — небрежно рече Юлика. — Не му е за пръв път. Ти яж и ако закъснея, не чакай. В салона съм.

После двамата с Дионисий се спуснаха от Хълма и миг преди да загасне осветлението, разпоредителят на балкона им отключи ложата.

А филмът наистина беше потресаващ. По някаква пълноводна река, край която се простираха джунгли, се носеше весел параход. Сред гъмжилото на палубата бяха Той и Тя, красиви, загорели от слънцето и, естествено, влюбени. Всичко беше прекрасно, но при завоя на реката се мярна кану с отвратителни туземци и скоро се оказа, че те са направили клопка от дървесни стволове. Параходът налетя върху тях, проби се и коритото му взе да се накланя, пасажерите изпокапаха от борда и течението ги отнесе надолу, а туземците с цялата си ярост се нахвърлиха тъкмо върху Него и Нея. Плениха ги, но бързо се скараха за плячката и се разделиха, отвеждайки Него на север, Нея — на юг. Двамата обаче не се примириха с разлъката и когато всичко изглеждаше безнадеждно, те се изплъзнаха от своите похитители, оставяйки се на мощния любовен инстинкт, който ги подгони един към друг през ада на джунглите.

И оттук нататък потекоха главоломни приключения. От една страна ги заплашваха дивите зверове, от друга ги преследваха не по-малко дивите туземци, опасностите и спасенията следваха с поразителна бързина, а Юлика беше впила пръсти в плюша, с който бе облечен парапетът на ложата, наклонила се бе напред и не сваляше очи от екрана. Дионисий, седнал малко зад нея, я поглеждаше присмехулно от време на време и си мислеше, че жената има странен вкус, щом отново се вживява в тоя глупашки фарс. Все едно му беше всъщност, филмът забавляваше и него и той се канеше да разкаже на приятелите си утре, че го е гледал от ложата, и то със самата собственица на кино „Астра“.

А междуременно изпитанията на платното стигнаха своя връх. Последна пречка делеше Него и Нея, някакъв не много широк водоем, но тоя водоем пъкаше от крокодили. Двамата се виждаха, страстно простираха ръце и все пак на мъжа бе по-лесно, защото той беше пречукал вече своите врагове. Ужасни колебания изпитваше жената — по петите ѝ търчаха диваците, от джунглата долитаха грозните им кръсъци и за няколко мига тя трябваше да избере или зъбатите муцуни на крокодилите, или хищните ръце на преследвачите. „Крокодилите, крокодилите по-добре!“ — подсказа ѝ провидението и за миг жената притисна сърцето си, завъртя се замаяна и се бухна във водата.

„А-ах!“ — простена Юлика и раздвижи ръце по парапета. Още по-чевръсто движеше ръце нещастната влюбена, плувайки към отсрещния бряг, но от тинестото дъно се отблъсна огромен крокодил и уверено тръгна да пресича пътя ѝ. „Край, свърши трагедията“ — рече си Дионисий, ала сгреша, защото онзи на сушата се разтърпка, който знае защо засука ръкавите на дрипавата си риза и с шампионски плонж разсече водата. И започна дълга надпревара между животното и човека, крокодилът въртеше опашка, мъжът пердашеше с ръце и крака и само на метър от прекрасната плът на любимата Той пресрещна зловещата уста. Тракнаха челюстите, но мъжът също не си поплюваше, сграби ги под лявата си мишница и в бясно кълбо крокодилът и любовникът се забъхтаха из водата...

Дионисий се беше поувлякъл в тоя върховен момент, едва чу как Юлика прошепна — „Божичко!“ — и в същия миг хладните ѝ пръсти стиснаха здраво ръката му. И момчето се вдърви, сякаш го беше захапал крокодилът от екрана и всяко помръдване щеше да го завлече по-надълбоко в зъбатата паст. Пред погледа му се сменяха несвързани картинки, но Дионисий нито разбираше, нито искаше да разбере какво става във филма. Без да помръдне глава, той бавно изкриви очи към Юлика, двоумейки се дали жената се залови за него от вълнение и уплаха, или друга някаква беше работата...

За градската младеж в ония години стъмнените кинозалони бяха естествено поле на всяко любовно начинание. Според неписаната конвенция на ухаждането киното се явяваше задължителен елемент в сърдечния ритуал. Да поканиш момиче на кино, вече беше знак на признание, а да хванеш ръката му в полумрака и да допреш пламнала буза до неговата коса, означаваше, че и двамата сте подпечатали скрижала на вечната любов. През киното минаваше пряката пътека към душата на избраницата и Дионисий знаеше за съществуването на тая пътека, макар сам да не бе минавал по нея. Той предполагаше също, че птичи песни се носят по пътеката, че сладък ефир гали челото и розови облаци те пренасят като с криле над стръмнините и сега, след допира на Юлика, целият този цвъртеж, ефирът и облациите рукнаха и се завъртяха в главата му, но, от друга страна, Юлика съвсем не изглеждаше такова девойче, дете ще го водиш на кино, за да му пипнеш ръчичката, още повече че Дионисий бе вковал поглед в

профила ѝ и виждаше по него ужас и напрежение от любовния ад, който още трещеше на екрана.

Тя нито се извъръщаше към момчето, нито отпускате пръстите си и по никакъв друг начин не подсказваше като как да се приема постъпката ѝ, докарвайки колебанието на Дионисий до отчаяние. Десницата му лежеше като цепеница на коляното, отгоре беше кацнала женската длан и момчето взе да съобразява, че ако си измъкне полечка ръката, ще обиди някак госпожица Антова, ако пък остане така, тя ще усети скритите му мисли, в които самият той се виждаше като вулгарен нахалник, наслаждаващ се потайно поради чуждата слабост. Положението ставаше нетърпимо, от пълното обездвижване гърбът го заболя и като си повтаряше тромаво: „Ще я успокоя! Ще я успокоя! Каква дивотия!“ — Дионисий се пресегна, потупа с лявата си ръка ръката на Юлика и чу как от пресъхналото му гърло глупаво се отрони: „Не се бой.“ „Няма“, проточи „я“-то жената, без да го погледне, и тутакси пръстите ѝ се гушнаха в неговите потни пръсти. И чак сега гимназистът Дионисий Ралев истински се уплаши.

Никакво удоволствие нямаше за него в тия минути, а само едно мъчение, и преди да светнат лампите, когато вече любовта в ада ликуваше, тя го пусна и се изправи.

— Хайде да преварим публиката — гальовно каза Юлика и тази простичка подкана звънна в момъка като сребърна камбанка.

III

Стреснатият в дрямката си разпоредител остана да се кланя зад тях в коридора, а на стъргалото блъсканицата бе понамаляла, защото беше минал ученическият час, и Дионисий остро огледа улицата. Пред изхода клюмаше някакъв господин, позната градска физиономия, и щом ги видя, той подскокна към Юлика.

— Госпожице Антова, научих от Живка, че сте тук и ви чаках — жалостиво рече господинът и свали меката си шапка. Като пристъпяше по тротоара и принуждаваше човека да върви ребром до нея, Юлика сбръчка нос:

— Учудвате ме, Тодоринов. Толкова приказки следобеда...

— Но, Юлике, умолявам ви! — сниши глас оня, а Дионисий мрачно обърна глава, но наостри ушите си. — Юлике... като ви съпровожда сега, ще ви обясня пак. Не придирийте на брата Тодора. Случайно е станало!

— Ох, напразен труд, Тодоринов! Уморена съм, разберете! Направо си лягам. — Юлика провлачваше гласните и късо, неохотно произнасяше останалите звукове, така че речта ѝ получаваше една небрежна мелодичност и същевременно — когато се поудължеше повечко някой вокал — върху отделни думи падаха нелогични ударения. — В една посока сме със съседа — продължи тя и извърна лице към момчето. — Нали се прибираш вкъщи, Дионисий?

— Естествено! — някак заплашително рече той. — Ще те изпратя!

Господинът смаяно изгледа опърпания ученик, защото госпожица Антова не допускаше да ѝ говорят на „ти“, нито сама си позволяваше такава близост с другите, и докато отвори уста и каже: „Утре заран...“, Юлика се вряза сред хората и Дионисий я последва.

„Тоя ще е брат на онова говедо! Един грош не плати за етикета мошеникът!“ — скришом се обърна назад момчето, но нищо не попита жената. Беше краят на октомври, мирис на пресен дим се хлъзгаше по склона на Хълма, новата луна се бе изтеглила нагоре и пушнала под себе си в безоблачното небе пълна шепа със звезди. Макар и светла,

нощта бе многосенчеста и тия рехави сенки трептяха, незабележимо сменяха местата си, сякаш им беше омръзнало да си играят сами и сега лукаво се прокрадваха след двамата замислени спътника.

Още в подножието Дионисий бе опитал да заговори нещо за филма, но Юлика единствено въздъхна, като внимателно избираше къде да стъпи по калдъръмената улица, кръстосала ръце високо на гърдите си и обгърнала рамене. Движението по неравната стръмнина скриваше неловкото мълчание, а покрай жената и Дионисий долови хладината на есенната нощ. Той размърда плещи, за да се стопли, но вече не можеше да спре бяга на издайническите тръпки и пред дома на Антови едва се сдържаше да не се разтрепери. Стомахът го присви от глад и хем му се искаше да грабне багажа си и да тръгне, хем усещаше, че нещо стана с Юлика, че някаква празнина се появи в скорошното им познанство, която той бе длъжен да запълни.

Докато чакаше да отключи пътната врата, младежът гледаше в колебливата светлина загасналото ѝ, бледо лице и изведнъж ясно почувства, че откакто госпожица Антова пусна ръката му, той не успява да задържи мисълта си на нищо друго, че всичко, което се случи след това — и срещата с господина, и няколкото разменени думи с жената, и всичките му усещания по пътя, са всъщност една празнина, нещо ненужно и несъществуващо, безсмислено разтягане на паузата между мига тогава и мига сега, когато трябваше да ѝ пожелае най-сетне „лека нощ“.

Юлика обаче го изпревари.

— Рано застудя — каза тя и бутна едното крило на вратата. — Ела! Хвани се за мен!

Преди да хлътнат в тъмнината на двора, под стария разклонен бряст, Дионисий зърна тънката осмица на тялото ѝ. Предишната уплаха и колебание лумнаха в него, още щом чу първия звук от гласа на Юлика, но заедно с тях и някак, независимо от тях, наедряваше една решителност да върви след нея, уловен за ръката ѝ, пък каквото ще да става. И тая решителност не беше нито на плахите мисли, нито на смутените му чувства, а беше сякаш самостоятелна храброст на олекналото тяло, което изведнъж спря да трепери, премина под мрачния покров на бряста, изкачи петте стъпала до входната площадка и без да изпуска Юлика, стигна едно помещение на горния етаж, в което имаше кахлена печка, ниска маса и двойни дивани като долу, а на

пода, близо до печката, бяха проснати две кожи от мечки, чиито препарирани глави зяпнаха насреща му. През цялото време тая сляпа решителност се редуваше с боязливото стеснение, като че играеха на прескочикобила и взаимно определяха пътя си — едното се сгърбваше и присвиваше глава, другото излиташе високо през него, после и то се снишаваше, за да подпре и изхвърли над себе си първото, и това мъчително за Дионисий непостоянство вървеше пряко волята му напред, в своята си посока, без той да може да го овладее.

Когато Юлика каза, че няма да буди Живка, а сама ще приготви сандвичи, когато му предложи коняка и наля чашите, когато запали свещите, угаси електричеството и седна до него на двойния диван, той се свиваше от неувереност — какво да прави и да говори нататък? — и от страх, че ей сега ще сгреша нещо непоправимо. Същото беше и в мига, когато ухото ѝ се изплъзна изпод устните му и чу, че е твърде дързък, и по-късно, когато тя каза зад гърба му — „Не се обръщай, глупчо!“, а в същия момент един от илиците на ризата му заяде и той усети как копчето отхвъркна в тъмнината, и далеч след полунощ, когато станаха от мечките кожи и докато се местеха в нейната спалня. Но тия кратки болезнени сепвания вече се бяха опрели на мускулестия гръб на неговата решителност, а гръбът се изправяше рязко като пружина, отмяташе от себе си колебанието и тогава Дионисий възбудено следеше как жената минава през стаята, жадно поглъщаше разлятата зеница, докато чукаха чашите, стремително се накланяше към Юлика и непохватно я прегръщаше през раменете. Тогава по бедрата на момчето плъзваха топли и разслабващи струи и всички членове на тялото му се задвижваха в удивителна съгласуваност, без каквито и да е мисли, съображения и предвиждания, и независимо че не бяха придобили още никакъв свой опит. Тогава на сдържаните в началото ласки на Юлика тялото на младежа отвърщаше с енергия, чиито връхчета той ясно бе долавял, но никога не беше подозирал действителната ѝ мощ, и тая енергия изтриваше буквално всичко в него, оставайки само тя единствена като нещо, което трябва да съществува и има смисъл да съществува. Тогава нищо повече не можеше да се разчлени и да се възприеме само за себе си, а всичко — и нежно откликващото тяло до него, и собственото му тяло, защото за момчето в ония минути това беше целият свят, — всичко се стапяше и се превръщаше в единосъщна топла магма, неделима и

всепроникваща, която едновременно се изливаше и се вливаше в себе си, и това свръхразумно движение единствено имаше правото на безкрайност.

Блаженото движение обаче не беше безкрайно. Онова единосъщно вещество, което инстинктът усещаше така, сякаш то бе изпълнило някакъв вечен океан, бързо изтичаше и дъното на океана се озъбваше пред младежа. Дионисий лежеше отмалял и раздвоен, чувстваше допира на чуждата кожа и лек гъдел от косите на Юлика, докато океанът пак започваше да прелива, двамата пак се разтваряха без остатък в него, зашеметени от своята неочаквана страст, и така океанът се пълни и изпразва няколко пъти, докато призори госпожица Антова и ученикът Ралев заспаха прегърнати.

Пръв се събуди Дионисий от тропане на вратата, напълно изтрезнял от страстта и ужасен. Преди да помръдне, дръжката безшумно се задвижи, някой понатисна отвън и се чу пресипнал подмазващ се глас:

— Ку-ку! Юлии!

И веднага мъжът отгатък забърника в бравата, ключът се изхлузи и звънна на паркета, а в тесния процеп се показа върхът на бомбе, зад което човекът криеше лицето си.

— Ку-ку! — игриво повтори той, без да сваля шапката и разтваряйки все повече вратата, а Дионисий стремглаво се мушна под завивката.

— Кой?! — Юлика сънено скочи в леглото и мургавата ѝ гърда перна момчето по носа. — Милетко! Как смееш?!

В същия миг вратата се затръшна и отвън припряно заскърца ортопедичната обувка на Милетко Антоу. Самата Юлика беше обърквана от нахълтването на брат ѝ, а Дионисий светкавично премяташе купчината дрехи, намъкваше ги как да е и не чуваше ни дума от успокоенията на жената. За секунда погледът му падна върху часовника на тоалетката — минаваше десет и половина, значи бе започнал третият час, по психология, в който щяха да го изпитват за адаптацията. В бързината той едва изрече: „Довиждане...“, забравил за статива и кутията си, изхвъркна от стаята, литна по стълбището надолу и връхлетя в първата врата, която му се стори изход на къщата. Тя обаче го вкара във вчерашния хол — сред него сега се бе разположил Милетко. „Мигар...“ — зина братът на Юлика и понечи да стане, а

Дионисий нелепо пробъбри: „Добрутро...“, и тутакси се хвърли към друга една врата, помитайки подноса на слугинята, която тъкмо се гласеше да внесе закуската на своя господар. Сподирен от дрънченето на съдове, младежът най-сетне напипа спасителния излаз, сурна се по петте стъпала и притича през двора.

Цял ден щеше да има той на разположение, за да преживява отново и посещенията си в кино „Астра“, и нощта, и пъзливото си бягство заранта, цял ден щеше да бъде свободен да се адаптира към неочакваното събитие в своя живот и ту да застива в блажено доволство от себе си, ту малодушно да пламва от срам, да слуша мъмренето на класния заради невъзможното закъснение, да дреме в бащината си къщурка и после да скита самотен по Хълма, целият бистър есенен ден лежеше отпреде му, за да го мъчи с видения и сурови съвети, докато на смрачаване Дионисий не се потътри по уличката на Антови и докато Живка — убита да дебне от пристройката край вратата — не го пресрещна и не събщи, че госпожица Юлика го вика при себе си...

IV

А сутринта госпожица Юлика още дълго лежа, като в просъница от време на време се сецаше, че се налага да каже нещо на брат си. От пет години, откакто умря баща им и двамата с Милетко живееха сами, такава конфузия не се бе случвала в техния дом. Впрочем с Юлика никога не беше ставало подобно нещо, и то не само в смисъл брат ѝ да се вмъкне просташки в спалнята и да я завари с мъж, но и въобще тя да подхване такава случайна връзка, която сякаш ѝ беше паднала от небето следобеда, подир унизителното обяснение и окончателното скъсване с Евстати Тодоринов.

Наистина, Юлика не се боеше от брат си, нито се срамуваше особено от стореното. Макар да бе по-малка от него, тя се беше нагърбила и с грижите за дома, и с деловата отговорност за общите им пари, и с отговорността за самия Милетко, когато Живка не се оправяше сама и плачливо я молеше за помощ. Такова нещо обаче се случваше рядко, защото Юлика не желаше да се бърка в пристрастията на брат си, нито пък Милетко помисляше да се меси в увлеченията на Юлика. Двамата се погаждаха като добре възпитани деца, всяко прехласнато в своите си играчки, и тъй като неприкосновената свобода и взаимната толерантност бяха основа на разбирателството им, никой не сочеше недостатъци в играта на другия, дори да ги виждаше. Забележки, упреци, сръдни и пререкания между брата и сестрата Антови не се чуваха, нямаше съперничество и корист и ако Юлика бе получила някакво първенство в грижата за имотите и за ценните книжа, то беше всъщност отстъпено драговошно от Милетко, за да се предаде той изцяло и спокойно на своите забавления.

Не може да не се признае, че към тая търпимост ги приучи баща им и че тя бе една от големите ценности на тяхното наследство. Е, търпимостта може би щеше да понамалее, може би щеше да има недоволства и дрязги, ако не беше останалата част от наследството, а тая част включваше доходни акции в няколко предприятия из града, включваше още модерното кино „Астра“ и една четириетажна постройка край гарата, която Стефан Антоу бе вдигнал, за да я дава

под наем, включваше, най-сетне, вилата в Манастирището и собствената им просторна къща, в която братът и сестрата имаха свои независими покои.

Добре се беше погрижил Стефан Антоу за своите деца, осигурявайки им твърда рента и възможност да притурят към наличното, макар да бе умрял млад, ненавършил още шейсет години, и особено като се има предвид, че веднъж, след Европейската война, беше стигнал до нулата.

През първите години на века той започна с малко мая, но реши да замеси голям хляб и хвърли всичките си пари в евтини гранични земи. Историческият идеал тогава стоеше пред него, националните задачи го подкрепяха и предприемчивият дух на Стефан Антоу не се съмняваше, че лелеяната справедливост на историята ще му върне десеторно всеки вложен грош. Той беше патриот и с цялото си същество усещаше как пукат и се огъват границите на Балканите, тирански наложени от вероломната Европа. Поробените братя стеноха отгатак, отечеството трябваше да живее под едно небе и въпросът, мислеше си Стефан Антоу, не е само до купените земи, макар тия земи също да влизаха в сметката му.

И когато прочете още мокрия манифест за началото на войната, втурна се без колебание в мобилизационния пункт и се записа доброволец за фронта. И замина — редник в пехотинската колона. На Хълма оставяше новата си голяма къща, вдигната със зестрата на Анастасия, оставяше самата Анастасия с болнавия си невръстен син, оставяше всички свои търговски кроежи, хитрости и сметки, готов да помете вековния враг и да умре за справедливостта, както бе готов всеки един от войнишките редици.

Първата катастрофа поколеба духа му и разклати паричните му дела. И докато се мъчеше да спасява останките, тресна изстрелът в Сараево, завлече ги новата война и вече държавата не чакаше доброволчеството на Стефан Антоу, а строго го призова, обмундирова го и го прати преводач в щаба на Трета тракийска дивизия, тъй като той налучкваше малко френски. След втората катастрофа Антоу загуби до сантим някогашните гранични земи, които влязоха в друга държава, а спечели единствено подофицерски чин и това, че покрай пленниците и вражеските документи поизучи сносно френския. Нищожна придобивка му се беше паднала, както нищожен му се виждаше и

целият свят, и курвенската история, и политиканите отляво и отдясно, и ненужно голямата къща сега, и куцията син, и повяхналата Анастасия. Няколко месеца той живя вцепенен, с трохите от предвоенно имане, радваше го рядко малката Юлика, която трудно свикваше с него.

Но Стефан Антоф изведнъж се отърси и беше спасен тъкмо от френския език. Съюзническата контролна комисия в града търсеше преводач, който да върши също нисша чиновническа работа, и бившият земевладелец извади голяма печалба в лотарията на ония объркани години, попадайки пред погледа на френския комисар. Твърде скоро капитан Роган отстъпи капрата на своята власт на отракания и сръчен българин, а Стефан Антоф шибна конете и препусна напред с гола дързост и храбро измамничество. Прозорците на голямата му къща светнаха, зад тях забълбука френски говор, лицето на Анастасия се поизпъна, слуги припнаха с табли в ръцете, Милетко щапукаше с ново моряшко костюмче, а Юличка въртеше чуждите думи като бонбон в устата си, докарвайки до възторг елегантните офицери.

Въпреки че хич не му беше работата, Стефан Антоф се докосваше и до снабдяването на сенегалците, и до мерките за ликвидиране на злощастната ни войска, и до най-хубавото, най-примамливото за него — до репарационните вноски. Може би капитан Роган го допускаше до тия свръхважни дела на френската република поради своето лениво благодушие или може би поради огромната си душевна заетост, защото точно тогава офицерът откри в „Двата гълъба“ Милка Сърцайова и макар логичният му ум да не си правеше никакви илюзии, сърцето му се бе увлякло пламенно по тая чаровна блудница, която в мигове на романтично замайване той наричаше пред Антоф „енигма на Ориента“. Разбира се, капитан Роган бе измъкнал енигмата от публичния дом и бе поел изцяло простата ѝ издръжка, а Стефан Антоф се понасили, но широко отваряше вратата на дома си пред Милка, и на Анастасия нареди да не се цупи, защото проститутката иначе беше тиха и внимателна, влюбила се беше сякаш в Юлика и веднага подари на момиченцето ефирна муселинова рокличка.

Немислимо беше преди погрома такава жена да стъпи на прага на тяхната фамилия, но какво да се прави, всичко бе застанало с главата надолу — ония общи стремежи и нрави, които преди десетина

години Стефан Анто̀в смяташе, че обединяват хората и ги правят народ, сега му изглеждаха прогорели и разнищени. Поне унижението му не беше безплатно като за другите, защото с два-три рисковани удара той бе отклонявал златния поток настрани и вместо да изтече през девет земи в десета, бе останал тук и бе станал негово богатство, а в крайна сметка и богатство на отечеството. Под носа на капитан Роган победеният сътрудник бе грабнал част от ограбеното със съзнание за своето пълно право и с мъка в душата — та няма такива като капитан Роган не бяха откраднали собствените му родни земи и не ги бяха подарили на чужденци?

Мръсно право, според Анто̀в, беше правото на кражбата, а и опасността бе голяма, тъй като скритите стоки и суми оставаха отразени в документи и ако някой проследеше внимателно тия книжа, той щеше да получи бърз куршум на острова, където преди цигани колежа бракуваните кранти, а сега чернокожите войници гръмваха с карабините си и изкопаваха трап между купчините конски черепи. Наистина смъртоносна бе опасността, защото преводач-чиновникът не мислеше само за себе си, а и за въоръжението на разформированата армия, което окупаторът унищожаваше или завличаше според позорния договор. Седем вагона с гаубични снаряди измъкна той веднъж от коловозите на Сточна гара, заличавайки ги от контролния опис, като преди това се уговори със запасния майор Аладжиджиев, а майорът прихвана вагоните нейде между Пазарджик и Саранбей и ги укри. И друг един път Стефан Анто̀в ликвидира по документи цял склад с разглобена планинска артилерия, експедира товарите с ешелон 0017, но такъв ешелон нямаше, просто за една нощ хората на Аладжиджиев потулиха всичко.

След пет-шест години, когато контролната комисия, а с нея и капитан Роган се бяха измели, когато Милка Сърца̀йова пак приемаше гости, а Стефан Анто̀в ходеше вечер през вечер при нея, веднъж тя му каза, че капитанчето е подозирало шашмите, но къде от мекушавост, къде заради нейните молби се е правило на разсеяно.

— Що ти трябваше? — взря се той в дълбоките очи на Милка, мъчейки се да разбере лъже ли. — Ако е вярно — продума, — да е жив и здрав!

Вярно беше. Но капитан Роган не беше вече жив, защото преди три години в един парижки департамент бяха проверили документите,

изхождащи от тоя град, и чиновникът бе изумен от грубите злоупотреби. И тъй като капитан Роган отричаше да е ползвал облаги, но не доказваше невинността си, и тъй като трябваше да се щади честта на победоносната армия, оставиха на офицера служебния му револвер, с който той си пръсна черепа, заплащайки изцяло кратките сладости на Хълма.

По същото време Стефан Антов чу благодарност за своя патриотизъм от водача на запасното войнство в царството, но сърцето му остана студено, какъвто беше и домът му. Вече бе погребал жена си, а Юличка изпрати в пансиона на френския колеж, в къщата прибра старата си леля, която заедно със слугинята се мотаеше подир Милетко. Тежко беше на бащата да гледа момчето си и макар че бе поръчал да не му отказват нищо, сам трудно се прибираще нощем. Но не му се пиеше, не му се и събираше с чужди хора и ако не беше при Милка, с часове стоеше сам на някоя маса в Гражданския клуб, потопил поглед в недопития вермут. Неохотно вадеше парите си наяве и вместо да ги завърти, както можеше, предпазливо ги влагаше на такива места, че да не искат много грижа тия пари, когато него нямаше да го има. Обидно малодушие го притискаше, необяснима апатия смучеше силиците му и като се размисляше за себе си, той не можеше да си отговори дали само смъртта на Анастасия го пречупи и отврати от всичко, или и недъгът на Милетко, или и крахът на отечеството, дето бе направил дребни и криви някогашните му големи мечти и почтени намерения.

— Жена ти трябва! — обади се веднъж леля му. — Вземи се ожени, Стефко! Какво си се отпуснал такъв?!

— Жена... — махна Антов и се скри в спалнята си. Окуцал му се виждаше неговият живот и никаква патерица нямаше да го оправи, пък за жена в такъв живот и Милка Сърцайова му стигаше. Цял народ поменуваше с огризки, че той ли?!

Ала един божи ден Милка изчезна от квартирата си, разчу се, че с глупака Пангулов е забягнала, и макар Стефан Антов да не повярва на приказките, не пита за нея и не я търси. Самата Милка го потърси след година, тоя път строга и сдържана, личеше си, че пара държи в ръката си и с това започна тя — че с пари разполага, че всичко, което е било, е свършено, каквото е имала да дава, го е дала, и каквото е трябвало да вземе, си го е взела, и че само едно нещо иска от Стефан:

да ѝ продаде другата си къща на Хълма, бащината, която Антоу даваше под наем след войната на бежански семейства.

Той недоверчиво слушаше и подпита как така се е замогнала, а Милка отвърна, че има хора, дето държат на нея, па нищо че са далеч, и уж неохотно, но намекна за превод на добра сума, от Роган санким, в сигурни пари, които не евтиняят всеки ден като нашенските. „Лъже! — рече си Антоу раздражено. — Лъже, че да откопчи нещо от мен“, но заговори за друго и изведнъж предложи да ѝ подари къщицата, сякаш да не падне по-долен от капитана. Отдавна бях решил, каза, и това ще е моят спомен в новия ти живот. Милка Сърцайова обаче се дръпна, не искала подарък, самостоятелност искала и да не си въобразява Стефан, че пак ще я карат постарому. Обиден и хладен, Антоу се съгласи, но реши да не пипа мръсните ѝ пари, като подпишат договора при нотариуса.

И щеше да го направи, когато отидоха двамата в къщата, за да въведе той Милка във владееенето, ала жената се вкопчи зло и отчаяно в реверите му и изсъска да не я мъчи, да не я унизява повече, а да си вземе своето и да се маха, и Стефан Антоу усети, че няма преструвка тук, че болезнена гордост има и мътно страдание — жалка, но единствена възможност за Милка да брои веднъж пари като хората, покрива над главата си да плати за цял живот, и че тъкмо него и бащиния му дом беше избрала тя за разплащането, сякаш чрез Стефан Антоу щеше да се откупи завинаги от върволицата мъже, които бяха минали през кревата ѝ в „Двата гълъба“, от пияните касапи, от пълчивите ръкоблудци, от имотните селски потурлии, скотски ръфаци тялото ѝ, сякаш чрез Стефан Антоу тя щеше да им върне кирливите гологани, вмирисаните на пот и ракия банкноти, които Милка сигурно беше оправяла с нежната си ръка, диплила ги беше сигурно под дюшека си, скверни пари, предназначени сега за Стефан Антоу.

Той се свъси от погнуса и съжаление, но каза: „Дай!“, а Милка Сърцайова забърника в чантата си, където вече лежеше крепостният акт за къщата, и вместо мазна пачка, пристегнатата с ластик, подаде му голяма тумбеста монета. Това имам сега, рече. Не отказвай! По-добра е от книжните пари. Не поевтинява, пък и от мен спомен.

Без да поглежда монетата, той я стисна и си тръгна със скованата походка на рано застарял човек. По тежестта в дланта си чувстваше

златото, а като се прибра вкъщи, пушна жълтицата в едно чекмедже и никога не я потърси.

Да, Милка Сърцайова плати и надплати бъдещия си дом и наистина не отвори вратата му повече пред Стефан Антоу. Но не го беше забравила. Година след продажбата прати при него бабичката, която бе прибрала при себе си за дружина, да пита дали господин Антоу не ще да направи добрина, да вземе за слугинче едно сираче, работно и послушно, защото деца имал господин Антоу, а тия деца искат гледане. Момичето било от далечно село, нийде никого си нямало, пък нали душа храни, търсело къде да се подслони. То стърчеше насред стаята, грозничко и покорно, но в разкривените кундури стояха стройни крака. Стефан Антоу мереше плоското като чиния, поруменяло лице и дръпна бабата настрана:

— Да не е таквоз... от „Двата гълъба“? — заплашително рече той.

— Чумата да те ръгне! — пръсна го с плюнка дъртофелницата. — Не видиш ли, че е дете, не е барвано!

— Добре, добре! Ама че божо лице носи... — махна й да мълчи той и се обърна към селянчето: — Как ти викат?

— Живка — плачливо отвърна то.

От втория ден Живка вече топлеше леглото му. Антоу не освободи старата слугиня, защото Живка не му трябваше за шетане, а за какво му трябва, той не криеше ни от леля си, нито от сина си, нито от Юлика, като си идваше тя вкъщи от пансиона. И всички свикнаха, разбраха го, както той разбираше капризите им. Живка поналя снага, изучи домакинството и най-важно — не омръзна на господаря си до неговата смърт, а като го погребваха, тя рида и би глава в ковчега му, но в завещанието името й не беше споменато за пари, казано бе само, че Живка има право да живее в дома на Антоуви, колкото тя пожелае. Навлязла беше в години Живка, минаваше трийсетте, привързала се бе към къщата и нямаше къде да ходи, а и децата, макар пораснали, искаха още гледане — нали за тая работа така й Милка я проводи навремето в богатата къща. Освен това, преди да умре, старият Антоу й бе заръчал да се грижи за тях, както за него се беше грижила, и най-вече за Милетко, за Милетко да се грижи, защото имаше нужда той от наглеждане и милувка. И както го разбра Живка, така и направи, а Милетко я прие като всяко друго удобство от бащиното му наследство.

V

Юлика не им се месеше, но тая иначе мека и ласкава Живка изведнъж почна да се бърка в истинската страст на Милетко и сама го караше да я гюмчи понякога с тежките си пестници. Глупост беше, според Юлика, да го възпират от онова, което той можеше и обичаше, защото брат ѝ нямаше вина за своята орисия.

Преди да проходи, когато Стефан Антоу предчувстваше първата война, Милетко се разболя и цял месец майка му трепери дали бебето ще оживее. То пламтеше в жар и се гърчеше, тънки жилки стягаха вратлето му, през разкривените устнички се точеше бистра слюнка и ревеше кански, с някакви животински вопли, особено на разсъмване, когато слънцето опитваше да се закрепи на ноемврийското небе. Лекуваха го и доктори, и стари баби, рано-рано Анастасия извика поп, за да не си иде детето некръстено. И то се съвзе полечка, а когато майката развиваше повоите да го къпе, сълзи капеха в хладката вода, като гледаше сбръчканата му старешка кожаца.

И дали от тая болест почна всичко, или грешката беше още от рождение, но Милетко не щеше и не щеше да проходи. Той пълзеше бързо из големите стаи, опирайки се повече на ръцете си, и се виждаше как едното му краче изостава назад и трудно се влече след тялото. Когато порасна, а баща му пак се готвеше да върви на фронта, вече беше ясно, че това краче не се развива като другото. Момчето се изправяше на здравия си крак, търсеше някой да го подкрепи и щапукеше неуверено, като само се бе научило да пада ловко и да не се удря.

И още един телесен недостатък се показва след време. Милетко приближаваше десетата си година и тогава забелязаха, че ръцете му растат някак къси спрямо тялото, едва достигаха пояса и висяха отпред като бухалки, но инак бяха яки и сръчни, и като се оставеше грозотията настрана, служеха му добре. Той често заставаше на тях, умееше да пази равновесие, пречупил кръста в дъга и отпуснал присвитите си нозе, и така, с главата надолу, пъргаво обикаляше къщата, слизаше дори и се качваше по стълбището, и въпреки че

номерът облекчаваше детето и го забавляваше, на Стефан Антоу беше противно да гледа и той с усилие приучваше душата си да търпи.

По онова време Милетко рядко напускаше двора, слугинята го съпровождаше до училище, но веднъж Анастасия го изведе на разходка и двамата минаха покрай игрището на „Тракийски юнак“ в подножието на Хълма. Преди войните, в неделните дни, това игрище се пълнеше с хора, които идваха на тумби, на тумби да наблюдават упражненията на юнаците. Драги бяха на очите стройните редици и стегнатите форми на младежите — бели калпаци с червено дъно, кремави ризи, пристегнати с черен пояс на кръста, и същите на цвят тесни гащи, закопчани под коленете. Още по-чудни бяха гимнастическите им игри, на които народът ръкоплещеше, но цялата тая сила и младост войната попиля и затри. След погрома дружеството бавно се съвземаше, изровени бяха от сандъците старите униформи, макар че сламеното магаре на игрището се беше издънило, висилката я бе хванала ръжда, а стругованите дръжки на паралелката бяха прогнили и изметнати.

В оня пролетен ден неколцина хърбави младежи се бяха строили под лоста, а мустакат юнак от някогашните майстори напразно ги учеше на коремното. Като видя какво правят, Милетко се вкопчи в летвите на оградата и лакомо ги зазяпа. На няколко пъти майка му го потегли да тръгват, но той ръмжеше и блъскаше ръката ѝ, възбуден от непознатата игра. И докато Анастасия се усети, той се шмугна във вратата, търколи се, куцукайки, до лоста и тромаво подрипна отдолу на здравия си крак.

— И аз! Чичо, хайде! — запъхтяно рече той на мустакатия, защото между късичките му ръце и желязото горе разстоянието беше голямо.

Старият юнак се подсмихна, но вдигна над главата си хромото момче. И щом се улови, Милетко набра мускули, изви снага и мигом се възкачи на лоста. Онова, което другите младежи се мъчеха да направят от цял час, той го стори бързо и леко. Задържа се, зачервен и съсредоточен, после се отпусна с главата напред, тялото му се завъртя около пръта и като опъна ръце и махна с крака, Милетко повторно кацна високо над всички. И тоя път победоносно огледа света под себе си — майка си, прибеляла от уплаха, слисания мустакатко, слабосилните юнаци — изсмя се щастливо и пак се гмурна надолу в

сладкия въздух, разлюля се силно на яките си ръчици и се пусна да изхвърчи далеч от висилката.

В тия две-три минути на победа и щастие той бе забравил недъга си и като тупна долу, изскимтя от удара на недружелюбната земя. Всички се спуснаха да го вдигат, учителят на младоците го изтърсваше от прахта и гърмеше с бодър офицерски глас:

— Бравос! Юнак! Ха̀ такачка! Като паднеш — голям ще пораснеш! — И докато го подаваше на майка му, рече: — Че той цял гимнастик бе, госпожа! Да ти е жив и здрав! Що не го дадеш при нас юначе? Нищо, че таквозинка...

Анастасия благодареше незнайно за какво, милвайки припряно Милетко по косата, а като се прибраха вкъщи, се затвори в стаята си и плака дълго и мъчително.

Обратно на майка си, момчето дълго и радостно преживява онова, което се случи на лоста. И нямаше нужда мустакатият да го кани на игрището, знаеше Милетко вече пътя дотам и нищо не можеше да го спре. През нощта той често се буди, като предвкусваше следващия ден, а сетне се унасяше с блажено неспокойствие в душата. Сутринта, щом слугинята го остави, младият Антов свърна покрай училищната сграда, без това караше уроците си пет за четири, и се спусна към гимнастическата площадка на „Тракийски юнак“. На обед пресрещна жената, раздърпан и оживен, а като се нахрани, отново се появи на игрището.

И оттук нататък не мина ден, в който Милетко да не се качи на лоста. Обикновено отиваше рано, провираше се през две разковани летви на стобора и ако нямаше кой да му помогне, сам се изкатерваше със зъби и нокти по страничната опора. А щом докопаше пръта, започваше истинският му живот. Той се полюшваше бавничко в началото, наслаждавайки се на здравината на своите китки и на лекото напрежение в мускулите на раменете, сетне обръщаше назад глава, притиснал колене в гърдите си, и с един замах излиташе нависоко, като опираше кръст в хладния метал. И се завърташе, и се премятеше, и ловко пресичаше замахта си, плетейки страшни и красиви фигури, понякога се пускаше, сякаш аха-аха ще отхвърчи във висинето, но с пъргава чупка се връщаше обратно, ръцете му точно падаха на желязото и пак, и пак люлееха и изхвърляха послушното сега тяло.

Цялата телесна злина, която непрестанно го мъчеше чрез късия му крак, сега изчезваше, изчезваше принудата, която го дърпаше към земята, изчезваше всичко тромаво, тежко и сковаващо, оня живот долу, дете несправедливо го бе обидил, и душата на Милетко пееше, а грозното му тяло сякаш се стапяше в бистрия ефир над игрището, като на негово място се раждаше друго тяло — силно и прекрасно, което не само искаше, но и можеше да върши чудеса.

Нищо че бе игра неговият втори живот. Точно тук волята да надмогва, този дълбок човешки порив, раздразнен и незадоволен у Милетко, най-сетне трошеше препятствията и опиваше сърцето му. Като се умореше, той сядаше на пръта, равномерно пълнеше и изпразваше дробовете си, безтегловен и неразсъждаващ, пращинка жива и жадна материя, която не се интересуваше от друго на света, освен от собственото си хаотично движение, което може би изглеждаше безсмислено на подобните пращинки човешка материя, но в действителност то бе за Милетко същото, както техните уж смислени усилия. Минувачите по улицата надигаха глави и се чудеха какво е онова момче, щръкнало над игрището, а Милетко почваше отново и играеше до последната си силица, докато пръстите му сами не започнеха да се отпускат. Тогава той се добираше до опората, сурваше се долу и безформената купчинка блажено отдъхваше в прахта.

Когато смениха дръжките на паралелката, Милетко Антоу се прехвърли там, по-лесно му беше да се качва на нея. Не му трябваше учител, нито търсеше публика, за собствено удоволствие играеше той, но публиката го откри и взе да се събира в делничните следобеди, защото в ония сиромашки години зрелищата бяха малко. След време, когато го приеха в дружеството и му дадоха снизана от молци униформа, народът заприижда и в неделите, както преди войните, но тоя народ сега беше очукан, свадлив и присмехулен. Всички нахално зяпаха трътлестия юнак в редицата, цъкаха семки, момчетии се боричкаха и блъскаха, някакъв господин с дълго черно сетре и рошави коси високо приказваше: „Тè го нашият юнак — куц и къопав, и човек не знае да плаче ли, да се смее ли, и щях да се смея аз, ако не ни бяха орязали границата!“

Далеч отиваше тоя господин и на друг някой трябваше да се гневи, а народът продължаваше безгрижно да се смее, подвикваше на Милетко, окуражаваше го и не можеше да се разбере къде точно

свършваше възхищението и откъде почва задявката. А имаше на какво да се възхищават, защото Милетко бе най-добрият гимнастик сред младежите, упражненията му бяха смели и опасни, всеки миг можеше да си строши врата и такова нещо не беше виждано на игрището. Но имаше и с какво да се задяват злите очи на тълпата, особено когато той се запътеше патраво към уредите. Глух беше тогава Милетко за подигравките, защото цялото му същество се напрягаше, предусещайки надмощието си след малко, когато въздухът щеше да му отвори вратите си и да го възнесе на седмото небе. Глух беше и като го сваляха другите юнаци, защото душата му още се носеше в строен ритъм над земята, а той притискаше юмруци към гърдите си, разтваряше ръце и се кланяше като на арена, сред ръкопляскане, кикотене, крясъци и подсвирквания. Гамени го тупаха по раменете, оръфани господа го канеха на почерпка, слугинки, взели отпуск от господарките си, нарочно му пресичаха пътя. И той отвърщаше, благодареше, прегръщаше непознати хора като пиян, препъваше се в блъсканицата и си тръгваше щастлив, сякаш летеше на педя от калдъръма.

Стефан Антов, разбира се, не присъстваше на тия срамни за него сцени, но Живка му разправяше какво се разиграва на „Тракийски юнак“, а и от някои чужди подмятания той се досещаше, че синът му е станал мезе за орталъка. Обида го жегваше, ала бащата чувстваше какво означава целият този циркаджилък за сина му и за кой ли път вече се насилваше да не забранява измамната радост. Да го оставя обаче на зевзеците, също не биваше. Стефан Антов помисляше да сложи два уреда в задния двор за забава на Милетко и все пак, каза си той, като ще е гарга, рошава да е, и реши да му направи истински гимнастически салон в къщата, та да го скрие от присмехулните очи. Щом чу какъв подарък му се готви, Милетко запляска над главата си и така прегърна баща си, че изхабените стави на стария Антов проплакаха.

А работата не беше трудна. В източното крило на дома им стояха една над друга две празни стаи — горната беше спалня за гости, а долната я бяха нарекли за кабинет на Милетко, и като бутнаха майсторите тавана между тях, образува се високо светло помещение с два реда прозорци. Висилка вградиха в средата, Стефан Антов изписа от столицата модерна успоредка, шведска стена устроиша и голямо

огледало срещу нея, а Милетко се снабди с различни гири и пружини, за да поддържа гъвкавината на мускулите си. На всичко беше готов Стефан Антов за прищевките на своите деца. И в този телесен кабинет Милетко заработи страстно и влюбено, дълго вдигаше гиричките пред огледалото, като се радваше на гръдния си кош и на яките рамене, прецизно извайваше всеки пасаж на лоста, сякаш композираше със своите членове някаква телесна музика.

И наистина, както музикантът, съчинявайки песен, се вслушва в духа си, опипва всеки звук и поставя нотата в хармония с другите, така Милетко обръщаше вътрешния си слух към своите мишци, градейки странна мелодия чрез телодвиженията си, и който имаше сетива, можеше да чуе беззвучната Милеткова телопесен. Тя гърмеше понякога като победен химн, горд и радостен, друг път телесните тонове омекваха, скръб и копнеж се усещаха в бавните движения, понякога настроенията се смесваха — един пронизващ, ликуващ глас достигаше като че рая, надмогнал земните теглила и грехове, но веднага от ниското прозвучаваха тъмните тонове на ада, на покрусата, умората и отчаянието.

Малко страшно беше да се гледат Милетковите концерти, защото тук телесното страдание, проклятието на тежката плът, ужасът на ограничената материя бяха превъзможвани не чрез опити на духа, а пак чрез усилия на тялото. Уродство и красота се объркваша за няколко минути, показвайки изведнъж, че са форми все на една и съща телесна субстанция, която докрай се оголваше в подвижната човешка буца, и така оголено, откровено, властващо и поглъщащо всичко край себе си, телесното би стреснало неподготвения зрител.

Зрители обаче бяха главно трима — Стефан Антов, Юлика и Живка, а те разбираха страстта на Милетко и бяха свикнали с неговите програми. Той вече рядко ходеше на „Тракийски юнак“ — и повече да гледа, не да играе. Надменно наблюдаваше младоците, търсейки някой, който може да му съперничи, но такъв сред тях нямаше и Милетко ги зарязва. Зарязва ги окончателно тоя път, защото най-сетне намери своята среда и на нея той се отдаде със същата влюбеност, с която се отдаваше на тялото си. Цирковете превзеха душата му без остатък, цирковете станаха неговата нова голяма страст и целият онзи пъстър и жилив народ, който играеше на манежите и се препитаваше под брезентовите куполи.

Знаеше ги всичките къде са разпънали шатрите си из страната и кога им е ред да навестят града. Обикновено те пристигаха с ранни товарни влакове, а Милетко вече ги чакаше край коловоза с казан шкембе-чорба в краката си и с две-три тави дъхави милинки. Чирачетата, наети да помагат за почерпката, подсмърчаха и се пулеха в шарениите и докато пътуващите артисти се измъкваха от фургоните и се протягаха, Милетко се мятеше горе, спускаше се да прегръща где когото хване, пляскаше с ръце, подвикваше и щастливо се кикотеше, прескачаше въжета и диреци, кошове и платница, без да спира да кани прегладнелите да слязат най-напред на перона и да хапнат два залъка.

Свят му се виеше от познатия дъх на конска пот и пудра, на зверилник и яки човешки тела, който циркаджиите носеха навсякъде със себе си и Милетко усещаше по-остро от гаровите миризми на сгурия и креозот. И оттук нататък, докато циркът не си заминеше, всичко се завърташе весело пред очите му, Милетко помагаше да разтоварват, качваше се на високата капра на първата кола, плющеше с дизгините върху русите гърбове на унгарските коне и пръв пристигаше в подножието на Хълма, на Понеделник пазара, където се разполагаха цирковете, омаян се щуреше между хората, като вдигаха шапитото, дърпаше въжа и снаждаше колци, ръкомахаше и се разпореждаше, тичаше да крепи клетката с мечките, а после мъкнеше някакви дъски, пъхтейки зачервен и раздърпан.

И макар често пъти да се пречкаше безсмислено, никой не му се сърдеше. Стар приятел беше станал Милетко на всички и като се почне от последния коняр, та чак до директорите, те го имаха за свой постоянен представител в града. В скитническия си живот тия хора се бяха научили да различават безпогрешно аплодисментите от любовта и тъй като извън арената улегналите и скопосни люде ги срещаха или със студено любопитство, или с едва прикрита надменност, дълбоко в себе си артистите бяха недоверчиви към шумни възторзи и показно възхищение. Но усетеха ли те привързаност и обич, знаеха да отвръщат с преданост и другарство, както вече години мнозина отвръщаха на Милетко.

Всякакви приятели имаше господин Антоф — клоуни и жонгльори, акробати и ездачи, фокусници и дресьори, но най-скъпи му бяха гимнастиците и най-тънко ценеше тяхното трудно изкуство. Яхнал бариерата край манежа, той следеше с набито око репетициите,

а като свършеше гимнастикът и стъпеше на тирса, Милетко обикновено го поздравяваше със стиснати над главата си пестници, но понякога ставаше, приближаваше, куцукайки, и прошепваше две-три думи за напътствие и бележка. И тия ревниви в тежкия си занаят хора не се обиждаха, а се вслушваха в думите му не само защото Милетко им бе показвал неведнъж какво той може на трапеца и партерните висилки. Вкус имаше господин Антов и фантазия, знаеше какво да подсказе, че да освежи стария номер и да трепне сърцето на публиката, а случвало се бе и нови номера да измисля. Голяма работа е да прибавиш нещо към старото цирково изкуство и само това да беше ползата от Милетко Антов, и то стигаше.

Но не беше единствена тая помощ. Циркът имаше нужда от града, както градът имаше нужда от цирка, а Милетко пръв се втурваше да свърже тия нужди в едно, а най-вече да вземе от гражданите и да даде на артистите. Ту бенефис уреждаше на стар свой другар, ту награда учредяваше за ветеран или млада надежда, вписваше едра вноска отгоре на списъка и тръгваше по кантори и дюкяни да събере от всекиго лептата. И в данъчното се разправяше той да смъкне облога на цирка, и от касапите отбиваше по някоя стотинка на кило месо, и кредит откриваше за приятелите си по гостилници и механи. Неуморим беше Милетко и нищо чудно, че тъкмо заради неговата всеотдайност цирковете наваляха към града в ония години, както никога по-рано не се беше случвало.

Нищо скрито не оставаше за Милетко в цирковото селение. Щом съмнеше, той довтасваше до задния вход и преди да влезе под купола, усмихнат се заслушваше в шумовете, с които хора и животни се разбуждаха от здравия си сън. В конюшната конете потропваха, скимтене и драскане се чуваше от кучкарника, в клетката на лъва говежди кокал чукаше о пода под тежката лапа. В някой от фургоните тихичко извиваше грамофон, сънен бас избоботваше зад тънките стени и скръцваше легло, на въженце, опнато между палатките, прошумоляваше проснато бельо. С цялото си същество Милетко усещаше как от клетките и конските боксове, от спалните фургоци и палатките се излъчват утринна свежест и сила, които сякаш къпеха и неговото тяло.

Като вдигаше предпазливо високата си ортопедична обувка, за да не разбуди някого, той се мушкаше под кожената престилка на

служебния вход, прекосяваше тъмното пространство под музикантската кошара и заораваше нозе в сместа от пясък и трици, с които бе покрита арената. В сумрака галерията не се виждаше, мътни изглеждаха бронзираните гербове с изобразените на тях коне и шутове, високо под купола проблясваха трапецът и куките. Милетко любовно се взираше в познатите очертания, въздъхваше и се добираше до някоя от ложите, сядаше в тъмното и вадеше цигара и като щракнаше с кибрита си, сякаш лумваха снощните светлини, грейваха прожекторите в очите му, малиновото кадифе на бариерите се усмихваше като с женски устни, гръмваха маршовете и валсовете на оркестъра, отсреща се вдигаше червената завеса към манежа и колоната на артистите се изнизваше гъвкаво, искряха пайети по триката на акробатите, клоуни се премятаха, летяха във въздуха стройни и пъргави тела.

„Божичко, каква хубост! — вживяваше се Милетко, свит като запетая в ложата и святкайки с огънчето на цигарата. — Каква радост и каква хармония, Божичко, каква елегантност! Ех, да му се не види макар... хубаво е! Всяко нещо — докрай докарано, всяко нещо — пълно!“ Той примижаваше, сам в заглъхналия и празен цирк, сладко поглъщаше тютюневия дим, докато фасът го парнеше по пръстите и човекът го угасяваше внимателно върху дебелия цяла педя гьон на подметката, с която завършваше недораслият му докрай, късичък крак. За една цигара време отминалият снощи празник отново го упоиваше, а като излезеше навън, циркаджиите вече шаваха из своето селище и Милетко им отдаваше докрай за през деня ведрата си и доверчива душа.

До вечерта — когато запалеха гирляндите с разноцветни лампи по купола на цирка, когато Милетко се смесеше с хилядооката празнична тълпа и като никой друг сред нея тръпнеше от познатото и винаги ново щастие на спектакъла, когато с ловкостта, красотата и силата на своите тела хората от арената му се отплащаха стократно за онова, което той им беше дал.

А свършеше ли представлението, Милетко отваряше широко кесията си, файтоните вече чакаха отвън и тръгваше шумната млада компания по бирарии и механи. Понякога ги канеше у дома си. Свъсена и мълчалива, Живка слагаше и вдигаше трапези, а Милетко я догонваше в кухнята, потупваше я като кобила по хълбока и я караше да остане при тях и си отпусне душата. Тя обаче не оставаше. Нито

беше свикнала на гуляи, нито ѝ беше мястото сред тия скитници, дето се влачеха нощем. Не проумяваше с какво чак толкоз мътят главата на господаря ѝ. То не бе цирк, то не бе чудо! И хладно ги ненавиждаше всичките — и госпожичките, дето уж с трион ги режеха, и по телове подскачаха, и като гумени се гънеха до петите си, и сбръчканите от мазила клоуни, и акробатите, дето от калпазанския си занаят все гледаха втренчено и страшно. Но речеше ли да подметне нещо, Милетко вдигаше ръка да бие, затова Живка си поплакваше сама и много рядко се тюхкаше пред Юлика.

VI

А Юлика, общо взето, бе равнодушна към занесиите на брат си. Даваше му всеки месец неговия дял за харчене, но веднъж завинаги му беше внушила да не я кани на своите сборища и да не ѝ разправя много-много за циркаджии и циркове. Макар пред Милетко да признаваше, че и циркът е изкуство, неговата страст ѝ се струваше лишена донякъде от финес. Друго нещо беше киното, според Юлика, и не само защото печелеха от него и то осигуряваше живота им с Милетко. Живот имаше в това изкуство, възвишени чувства и изящество и любовта ѝ всъщност беше безкористна. Юлика Антова не се мамеше, че киносалонът „Астра“ е нещо дребно и незначително пред далечния могъщ свят на киното, но все пак ѝ беше приятно да си мисли понякога, че и тя е причастна към тоя бленуван и загадъчен свят. В такива мисли имаше поне капка истина, и не само защото съдбата на седмото изкуство в града зависеше отчасти от нейната воля и приумици. Без да съзнава и без дори явно да иска да подражава, тя носеше тънък отблясък от гланца на стотиците филми, които беше гледала — и поради задълженията си като наследничка на киното, и поради свободното влечение на своето капризно сърце.

Трудно беше да се различи къде е границата между тоя далечен отблясък и блясъка на собствената ѝ природа, а може би нямаше такава граница, може би дори и без кино „Астра“, а само с останалата част от бащините си имоти Юлика щеше да си бъде същата и да живее същия независим и малко горделив живот, обвит в скъпи платове и ухаещ на тежки парфюми. На ония, които се вълнуваха от Юлика — и пред всички тях Евстати Тодоринов, им беше най-лесно да смятат, че тъкмо от киното иде нейната учтива надменност към хорицата от Хълма, фантазиите и пилеенето на пари. И дръзките ѝ приказки така си обясняваха, и залисиите по парижки моди, и дори историята с Дионисий им се струваше в началото, че е някакъв отдавна гледан филм.

Не бяха твърде прави те, ала и да налучкваха нещо вярно, едно е да си зрител на такъв филм и съвсем различно — да участваш в него с

живота си, както полека-лека затъваха в играта Дионисий и Юлика.

Оная сутрин, когато той побягна от нейната спалня, Милетко рано-рано искаше да се извини на сестра си, че не се е прибрал цяла нощ. И тъй като бе изпратил вече единия цирк, а друг скоро не се задаваше, денят му беше свободен. Той остана в хола, хем ядосан от конфузията и тупурдията, хем гузен, и след закуската се замисли дали да не направи фасон, или да се престори, че нищо не е видял и чул. Двоумеше се, батко бе все пак, а нали и ангажимент имаше Юлика към Евстати, но, от друга страна, не беше тя вече малка. Ала щом приближеше решението, умът му се отмяташе към снощната веселба, главата му тежеше от виното и раздялата и когато Юлика най-сетне слезе долу, той не се бе приготвил какво ще говори. И не стана нужда.

— Ето те туук — проточи сестра му още от вратата и се настани на дивана. — Трябва да знаеш, Миле, че с господин Евстати Тодоринов нищо няма да има — отрязва направо тя.

— Как? Ами годежа?... — хлъцна Милетко.

— Ни годеж, ни женитба!

— Как?! Заради... — пламна изведнъж той, като си помисли за дръгливия ученик, но Юлика вдигна длан и тутакси го пресече:

— Заради тебе, мили братко.

— Как?! — за трети път изригна той и скочи от фотьойла. — Че що съм сторил?

— Харчел си, пилеел си, разсипвал си наследството! — бързо, с лека подигравателна усмивка изрече Юлика, сякаш си правеше шега. — Седни, седни! — допълни тя към замръзналия сред хола Милетко. — Седни и не се оправдавай.

— Ама, Юли — дотътри се убит на старото си място той и веднага почна да се оправдава, — нали има грешка, а? Че какво толкова?... Моят дял, наистина... Пък твоята зестра не е пипната... Ами дай му сметка в края на краищата!

— Глупчо! — ласкаво го тупна тя по ръката. — Не съм и мислила. — И изведнъж гневно окръгли очи: — Направили са сметка двете братчета на чуждите пари и аз им я подписах. Край, изгоних го Евстати! Представи си какви негодници! Тръгнал онзи плъх брат му, Тошо Тодоринов, да проверява какво ни е състоянието. Акции, влогове, нотариални записи, имаме ли ипотеките, какви са приходите от киното — всичко, представи си! Дребни подкупчета тук-там, шушу-мушу с

оръфляците от гишетата и направил си пълно извлечение. Просто да не повярваш! Толкова нагло, толкова унижително, че... — Неусетно за себе си и въпреки че не желаше да си разваля настроението след изминалата нощ, Юлика се беше разярила, както при вчерашното обяснение със своя кандидат. — И маса народ разбрал, представи си! Мизеерници!

Наклонил глава към мускулестото си рамо, Милетко размисляше защо им е трябвала проверката на Тодоринови, каква е неговата вина и му беше съвестно, че Юлика се оправя сама, както навремето баща му, с оплетените парични въпроси. Тая мисъл го спохождаше рядко — когато му се натрапеше отвън, и Милетко бързаше да я пропъди, но случеше ли се да му мине през главата, той се кореше за своето лекомислие, макар че вече беше късно да учи непонятните му игри и закони на парите. И тука куцам! Все на чужд гръб, осъждаше се той, и в такива мигове, от благодарност, мекото му сърце бе готово на всичко за Юлика.

А Юлика всъщност го подведе в началото на техния разговор. Наистина Тодор Тодоринов тайно бе събирал сведения за паричното състояние на фамилията Антови, но единствената причина не беше Милетковото пръскане по циркаджии и циркове. Широчко живееха братът и сестрата и ако се пресметне точно, Юлика тежеше дори повече в семейния бюджет. „Да, разноските големи — приходите пасивни — беше си казал Тодор Тодоринов. — Готови пари лесно се ядат. Не прави ли левът лев — дребосък остава. Я да видя аз да не изгори Евстати за глупости. Толкова пара потроших по него!“

Тодор Тодоринов беше участвал навремето в злополучния „Алцек“ и както тогава се бе провалил със своите съдружници, така по-късно не можа прилично да се замогне, въпреки че и насън бълнуваше за големия свой удар. Той бе от ония хора, които знаят хиляда рецепти за забогатяване, но на тях лично ни една не им върши работа, а дори да пробват някоя, в последния момент черна котка им пресича пътя. Може би от честите несполуки във външния му вид бяха избили явните черти на дребен шмекер, каквито от пръв поглед не се забелязваха в него на младини. Ръкавите на сакото му бързо се омазняха от масите в търговското кафене, където киснеше по всяко време, погледът му бягаше настрани хитричко, но несигурно, в самоувереността, изобразена на лицето му, се таеше някаква обидчива

нервозност, която лесно избиваше или в унизителна за него кавга с подобни посетители на кафенето, или в още по-унизително подмазване на големите риби. Тодор Тодоринов познаваше като петте си пръста всички тънкости на търговско-индустриалната област, свестен съвет можеше да даде на млад търговец или закъсал индустриалец, но неговите лични печалби идеха от съмнителни посредничества. В печалбите си той приличаше на ония ситни рибки, които следват акулите из океана, ала все пак бе направил и едно едро капиталовложение в своя живот — с триста зора бе издържал малкия си брат да учи в чужбина.

Евстати Тодоринов беше завършил химия в Букурещ и като се върна, Тодор гледаше на него като последното и най-сигурно средство за големия удар. Химия! Тая дума звучеше тайнствено за повечето хора от Хълма и най-малко в нея се долавяше намек за печалба. Единственото, което градът можеше да предложи на младия висшист, бе да стане учител по химия в Търговската гимназия и наистина Евстати Тодоринов започна работа там. Но временно! — заричаше се големият му брат, временно ще бъде даскалъкът, друго нещо трябва да се дири за неговата наука!

Още тогава Тодор Тодоринов се догаждаше, че най-прекият път към успеха е да се свърже науката с производството. Ама какво да се произвежда? — питаше се той непрестанно. — Кое може изведнъж и завинаги да грабне пазара? Отрова за мишки ли, или прах за дървеници, колебаеше се мъчително той, или вакса, или боя за печка, или син камък, или сапун нова мода? Душата му се мяташе между тия продукти на химията, двамата братя оглеждаха всички страни на производството им и пласмента, но все не правеха последния избор, докато една прекрасна пролетна вечер истината се изпречи пред очите им. Парфюми, парфюми! — решиха единогласно те и ароматът на очакваната печалба упои задълго техните сърца.

Имаше защо. Розовото масло беше под носа им, а известно е, че то стои в дъното на всички световни марки. Защо да оставят на чужденците да си пълнят гушите?! Един парфюм от страната на благовонията можеше да залее световния пазар! Натурално и неподправено! Никакви ерзаци! Открай време Изтокът се славеше със своите аромати — защо да не напомним на Европа кои сме ние?! Само

трябваше да се изобрети тоя парфюм, да се намери кредит за производството... е, и реклама да му се направи по света.

Така въодушевено си мислеха двамата братя и всеки действаше в неговото си направление. Когато Евстати начена да ухажва Юлика, той вече създаваше своето творение. Стъкмил си беше лаборатория в мазето на Тодор и бе открил основната гама на парфюма. Тя беше нещо изключително! Щом лъхът от стъкленницата стигнеше обонянието, човек попадаше сякаш в знойна градина от кристални цветя, отвъден полъх докосваше стеблата и венчелистчетата им и от техния досег бликаше вечната музика на младостта, страстта и надеждата. Мозъкът замираше, нервите се отпускаха, сърцето биеше леко и радостно, като че припяваше на мелодията на аромата. Парфюмът на Евстати Тодоринов изтръгваше душата от всички зловония на суровия свят, разтваряше крилата на въображението и обещаваеше, обещаваеше блаженства, каквито никога няма да вкусим.

Той обаче не се задоволяваше с тая обща гама. Три различни тона искаше да получи в нейните благовонни граници, които да звучат и отзвучават. Първият — в началния миг на съприкосновението, вторият — след час примерно, а третият — след още няколко часа. Единият трябваше да сепне, другият — да омае и последният — да покори окончателно. И хем беше нужно да се изменя уханието, хем да остава нещо постоянно в него, така че движение да се долавя като в песен, като в галоп на млада кобилка, когато всеки неин мускул мени мястото си, но пак се запазва единосьщното ѝ тяло със своята хармония и красота. Голяма цел си беше поставил вдъхновеният химик, която още му убягваше, а освен нея и друга мъка имаше той — да постигне трайност на парфюма си, защото сега-засега миризмата му много бързо изфирясваше, а това разбиваше на пух и прах останалите негови достойнства.

Благородно нещо е все пак да си създател на благовоние, бъдещ фабрикант на парфюми, не е като да произвеждаш мишеморка някаква или стипца, да речем. Ето защо Евстати Тодоринов охотно разправяше плановете си на Юлика, а и тя ахкаше удивено на мострите, които ѝ носеше да пробва. Във френската естетика, казваше Юлика, цял дял е посветен на благовонията. Изследвания има, дебели книги са написани. Чели ли сте размислите на Гюйо? Разбира се, парфюмите не са област единствено на науката и индустрията, а предимно на

изкуството. Чувствате ли го, господин Тодоринов? Чувствате ли как благовонието витае край човека — невидимо, но присъстващо, и съединява всичко несъединимо на тоя свят, каквото върши всъщност голямото изкуство? И как влияе на хората и ги променя! Помислете само и си спомнете, не прави ли ароматът на липата човек непостоянен, а теменужката — любознателен, а цъфтящият овес — готов за авантюри? И не действа ли също зюмбюлт на сърцето, лютичето — на ума, а мъзгата на върбата — върху жизнените ни токове? Ако пък се стрият тамян, кипарис и кедрово дърво, благовонието възбужда вярата и ни настройва състрадателно към нещастията, така както сместа от пелин, див джоджен и магарешки трън усилива мъжката войнственост.

Не, продължаваше Юлика, излишно е от фалшив свян да премълчавам, че мускусът и амбратата са благотворни за любовното влечение, че карамфилът руши мъжките задръжки, а екстрактът от райграс прави жените податливи. И всяко благовоние си иска своето: извлекът от бръшлян е за шията и лактите, невенът — за веждите, ментата — за мишниците и коленете. Или да вземем само розата, розата да погледнем! Нали розата сте положили в основата на своето творчество, господин Тодоринов? Евстати Тодоринов мълком притваряше очи за потвърждение, вслушан в изтънчените познания на своята избраница, а тя въодушевено подемаше. — Розата дава знак за красота и любов, тайна и тайнство, тишина и мъдрост. И още могат да се прибавят изящество, радост, похвала и слава, удоволствие и блаженство. Тя е символ на слънцето, на звездите, на небесната светлина. Римляните са смятали, че е родена от сълзите на Венера и са я свързвали с всичко женствено, пък арабите обратно — с мъжкото и мъжественото. В еврейската кабалистика тя е образ на единството, числото пет ѝ е отредено, а голямо нещо е числото пет, защото колко са сетивата на човека, колко са главните ни чувства, тоновете в гамата и основните цветове? Все по пет! И много още петици ни обграждат, драги господин Тодоринов, но думата ми е за розата, а тя се среща в петте радостни, в петте скръбни и в петте славни тайнства от живота на дева Мария, и в християнството изобщо означава божествена любов и милосърдие, всеопрощение и победа. Ах, господин Тодоринов, така е, обширна област е психологията и символиката на ароматите, старо изкуство е това и който му се отдаде с талант, той е артист, художник,

поет, казано по-общо. Оо, колко трудно схващат новото творчество, махваше тя с изящната си ръка от Хълма към града, горда с художествената дарба на своя кандидат за женитба.

Евстати Тодоринов се поизпъчваше доволно — без да е чел ничии размисли, в такива минути наистина чувстваше, че безконечните опити в мазето на Тодор са изкуство, а хубаво беше, дявол да го вземе, да се усещаш артист, художник, поет и самата Юлика да ти го признае. И като същи поет той копнееше да свърже някак творението си с образа на своята любима. Веднъж, когато Антови ги бяха поканили на вечеря с брат му, Евстати пак бе изпаднал в идилично настроение и вдигайки тост, обяви, че парфюмът, смисълът на живота му, от днес и завинаги ще носи името „Юлика“.

Милетко заръкопляска, чашите звъннаха одобрително, госпожица Антова се трогна — цяла пламнала от удоволствие, целуна избраница си по вдъхновеното чело, а самият Евстати преливаше от съзидателни сили като истински демиург на благовонията.

— Е, братко — подхвана наздравецата Тодор Тодоринов, — ако твоето произведение носи една милионна частичка от очарованието на своя патрон, на госпожица Антова, на Юлика — да ми простите почтителната интимност — натърти галантно той, — то тогава... — Тодор се забави, като търсеше най-съблазнително обещание за перспективите на производството — тогава... за година и четири месеца всички вложения ще се върнат с лихвите!

Ненужно бе да се говори тая вечер за вложения и лихви, дори малко дебелашко беше, защото над масата владееше духът на естетичното. Ако тук, освен Милетко и Тодор Тодоринов, присъстваха по-изтънчени люде, те щяха да забележат онова скъпоценно, толкова рядко и бързопреходно общуване на Твореца и Музата, което легион артисти, художници, поети чакат безуспешно цял живот. Творецът беше с костюм от черен румънски ластикотин, Музата — с прилепнала по тялото ѝ сива рокля от моаре, двамата седяха един до друг, от време на време спонтанно докосваха ръцете си и между тях пропукваше искра — искрата на осенението, на посвещението, която възвисява духа и ражда шедьоврите.

От друга страна обаче, Тодор Тодоринов имаше своето основание да подметне за инвестициите, защото тъкмо това беше неговото направление. Ако не осигуреше кредит, шедьовърът на брат

му нямаше да се възпроизведе и да стигне до хората, каквато беше целта на всяко изкуство. А другаде той удряше на камък — голямата надежда бе женитбата на Евстати с госпожица Антова, наследството на Стефан Антоу. Ала какво беше останало от него?!

И същата вечер, докато Творецът и Музата плаваха в лазурните облаци на любовта, Тодор Тодоринов реши да се порови в калта, тоест да провери тайно състоянието на Антоуи. Тихо и мирно той извърши неприятната операция, но се намери завистник да го издаде направо пред Юлика, а тя примря от обида, от смрадливата корист на парфюмерите, плати на доносчика да мине по следите на Тодоринов и като събра с нови подкупи факти и свидетелства, шибна ги като плесница в лицето на Евстати, наричайки го мизерна, низка душица, скрита зад паравана на изкуството.

Милетко свързваше бавничко в главата си всички тия обстоятелства, които гневната Юлика му подхвърляше разпокъсано, и като стигна градуса на нейното благородно негодувание, чукна по детски двата си юмука и рече:

— На парфюмерия! Сами да си правят боклука! Ще го продават с кошница по селските сборове!

— Ах, не искам да чувам за тоя сурогат. Стига!

— Ако пък ти омаскарят името — с братско съчувствие продължи Милетко, — ще му скърша врата на Тошо Тодоринов! Ще видят един парфюм „Юлика“!

— Под съд ще ги дам! — раздразни се от това напомняне Юлика. Погледите на двамата се срещнаха и бързо се разделиха и изведнъж Милетко се сети за позабравеното в разговора сутрешно момче.

— Така му се пада на Евстати! — разпалено каза той. — Като не щеше мира — на ти сиктира! Разбирам те, Юли, и... тъй да се рече, ти си знаеш кого ще каниш и какво ще правиш нататък... — наведе глава Милетко, като си мислеше, че сестра му винаги бърза да си откъщава.

Тая груба недомлъвка правеше остър завой в единодушния разговор, Юлика едва забележимо смръщи нос заради просташкото преиначаване на историческите хански думи, двоумейки се дали да отвърне нещо, и в тия два-три мига на колебание се решаваше всъщност съдбата на Дионисий, пък и нейното бъдеще. Тя, разбира се, не подозираше това, както повечето хора не забелязват решителните мигове в своя живот, бъркайки ги с други моменти, в които те

осмислят или оправдават направения вече избор. Съдбата беше дала малка отсрочка и може би ако Юлика замълчеше, снощното гостуване на Дионисий щеше да бъде заровено, а след време забравено и момчето напразно щеше да се влачи по тяхната улица. Блюдата на везната се бяха изравнили, случайна песъчинка можеше да ги наклони на едната или на другата страна и Юлика небрежно подхвърли тая песъчинка:

— Довечера ще ви запозная... Нали ще вечеряш вкъщи, Миле?
— каза тя и така, без да бъде споменато името му, осмокласникът, самоукият млад художник Дионисий Йорданов Ралев получи входна легитимация за дома на Антови.

VII

Не може да се отрече, че това решение беше плод на човешка воля. Не може да се отрече телесното привличане, което не се бе изтощило през нощта и подхранваше в първия ден след запознанството на Дионисий и Юлика техния стремеж да се видят отново. Но не могат да се отрекат също ония случайни обстоятелства, които се сплитаха и натрупваха, приближавайки един към друг младежа и жената, сякаш независимо от характерите на двамата, от предишния им начин на живот и различните им планове за бъдещето.

Ако следобеда Юлика Антова не беше скъсала с Евстати Тодоринов, тя едва ли би спряла пред триножника на Дионисий, защото нямаше да има нужда да отвлече разстроените си чувства с нещо странично. В обяснението със своя кандидат за женитба Юлика бе изразходвала огромен запас от нервната си енергия, а след силен пристъп на гняв човек е склонен към неразумна мекота и отстъпки, към немотивирано дружелюбие и тъкмо това омаломощаване на нервите задържа госпожица Антова при ученика, който ѝ се беше мярнал пред очите. То стана причина да му предложи и билетите за филма, а сетне изведнъж да пожелае и тя да отиде на кино. Други съображения Юлика нямаше и сама не би открила в своята душа подалечни намерения.

Ако вечерното представление не беше на „Любов в ада“ — нашумелия и толкова вълнуващ според Юлика филм, — нямаше да се случи онова драматично за Дионисий ръкостискане, което му замая главата. Собственичката на киното вече седми път преживяваше с мъчителна сладост изпитанията на героинята — сякаш скрито от разума си бленуваше за подобна съдба, и във възбудата си съвършено неволно улови ръката на момчето, както преди миг стискаше парапета на ложата.

С периферията на съзнанието си тя усети своята нетактичност, насочвайки тутакси всичките си сетива към събитията на екрана, и чак когато Дионисий проломоти успокоението си и я погали по пръстите, тя разбра, че не го е пуснала. „Нещастници!“ — мярна се в крайцеца на

мозъка ѝ подобие на мисъл, която се отнасяше към всички разочаровали я тукашни мъже, а всъщност бе предизвикана от мигновена представа на жалкия Евстати. И вместо да постави хлапака на мястото му, Юлика отвърна с подвеждаща и пробвана вече от нея кокетност. Ако не беше обидена на Тодоринов, тя може би щеше да постъпи по-просто — хладно щеше да отстрани наивния момък, но сега остави ръката си в дланта му. След малко госпожица Антова се сепна — дали не прекалява?! — и тъй като не желаше да я видят, че е била сама в ложата с това момче, побърза да напусне салона, преди да светнат лампите.

Ако Евстати Тодоринов не я чакаше пред кино „Астра“, тя веднага щеше да изостави Дионисий на улицата, както бе решила на излизане, но от нахалството на химика имаше едно спасение в момента — да потърси закрила от ученика, и то — представете си! — позволявайки му да ѝ говори на „ти“. Иначе Юлика оцени неговата интелигентна намеса пред Тодоринов и за пръв път го огледа в светлината, идеща от витрините. И видя, че не е съвсем момче тоя Дионисий, че макар да е кльощав, вече е възмъжал, израсъл и самата тя стига едва до носа му. Носеше мърляви дрехи, но и под тях си личаха широките плещи и тесният ханш, ръцете му имаха дълги костеливи пръсти, а устните му, леко извити нагоре, сякаш се усмихваха, макар че той крачеше до нея мълчалив и сериозен.

Докато се изкачваха на Хълма, тя с ожесточение помисли, че Евстати ще има да ѝ досажда, ако не вземе мерки. Твърде беззащитни ги бяха сметнали братя Тодоринови — нея момиченце, Милетко — сакат човек, заваян по глупости. Нямахше го старият Антова да ги смрази със сянката си... Макар да не искаше да си признае, Юлика тъгуваше, защото се беше излъгала в Евстати, и след изобличението му не изпита удовлетворение: от победата си отнесе горест и самота.

Тя пое дъх пред вратата на къщата, поглеждайки крадешком своя спътник, усети го, че е смутен, а май му беше и студено. И онова потиснато нейно самосъжаление се показа навън под друг образ, като жал към Дионисий, защото тя сега се сети, че и той като нея е останал сирак твърде млад, представи си схлупеното антикварно дюкянче на чичо Йона, в чиято задна стаичка младежът сигурно растеше самотен и сигурно гладуваше, и сигурно не беше трудно да го обидиш, както обидиха нея, и нищо не ѝ беше виновен той в киното със своята

неопитност... И като го покани в дома си, тя само искаше да го почерпи, а като му подаде отново ръката си, само искаше да го преведе под сянката на бряста, защото плочите на пътеката се бяха разбили...

А после... после онова, което се случи горе между Дионисий и Юлика, беше старо като съществуването на света и стоеше над обясненията на разума като самото създаване на света. Намерението и готовността за любовна близост на младежа и жената бяха вписани още в първата страница на тяхната телесна конституция, подобно на всички живи същества. Хилядолетни правила, забрани и съображения бяха подвързали тая страница така в книгата на индивидуалното битие, че човек да може да я отгръща единствено в съгласие с принципите и обичаите на времето и мястото, в които живее. И Дионисий, и Юлика бяха поели с ума и утвърдили с чувствата си закона на тая книга, който им бе даден от традицията и слагаше ред в стихийните намерения и готовност на пола. А според приетия нравствено-телесен закон, в оная нощ те не биваше да отгръщат назованата страница, още повече защото Дионисий бе лишен от нейния опит, а Юлика единствено бе надзървала в нея и се заблуждаваше, че я е прочела цялата. Въпреки това те не само я разгърнаха, но разкъсаха на парчета въпросната книга, като запокитиха далеч всички забрани и предписани задръжки и с екстазна радост си поделиха онова, което природата им бе продиктувала най-напред. И вече не беше важно в кой миг и как почна тласъкът, защото той ги понесе с еднаква сила в една посока, не беше важно кой пръв заби нокти в коравата подвързия на нравствено-телесния правилник, защото двамата го раздраха с неподозирана съгласуваност на движенията си.

За склонния да търси обяснения тук биха могли да се споменат и възбудата на Дионисий, която се трупаше от свечеряване поради насоката на податливото му въображение, и нервната умора на Юлика, която изостряше всичките ѝ чувства и правеше още по-колебливи нейните и без това капризни настроения. Но двамата не търсеха обяснения. Телесният взрив изтри дори имената от съзнанието им, защото първичният инстинкт на създаването е безсловесен. Те нямаха нужда от разсъдък, защото плътта в подобни обстоятелства е по-точна от всяка мисъл.

И ако все пак Юлика имаше време да размисли на следващия ден, може би близостта им с Дионисий щеше да тръгне по други

пътища или изобщо да изчезне. Малко ли познанства, забавления, грижи и ангажменти имаше госпожица Антова! Но предишния ден Милетко беше тръгнал да изпраща цирка и на сутринта се чувстваше задължен да каже къде е нощувал и да се извини. Ако не беше нахълтал в спалнята на сестра си, Юлика нямаше да почне веднага разговора за скъсването с Евстати Тодоринов, защото смисълът на този разговор в края на краищата бе да обясни и тя онова, което Милетко завари в леглото ѝ. А обяснявайки, тя неусетно затягаше все още колебливата връзка с Дионисий. Признанието беше деликатно, фино, цялото то представляваше един намек и ако, най-сетне, брат ѝ не беше разкрил по мечешки неговата подмолна част, тя нямаше да спомене за запознаване на двамата, защото в началото нямаше такова намерение, и сетне нямаше да прати Живка да дебне от пристройката кога ученикът ще мине по тяхната улица...

А вечерта Дионисий Ралев сподели изисканата трапеза на Антови.

— Ще знаеш, предният флик-флак е най-простото нящо за акробата — горещеше се Милетко, след като беше похапнал. — Фасулска работа! Хоп напред — домакинът протегна ръце, без да оставя чашата, — гъвкавост в кръста и отгласкваш! Ама друго искам да кажа... Ела, ела да те видя за начало колко пъти ще набереш на лоста! Трийсет? — потегли той момчето за ръкава и се чу как някакъв конец изпука в рамото му.

— Петдесет! — хазартно отвърна Дионисий, увлечен от Милетко.

Юлика слушаше търпеливо този проточил се разговор за мъжка сила и гимнастически упражнения, но сега лениво се намеси:

— Мииле, не досааждай — протяжно каза тя. — Защо не предположиш, че хората имат и други интереси? Видя ли каква картина ми е подарил Дионисий? Неговаа...

— Бас? — плю брат ѝ на палеца си, без да поглежда към Юлика.

— Готово! — И Дионисий лизна пръста си. — На какво?

— Сто лева. Ама сега си ял — продължи делово Милетко. — Утре ще те видя на гладно. Честно да бъде! Пък и за нас е време... Оревоар! — Вдигна той ръка за сбогом и после от коридора се чу, че викна на Живка: — Лягам си!

След това малко прибързано напускане Дионисий бе останал прав сред трапезарията, с все още влажен от басирането пръст. Цяла вечер двамата с Юлика избягваха да говорят и да се поглеждат и момчешкото плямпане на Милетко беше добре дошло за госта. Той отвърщаше по-оживено, отколкото всъщност го занимаваше разговорът, за да скрие смущението си, и малко по малко се отпусна, за момент дори не съобразяваше, че и Юлика е в стаята. А иначе тя учтиво го канеше да седне, да се храни и да пие, но някак независимо и отчуждено, нищо не го питаше и дума не проронваше за него, като се изключи последното споменаване на акварела. Останали сами, те се умълчаха, излизането на Милетко преряза като с нож измамното чувство за свобода у Дионисий.

„Да си вървя ли, що ли?“ — помисли той и проговори с глух чужд глас:

— Извинявай... за сутринта...

— Замълчи! — мигом прошепна Юлика, като се изчерви ненадейно за себе си. Погледът ѝ беше вкован нейде сред недоядените блюда на масата, а Дионисий бавно приближи и приседна на стола до нея.

— Госпожице Антова... — каза той с пресъхнала уста и леко я докосна над лакътя.

И още преди да успее да мигне, жената се извърна меко, но го притисна до себе си със сила, необяснима за физическата ѝ конструкция, енергията, която я тласна напред, беше такава, сякаш целеше да обхване по-голямо пространство, отколкото заемаше тялото на Дионисий, да притегли, да погълне, да се слее докрай с противоположната телесност срещу нея, като че тя не беше в тесните материални граници, в които се вместише ученикът Ралев, а изпълваше цялото мироздание, целия видим и невидим свят. Тая освободена енергия атакуваше яростно и щастливо, тя бе в състояние да обвие всичко, да го всмуче, да го стопи сладостно в себе си като малко зрънце. Зашеметен, и Дионисий неспирно целуваше с изпръхналите си устни жената в светлия път на сресаната черна коса, по челото, по нежната гънка, свързваща носа и бузата, по тънкото слепоочие и откренатите уста. Двамата не можеха да охладят прегръдката си, като че в това съединение съхраняваха сетната искрица на живота, единственото останало земно битие, а наоколо им

беше небитие, смърт, ледени космически бездни, сякаш те бяха последното зачеващо звено и ако се пуснеха само за миг, случайно припламналият живот на земята щеше да угасне завинаги в мъртвите пустини на вселената.

Както милиарди същества милиарди пъти преди тях, в тия мигове те не можеха, а и не биваше да доловят хитростта на природата, сляпата и мъдра хитрост, която ги мамеше, че са единствени и последни, но благодарение на която животът продължаваше.

В секундата, когато се прехвърли на коленете му, Юлика прошепна: „Ох, Боже! Луда съм!“, а Дионисий отвърна със същото треперещо шептене: „Мила! Миличка!“, притискайки глава в гърдите ѝ, и това май бяха единствените думи, които двамата размениха през нощта. Но, изглежда, нямаше нужда от други. Говореха леките жестове и точните докосвания, ръцете, устните и кожата, всяко движение беше обяснимо, чисто и потребно, а после Дионисий усещаше беззвучното дишане до себе си, сам лежеше безмълвен и от време на време напразно се насилваше да измисли и продума нещо.

Някъде след полунощ избълбука водосточната тръба, започнали бяха есенните дъждове. Като се вслушаше човек, можеше да чуе монотонното пошляпване на капките и на Дионисий му се прииска да каже, че е заваляло. Но дори тая проста дума — заваля! — се дърпаше и не желаше да тръгне към гърлото му. И вместо да я изтика навън и да се освободи поне малко от безсловесността, която странно го потискаше, той протегна ръка и така притегли Юлика към себе си, сякаш искаше да предпази жената от нещо, да я сгрее в обятията си, защото влажният хлад вече се процеждаше в стаята. „Заваля, студено е“ — казаха неговите движения, а движенията на Юлика веднага доверчиво му отвърнаха: „Да, чувам дъжда. Стопли ме, моля те, до себе си! Виж как са изстинали нозете ми.“

Сплели ръце и крака, те се унасяха, понякога Дионисий се сепваше в чуждото легло и веднъж почувства, че Юлика е будна, изтеглила се беше нагоре по възглавницата и в мрака очите ѝ бяха насочени към него. Погали я в просъница и тя като че промълви нещо, но младежът вече заспиваше и не я чу. Рано сутринта той се измъкна от постелята и занавлича окаяните си дрешки, като се мръщеше на навъсения мокър ден, който го гледаше от прозореца. Извади молив от джоба на куртката си и драсна на една салфетка: „Свършвам в 1ч. Д.“

Поколеба се дали да допълни, че след училище ще ѝ се обади, но нямаше смисъл, това се разбираше вече от само себе си...

Първият човек обаче, който го срещна следобеда у Антови, беше Милетко. Седнал в беседката на двора, той протръби радостен поздрав и веднага тежко закуцука към момчето.

— Хайде бе! Забрави ли?! — рече нетърпеливо и подаде ръка. Дланта му беше дебела, мазолеста, сякаш до вчера бе орал бащините си ниви.

И още оттук той помъкна Дионисий към гимнастическия салон, като не преставаше да говори за снощния бас, да закача и настървява госта си за домашното състезание. Дионисий отвръщаше с кратка хапливост и все пак се притесняваше заради проклетите сто лева, които липсваха в джоба му, ако загуби. Но от натрапника не можеше да се измъкне, а значи не биваше и да губи... Докато пресичаха къщата, той дочу откъм трапезарията смеха на Юлика и сдържаното кискане на Живка, трепна да се отклони, ала Милетко го подхвана над лакътя като стражар:

— Давай без публика! После хвалбите! — заповеднически каза той и го тикна в салона.

Малко насилие имаше в това последно движение и приближавайки лоста, Дионисий се усети като някаква отдавна чакана играчка от Милетко, който вече не траеше да ѝ се наслади и бързаше да я изтръгне от ръцете на сестра си. Докривя му, щеше му се да викне: „Абе я ме остави на мира! Какво си се лепнал за мен?!“, но продължаваше да се усмихва и предпазливо да трие потните си длани в панталона. Под лоста стоеше дървено подиумче и Милетко се качи на него, хвана желязото и набра мускули. Пет-шест пъти той бавно се издигна нагоре, като прътът оставаше под брадата му. После се пусна, с мъка запази равновесие на единия си крак и строго се обърна към младежа:

— Видя как! До гърдите! Шашми — не! Да ги нямаме такива! Трийсет пъти ли рекохме?

— Петдесет! — нахакано отвърна Дионисий и като раздвижи ръце, почувства как куртката заплашително се опъна под мишниците му.

— Хвърляй, хвърляй парцалките! — безцеремонно нареди Милетко. — Хайде идвай!

Докато Дионисий се събличаше, домакинът опипваше с опитно око широките костеливи рамене, които личаха под смачканата риза, и преди момчето да се подготви да подскочи, той го сграби отзад и го вдигна като перце, така че Дионисий не можа да улучи веднага да хване лоста.

— Рааз! Дваа! Трии! — заброи отдолу Милетко. — Ощее! Още вдигай! Шеест! Сеедем! — все повече се възбуждаше той от забавата. — Давай, готин! Дърпай, мръвко! Десет! Единайсет!

Тия викове вбесиха Дионисий. Първите няколко набирания той извърши бързо, без да ги съгласува с дишането си, сърцето му се разтупка, гърдите плитко поемаха въздуха и го изпускаха по средата на движението, и преди да овладее ритъма, пръсна половината си сили. Всяко свиване на ръцете сякаш задвижваше буталото на огромна помпа, която го изцеждаше на едри тласъци, по-рано, отколкото беше очаквал. Тялото натежа, лявата страна взе да изостава от дясната, виолетови искри пробягнаха под стиснатите му клепачи, но Дионисий се беше ожесточил и за нищо на света не искаше да пусне желязото. Не само заради стоте лева! Той се напрягаше, потръпваше горе и изпъхтяваше при отпускането, пак стягаше жили да се изтегли и да отмахне следващото число, ала след всеки напън все повече се усещаше тъкмо като мръвка на ченгел, като безволево и безпомощно парче месо, под което скачаха да го ухапят кучешките подвиквания на Милетко. Усилията като че го оголваха до дъното, като че одираха кожата му и заедно с нея падаше всичко, което преди минута си бе представял за себе си, а отдолу се откриваха единствено мускулни влакна, свити жили, жалко месо... само това, само това! — броеше наум Дионисий с последни остатъци на волята си, а и Милетко отмерваше бодро всяко сгърчване на неговото тяло:

— О-па! Двайсет и едно! Бута-ай! Двайсет и две...

В средата на дваайсет и третото набирание с гръмкия глас набързо се смеси един друг човешки звук, конфузен, непредвидено долетял откъм висилката, сякаш някой сцени гнила басма, и Милетко заряза броенето.

— О-ха-ха! О-хо-ха! — разкикоти се той и тук вече Дионисий не издържа, тръшна се като чувал на земята, залитайки на подкосените си крака, и веднага попадна в прегръдката на Милетко.

— А? Как е? Тежи ли дупето? — трещеше братът на Юлика. — Тежи ли? Не е просто, нали? Не е като да шариш картинки! Ах, гиди дупе шарено! — И той плесна уж на шега Дионисий по задника с коравата си като копито ръка и на омаломощеното момче се стори, че го ритна магаре.

Смазан от срам и обида, Дионисий мярна сълзите, в които плуваха веселите, благодушни очи на Милетко, широката червена уста, в която едно през друго се премятаха смях и закачки, и му се искаше да затъкне с юмрука си тая уста и да хукне, ако ще накрая на света. А Милетко изведнъж го дръпна навън, като не преставаше да стене и гъркори от радост, ловко го прекара през коридора и го бутна пред себе си в трапезарията. Ако в този момент жените гледаха към вратата, щяха да видят как до самия праг ученикът се гънеше и съпротивляваше, но вътре се смири пред неизбежната развързка на облога, готов обаче на страшен скандал, на пълно скъсване с всички Антови, при положение че глупакът съобщи на всеослушание за неговото неволно изпускане. Милетко му спести последното унижение.

— Я го вижте! — развика се той. — Загуби, но има данни. Ще стане какяк! Дърпа кучето! Ще черпи! Ама друг път да слушаш батка си. Ах, гиди...

— Добре де! Стига вече! Спечели — пресече го Дионисий и припряно тръгна да го заобиколи.

Юлика, която редеше цветя, нервно тракна вазата и се изправи, а Живка нелепо пробъбри:

— Ячко е момчето. Здрав кокал носи. Ама поохранване иска още, нали, пусто, расте...

— Слушай! — братът Антоу се препречи на Дионисий, вече без следа от усмивка на лицето. — Слушай да ти река! Не се заглавиквай с глупости! Развивай се! Не бъди голицар! — Той говореше строго, поучително, мекият му поглед се мъчеше да изглежда убедителен, но на Дионисий се стори, че зад тоя поглед трепнаха още едни очи, които го изучаваха напрегнато и тревожно, някаква безпомощна враждебност се бе отцедила там, нещо, което не одобряваше присъствието на момчето в бащиния му дом, ала не смееше да се разбунтува открито. — Пекторалистът ти е слаб! — кресна той. — Пекторалиса развивай! И за да покаже що е туй пекторалис, Милетко се присегна и грубо ощипа момчето по гърдата.

— Ой-ойц! — жално изцвили Дионисий и се метна настрани, цял сгърчен от гъдел и болка.

— И ще ми се глезиш, а?! — настъпи Милетко. — И ще ми бягаш! Не стига, че таковата... — Виждаше се как при всяка сричка гневът на тоя човек расте безконтролно. Разстъпил нозе, една глава понисък от ученика, но набит и тежък като канара, той вече не се шегуваше. — Парите! — изкомандва и протегна ръка. — Стоте лева тука!...

— Миле! — тревожният глас на Юлика го спря на половин крачка. Тя бързо приближи и като плъзна длан, затвори шепата на брат си. — Върви! — нареди тихо, смъквайки надолу късата възлеста ръка, а Милетко тутакси се върна в предишната си весела възбуда.

— Хе-хе! — захили се той към Дионисий. — Карай! После. Пък като искаш — тѐ го салона, тренирай сам. Щом се стегнеш за реванша, пиши! До поискване.

Юлика и гостът ѝ също излязоха след него.

— Той е добър — каза жената. — Ще се увериш. А сега го разбери...

— Ама какво говориш! Дребна работа — пресилено се усмихна Дионисий. — И си е прав. Нали още древните са казали: „Здраво тяло — здрав дух.“

Направо от трапезарията Юлика го отведе в своите владения на втория етаж. След час двамата слязоха долу, готови за излизане, и още от пътната врата се разделиха — Юлика, за да навести киното, Дионисий, за да пише утрешните си домашни. Разделиха се до вечерта.

VIII

Уроците обаче вървяха трудно. В стаичката, пълна с все още непродадени вехтории на чичо Йона, беше студено, неизбърсаната прах се бе размекнала от влагата и всички предмети лепнеха, покрити сякаш с невидима ципица кал. Гнусно беше да се пипат и Дионисий предпазливо опря лакти на неразтребената маса. Не му се искаше ни да мисли, ни да чувства, като че мозъкът и сърцето му бяха обвити в подобна лепкава ципица. Добре бе да пийне нещо, но какво?! В мраморната кутийка бяха останали пет-шест дребни банкноти и пак трябваше да търси купувачи. А ценните неща се разпиляха вече, запазили се бяха евтини, пък и кой ли търсеше антики в това несигурно време. За да свързва двата края след смъртта на баща си, Дионисий беше разпродад и повечето книги, в шкафа отдели стотина тома само, с които не искаше да се разделя. Искам — не искам, помисли момчето, кредитът в гостилницата трябва да се плаща на първо число, а и на Милка Сърцайова непременно ще върна заема. Без грижите и наглежданията на леля си Милка той бе съвсем загубен и не биваше в никакъв случай да злоупотребява с добрината ѝ.

Техните къщи бяха на различни улички, но дворовете им се свързваха чрез буренясало старо пожарище. Откъм парцела на Ралеви имаше останки от рухнал зид, спотаен лете под бъзе и коприва, и тъкмо по неговите улегнали камъни Милка Сърцайова се явяваше при Дионисий, криеше, изглежда, от други хора своите посещения. Докато чичо Йона беше жив, тя, разбира се, не се мярваше в дома му, както въобще не гостуваше никому. Те едва ли се и познаваха, освен дето се бяха виждали по Хълма. Иначе старият антиквар не я споменаваше презрително, дори веднъж, като стана нещо дума за съседката, чичо Йона се произнесе, че това е достойна жена, наистина, паднала на младини поради бедност и слабост, но създание, което е имало волята да се изтръгне от порока и да поеме самотния път на непризнатата добродетел.

Дионисий беше чувал за нейното минало в „Двата гълъба“, украсено от мълвите на възрастните и от момчешките плещения в

махалата. И когато тя му похлопа за пръв път на ниското прозорче, след четиридесетте от погребението на чичо Йона, той се встрещи от изненада и смущение. Остро и ясно подозрение разблъска сърцето му. Добре, че не направи някаква грешка, добре, че се сети за думите на баща си! Ала и Милка не го остави да се колебае, веднага заговори строго и загрижено, че знае бедата му, знае какво е да си сирак и да си самичък. Всякакви неща стават с човека, дете не ги е предвиждал, както и тя не е предвиждала, че сама ще дойде в чуждата къща. Не си малък вече, твърдо приказваше съседката, но още не си стъпил на краката си и имаш нужда от помощ, не се срамувай. Я дай каквото има да се изпере, да се зашие. Ученик си, спретнат трябва да си и да не вземеш да се подлъжеш да напуснеш училище! Колко имаш до края? Като свършиш тая година, още една? Добре, малко е. Стискай зъби, всичко ще се оправи, няма да те оставят хората.

Дионисий припряно отвърщаше, че не е трудно, все ще бутаняк, свикнал е да домакинства, а тая приближаваща петдесетте жена усети, изглежда, че той се бои от нея, че ще се стеснява пред другите от помощта ѝ и както гледаше настрани с тъмните си безизразни очи, рече:

— Майка мога да съм ти, момче.

Майка! Дионисий никога не бе имал майка, като че ли се бе родил от въздуха, нито някога жена беше прекрачвала в стаичката на баща му. Сега, след загубата на единствения си близък човек, потиснат и самотен, той бе разтърсен от думата на Милка Сърцайова. Майка! Дълбок спазъм сви гърдите му и момчето мъчително изхлипа. Сълзите, съдържани днес на панихидата, избликнаха на бързи талази и той се загърби към прозореца да не го гледа жената. Питал беше, питал беше отдавна коя е майка му и къде е.

— Мъченица! — рече тогава чичо Йона. — Светица и покойница! Млада беше, далече... Смъ... Славка се казваше — наведе той поглед и след малко заклинателно завърши: — Това е всичко, сине, и повече не питай, та да не мъчиш напразно и себе си, и мене!

По-късно чичо Йона му довери, че и той не му е роден баща, прибрал го, отгледал го. От мен да го чуеш, не от улицата!

Опрял чело на стъклото, Дионисий дълго, безпомощно плака и за стария, и за себе си, и за незнайната си майчица, а зад него Милка Сърцайова плахо подсмърчаше — и от нейните очи се проляха сълзи.

Може би и тя плачеше за себе си, защото не го докосна, не погали мократа му буза и с дума не го утеши. Преди момчето да се съвземе, Милка се разшета, изми паниците, смени чаршафа и свърза бохчица за пране. От тоя ден на Дионисий се струваше, че тя се грижи за него като майка, защото момчето нямаше с какво да сравни нейното постоянно, но малко хладно милосърдие.

Беше ѝ дал ключ и тя идваше да чисти стаята, когато го няма. След нея Дионисий намираще на леглото изгладеното си бельо и понякога из гънките на дрехите прошумоляваше банкнота. Той се дразнеше от тия подаяния, скачаше да връща парите, а Милка Сърцайова го срещаше без усмивка, затворена и непреклонна пред неговото горещене. Ще ми ги върнеш друг път, запиши си ги някъде, ако искаш, говореше тя, и момчето винаги си тръгваше с банкнотата в джоба.

— От къде на къде ще ми даваш! — тросна се той веднъж. — Знаеш, продавам това-онова, живее се. Да не си милионерка?! И откъде ги имаш тия пари, лельо Милке, че да ми даваш?! — Недоизрекъл последните думи, той се сепна от своята неволна грубост. Неловко беше да се пита за произхода на чужди пари, в произхода на всички пари му се струваше, че има нещо отблъскващо, камо ли на нейните! „Откъде ги има?! Ясно откъде!“ — Искях да кажа... — измънка той, — и ти не разполагаш...

— Наследство получих — тихо, без да се смути отвърна жената. — Не ме мисли ти мен и не си въобразявай...

Странна беше тая Милка Сърцайова. Уверено и строго говореше тя с него за простите неща от домашната му подредба, но питаше ли я сам Дионисий нещо, объркваше се, сякаш не го бе разбрала. Може би се разсейваше в свои си мисли, може би навик имаше да отбягва чужди въпроси? Не се гневеше, не се и радваше, равно и сдържано идваше и си отиваше, оградил се беше с нещо непроницаемо и най-малко за себе си приказваше — здрава ли е, болна ли е, има ли нужда от услуга. Дионисий бе свикнал с нея, но тя, навярно, не свикваше, защото, като се случеше да се докоснат в тясната стаичка, Милка бързо и гнусливо се отдръпваше, не го канеше и в дома си, а когато се разделяха, често прекръстваше въздуха като калугерица. След онзи плач в началото за майка и баща не подговори, ала странни думи изпускаше, отвеяни, като за друг човек.

През зимата Дионисий се беше простудил и цял ден лежа сам с температура. Надвечер треската се засили и той ту се унасяше в плитък сън, ту се съвземаше във влажната постеля, вслушвайки се не иде ли леля му Милка. Усети я седнала на ръба на кревата и преди да се размърда, чу нейното сдържано вайкане:

— Ох, ох, ох, да те види баба ти, в гроба ще се обърне! Ох, Богородице, спаси грешницата!

— А? Ти ли си? — отвори очи Дионисий. — Какво? Каква баба? Пий ми се...

— Не спиш ли?! Видиш ли, като ходиш гол! — с неузнаваем, сърдит глас рече жената. — Ей сега, сега ще те разтрия и ще ти светне пред очите. — Тя пъкна ръка под завивката. — Дай, стани да сменя чаршафа. Не, чакай първо да запаля печката! Само пневмония ти трябва сега! Ех, щурчо, щурчо...

Като се позатопли стаята, Милка сръчно го съблече, но едва-едва допираше гърба му с върха на пръстите си, камфоровият спирт се разливаше неприятно към кръста и жената най-сетне се престраши, така го подхвана, че кожата на цялото му тяло пламна и през нощта температурата спадна.

По-късно Дионисий все пак я попита за бабата. Милка Сърцайова се поразсея, заметна се с пелеринката си да върви и на повторния въпрос хладно отвърна:

— Забравила съм. Сънувал си май. Каква баба? Бабини деветини някакви...

Дионисий беше сигурен, че не е сънувал.

— Лельо Милке, да не би... — доближи я той, търсейки да улови тъмния ѝ поглед.

— Нищо не знам! Не се лови за сламка! — ядно каза жената, застанала вече на прага. — Тогава не живеех тук, нали ти видях кръщелното. Щом се върнах, и купих къщата на Антоу — мога да ти покажа нотариалното. Между двете дати има към година! Откъде ще знам?! Мене не питай, пък и защо ти е да питаш — голям си. И не си въобразявай... Станалото — станало, живей! Човек не си знае орисията! И късмета! Всеки един!

Дионисий Йорданов Ралев не ѝ беше показвал кръщелното си свидетелство. Ровила ли е да търси, случайно ли ѝ е попаднало? От друга страна, личеше си, че леля му Милка се бе готвила за тоя

отговор. Документи беше сверявала, дати съпоставяла... Подобни въпроси момчето повече не зададе, но Милка пак се изпускате, тъкмо тя питаше, сякаш го бъркаше с някого. Като за Яким Златев например.

— Идваше ли при чичо Йона? Дрънкаше ли пияницата? — подхвърли тя веднъж.

— Кой Яким Златев? — не разбра веднага Дионисий.

— Абе има такъв... — с отвращение рече жената.

— Ха! — сети той и се засмя. — Оня плужек, дето бил служил в полицията? Нее! Какво, книги ли да купува?

— Не, не, не! — бързо и оживено го прекъсна Милка. — Не от полицията, не! За друг си мислех. Не го познаваш, не. Както и да е.

Неясно остана все пак за кого питаше Милка Сърцайова и защо. Името ли сгреши на Яким Златев, за чичо Йона ли нямаше представа какъв човек е, че да го смята близък на оня тип? Дионисий вдигна рамене и забрави разговора и вече почти не обръщаше внимание на тия малко смахнати въпроси на леля си Милка. Всъщност те бяха редки, а иначе жената не забравяше да разтреби и почисти, да го изпере и изглади, да донесе топла гозба и да пъхне някой лев за дребни харчове. Единствен път Дионисий сам й поиска пари — за тетрадки и учебници, когато антикварната книжарничка на бай Ардашес беше затворена и момчето нямаше на кого да продаде някоя от вехтите книги на чичо Йона. С уговорката обаче да върне парите непременно! Крайно време беше вече, втори месец се точеше...

Дионисий стана и без да се колебае, измъкна от шкафа един дебел том, на който бе дошъл редът. Няма да стигне — смръщено разлисти страниците той. — И заема, и да купя нещо, и на Милетко стоте лева! След това изсипа учебниците си на кревата и като наблъска чантата с толкова книги, колкото да я закопчее, се запъти към дюкяна на бай Ардашес.

Ония мисли, които одева беше спрял с усилие, сякаш само чакаха да тръгне, за да запълят и те в главата му. Не, не може да замижи, не може да забрави сценката! Напрасно Юлика я замазваше. И тя няма да я забрави! Как ли не се разсмя? От съжаление сигурно! Добре поне, че не яде бой. Спаси го! Укроти бика! И защо го унизи онова животно? От глупост ли, сестра си ли ревнува? Сетил се! Да ме покаже колко струвам! Защо ли не му врътнах два шамара, пък да ме беше убил... И аз! Езика си бях глътнал! Така ми се пада!

И Дионисий си представи как е изглеждал в трапезарията пред Юлика и слугинята. Запотен, в излинялата зеленикава риза, жалък слабак, разглобена играчка от Милетко. И как го ощипа само, как го изненада, че не можа да се сдържи и квикна подобно мъник, настъпен по опашката. Като пиле ме оскуба, перце по перце! — все повече задълбаваше Дионисий, подтичвайки с дебелия чанта под мишница. Пред очите му стоеше това полуживо пиле, накокошинено, с притворени клепачи, два къси дебели пръста хващаха перото и — хръц! — пиленето изкрякваше жалостиво, перушината капеше по огледалния паркет в трапезарията и малко по малко се откриваше синьо-жълтеникавата пъпчива кожа, хилавата трътка, недоразвитите дребни крилца. „Иска да се доохрани голишарът!“ — лакомо се облизваше Живка с плоското лице, а двата пръста посягаха пак: хръц! хръц! Пекторалисът му е слаб! Пекторалисът... — хръц! Аах! — на Дионисий му се плачеше от срам. — Пекторалис! Каква анатомична дума, какъв позор! Сякаш наистина го бяха проснали на хирургическа маса и още жив му правеха дисекция, мускул по мускул, нерв по нерв. Най-напред извършвам разреза, уважаеми наблюдатели на тая вивисекция, и ето това е мускулус ректус абдоминис, а това — каналис ингуиналис, това — нервус пудендус, това пък горе е пекторалисът, пекторалис майор, наистина слабичък, жалко, недоразвит е обектът! Ама моля ви се, какво правите — хленчеше Дионисий и се мъчеше да се измъкне изпод скалпела. — Това е моя тайна, това е нещо интимно! Как смеете да бърникате в мен?! И за какъв обект говорите, дяволите да ви вземат! Аз съм индивид, аз съм личност! Аз съм нещо повече от всички тия ректуси и плексуси и настоявам да знаете, че притежавам душа, че обладавам дух, в края на краищата. Така че, за Бога, разберете — моето тяло не е само анатомия, не е само подредба на мишци, кости и малко тлъстини, а е седалище на дух и светлина и в този смисъл е неприкосновено. Оставете го, не го разголвайте и не ровете в него, и най-малкото — престанете да го наричате с тия гадни общи понятия! Че в него няма нищо общо с нищо на света тъкмо защото е вместилище на моята душа, не е ли ясно?! От нея зависи то, на нея е подчинено и чрез нейната еднократност, несравнимост и незаменимост получава своя смисъл! Иначе какъв е смисълът на всички тия пекторалиси, бицепси, фалоси и езофагуси, какъв е, а?

Дионисий отдавна беше слязъл от Хълма и летеше стремглаво към покрайнините на града. Както и друг път се случваше, внушението на измисления от него образ бе по-силно от заобикалящото го и чак когато нагази в една кална улица, той забеляза действителния свят и пое обратно към книжарницата на бай Ардашес. След като се наситеше на удоволствието или на горчилката, предизвикани от образите на своето въображение, момчето обикновено успяваше да притъпи първопричината на изживяването си и да се поуспокои, но сега обидата протегна ръце настрани и захвана да меси и вае нещо ново, което до тоя момент стоеше безформено в неговата душа.

Унижението от телесното разголване, както Дионисий нарече в себе си злощастното физическо изпитание, на което го беше подложил братът на Юлика, се допря до едно друго, смътно възникнало чувство още след първата близост със самата Юлика. За разлика от ясната горчивина в случая с Милетко, това чувство не позволяваше да бъде формулирано с две думи и все пак ученикът долавяше, че в него има нещо близко, някаква допирателна точка със срамното телесно разголване. „Глупости! Няма нищо общо! — веднага се отричаше той от своето спонтанно усещане. — Тя е, тя е...“ — липсваше такава дума, за да назове изцяло нежността и топлотата, в които Юлика го беше въвела. Той прехвърляше тежката чанта от ръка в ръка, унесено гледаше над главите на минувачите и след миг отново се връщаше в началото:

„Но какво е всъщност това? Любов ли? Или заместител? — питаше се ученикът. — Жалка плътска заблуда?! Какво знае тя за мен?! И аз за нея?! Мълчим! Като някакви растения мълчим! Тичинка и плодник! Да, тичинка и плодник, растителен свят!“ И неговата жадна за работа фантазия не се забави да му покаже тая набъбнала от жълт пращец тичинка, леко прищипната по средата, и плодника, удължен и слизест, беззвучно надвесен над нея. Но странно, забеляза Дионисий, тая мимолетна картина не го отблъсна по същия начин, както преди малко представата за оскубаното пиле или на собствената му вивисекция. Наистина нещо свързващо имаше между тях, нещо откровено оголено, веществено, защото и жената, подобно на Милетко, беше срязала неговата обвивка и беше стигнала до телесна глъбина, но не с оня противен скалпел на Милетковата глупост, а с нещо

несравнимо по-остро и дълбокопроникващо, което предизвикваше в еднаква мяра и срам, и ненаситност, и страдание, и щастие.

„Но защо само тя, какво е виновна тя, и аз го желая!“ — прекъсна своя упрек Дионисий, чувствайки, че под плитчината на тревожните му съображения нещо тайничко се усмихва, нещо само по себе си блажено и искащо, и това беше тъкмо неговото тяло. И тъкмо това самостоятелно доволство на тялото, когато душата трепереше, на свой ред объркваше и плашеше момчето. Но онова мрачно настроение, с което излезе от дома си, вече бе изчезнало. И Дионисий Ралев не знаеше, че на лицето му е изписана трескава възбуда, както не знаеше, че това неволно изражение често се вижда по лицата на влюбените в началото на тяхната споделена любов.

IX

Като влезе в антикварната книжарничка, бай Ардашес го погледна подозрително, защото му се стори пийнал, и запрехвърля донесените книги. Дребна печалба имаше той от тия покупки, едва-едва сам щеше да продаде нещо, но съжаляваше момчето, а и от чичо Йона беше учил занаята навремето. Арменецът отброи парите, поколеба се, притури още сто лева и като му благодари, Дионисий припна най-напред във винарския магазин да вземе хубав коняк. И вече прибираше бутилката в изпразнената чанта, когато някой му рече иззад бъчвите:

— Даскале, къде се губиш ти бе? Два пъти те търся днеска.

Дионисий надзърна — отзад имаше стойка за пийване на крак и под мъждивата крушка дружелюбно му кимаше Тодор Тодоринов.

— Ела да опиташ новото винце — покани го той.

— А, тук не бива — отказа ученикът. — Какво има?

— Развеселил си се вече май? — смигна оня зад бъчвите.

— Няма такава работа! — обидено отрече Дионисий. — Искаш ли нещо?

— Аз нищо не искам! — надуто каза Тодоринов. — Нали сметка има да оправяме. Пари ли имаш много, влюбен ли си, че си забравяш длъжниците? И поправка една ще се наложи на етикетчето.

— Ама сега бързам, трябва да се прибирам. Иначе... — „Ако ще даваш нещо, дай!“ — преглътна думите от неудобство Дионисий.

— Тъкмо. Да се видим у вас на спокойствие — остави чашата човекът и се лепна за момчето.

Още щом видя търговския посредник, Дионисий се сети, че мъжът, който заговори Юлика оная вечер пред киното, беше братът на Тодор. Момчето не знаеше за какво се молеше тогава по-младият Тодоринов и какво му отказваше Юлика, но сега, като чу, че големият брат го е търсил два пъти, той с подозрителността на влюбения почувства скрития си съперник. Разчуло се е, прибързано заключи Дионисий, тоя сигурно ще ме заплашва сега заради брат си. Морал ще ми чете! Ама дали те наистина?... — вкамени го отчаяна ревност,

защото изведнъж прогледна какво може да означава етикетът и кого ще предпочете Юлика. Младежът обаче грешеше, през двата дни никой извън дома на Антови не бе научил за събитието в неговия живот и докато се изкачваха на Хълма, Тодор Тодоринов подкачи друга приказка:

— Много скъпа ичкия пиеш, маестро! — с пресилено възхищение кимна той към чантата.

— Ами, пия! За подарък е. — На Дионисий му се искаше час по-скоро да бъде нападнат, но Тодоринов не се поинтересува за кого е подаръкът.

— Охо! Още повече! — откликна одобрително той. — Един млад художник трябва да живее смело. Значи не срещаш материални затруднения?

Дионисий изхъмка неопределено и след малко посредникът продължи:

— Нещо по моя въпрос?

— Какъв въпрос? — начумерено отвърна ученикът.

— Нали говорихме — крадливо рече Тодоринов. — Търси ли пак, намери ли монети? Не може чичо Йона да не е оставил нещо. Не знаеш каква краста е нумизматиката! — сдържано укори той собствената си колекционерска слабост. — Да не ги продадеш на парче! Ще те излъжат, ще те хързулнат за конячета и ликьорчета! — намекна за бутилката в чантата и най-последно хвърли едрия си коз: — Голяма полза ще имаш, ако ме уведомиш първи! Ще те включат като основен акционер в нашата фирма. Изключителна работа сме подхванали с брата Евстати. Няма съмнение! — доверително приказваше Тодоринов. — Доживотно ще ти идват дивидентите, а ти само ще си рисуваеш, ще си твориш свободно като птичка божия! А?

— Абе хубаво, ама какви монети те патили?! — поуспокои се Дионисий. — Нито съм чувал, нито съм виждал колекция у баща ми. Какви си ги измисляш?

Такъв разговор те не водеха за пръв път. Вечерта след погребението на чичо Йона Тодор Тодоринов довтаса у тях и като триеше заешките си очи с траурна носна кърпа, горещо изказа съболезнования, тюхкаше се, че току-що се връща от път и едва сега чул скръбната вест. Дионисий се зачуди малко, защото само веднъж беше срещал този човек при баща си и след това посещение чичо Йона

цял ден мрачно мълча. Но се виждаше, че човекът страда, а като разбра, че покойникът не е оставил за него предсмъртно писмо или пакет някакъв, искрено се огорчи. Отворихте ли завещанието, развълнувано попита той, кога ще го отваряте? А щом чу, че и завещание няма, съвсем се изнерви.

Тогава Тодоринов прибра ядосано носната кърпа и си тръгна, но след два дни пристигна пак и надълго заобяснява, че преди години, преди да го има Дионисий, чичо Йона се занимавал и с монети в антикварното си дюкянче и така именно двамата се сдружили, защото самият Тодор Тодоринов открай време събирал редки образци, страст ли да го наречеш, слабост ли, но това осмисляло свободните му часове, пък и да си признае, стабилно вложение е нумизматиката. Ала покъсно чичо Йона, неизвестно защо, се отказал от това изтънчено посредничество, на което бил завиден познавач, и полека-лека отношенията им поизтънели, обаче ето, преди три месеца лично чичо Йона го уведомирал, че е попаднал в дирите на изключителна колекция, просто бижу, и му обещал да я придобие за него, а Тодоринов инвестирал операцията, защото ни за миг не се съмнявал в известната, в безукорната честност на чичо Йона. Наложило се обаче да напусне града поради други сделки и като се връща, какво? — скъпият приятел починал скоропостижно!

Не е скоропостижно, беше се залежал, обади се Дионисий. Е, това е относително, парира го Тодоринов, а той съвсем не искал да говори за инвестираните пари, не, не и не, защото всъщност бил дал само аванс, неголям, без разписка, допълнително щял да изплати остатъка, след собствената си оценка на колекцията, и не тия пари го вълнуват в случая, а самата колекция, просто умира от любопитство да я види, поради споменатата вече негова страст. Така че — нека младият господин Ралев хубавичко си спомни, не му ли е оставял нещо чичо Йона, не му ли е намеквал нещо, па макар и да не е обяснил за кого е предназначена сбирката. И щом така категорично казва „не“, нека тогава да се разтърси из партакешите, долапите да преобърне, подовете да прослуша, ако трябва, защото Тодор Тодоринов имал извънредно сериозни предположения, че чичо Йона е придобил колекцията от неизвестния собственик и вероятно я е скрил някъде в помрачението на последните си часове. Глупости, дръпна се Дионисий, той почина в пълно съзнание, а разпаленият колекционер

строго го скастри, че пълното съзнание не изключва предсмъртното помрачение, известно му е, важното сега е да се търси и за тая цел той предлага дори собствените си услуги.

Дионисий Ралев не прие помощта, но тогава повярва във внушителните приказки на търговския посредник, още повече защото чичо Йона изненадващо не бе оставил след себе си нито грош и следователно, можеше да се сметне, че е хвърлил всичките си спестявания в недовършената сделка. Докато ровеше безуспешно и в дюкяна, и в задната стаичка, момчето се размисли, видя колко пукнатини има в обясненията на Тодоринов, а най-подозрителното беше, че тоя човек нямаше вид да го бие парата, за да прави вложения в монетни сбирки.

— Няма! — каза му той при поредното посещение. — И повече не ме занимавай с щуротии! Ако съществуваше такова нещо, баща ми щеше да каже. Да не е потънало в земята я?!

— Тъкмо, тъкмо! Тъкмо в земята може да е заровено — с надежда рече Тодоринов и не престана, макар и по-рядко, да занимава Дионисий с тая своя надежда.

В началото на лятото обаче той пристигна по друга работа.

— Виждам те, че рисуваш, маестро, и ти иде отръки — започна Тодоринов. — И тъй като мисля за теб и вярвам в твоето благоразумие, ще те приобщя към нещо сериозно. Хонорар също ще има!

И тук той в едри щрихи обрисува бъдещето на парфюмерийната фирма „Братя Тодоринови“, разхвалвайки най-вече първия ѝ артикул. Извади дори шишенце със скъпоценната течност и без да го дава в ръцете на момчето, тикна го под носа му да подуши и да се увери.

— Браво! — ухили се Дионисий. — Значи на мене се падна високата чест да нарисувам етикета на парфюма и да се прочуя по света?

— Точно тъй! — съгласи се Тодоринов. — Сюжет — свободен! Но да е нещо съответно на уханието. Нали? А названието... вземи си го запиши. „Юлика“! — тържествено рече той. — Добре звучи! Гласна — съгласна, гласна — съгласна, на всички езици се произнася лесно. Ухание, багра и звук — общо да бият в една точка! Тънко нещо е рекламата, господинчо мой!

Преди да си тръгне, Тодор Тодоринов щедро накапа с парфюма „Юлика“ една носна кърпа на Дионисий, за да може младият художник

да се вдъхновява от аромата по време на своята работа. И въпреки че гледаше с презрение на всяка утилитарност в изкуството, момчето се захвана с поръчката. Той нахвърляше проекти, поднасяше кърпата под носа си, замисляше и се подхващаше ново хрумване, ала преди да завърши, парфюмът изветря и кърпата замириса на мишляци, както всъщност си миришеше в началото.

Но вдъхновението на Дионисий не секна заедно с уханието и на следния ден етикетът беше готов. И бе достоен за сътвореното от Евстати Тодоринов. Върху зноен оранжево-червен фон се извисяваше фигура на жена, ефирна бяла туника обгръщаше стройното ѝ тяло, лицето ѝ бе вдигнато високо, а черните къдри се вееха назад, защото жената се бе устремила нанякъде, вероятно към привличащото благовоние на парфюма. Зад нея етикетът бе пресечен от разноцветна дъга, майсторски вградена сред оранжево-червените багри, и тъкмо по тая дъга пълзяха леките букви ЮЛИКА. В краката на жената, пак под формата на дъгичка, се четеше надписът „Trade mark“.

Дионисий бе доволен от своята миниатюра, а и Тодор Тодоринов не скри доброто си впечатление.

— Ще се прочуеш — рече той. — Дано в печатницата го изпълнят по оригинала. Два чувала етикети ще поръчам на първо време!

Тогава обаче начеващият фабрикант се разсея за хонорара, изчезна някъде и Дионисий не го беше виждал до днешния ден. Щом влязоха в къщурката, Тодоринов измъкна широк портфейл от палтото си и извади рисунката.

— Слава Богу, че не избързах! — започна той. — Разболял се калиграфът Аркадий Николаевич и, всяко зло за добро — не успял да направи клишетото. Иначе чиста загуба щеше да е. Брак! Виж, значи, маестро, каква е работата. Умувахме ние с брата Евстати — чукна с нокът Тодоринов по надписа — и си мислим, че не стоят симетрично по дъгата тия букви.

Дионисий гледаше буквите и всяка една парваше сърцето му като с нажежено клеймо. Когато рисува етикета, той не се попита коя е тая Юлика, най-малко си спомни за госпожица Антова, известната притежателка на кино „Астра“, но сега вече не се съмняваше чие име е изписвал. Тя е! Край! Край! — съкрушено приседна Дионисий на стола, а думите на Тодоринов безсмислено жужаха в стаята:

— ... Махваш значи една буква и прибавяш една, общо шест: три оттук и три оттук...

— Какво, какво? — трескаво попита момчето.

— Ама ти не слушаш! Пак трябва да повтарям! — кисело рече човекът. — Няма да е „Юлика“, ами ще е „Люляка“! Така. Ето. Прибавяш едно „л“ отпред, сменяш „и“-то с „я“ и половината ще върви отляво, половината отдясно. И клонка бяла люляка ще туриш в ръката на жената. Това е всичко. Разбра ли?

Луда надежда оживи Дионисий.

— Люляка! — прошепна той. — Отлично! Ще стане, разбира се! Още утре! — И тъй като куражът му се повъзвърна след метаморфозата на имената, попита: — Ама не разбрах, защо така сте решили, джанъм? Ако е за симетрията, не сте прави. Виж как хубаво си стои „и“-то в средата!

— Остави тая работа! — Големият брат изгледа накриво момчето. — Пък ако искаш да знаеш, вторият тон на парфюма е люляков — изрече той чутите от Евстати думи. — Пред хората трябва да се изтъкне съдържанието! Що значи туй „Юлика“? Кажи си го „Люляка“, че да те разберат всички българи!

— Правилно! — подкрепи го Дионисий. — И песен има такава. „Люляк бял, люляк снежнобял...“ — басово затананика той, но Тодоринов нервно го прекъсна:

— Хайде, хайде! Не ми е до песни!

Най-малката негова грижа беше промяната на етикета. Той вече не се надяваше, че ще получи онова, което чичо Йона му дължеше и което не само безумно кри през живота си, но скри и след смъртта си. Наистина, през изминалите двайсетина години старият антиквар много пъти му бе давал пари — да се заплати за своята кражба. Давал му беше, изглежда, всичко, което поспестяваше, защото Тодор Тодоринов упорито проверяваше — чичо Йона нито беше купил имот, нито държеше нещо в банките, нито бе оставил богатство на сина си. Проклет вехтошар! — тихичко кълнеше Тодоринов и педантично вписваше в едно тефтерче получените суми, но общо те едва ли правеха и стотна от дълга. А тоя дълг беше такъв, че ни да уведомиш полицията, ни да протестираш пред съда. Как ли не го заплашва, какво ли не му предлага, включително и да делят, но онзи не отстъпваше,

гладуваше с копелето си, а онова нещо лежеше някъде безсмислено и не се беше превърнало в капитал.

Защо го открадна? — изумен се питаше Тодоринов. — Личен интерес Йона Ралев не бе извлякъл. Историческа ценност ли смяташе, че са монетите? Народно достояние ли? Но защо тогава не ги предадеше в музей? Или може би тайно им се наслаждаваше в среднощни часове, може би страдаше от някаква антикварна перверзия, от гаден фетишизъм някакъв, може би изпитваше порочно сладострастие, пипайки древното злато, какво ли не му минаваше на човек през ума, като слушаше мрачните откази на тоя изпосталял дърт ерген, на това живо изкопаемо, зад чието лице на светец сигурно се бореха хиляда дявола. Луд крадец! — беше го нарекъл Тодоринов още навремето, а чичо Йона тогава сведе виновно очи. Признаваше си! Признаваше, че е луд и че е крадец, но каква полза, ограби ме! — стенеше Тодор Тодоринов, без да проумее подбудите на своя враг и без да му повярва до края, че монетите не са у него.

Преди чичо Йона да умре, Евстати Тодоринов вече бе изобретил парфюма си, а големият брат търсеше под дърво и камък средства за новата фирма. И тогава, може би поради голямото желание, някакъв глас в него проговори, че старикът ще му остави ценностите след смъртта си. „Порадвах им се аз — вземи ги сега ти! Това е исторически паметник — не бива да се погубва! Историята е за всички!“ Благородно щеше да е взе пак. Нали чичо Йона минаваше за благороден! Уви, гласът го подведе, а и Дионисий — ако не лъготеше! — нищо не откри из дюкяна.

След тая несполука сърцето на Тодор Тодоринов сигурно щеше да се пръсне, ако на хоризонта не изплува годежът на брат му с госпожица Юлика. И замах имаше в начинанието, и състоянието на Антови се оказа прилично, но можеш ли да се опазиш от хорската завист?! Евстати, разбира се, бе уведомен каква проверка върши батко му, а при първото напрежение се оказа негоден за най-нисша дипломация. Язык, че толкова години яде мамалига из странство! Преди два дни пристигна разциврен като пеленаче и само едно повтаряше: разкрити сме, издадени сме, срам и позор, ти, братко, уби любовта ми! Обвиняваше го, сиреч! Пипка ли ти е изпила ума?! — кресна му Тодор. — Не можа ли да замажеш положението, да отложиш големите приказки! Скъсали били! Не, знаеше си своето Евстати, не

ми трябваха парите ѝ, друга е работата, не знаеш ти каква артистична душа има Юлика, опозорих се, а и посвещението ми пропадна! Артисти! — кипна Тодор. — Като си артист, защо и ти не изигра едно театро? Простете, мадамозел, ние с вас сме друг свят, а братът е делови човек, безчувствен тип в известен смисъл, не му придирийте! Защо не я баламоса? Като е глупав човек, ни изкуство, ни висше образование му помагат, заключи той, а иначе за посвещението се съгласи: щом всички мостове назад са изгорени, от къде на къде ще кръщават парфюма на нейното име и ще го разгласяват по света, нека това име мре в своята провинциална неизвестност, и без много да се замисля, Тодор предложи новото наименование „Люляка“.

Но малка утеха бе за него словесното отмъщение. Без капитала на Юлика производството нямаше да стъпи на промишлени основи, както го виждаше той в смелите си мечти, а трябваше да се задоволят с работа в мазето, с пипкаво пълнене на флаконите с ръчен шприц, и пазара следваше да ограничат на първо време единствено из близките околии. Не, хич не му беше до песни на Тодор Тодоринов, а още по-малко му се щеше да плаща хонорар на Дионисий.

— Утре ще се разплатим — каза той на улицата, преди да се разделят с младежа.

Двамата излязоха заедно и по една пътека между дворовете бяха стигнали до портата на Милка Сърцайова, където Дионисий, с чантата в ръка, се помая да спре.

— Давай! Нали си надолу — подкани го Тодоринов.

Ученикът само кимна с глава към вратата.

— Абе ти си голям гявол! — светнаха учудено очите на мъжа. — Подарък, а? — И докато Дионисий влизаше, той зърна през пролуката Милка, скрита до кръста в лехата с димитровчета.

Тя посрещна смръщено момчето, не го покани в къщата, но тоя път прие дължимите ѝ пари без разпавии. В облачния есенен следобед, с букета, притиснат до гърдите, Милка му се стори по-млада и хубава, въпреки лошото ѝ настроение, и Дионисий забеляза как нейното грапаво лице и свежата ръждавина на цветята сякаш са изсмукали повечето светлина от въздуха и затова наоколо предвечерният светлик изглежда по-оскъден от нормалното, ощетен от притегателната сила на двете петна в картината. Но тая картина беше твърде мимолетна, може би неповторима, за да бъде рисувана някой

път от натура, и Дионисий се напрегна да запомни нейната същина, неравномерното сгъстяване и разреждане на светлината, предизвикано от каприза на природата.

— Две ноци не се прибираш — загрижено каза жената. — Не знам, да те питам ли къде ходиш?

— А, тук съм — усмихна се Дионисий. — Не се тревожи!

— Нямахте те! — упорито повтори Милка. — Вчера вечер настойникът ти се навърташе, Паскалев.

„Заради него не е влязла да чисти. Крила се е“ — помисли момчето и ни в клин, ни в ръкав радостно рече:

— Искам да те нарисувам, лельо Милке. Както си така — с цветята! — А в същото време вече знаеше, че не леля си Милка, а Юлика иска да нарисува — като зрънце светлина под смръщеното небе.

Милка Сърцайова обаче не се въодушеви от желанието му.

— Лошите занаяти лесно се учат! — заяви тя и на нея наистина трябваше да се вярва, но на Дионисий не му се слушаха наставления.

— Пак ще отсъствам — изпревари той бъдещите упреци и тъй като още се чувстваше ученик от мъжката гимназия, послъга: — Дошъл е инспектор от министерството да правим контролна. Събираме се у Наско Ташев — назова той училищния отличник. — Цяла нощ задачи ще решаваме.

Нищо вече не можеше да спре Дионисий Ралев — ни съвети, ни съперници, ни дори собствените му назриващи терзания. Същата вечер той поднесе коняка на Юлика и в късните часове сам изпи половината бутилка. А Милетко беше неузнаваем — дружелюбен и словоохотлив, той отгатваше настроенията на сестра си и щедро обливаше с тях госта. За следобедния провал на Дионисий, естествено, не продума, а като останаха за момент насаме, тихомълком прибра двата петдесетака, за да не обиди момчето. Но по-късно той сто пъти се реваншира за тая своя лесна печалба, защото искрено се привърза към Дионисий. Закриляше го и мъжка солидарност търсеше от него в общия им живот, за гост също не го смяташе на дома им, а за малко неопитен, ала равноправен обитател на бащината му къща.

Х

През зимата Дионисий Ралев почти се пресели у Антови. След училище се отбиваше в своята студена стаичка, за да си остави чантата, но следобедите и вечерите прекарваше с Юлика и ту поради ученическия, ту поради полицейския час се налагаше да преспи при нея.

Не се натрапваше, тя обикновено питаше: „Ще останеш ли? Ученическият час мина“ („Почна полицейският час“) — и в тоя въпрос имаше ласка, покана и обяснение на онова, което и двамата желяеха, независимо от ограничената вечерна свобода на учащите и независимо от историческите обстоятелства, които задължаваха гражданите да не излизат по тъмно от домовете си, за да не усложняват и без това тъмните дела на държавата. Обяснението за неговото нощуване при Юлика беше, разбира се, формално, но положението на Дионисий като ученик и полицейската принуда по онова време бяха добре дошли в случая, за да придадат малко свенливост на тяхното... нека го наречем направо, незаконно съжителство.

Поначало Юлика гледаше с пренебрежение на подобни закони. И примерът в дома ѝ, и опитът от екрана ѝ показваха, че филистерските закони не помагат нито за душевното равновесие, нито за щастието на индивида. Към това се прибавяше и нейната материална независимост, която също я беше приучила да не се съобразява твърде с дребни закони и с дребни хора. Още по-малко имаше намерение да се съобразява тя с околните в обърканото военно време, което я дразнеше във всяко едно отношение. Дразнеше я преди всичко скандалният факт, че поради немските победи бе прекъсната трайната ѝ връзка с модните къщи в Париж и Брюксел. Платове и журнали не получаваше, гардеробът ѝ, за срамотите, беше овехтял, а какво предлагаша немците? Единствено ерзаци! Дразнеше я също промененият репертоар в салона ѝ — изчезнали бяха изтънчените жестове на голямото кино, сега ѝ натрапваха маршове и речи, и кървица, и тъпи швабски мелодрами, които възмуцаваха вкуса на Юлика. Творби като „Любов в ада“ се промъкваша през капките!

И парвенютата я дразнеха, забогатели набързо чрез търговия с тютюн, пулп и кожи, пак поради немската ненаситност. И самите немци, Боже мой, самите немци какво представляваха?! Двама-трима се опитаха да я ухажват с онова безцеремонно покровителство и абсолютна сигурност в победата си, каквито Юлика беше виждала по филмите — така моряците ухажваха пристанищните момичета в Сингапур примерно или туземките от Хаити. Пфу! Бяха сбъркали адреса! Много неща неприятно предизвикваха госпожица Антова, за да не се въздържа и тя от своите предизвикателства и да се съобразява с мнението на обществото.

Всъщност като възпитаница на френския колеж Юлика Антова по принцип беше на страната на помръкналия галски дух и на всички сили, противостоящи на Германия. Дори независимо от личните ѝ неудоволствия във военното време, приятелите на Франция ѝ бяха приятни, а враговете ѝ — неприятни. Пресилено ще бъде да се твърди, че това бяха политически схващания, въпреки че ако бъдеха изразени словесно, щяха да се възприемат именно така. Но може би защото не се случи подходящ човек, с когото Юлика да споделя тия свои настроения, те не се превърнаха в съждение, а си останаха само емоционален импулс, съчетан от много стари и нови искрици — от детството, от колежа, от възхитителното пътешествие с баща ѝ из Франция, от сегашните недоволства заради платове, рокли, филми и брутални офицерски попълзновения.

Емоционалните импулси никога не бяха мамили госпожица Антова, може да се каже, че нейните емоционални импулси си имаха и ум, и разум, и макар да изглеждаше парадоксално, тя мислеше чрез чувствата и инстинктите на своята женска природа по-точно, отколкото стотици разсъдливи мъже. Емоционалният импулс на Юлика умееше да различи, да избере, да пожелае и да вземе — и само това дори му беше достатъчно, но той знаеше също да избегне враждебното и да се приближи до нещата, които дават радост и удоволствие, да отстъпи и да настъпи, да получи и да подари, да замълчи или да говори, тоест нейният женски инстинкт създаваше полезно за Юлика поведение, съобразено с жизнените ѝ потребности. Мъжете я смятаха за очарователна, жените — за опасна; приятелите ѝ — че е непринудена, обидените — за егоистка.

И тъкмо това нейно вътрешно схващане, привидно лишено от логика, бързо оцени достойнствата на Дионисий и само за месец го постави сред най-големите ценности на тогавашния ѝ живот. Несгодите на епохата, доколкото Юлика ги понасяше, отлетяха в периферията на всекидневието, а в центъра останаха единствено тя и Дионисий, защото сред суровото и студено време жената имаше възможност да закъта своята любов зад стените на райска колибка, каквато представляваше в оная зима фамилната къща на Антови.

Зимата бе сурова за милиони хора по света и се беше случила люта на Хълма, но тъкмо сред суровите студове Юлика Антова видимо съзря. Тънките черти на лицето ѝ, пазещи до есента нещо момичешко, сега едва забележимо наедряха и без да променят пропорциите си, промениха своя израз, в който се долавяше спокойна увереност и сладка тайна. И преди Юлика беше красива, но през тия месеци леко набъбналите ѝ устни, чистите линии на овала, правото носле с деликатно прибрани ноздри показваха, че женската хубост крие непредсказуеми резерви, които природата по свой каприз може да отпусне прахоснически, а може и скъпернически да си спести.

На Юлика природата бе дала с широка ръка. Косите ѝ, тъмни и чупещи се в краищата, взеха да растат по-бързо и тежката лъскава вълна подмина крехките ѝ рамене. Вместо да избледнее през зимата, мургавата ѝ кожа се насити матово и само с поглед да я докоснеше човек, усещаше здравата ѝ еластичност. Юлика приличаше на грозд преди зърната му да се разпукат или на всеки друг плод, стигнал върха на зрелостта си, след който може би ще стане по-сладък, но ще загуби неповторимия си вкус и аромат. И както понякога почвата, влагата и светлината събират щедро своята благодат, за да направят от доброто семе рядък плод, така душевната радост и споделените ласки бяха въвели Юлика в ония кратки свещени дни, на които всяка умна жена се отдава изцяло и не ги забравя до дълбоки старини.

След закуска тя дълго разресваше косите си пред огледалото, слагаше, сваляше и пак нанасяше лек руж по устните и страните си, като се взираше изпитателно във всяка точица на своето лице. И оставаше доволна, защото всяка точица отговаряше с тъничко гласче и потвърждаваше онова, което тя вече знаеше за себе си. Дори разлятата зеница, която толкова я измъчваше преди години, сега се бе приобщила

към сладостния хор и нейните малко лениви, протяжни звуци казваха същото — хуубава, обиичана!

Юлика чакаше Дионисий. Тя умееше да съзерцава своето очакване и да му се наслаждава. Докосваше повърхността му — обширна и податлива като падаща планинска мъгла, като дълбока вода, която поглъща всички предмети и гласове, без да пречи на движенията и звуците им, но забулвайки ги и пречупвайки техните форми. В тоя пласт на очакването си Юлика чуваше разговорите на Милетко и Живка, виждаше приготовленията за обета, напътстваше Христофор, стария циганин, който се грижеше за отоплението на къщата, но техните лица и думи чезнеха в седефена обвивка, а зад тая обвивка стоеше нещо по-важно и по-хубаво. Преминеше ли нататък, външните предмети и хора залепваха тук като в жилаво тесто, застиваха в безсмислените пози на своето прекъснато движение и неусетно изчезваха от погледа ѝ, самата тя едва помръдваше, очакването я всмукваше, поглъщаше я подобно тресавище, все по-дълбоко, колкото по приближаваше идването на Дионисий.

Той бе донесъл щастие на Юлика преди всичко защото тя не намери у него нещо, което да пречи на свободата ѝ да обича. Всички предишни ухажвания и флиртове, домогванията на кавалерите и любовните припламвания на госпожица Антова бяха сковавани от ясните и твърди правила на нейната среда. Според тая среда близостта с мъж означаваше в крайна сметка омъжване, връзката с жена — женитба, и тая предрешена цел правеше блудкава любовната игра, неискрена и вяла. За Юлика не представляваше никаква радост да участва в такъв похабен ритуал, следена от десетки любопитни очи, интимните ѝ желания тук бързо повяхваха, срещите я изпълваха с досада, а баналните признания я отвращаваха.

Не че тя беше против брака. Госпожица Антова не се съмняваше, че омъжването е необходимо и че някой ден ще се случи в живота ѝ, тя дори се беше примирила, че пътят към брака е тъкмо такъв — отъпкан и отегчителен, но тоя път всъщност я лишаваше от свободата да обича без съображения, широко и страстно. Какво ставаше обикновено? Запознанство, погледи, ухажване и малко кокетство; привличане, симпатия, очакване и леко замайване, и докато още се поражда надежда за интимност, налагаха се визити тук и там — принудени, обвързващи; роднини изникваха всякакви: бащи и майки, братя и

сестри, и лели, и сваковци, и братовчедки — прекомерно любезни, открито нетърпеливи да я видят под венчилото, а самите мъже се превръщаха просто в кандидати за женитба и лекият полъх на любовта се стапяше като въздишка.

Не, Юлика копнееше за друго. Изглежда, тия хора смятаха любовта за нищожна подробност по пътя към брака, а госпожица Антова не желаше да обича заради брака, по-скоро тя допускаше в отделни случаи брака заради любовта. Миналата година Юлика бе предизвикана от остроумието на един прочетен афоризъм, чийто приблизителен смисъл беше, че любовта е временна лудост, а бракът изцерява тая лудост, като я превръща в глупост. Злобничко! — помисли си тогава тя. — Но какво общо имат всъщност глупостта и лудостта? До глупостта на брака може да се стигне по всякакви начини, а лудостта... ах, лудостта на любовта — тя си е нещо отделно и съществува ли изобщо вече в тоя трезв и прегърбен от условности свят?!... Някъде я имаше, някъде чувството летеше свободно и неподвластно на ползата, но щеше ли да я докосне нея, и кога, и към кого?...

Накратко, през своите двайсет и три години Юлика не бе изпитвала любовта, така както романтично си я представяше — без чужди намеси, без делнични цели, сляпа и страдна. Душата ѝ беше препълнена с блян за любов, който бавничко изстиваше под нейното сърце след всяко разочарование и може би някой ден този блян щеше да замръзне като буца лед, както прочие се случва с много жени, ако тя не беше срещнала Дионисий.

Най-напред Дионисий нямаше роднини. Юлика усещаше колко важно е това негово нещастие, за да придобие тя свободата си да обича. Роднините без изключение предизвикваха съображения, наложени отговорности, тягостно свързване, самото понятие „роднина“ се бе появило поради нечии бракове и възникнало веднъж в лоното на брака, роднинството повличаше веднага към брачния венец. А Дионисий беше сам като камък и свободен като звяр. Кръвните му връзки със света бяха отрязани още от рождение, а и чичо Йона, който го бе отгледал, беше пристигнал на Хълма неизвестно откъде, не се знаеше имал ли е той близки по земята и ако е имал, подозираха ли те за съществуването на Дионисий.

Волна душа бе младежът и защото още нямаше професия. На Юлика ѝ се беше случвало да усети как интересът, наложен от професията, се вмъква между мъжа и жената, как души и смазва кълна на свободната любов. Нямаше значение търговец ли е или офицер, чиновник или учител и кандидат за фабрикант като Евстати, но мъжът винаги оставаше окован в своето занятие и пред всичко на света — пред любовта дори! — поставяше своите окови. Имаше ли такъв, който да пренебрегне професията си заради любовта? Госпожица Антова не го беше срещала.

Ето защо, според Юлика, човекът, отдаден на своята професия, нито беше способен, нито достоен за любов и тя допускаше, че единствено свободните занимания с изкуство можеха да се съчетаят с голямата страст. Такава беше причината, за да ѝ се прииска да изравни химическите опити на Евстати Тодоринов с тънкото изкуство на благовонията. Симпатията я подведе, надеждата за любов напразно възбуди въображението ѝ, за да види тя в жалкия химик един артист, художник, поет на ароматите, подходящ за нея любим, защото Юлика искаше да го издигне до себе си, да изтръска душата му от житейската проза и да я почувства посветена на любовта.

Наистина и Дионисий отбиваше задължения в училището, но временни, само до пролетта, а освен това личеше, че гимназията е нещо третостепенно за него и че тутакси е готов да я зареже, ако Юлика поиска. Тя не искаше такава жертва. И бездруго всичко у Дионисий ѝ принадлежеше, а една диплома никога не е излишна, макар че в сравнение със зрелостното свидетелство младежът имаше по-обещаващи опори — нейната любов и своята дарба.

Те не можеха да бъдат разделени. Дарбата на Дионисий също се вливаше в любовта на Юлика като някаква златна струя и без нея реката на чувствата ѝ нито щеше да е толкова обилна, нито така многобагрена. Откакто се запознаха, младият художник бе посветил изцяло таланта си на своята любима и Юлика, естествено, се ласкаеше, но не това беше най-важното. Най-важното, което госпожица Антова усещаше, бе, че дарбата на Дионисий доизгражда една непроницаема за чужд поглед сфера — уютна, обитавана от двамата и същевременно безкрайна, в която те намираха истинско единение на душите и телата си, и безпределната свобода да се обичат, и възхитителни

преживявания, далечни от мизерията на света и неподозирани от обикновените хора.

Това нейно усещане беше малко смътно, тя не изпитваше потребност, а и не бе възможно да го отдели от единното свое щастие, немислимо бе също да се преценява какъв дял за това щастие има нейната любов и какъв — неговото изкуство. Такъв въпрос въобще не трябваше да се поставя! Любовта и изкуството се бяха слели чрез Юлика и Дионисий, но това съвсем не значеше, че тя вплътява любовта, а изкуството е единствено от него, можеше да се каже и обратното, всичко беше общо и неделимо, Юлика сама долавяше, че изразява духа на изкуството, така както Дионисий цял се бе превърнал в любов.

Поначало госпожица Антова се чувстваше причастна към изкуствата, по-точно, към едно от тях, а именно киното. За жалост, тя бе лишена от шанса да го създава, но с наслада откриваше у себе си дарбата да го разбира, както никой в града на Хълма и може би като малцина по света. Прехвърляйки чужди филмови списания, тя с удовлетворение и малко тъга намираше, че най-меродавните специалисти мислят като нея. Фактът, че притежава киносалон, беше случаен, въпрос на наследство, но според Юлика в тая случайност имаше съдбовен знак за действителното предопределение на нейната душа. В края на краищата изкуството е и начин на живот — свободолюбие, независимост и непрестанна жажда за хармония, усет и служене на красотата, а нима Юлика не изразяваше всичко това?

Тя усещаше, че е обгърната от аурата на изкуството, която я въздигаше над нищожните грижи, и ако приближеше някого до себе си, той също изпитваше благотворното въздействие на нейната аура. Нима Евстати Тодоринов не бе на път да се преобрази в жрец на благовонията, ако не беше низката страст за облаги, подклаждана от брат му? И нима не беше показателно, че гимнастическите упражнения на Милетко постепенно бяха прелели в преданост към едно изкуство като цирка, е, според Юлика, грубичко донейде, но все пак твърде старо и напълно почтено изкуство? Дъхът на прекрасното следваше госпожица Антова навсякъде, а душата ѝ копнееше за истински сродна душа, артистична и творяща, и тоя копнеж за близост неизбежно се сплиташе с мечтите ѝ за свободна и всеотдайна любов.

Тя не желаше да крие от никого своето щастие и както винаги се случва с влюбения, всяко стъпало по любовната стълбица ѝ се струваше предпоследно. Колкото и пронизващо да беше днешното преживяване, в него бе заложено нещо по-остро, по-дълбоко и разтърсващо, което щеше да дойде утре, и жената копнееше за това ново преживяване, усилвайки наченките му, и то наистина се появяваше, но вече само обещаващо следваща степен на насладата, и така стълбата на любовното осъществяване се очертаваше безпределна, а в движението си към върха ѝ Юлика бе изоставила товара на предишните си светски съображения.

XI

Иначе любовният бит на двамата беше прост и еднообразен. Впрочем за странични хора всекидневието на споделената любов винаги изглежда просто и еднообразно, защото тия хора или са забравили, или не са изпитвали колко неповторимо е всяко докосване на влюбените, какви вълшебни светове разкрива всяко тяхно съзерцание, каква неподозирана магия извършва баналната на вид ласка. Тук всеки миг е нов, тук повторението е непознато и може би тъкмо във външното еднообразие любовта достига своята пълнота, защото за нея не съществуват други събития, освен самата тя.

Да вземем само пристигането на Дионисий. Понякога се случваше Юлика да го посрещне и на входната врата, но по-често го изчакваше в хола на горния етаж. Познаваше го по звъненето. Даже миг преди да трепне езичето на камбанката, трепваше нейното сърце и я тласкаше да се спусне по стълбището, но тя овладяваше порива си и тая минута, докато Дионисий свалеше долу шинела си и продумваше нещо неясно на Живка, докато дървените стъпала проскърцваха, тая обикновена минута Юлика успяваше да разтегне до предела ѝ и в миниатюрната частичка време да вмести време достатъчно, за да се роди отново в душата ѝ целият свят. През тая минута Юлика се изтръгваше от лепкавата материя на своето сутрешно очакване, гласовете възвръщаха звучността си и движенията — своята определеност, въздухът се избистряше и животът зашумяваше, както в своето праначало.

Обикновено в началото той беше леко скован и не успяваше да забележи тънката бледнина под ружа по страните на Юлика. Тя го чакаше права, опряна в гърба на фотьойла, а младежът приближаваше напористо и обгръщаше ръката ѝ със своите студени и малко влажни от мъглата длани. Със сладостно усилие Юлика задържаеше ответната ласка, която напираше да избухне, и само погалваше бузата му или плъзгаше пръсти по неговото рамо, сякаш досега бе размисляла за друго и гостът я изненадваше с нетърпението си. За мигновение двамата се разминаваха като комети, чиито силови полета се засичаха

и откъсваха, а кометите продължаваха по своите си орбити, но вече беше очевидно, че тия орбити все повече ще се скъсяват, че силовите полета неизбежно ще се сближават и в скоро време ще предизвикат взривното сливане. А Дионисий побързваше да седне на дивана, за да прикрие ъгловатите си движения. След малко те щяха да се поизгледят, но преди това искаха покой и отпускане. Юлика също присядаше на ъгъл до масичката и неизменно питаше:

— Как си днес?

Дионисий въздишаше с отегчение, защото веднага си представяше гимназията, но весело започваше да разказва какво се е случило през деня. Отиваше му да се смее, изобщо всяка мимика на лицето му минаваше най-напред през усмивката. Юлика го гледаше малко косо отстрани и механично отваряше пирографираната кутия за цигари, побутвайки я към младежа. Той палеше, поднасяше огънчето и на нея, и докато издишваше дима и приказваше, докосваше я с някакви бегли и сякаш случайни движения, които все пак накъсваха думите с едва забележими паузи, кометите летяха една към друга, допирът ставаше по-продължителен и ученическият разказ секваше недоизречен — и ненужен, какъвто си беше от началото, а двете неизгасени цигари оставаха да тлеят самотно в пепелника, докато жената и младежът жадно притискаха телата си и се целуваха без дъх. С пресъхнала уста, подивял от възбуда, Дионисий в ни един случай нямаше силата да се откъсне пръв от обятията ѝ, винаги Юлика се опомняше и гъвкаво се отдръпваше, положила длани на гърдите му.

— Полудял си! — казваше на пресекулки тя. — Нетърпеливец! Не прегладня ли?

За нея отдръпването също беше мъчително, но в усилието имаше и наслада, прекъсването някак подсказваше, че пред тях има много време и много възможности.

— Не искам да ям... Ела! — с гъгнив глас отвърщаше Дионисий и тъй като Юлика вече се беше изправила и подреждаше косите си, той посягаше към някоя от угарките, ако не беше изгаснала.

Никотинът бавничко го успокояваше, ясно беше, че е време за обед, че Милетко и Живка ги чакат долу, момчето усещаше глада, който го притесняваше от часове, и покорно тръгваше след Юлика към трапезарията.

А трапезата в дома на Антови беше необичайно богата за тая гладна по света година. Юлика се бе разпоредила пред Живка да не се пестят пари, да се търсят продукти, ако ще на черна борса, но всичко да остане изискано, както си е било. От своя страна, Живка не стоеше със скръстени ръце, имаше си изпитани снабдителни от години — и градски търговци, и заможни стопани от селата. Килерът и мазето не оставаха празни, а Живка никога не се посрамваше в готвенето. Всеки ден на масата се слагаше супа и предястие, салата, топла гозба и десерт. На обед вино не се пиеше, а само сокове и сиропи, но това не пречеше на настроението. Четиримата се хранеха заедно, Живка честичко ставаше да принася блюдата, а Юлика сипваше и допълваше чиниите. Говореше се малко, ядеше се сито. Единствена госпожицата правеше изключение, деликатно докосваше супата и готвеното, плодове и компоти предпочиташе. Милетко гълташе, запотен и наежен, Живка дълго дъвчеше залъците със страдалчески вид на плоската си физиономия, а Дионисий кротко и старателно довършваше всичко, сложено пред него.

Пръв свършваше Милетко и неспокойно почваше да мачка топчици хляб, пушеше му се, а Юлика не търпеше дим, докато се храни. Я елате отгатък да си поприказваме на спокойствие, казваше той и се запътваше към хола, Живка също ставаше да вдига чиниите и за момент госпожица Антова и Дионисий оставаха сами. С пълен стомах на него трапезата му изглеждаше по-различна. Преди да седне, долавяше някаква ритуалност в обедата — затваряше се близкият кръг като във всяко добро семейство. Колосаните кърпи, прозвънването на приборите от алпака, парата от супника и леко затоплените чинии обещаваха малък празник, но за него всичко свършваше с еднообразно преяждане и сега вече изстиналите блюда и огризките му бяха неприятни. Леност се стичаше в краката му и докато разговаряше вяло с Юлика, си мислеше, че е добре да се поразходят. Понякога наистина излизаха, отиваха до киното, където Юлика за минути свършваше деловата си работа, после пресичаха градската градина и по околните улици се връщаха на Хълма. По-често обаче на Юлика не ѝ се разхождаше. Тя приближаваше прозореца, колебливо се взираше навън и казваше, че е студено или че вали, и като се усмихваше разсеяно, питаше:

— Ще работиш ли днес?

Дионисий нямаше нужда да го подканят. Ако беше хапнал надвенатри, както беше свикнал, веднага би се хванал за палитрата, а въпросът на Юлика малко го дразнеше.

— Да поседнем при Милетко — предлагаше той и тримата заедно пиеха кафе.

Започваха случайни приказки, Дионисий отново подхващаше разказа си, който бе прекъснал горе при Юлика, Милетко го избиваше на спомени, като за всяка дума търсеше потвърждение от сестра си и тя се намесваше, неволно бъркайки случилото се със сцени от отдавна гледани филми. Макар и с периферното си зрение, Дионисий не изпускаше ни едно нейно движение, както беше и горе, и после на масата. Без да се обръща към него, тя усещаше настойчивите му погледи с всяка част от своето тяло, сякаш нещо материално се плъзгаше по кожата ѝ и проникваше през нея. Ако срещнеха очи, Дионисий трепваше, може би от изненада, че е забелязан, и Юлика късо се усмихваше, като нормалната ѝ зеница блясваше с весело насърчение, а от продълговатата се лееше меланхолна отдаденост. Взаимното следене не прекъсваше нито за миг, докато бяха заедно, то бе по-силно от разменяните думи, от наложените поради необходимостта движения, от целия видим за другите живот с неговите потребни реакции, оценки и жестове. Отдавна действителните интереси на двамата бяха пробили външния пласт на този живот и под него те като че търсеха друга своя същност — не оная, предназначена за всички, взираха се в загадките на глъбините си и чезнеха там.

Това прикрито съзерцание възбуждаше у Дионисий и желанието му да я рисува. Ако Милетко не се сещаше да върви по своите работи, младежът ставаше да се разтъпче из хола и Юлика безпогрешно отгатваше настроението му. Качваха се на горния етаж. Тук, освен хола и спалнята на Юлика, а също оная гостна, която бе изчезнала заради гимнастическия салон, имаше още две стаи. Преди едната беше нещо като кабинет на Юлика, там държеше тя модните и филмовите си журналы, а сега я бяха пригодили за ателие на Дионисий. В следобедните часове двамата се усамотяваха в ателието. Още сутринта Христофор бе запалил кахлените печки и до среднощ из просторната къща щеше да се задържи равномерна мека топлина.

Младият художник бе направил стотици графични портрети на Юлика. Рисуваше я цялата, рисуваше главата ѝ, безброй пъти бе скицирал всеки детайл и всяка връзка на елементите. Ухото и прехода му към бузата, носа и преливката към челото, брадичката и нежното ѝ съотношение с шията — и после извивката към рамото, и профила на косите ѝ, и деликатната издълженост на очите към слепоочията, и дори отделното око с неповторимия ъгъл на клепката и мястото му в релефа между скулата и надочната кост. Всичко това Дионисий упражняваше ненаситно и в много случаи бе постигнал съвършенство на линията. Щом усетеше молив в ръката си, той автоматично подхващаше все тоя сюжет. Не само скициниците, но и полетата на ученическите му тетрадки бяха изпълнени с къдрици, с част от ноздра, със сгъвка на лакът и с много още наглед безлични елементи от човешкото тяло, в които обаче опитният наблюдател веднага би узнал Юлика. Гледните точки се променяха, елементите изпълваха целостта на образа, от неподвижното изображение се раждаше възможното движение — и в крехката повърхност на гърба, и в свободната изпъкналост на гърдите, и в грациозната съразмерност на ръцете и нозете.

Приликата беше удивителна! Юлика често надничаше в блока на Дионисий, докато той скицира нейния образ, и всеки път се изумяваше от точността, с която ликът ѝ изниква отново под въглена или молива. Младият художник обаче не беше доволен от своето изкуство и за нищо на света не искаше да спре дотук. Това не бе евтино кокетство, възторзите на госпожица Антова не го успокояваха, той или се усмихваше жално, или раздражено се чумереше, а понякога — за ужас на Юлика! — изведнъж скъсваше скицата. Ала след малко — за удоволствие на любимата — създаваше нова и още по-вярна на оригинала. Китката му се движеше привично и бързо, моливът тутакси улавяше пропорциите и перспективата и все пак липсваше онова зрънце светлина, което отначалото се привиждаше на Дионисий и което въображението му поставяше на първо място. Неговото излъчване трябваше да се разстеле над повърхността на рисунката, трябваше да обгърне всичко и най-напред да стигне до очите на наблюдаващия. Тогава, през тая лупа от кристална светлина, линиите на изображението щяха да изглеждат различни. Надмогнали тежестта на телесното! Такава беше целта на младия художник и макар че тая цел засега му убягваше, той нямаше намерение да се предава.

Щом Юлика купи новите принадлежности за рисуване, между които пълен набор маслени бои, четки и платна, Дионисий започна едновременно два нейни портрета. Докато чичо Йона беше жив и можеше да се плаща, момчето вземаше частни уроци от гимназиалния си учител по рисуване и тоя човек го бе въвел донякъде в техниката на живописиста. Сега Дионисий сам налучкваше по-нататъшния път, интуицията на таланта му запълваше празнините на познанието и само опитно око можеше да забележи усилията на самоучението и малките наивни грешки. Единият портрет фиксираше Юлика до кръста, другият я показваше цялата, небрежно отпусната на кожената софа в бившия ѝ кабинет.

В следобедните часове Дионисий работеше обикновено над тия портрети. Плавно и ненатрапчиво Юлика заемаше своето място, той сваляше платното, с което загръщаше статива, и започваше да се съсредоточава. Мазките от предишния сеанс сега му изглеждаха несъответни, прекъсната му се струваше нишката на продължението и Дионисий внимателно диреше ония багри и линии, които позволяваха да се влее отново в картината. В началото той не вдигаше глава към модела си, остъргваше нещо, композираше боите върху палитрата, от време на време се затаяваше зад триножника и доста време очите му оставаха скрити за Юлика. А тя мълчаливо го следеше и не изпитваше досада от еднообразната си поза. Без да бяха говорили, жената долавяше, че насреща ѝ започва някакво преобразяване, някакво неподвластно ѝ отдалечаване на познатия Дионисий.

Най-после той я поглеждаше хладно и отчуждено. Емоционалният усет на Юлика ѝ подсказваше, че вече е настъпил моментът на крайното им отдалечаване, който траеше може би час, може би дващестина минути, тя не се сещаше за времето, защото в глъбините си почваше да се съпротивлява на хладината и отчуждението. Инстинктът ѝ шушнеше, че сега тя не е онова, което беше преди малко за любимия и което трябваше да бъде, че се е превърнала просто в предмет за рисуване, в безличен обект, наблюдаван остро и някак враждебно от Дионисий. На госпожица Антова беше приятно да мисли и разговаря за неговото изкуство, но тя долавяше нещо заплашително в броените минути, докато Дионисий извършваше самия акт на рисуването. Тя усещаше, че е чужда на тоя

акт, че художникът рязко се отдръпва от нея, забравяйки сякаш всичко, което ги свързваше вече в живота.

А животът продължаваше да присъства чрез Юлика в стаята, тихо се движеше в кръвта ѝ и изпълваше със своите потребности душата ѝ, но Дионисий като че временно ослепяваше за тоя осезаем и неунищожим живот. Някаква дива себичност изпразваше погледа му от обичайната топлина, от любовната жажда, от способността му за близост с друг човешки поглед, от естествената връзка със самия живот и това беше всъщност себичността на самотника-беглец, който без принуда е избрал своето отчуждение.

Но животът е силен, но животът не търпи подобна себичност, която му обръща гръб, животът иска участие, отдаване, разтваряне в него, той не допуска да бъде наблюдаван от страни, а налага на всекиго да се влее в движението му. Към бегълците животът е суров, лишавайки ги от радостите си, но той винаги намира как да издебне и най-упоритите, за да ги притисне в обятията си и да ги повлече в своя кипеж. Частичката живот, въплътена в Юлика, не можеше да се примири с отдръпването на Дионисий, макар това отдръпване да беше временно. Разумът на жената оправдаваше моментното бягство, блазнеше се дори от неговия смисъл, но по-силен от разума бе оня неин инстинкт на живота, който трепваше обезпокоен при всяко отклоняване на съучастника ѝ в любовта и го желаше веднага — в същата секунда, и завинаги — до края на света.

Иначе, докато позираше, Юлика нито правеше, нито говореше нещо особено. Единствено скрито се вълнуваше от празния поглед на Дионисий и от своите смътни усещания, а също и от накъсаните, мигновени представи за очаквания ги час. Може би пулсът ѝ се учестяваше, но толкова слабо, че бе нужен хронометър, за да се забележи, може би набъбналите ѝ устни едва доловимо изпръхваха, може би нетърпеливото ѝ вече тяло се стягаше от леко напрежение, но това беше обяснимо и поради дългата неподвижност. Само очите живееха на нейното лице, следяха младежа и постепенно блясъкът им се премрежваше от настойчиво желание. По време на сеанса не подлавяше разговори. Отговаряше, ако Дионисий ѝ кажеше нещо, а той задаваше дребни и странични въпроси, повечето от които Юлика после забравяше.

— Помниш ли кога за пръв път си забелязала слънцето? — изненада я той веднъж.

— Кога беше?... — Жената се забави и после колебливо се усмихна, сякаш ставаше дума за тайна: — Бях момиченце... Голо момиченце...

Четката на Дионисий увисна във въздуха, той мръдна иззад статива, очаквайки продължението, и заповеднически рече:

— Кажи де! Как?

— На Манастирището. Едно лято... — сладостно проточи Юлика. — Бяха ме разсъблекли на една полянка и ужасно изгорях, не искам да си спомням! Слънцето в балкана не пари, но не прощава. А инак кожата ми е мургава и неусетно почернявам. Но тогава... ужас, до кръв! Цялата се обелих. И сега вече кожата ми е друга... Нали? — Тя плавно скръсти ръце и погали нежните си рамене.

Дионисий не видя нейното ласкаво движение. Още преди Юлика да свърши, той се дръпна зад платното, недоволен, изглежда, от нейния отговор.

— Щом свърши войната, и ще се махна оттук! — заяви той един друг следобед. — Пеша ще тръгна. Сковавам си една количка, качвам си вързоп багаж и — сбогом!

Юлика учудено трепна:

— Къде ще идеш?

— Където и да е! Поне две години ще поскитам... Като чичо Йона — допълни след малко младежът.

— Като свърши войната, ще отидем във Франция — решително се обади госпожица Антова. — Един художник е длъжен да поживее във Франция. Известно е. Там и въздухът е друг, и светлината...

Дионисий бързо и недоверчиво я погледна, но замълча.

— Ще идем! — вдъхновено повтори Юлика. — Всичко ще ти покажа.

Той продължи да рисува, Юлика го съзерцаваше унесено, мина доста време и категоричният му глас я стресна:

— Защо ще е различна? Това не може да е вярно!

— Кое? — недоумяващо попита тя.

— Светлината! Важно е как я възприемаш.

— Ах! — засмя се Юлика. — Думата е такава. Има по-интересни неща в Париж.

— Изобщо, приказваме си — извиха се ироничните устни на Дионисий. — През лятото, най-късно есента, ще ме вземат в казармата.

— Ужасно! — изохка Юлика. — Обаче има спасение.

— Спасение ще има за нашите души, но отгървяване от военните — хич!

— Ще постъпиш в Академията. И за нищо няма да се безпокоиш — спокойно каза Юлика, макар че и това щеше да е раздяла, а мисълта за бъдещото му заминаване не я радваше.

Всъщност Дионисий Ралев отдавна мечтаеше за столичната Академия, още преди да се запознае с Юлика. Решил бе дори, че ще продаде къщурката, ще пести парите, ще гладува, ако трябва, и ще учи. Е, най-напред му се искаше да поскита малко, но непременно щеше да постъпи в Академията. Такова беше желанието и на баща му. След неговата смърт единствено тая мечта уравнисяваше сирашките мъки на Дионисий и сега, като я чу от Юлика, се изчерви от удоволствие — и от стеснение: заради нейния намек, че ще го издържа.

Подобни разговори накъсваха сеансите за малко, но Дионисий млъкваше изведнъж, вглъбяваше се отново в своето отчуждение и отново Юлика начеваше безмълвната си борба да го върне при себе си. И ето че нейните погледи, а може би още повече скритото излъчване на нейната душа започваха доловимо да влияят на любимия ѝ. Освен това, изглежда, той се уморяваше от своята работа, освен това зимните следобеди бяха къси и след три и половина часа светлината помръкваше. В движенията на Дионисий зад триножника се усещаше нервна разсеяност, той отиваше да оправи пердето зад гърба на модела си, стържейки припряно с дървените халки на транспаранта, палеше цигара и тутакси я гасеше, оная сила, която го караше да рисува и която го отвличаше и упойваше, пак се опитваше да го обсеби, но това бяха вече последни мигновения, тя се бе изтощила и малко по малко го отстъпваше на Юлика, на жизнените сили, които се възбуждаха и у самия Дионисий. Известно време той оставаше раздвоен, това бяха минути на болезнен преход, на скъсване с вдъхновението, което винаги е различно, няма да се върне същото, ала най-сетне младежът захвърляше четката.

Без да сваля новия си работен халат, купен от Юлика, той седнаше до нея на софата и тихо я прегръщаше.

— Терпентин... — сбръчкваше тя нослето си, намеквайки, че Дионисий се е вмирисал на бои. — Измий си поне ръцете...

Това последно разтегляне на любовната игра едва се издържаше.

— Нищо... Чакай... — гъгнеше младежът, но Юлика, меко отпусната в ръцете му, се съпротивляваше: „Не, не! Иди!“ — докато с върховно усилие на волята Дионисий рипваше и се хвърляше към банята.

— Ще те чакам тук — догонваше го гласът ѝ, а понякога тя казваше: „Ще те чакам оттатък“, което значеше, че ще се премести в спалнята.

В това отношение Дионисий не намираше съществена разлика. Различен обаче за него бе всеки ден на телесната им близост. Също и за нея. Случило се беше така, че тия млади хора, познаващи се сравнително отскоро, спонтанно бяха постигнали такава еротична хармония, каквато в най-нови времена е научен идеал на цяла армия изследователи, наречени сексолози, и тая армия се взира в индивида, чопли домашното му възпитание, комплексите и фобиите му, проучва неговите рефлексии, жлезите с вътрешна секреция и степента на възбудимост, пише умни книги и спори по конгреси, шуми и се вълнува от своя хуманизъм, и все не може да се спогоди за универсалната формула на секса, с която да дари човечеството. Жалко, жалко за науката, защото хора като Дионисий и Юлика едва ли биха се обърнали към нея, за да ѝ помогнат, а друго е, когато ученият борави непосредствено със своя идеал, и съвсем различно — когато се основава на страдащи доброволци, смазани тъкмо от своята немощ да постигнат идеала...

И така, като се съвземеше докрай от мълниите на своето преживяване, госпожица Антова натискаше бутона на домашния звънец, вграден до кревата. Живка вече бе посвикнала с часа, запарила беше чая и след минутка се чуваше как изкачва стълбите, внася подноса в хола и веднага поема надолу.

— Не те пускам... — глезено мрънкаше Дионисий, а Юлика решително отмяташе завивката и без да пали лампата, притичваше — лека и гола — оттатък.

Изпиваха чая, но в понеделник и четвъртък не се бавеха, защото тия вечери бяха посветени на киното. Юлика беше наредила на касиерката да не продава ни едно място в ложата за вечерното

представление. Двамата влизаха обикновено по средата на военната хроника, сядаха в дъното и сплитаха ръце. Докато се връщаха на Хълма, и после, докато вечеряха, Юлика подробно тълкуваше видяното. Това бяха лекции, или по-скоро, устни емоционални есета, от които Дионисий с изумление научаваше скандалните биографии на звездите, заплетените техни кавги и привързаности, познати на госпожица Антова така, сякаш бяха от едно семейство. Хранеха се сами — вечер Живка обираше обедното ядене в кухнята, а Милетко или беше с цирковите си другари, или, ако нямаше цирк в града, се веселеше нейде с приятели. Като свършеха вечерята, Дионисий и Юлика пак се качваха горе и ту се опитваха да четат, ту пускаха грамофона и разглеждаха стари илюстрирани списания, ту бърбеха, отпивайки по малко коняк от тумбести чаши, а често играеха и една проста, но весела игра на карти.

Хълмът мрачно замираще в мразовитата нощ, вятърът, наситил се на страдания по широкия свят, усещаше, изглежда, че под тоя покрив се крият топлинка и щастие, увърташе се около комините и жално скимтеше. Милетко се прибираше и Живка долу майчински го гълчеше, по улицата оставаха единствено раздражени от студа полицейски патрули. Късно и страшно бе да се излиза навън и Дионисий, разбира се, споделяше широкото легло на Юлика, за да стане рано, да отгъпка пътека до бащината си къща и си вземе чантата — и да повтори отново тоя отминал ден.

XII

Такава беше приблизителната хроника на тяхното всекидневие, макар че понякога се случваше навиците им да се посместят и да приемат помежду си нещо непредвидено: или госпожица Антова беше неразположена, или се налагаше да иде при шивачката си, или я викаха в дирекцията на пропагандата, за да ѝ натрапят седмичния репертоар на киното. И наема ѝ носеха веднъж в месеца от доходното здание, и в банката бе потребно да се отбива, а за Дионисий също възникваха неочаквани задължения в училището.

Неизбежно за брата и сестрата Антови беше да канят и гости, но в сравнение с предишни години посещенията у тях бяха поразредели. Много свои приятели Юлика бе пренебрегнала заради новата си страст и някои ѝ се сърдеха, други зад гърба ѝ я укоряваха за неподходящата връзка. На първите госпожица Антова не обръщаше особено внимание, а с вторите — префърцунени и завистливи според нея господата и госпожи — скъсваше окончателно в себе си, въпреки че никой не я упрекна в очите. Сред малцината, които все пак се отбиваха у Антови през тоя зимен сезон, повечето бяха съседи на вилата им в Манастирището и тия хора не желяеха да се лишат от сладките разговори и почерпки заради някакъв си любовник на госпожица Антова.

Заможните, от средна ръка люде в града, към които Антови принадлежаха, имаха за свободното си време две любими теми, разпределени по равно всяка година. На едната те се отдаваха с умиление някъде докъм Атанасов ден — и това бяха спомените им как са прекарвали миналото лято в Манастирището; другата тема подлавяха през февруари, през май и юни вече тъкмяха подробностите — и това бяха плановете им как ще прекарат идващото лято в Манастирището. Стари и млади се надпреварваха да разправят случки и преживелици, незапознат човек като Дионисий можеше да помисли, че Манастирището е най-блаженият край на земята, откъдето суката е прогонена завинаги и на всяка крачка изникват веселби и щастливо завършващи приключения. В началото на юли цялата тая компания

малко по малко се изнасяше на курорт в Манастирището и в края на август неохотно отстъпваше назад.

Самото Манастирище бе местност в планината на четиридесет километра от града, кътче диво и рядко с красотите си — със стари борови гори, ледена вода и естествени ливади. Наблизо имаше овчарски егреци, мулешки пътеки свързваха местността с разпръснати между ридовете селца. В началото на века тук се намираха само рухнал, изоставен манастир и една дървена барака, в която нередовно нощуваха лесничей, тръгнаха да описват дървесното богатство на младата държава из тия затънтени, гранични краища.

Още тогава неколцина богати любители на природата, хора смахнати според останалото население в града, бяха решили да се установят в Манастирището и струпаха ниски каменни хижи, покрити с плочести покриви, както въобще строяха местните селяни. Преди балканските войни обаче курортът не се разви, едно, че тогава беше време за печалби и рядко някой отделяше пари за глезотии, второ — районът беше несигурен, и най-сетне, до Манастирището нямаше път, от полите на планината дотам се стигаше единствено с коне и мулета.

Чак след Европейската война се построи пътят. Новосформираните трудовашки роти бяха хвърлени най-напред към Манастирището, не от потребност или защото някой настояваше, а поради объркване на общинарите и липса на друга сериозна работа. С минимални разходи шосето заизвива серпантините си през балкана, непавираният път бе проходим за камиони и дори за първите в града омнибуси „Мерцедес Бенц“.

Тогава именно и Стефан Антоу построи своята вила. За шест-седем години Манастирището се измени неузнаваемо. Ония, които имаха пари, вече бяха опарени от превратностите на времето, разбрали бяха, че с парите трябва и да се живее, тъй че модата сред солидните фамилии да имат вила в Манастирището повлече натам дори отчаяни домоседи. Десетки и десетки постройки изникнаха — без регулационен план, но широко и красиво разпилени по слънчевите поляни, из закътаните от ветрове гористи припеци, ентузиазирани акционери вдигнаха хотел с кръчма до голямата многоструйна чешма в началото на Манастирището.

В хотела обаче рядко отсядаше някой, защото отдалеч хора тук не идваха, на сиромасите курортът не им бе по джоба и всъщност

Манастирището беше обитавано главно от собствениците на вили, до един познати помежду си и живеещи лете като задружно семейство. Много пречки, които ги разделяха в града, тук изчезваха, недостъпни чиновници се разхождаха по тиролски гащи, важни търговци мъкнеха дърва за огън като чираци и лудуваха като ярета. Непривично нещо бяха курортите в ония години, непривична временна интимност се разстилаше из Манастирището, хората още не се бяха нарадвали на новите си удоволствия и затова ги разтягаха през зимата в безконечни неомръзващи им разговори.

А сред всички, които се предаваха до захлас на тия разговори, най-сладкодумен беше Милетко. Да си спомняш приключение от Манастирището без Милетко, означаваше да се лишиш от половината наслада. Най-напред той беше от тънките познавачи на околността, обходил бе надалеч върхове и долове, скрити изворчета и девствени поляни. Всяко място си имаше наименование, дадено от курортистите, на част от тая семейна топонимия кръстник беше Милетко и като споменаваше Пряспата, Кулата и Петте пръста, Ръбестото и Зверски малинак, само посветеният можеше да го разбере. Той бе проучил тайни находища с боровинки и горски ягоди, никому неизвестни малинаци, знаеше къде какви гъби растат след дъжд и много народ водеше на едnodневни екскурзии да берат горски плодове. Край него все се въртяха хора и Милетко за всеки помнеше какво е рекъл и направил, кой се подплашил от слепок и кой се загубил из мрачните лесове на Усоето, какви шишчета е пекла госпожа Кюлджиева при Тънък чучур и как смело господин Тороманов е разгонил кучетата край Голяма кошара. Драго беше на участниците в тия летни истории да го слушат, защото герои се виждаха те отстрани, волни изследователи на неизвестното и храбри авантюристи, а и сам Милетко бе преживявал необикновени и страшни приключения. Ту мечка бе срещал той на Малинов връх, ту жива усойница бе донасял от Ръбестото, а веднъж, като не успял да се върне от далечната верига на Разлома, му се наложило да прекара нощта на върха на една бука.

Милетко се вживяваше, застъпваше думите и ръкомахаше, дори единствено за неговите разкази си струваше да се гостува на Антови. Но и Юлика не стоеше безучастна. Най обичаше да си спомня тя едно премеждие на Стръмна ливада. Още като тръгнали надолу с госпожа Кюлджиева, Юлика забелязала някакви кафяви петна сред тревата, за

миг трепнала — да не са мечки?! — но веднага се успокоила, защото може ли мечки да се изтегнат посред бял ден на ливадата? А то било по-лошо — черда говеда пасяла горе и изведнъж Юлика усетила нещо страшно зад гърба си, и като се обърнала, едно биче бясно препускало по стръмнината, право към нея, навирило опашка, ще я смели, ще я убие, ужас и безумие, и Юлика се вцепенила пред смъртоносната заплаха, и там щял да ѝ е гробът, ако госпожа Кюлджиева не си носела туристическата тояга и ако не се намеси героически в събитието. Та спуснала се госпожа Кюлджиева с тоягата напред да му пресече пътя и бичето уж се полъгало, позапряло и се отклонило, но пак се въртало към Юлика, и пак госпожа Кюлджиева посегнала с тоягата като някой тореадор, и пак звярът я пренебрегнал и се юрнал по Юлика, и Бог знае как щяло да завърши сражението, ако говедарят не изприпкал отгоре и не попилял от бой добичето. Госпожа Кюлджиева потвърждаваше изцяло тая възвеличаваща я история, а Юлика продължаваше да се удивява защо тъкмо на нея се нахвърлило бичето, нито го била виждала преди, нито го закачала, може би защото фигурото^[1] ѝ тогава било червено и то го е раздразнило?...

„Младост, младост... — подхилваше се в окадените си мустаци един ехиден господин от гостите. — Подушил бикът младото, няма да се разправя той със сбръчканата като печена киселица госпожа Кюлджиева...“ Ала човекът не смееше да изрече своето обяснение, защото Юлика не търпеше солени шегги. Тоя вълнуващ разказ винаги бе завършван от стария адвокат Тороманов, наситил се вече на работа из съдилищата, но ненаситил вроденото си чревоугодие:

— Изядох му аз главата на туй биче — строго казваше той. — На шест месеца беше. Сготвихме я с леля ви Мика тая глава в шкембе — един път стана! И лук, и домати колкото трябва, дафинов лист там, чесън, бахар мъничко — да си оближеш пръстите! Изядох я и пак я изядвам — заканваше се адвокатът, а гостите го гледаха с уважение, като достоен отмъстител за уплахата на Юлика.

Дионисий, разбира се, не можеше да се намесва пълноценно в тия разговори. На всичко отгоре го притесняваше и новият костюм, главата му се наливаше с кръв от стегнатата вратовръзка и той усещаше лицето си наедряло и чуждо. Нацупено мълчеше, едва-едва се усмихваше, когато другите примираха от смях, напъваше се да си спомни някоя подобна историйка, случила се с него на Хълма, която би

се понравила на компанията. Всичко, за което се сецаше обаче, сега му изглеждаше плоско и незначително, той се колебаеше дали да се обади, пропускаше подходящия момент, а когато най-сетне отвореше уста, гостите го слушаха с такава напрегната любезност, че Дионисий още повече се сковаваше, фразите му тромаво трополяха из хола, сякаш обясняваше тригонометрична задача, и той побързваше да смачка по най-безобразен начин края на разказа си.

Не, без декора на Манастирището случките на Дионисий звучаха просто като гаменски подвизи, просто неприлични изглеждаха понякога и дамите шокирано, но скришно се споглеждаха. Ясно беше, че ако искат да запазят добрите си отношения с госпожица Антова, не трябва да се заяждат с момчето и някои от гостите се опитваха да го предразположат, обещавайки му да го въведат в радостите на Манастирището. Към пролетта Дионисий вече бе свикнал с компанията, но все пак двамата с Юлика предпочитаха обикновеното си всекидневие, без гостите, които нарушаваха навиците на тяхната любов.

Случваха се и по-приятни промени. Най-голямата беше пътуването им до столицата по коледните празници. Заминаха ей тъй, за удоволствие, без никаква предварителна цел. Преди да тръгнат, Дионисий пак бе пременен с балтон и мека шапка, които носеше смело в чуждия град. Още първия ден посетиха две художествени изложби, щураха се из гъмжилото на търговските улици, очите на Юлика блестяха щастливо, макар да виждаха военната оскъдица. После пиха вермут в едно артистично кафене, обядваха празнично, следобед се насладиха на лукса в скъпия хотел, а вечерта до късно се друсаха на дансинга в ресторанта под звуците на модната румба „Кокошката с пломбирания зъб“. През трите дни на веселото им пътешествие тая мелодия току се обаждаше в главата на Дионисий, той я свирукаше, докато се бръснеше в хотела, тананикаше я в движение, притискайки игриво лакътя на госпожица Антова до себе си, изобщо коледната ваканция в столицата премина за младежа като елегантен танц и ония негови мрачни гримаси, които Юлика забелязваше понякога на Хълма, тук не се появиха.

А когато се запролети, двамата почти всяка неделя ходеха на излети по близките ридове на планината — хем да берат минзухари,

хем Дионисий да започне нов портрет на Юлика, под откритата светлина на небето.

Светло и ведро изглеждаше тяхното любовно всекидневие, сякаш животът, в който съществуваха, бе решил да си поиграе малко и да ги пусне от челичените си лапи, сякаш специално за двамата той бе сложил и маска, и грим на свирепата си морда, лочеща тогава кръвта на милиони земни чеда. Безоблачно се очертаваше и близкото им бъдеще — лятото щяха да отдъхнат на вилата в Манастирището, и само есента се задаваше една грижа, защото Дионисий трябваше да се запише в Академията. Юлика пресмяташе дали и тя да не избяга от Хълма, да купи временно малък апартамент в столицата и там да живеят двамата. Но кой щеше да защитава тук интересите им с Милетко? Да не би Тороманов?! Ех, ако не беше това колебливо време, тя можеше да ликвидира част от имота в града, но едва ли щеше да успее да вложи средствата в такива сигурни източници на рента, както бе направил баща ѝ.

Тя още не бе решила как ще постъпи есента, защото през тия първи месеци на близост с Дионисий изцяло се бе отдала на свободата си да обича и не искаше сама да вгорчава с далечни кроежи тая своя сладка свобода. Други любовни тревоги нямаше, защото и Дионисий жадуваше за нея, а когато се случеше да долови у него тъга, раздражителност и смут, обясняваше си ги или с дребни неудоволствия в момента, или смяташе, че тия настроения са неизбежният данък, който човекът на изкуството плаща на своя талант.

[1] Жилетка без ръкави. ↑

XIII

А всъщност Дионисий от първия ден преживяваше едно тайно напрежение в своята любов. В началото той само го усещаше, затрудняваше се да го назове пред себе си кратко и категорично, като формула, и чак след месец и половина успя да определи приблизително това напрежение като „срам от робството на собствената си плът“, и още — „вина пред себе си поради своето предателство към идеята за любовта“. Тия бомбастични изрази му се сториха ясни и той се надяваше, че мисълта му вече ще може да се оттласне от тяхната основа, ще обгърне всичко, ще премине по своите пътища и най-сетне ще намери изход от напрежението.

И друг път му се беше случвало да постигне облекчение на душевните си смущения, след като е напипал правилната мисловна точка, верния опорен пункт на размислите си, които постепенно уталожваха чувствата и посочваха спасително поведение. Ала този път аналитичната работа на мисълта не му донасяше успокоение, тя се оказваше безсилна да подкрепи волята му и в определен момент се предаваше, попадаше под онова робство, което сама беше формулирала, вярвайки напразно, че мисловното изясняване на напрежението е вече начало за освобождение от напрежението. Краят обаче не се виждаше, затваряше се безизходният кръг на тая житейска колизия, която дълго време терза Дионисий Ралев.

Тя имаше различни причини. Отчасти се дължеше на бедния му практически опит, отчасти — на неговата прекомерна чувствителност, на податливото и далеч отиващо въображение, странно смесени и взаимно стимулиращи се със склонността му към разсъдъчност, отчасти тая негова колизия беше предизвикана от стихийното възпитание в дома на осиновителя му чичо Йона. И всичко всъщност тук се свеждаше до Дионисиевите представи за любовта — теоретически по произход и същност, до голяма степен догадка на ума му, а също и до важната роля на тия представи за насоката на неговите непосредствени впечатления и преживявания. Онова, което при други юноши проблясва като искра и мигом угасва в потока на живота им,

при Дионисий се беше разгоряло и под неговата трепкаща, измамлива с промените си светлина, той се взираше до изнемога в своята душа, а също и в Юлика, и в заобикалящите го хора и случки.

Накратко, деветнайсетгодишният Дионисий Ралев беше убеждаван и дълбоко вярваше, че любовта, както впрочем и изкуството, могат да съществуват само ако се преодолее тежестта на телесното. Само в превъзможнатия му товар се разкриваше истинската духовна свобода, пълното самоосъществяване на личността, което е и същност на любовта, и цел на битието. Трябваше да се отхвърлят похотта, егоистичните гърчове на плътта, низшите щения; трябваше да се пренебрегнат гладът, животинското, раззинатата паст на искащото да поглъща; трябваше да се надделеят органичното, инстинктът, нагонът. Те пречеха. Те не можеха да проникнат в сферата на чистата духовност и да я разберат, слънцето е непонятно на прахта. Може би телесното също имаше свои области, непонятни докрай на високата духовност, но това не променяше принципните представи на Дионисий.

Според него любовта бе пречистено духовно съзнание, което не търси своето съответствие другаде, освен в подобно духовно съзнание, и поради това именно в любовта духът реализира своята най-съкровена същност. Младежът беше възприел, че истинската любов е отправена към красотата на идеалния свят, че тя е пробив отвъд хаоса на телесното съществуване, което винаги е случайно и безлично. Че полът означава непълнота, която никога не може да бъде запълнена, че личността остава половинчата и нацърбена в ниските етажи на своя живот и че любовта е единствената сила, която може да приобщи човека към съвършенството. Любовта, мислеше си Дионисий, е първостепенна ценност на духа и само тя може да се противопостави на преходността и смъртта. Тя превръща бързопреходното и случайното в нещо нетленно, и всичко веществено, което изглежда толкова ненадеждно пред заплахата на времето, любовта прави надвременна духовност. Той беше чел в някоя от книгите на чичо Йона, че любовта е първото слово Божие и когато той казал: „Да бъде светлина!“ — родила се любовта. Да, любовта бе светлина, а човекът беше призван да се стреми тъкмо към светлината, най-възвишеното на тоя свят.

Такива, в най-общи линии, бяха представите на Дионисий за любовта, но същевременно той не намираше нищо подобно в своята любов към Юлика. Тъкмо обратното. Без особено самонаблюдение младежът откриваше, че над всичко друго в него гърми гласът на плътта, душата замираше пред воя на телесното влечение и тук собственото му духовно осъществяване в нейния дух, чистият порив към светлината не значеха нищо, значение имаше единствено първичният инстинкт. Пред неговата воля Дионисий захвърляше всички свои съображения и придобити идеи, страстта го пращаше като стрела в една-едничка цел и всъщност рядко се случваха часове, в които той да не я желаеше.

Но точно в тия редки моменти умът му извикваше познатите представи, като някакво пробудено стадо слонове се размърдваха те, тежки и тромави, непоклатими под натиска на новите събития в живота на младежа. Упоритият им ход го повличаше, мисълта му се вмъкваше в това стадо от идеи, което постепенно усилваше своя бяг, с грохот се носеше напред, тъпчейки безмилостно неукрепналата душа на ученика.

Дионисий Ралев се самоизмъчваше и вероятно само времето щеше да го успокои, защото той не можеше да надделее веднага нито своите младежки убеждения, нито страстта на своята прогледнала мъжественост. От една страна, високите представи за безкористната любов, за духовния живот, за надтелесната същност на красотата го привличаха и въодушевяваха, те примамваха и ласкаеха честолюбието му, прекомерно изострено сред книгите в антикварното дюкянче на чичо Йона, сред мъките на двусмисленото му, сиротно детство, тия представи обещаваха един друг свят — на свобода и светлина, в който щяха да бъдат превъзможнати мракът и студът, гладът и унижението, и в тоя свят духовната същина на Дионисий щеше да намери своето удовлетворение, щеше да постигне истинско и необратимо самоутвърждаване на личността му.

От друга страна обаче, първият призив на плътта го бе овладял напълно и това самовластие на телесните глъбини, уголемено в съзнанието на младежа, правеше проблематични всичките му високи мечтания. Когато се размислеше, на Дионисий се струваше, че е доказал своята неспособност за висшите проявления на любовта, а следователно, трябваше да се предполага, и за другите полети на

духовността, внушаваше си, че се е провалил в бездна и че всъщност винаги е чакал и най-малкия знак, за да скочи с наслада в тая бездна, защото такава е била действителната повеля на неговата природа, а другото, идеалите и мечтанията, са представлявали само украса над тъмната същност на душата му, жалка самозаблуда, усещаше вина пред себе си, срам, че е безсилен да се пребори с робството на собствената си плът и че жадува за това робство. Той не се съмняваше в приетите от него идеали и представи, защото те съдържаха логика, разум и красота, съмняваше се в себе си, в личното си съответствие на тия идеали, и в миговете на самобичуване започваше да презира ненаситното си тяло, което напираше издайнически дори през сиромашките му дрешки.

И дума не можеше да става поне малко да се облекчи от своите терзания, като ги сподели с някой приятел, това за Дионисий бе тайна над тайните, до която самият той се докосваше с ужас и не би я изрекъл ни пред Бога, ни пред дявола. Единственото бягство от тиранията на мислите бе да се забрави в обятията на Юлика — и той се хвърляше в тях, и беше свободен, твърд и решителен, тук изчезваше всяко колебание и аналитична мекушавост, и младежът се чувстваше така, сякаш ако наистина пропадеше в бездна, то от тая бездна извираше слънцето. В тия моменти Дионисий се чувстваше обгърнат от изгаряща светлина... докато слезе от върха на своята страст, и тогава, предавайки се отново на неутолимата разсъдъчност, той си мислеше, че това всъщност е измамната светлина на подземния свят, тръгваше Дионисий по отъпканата пътека на своето самоизмъчване, за да потърси твърде скоро спасение при Юлика и да повтори пак, сякаш против волята си, същия кръг на щастие и смут.

Особено болезнени бяха тия негови преживявания по време на следобедните сеанси, защото тогава той най-ясно усещаше своята неспособност да се овладее. Идеите на портретите беше друга — не както Юлика си въобразяваше, че целта му е да постигне прилика, точност в позицията на тялото и индивидуалния израз на лицето ѝ. Докато се качваха на горния етаж, след като бяха пили кафе с Милетко, Дионисий се мъчеше да прекъсне, да отложи поне временно възбудата си, която го беше обхванала при първото докосване на Юлика. Макар да не бе учтиво, той се изхитряше да тръгва пръв по стълбището, за да

не я гледа пред себе си, горе също се опитваше да избягва погледа ѝ и да не я наблюдава, докато тя не заеме мястото си на кожената софа.

Така, полусъзнателно, младият художник се надяваше да раздели Юлика на две — едната, любовно покоряваща го, движеща се във вещественния свят, от който сега той трябваше да се изтръгне, и другата — единствено модел за рисуване и поради това причастна единствено към изкуството, обект, който допуска само чисто духовно съзерцание. Тая втора Юлика му беше потребна поне за час и неговата мисъл, подсилена от въображението му, ожесточено се нахвърляше върху единосъщната госпожица Антова, за да я разчлени, да я разполови, да я филтрира някак си и да получи оная възвишена субстанция, в която можеше да потопи безкористно духовния си поглед.

Остро и студено Дионисий я поглеждаше иззад статива, смръщен и напрегнат концентрираше своята воля, но дори и да успееше да разедини донякъде Юлика в представите си, това рядко му помагаше. Обикновено се случваше така, че светлинното, духовно-съзерцаемостта у нея бързо се стопяваше, без да може да се стабилизира в нагледа, а изпъкваше суровото, телесното с цялата своя непосредственост и тежест, които художникът искаше да скрие от себе си. То му се натрапваше, изкушаваше го да вникне в него и да го възпроизведе, в края на краищата самият Дионисий се раздвояваше, вниманието му поемаше насока, която не трябваше да следва. Рисуването не вървеше според плана му, портретът се отклоняваше от предварителната идея, на младия живописец се струваше, че той просто копира, че просто прикрива със своето рисуване действителното си набъбващо желание към Юлика. Усещането на лъжа, на имитация, на долно притворство в самия процес на работата го отчайваше. Той палеше цигара, подхващаше някакъв незначителен разговор, за да се успокои и да почне отначало.

Колко важно беше за него да определи границата, до която свършваше плътта и започваше духът! Дионисий вярваше, че такава граница съществува, особено отчетливо при човека, защото именно човекът бе пресечната точка на двата свята, в които живееше светът — единият, безсмъртният горен свят на светлината и любовта, и другият, тленният свят на глъбините, на тъмното и гладно вещество. Човекът бе допирателната между тях и при него тия два свята леко размиваха и просмукваха своите краища, очертавайки все пак, според Дионисий,

непреодолима граница между противоположните същности. Без съмнение, мислеше той, тази граница не е доловима за обикновените сетива, а се разкрива само на някакъв свръхусет, на вътрешно око, на съзерцание тъкмо отгоре — от гледната точка на любовта и светлината, докдето Дионисий, уви, изглежда, не достигаше. И въпреки тия съкрушителни мисли за себе си, младежът продължаваше да се взира в своя модел, търсейки пряко проявление на бленуваната от него граница между духа и плътта. Дори да не притежаваше свръхсетиво, той бе дарен с чувствителни човешки сетива за формите и цветовете на пространството и според възможностите на човешката си природа им служеше. Очите му застиваха и се изпразваха от своето естествено лъчение, те сега само установяваха и поглъщаха, преформираха и предлагаха на фантазията образа на Юлика.

Отразената зимна светлина я обгръщаше меко със своя сребърноседефен воал. Това беше полъх на лъчи, плахо насищане на пространството, сякаш дантелената светлина се боеше от съприкосновение с матовата кожа на жената, защото в тая гладка и гъвкава кожа се усещаше нещо желаещо да покорява, и това беше властта на кръвта, бликаща отдолу, енергията на жизнените токове, които идеха стихийно от дълбините на плътта и само привидно се укротяваха в своята обвивка. И все пак кожата заключваше подземията на тялото, тя беше нещо междинно, беше способна да общува, и там, където сребърноседефените пръсти я досягаха, леко изсветляваше, смесвайки своите дълбоки тонове с горния прозирен благослов. Нейното поначало мътно излъчване сякаш възхождаше над себе си, както зимният светлик низхождаше жертвено, едното потъваше в тъма, за да зачене, другото поглъщаше лъча, за да роди, това бе любовна връзка между тях, взаимно припознаване в граничната област между космическия вестител и телесния живот.

На него вече му се струваше, че вижда някакъв матовоседефен слой, обхващащ плътно фигурата на Юлика, някакъв двойствен ореол около частичката пространство, чрез който живото тяло общува със световния дух. През тоя магически пласт формите изглеждаха пречистени, окото на Дионисий се преместваше сякаш в центъра на многопосочна леща, прониквайки едновременно надолу и нагоре, ръката му леко и точно намираще боите на палитрата, той рисуваше, забравил всичко друго в момента, и това всъщност бяха минутите на

неговото вдъхновение, върхът на творческата му възбуда по време на следобедния сеанс.

Ала тая възбуда беше изтощителна и неусетно за себе си Дионисий отпаднаше. Едва сега той си даваше сметка, че Юлика също отдавна го наблюдава, че търси да срещне очите му и сякаш иска да каже нещо. Понякога, наистина рядко, тя питаше:

— Дииди, няма ли да починеш? Ще пиеш ли един чай?

Това протяжно „Диди“ беше само нейно, иначе чичо Йона го наричаше с пълното Дионисий, а за съучениците си той беше просто Диската. Зад обръщението на Юлика младежът долавяше всички сладости и тайни на тяхната интимност и мигом душата му се устремяваше натам, трябваше му само няколко минути на колебание, за да захвърли четките. Но дори жената да не проговореше нищо, той сам се подготвяше за своето „предателство“, както по-късно наричаше непреодолимото си желание, сам тръгваше към подканящата съблазън и последните негови самообвинения не успяваха да го спрат и да върнат предишното му вдъхновение. Все едно, мислеше си с погнуса Дионисий, все едно да бях решил да рисувам натюрморт, но вместо да пресътворя плода, да взема да го изям, да се наплюскам като прасе! Каква противна корист само, какво примитивно консуматорство! Та това е край, та това е смъртта на изкуството за мен — да изям, вместо да пресъздам! Тия укори обаче постепенно гаснеха и младежът прекосяваше бившия кабинет на Юлика, за да вкуси плода...

XIV

Човек намира онова, което търси. И Дионисий намираще отровата, потребна за неговите терзания, но един случай, на който стана таен свидетел, го преизпълни с горчилка, доказвайки му между другото, че той не се различава твърде от брата на Юлика.

Бяха минали два-три часа от обяда. Сеансът горе приближаваше своя край, на Дионисий му потрябва някакъв разремител, който беше свършил, и с шишенцето в ръка той се запъти към килера долу, където беше оставил в една бирена бутилка. Къщата мълчеше в зимния следобед, сигурно Милетко беше излязъл, а Живка спеше в стаичката си, и за да не я разбуди, младежът безшумно се плъзна в сумрака на стълбището. Оставаха му само две стъпала, когато забеляза, че вратата на гимнастическия салон е отворена, очите му се подмавиха от блясъка на голямото стенно огледало, заемащо почти напълно междината между двата прозореца в Милетковия телесен кабинет.

Дионисий спря за миг, без да отлепя десния си крак от горното стъпало, и в същия миг пред огледалото отгатък се изпречи Милетко, разсъблечен до кръста, само по една юнашка фланелка, впитва в изпъкналите му гръбни мускули. Човекът тренираше, поддържаше силата на тялото си с гирички — ту разперваше ръце настрани и ги събираше над главата си, ту ги издигаше пред гърди, ту свиваше лакти, допирайки железата до бицепсите си. В отражението на огледалото Дионисий го виждаше и отпред, добродушното лице на Милетко сега изглеждаше комично смръщено, очевидно той се радваше на мощната игра на своите мишци и се мъчеше да изобрази на физиономията си чертите на суров, страховит мъжага. Големият гръден мускул се издуваше, делтовидният потрепваше и го обгръщаше отгоре, триглавият и двуглавият се избутваха равномерно, цялата тая телесна маса шаваше доволно, а Милетко не можеше да откъсне очи от образа си в огледалото. Неудобно беше да се наблюдава скришно това момчешко самолюбуване, но Дионисий се стаи на стълбището, сякаш мускулната сила го хипнотизира.

И изведнъж, за секунда, в огледалото се мярна и изчезна Живка, в ръката си тя държеше бамбукова пръчка, завършваща със сноп меки пера, с която жената чистеше праха из къщата. Сигурно набърже се бе отбила да забърше и в гимнастическия салон, без да затваря вратата. Сега беше моментът Дионисий да тропне и да се обади или тихомълком да се върне при Юлика, но той остана да дебне, докато Живка пак се появи пред огледалото, бърсна го с четката си и се навдигна на пръсти да хване горния му край.

Застанал зад нея, Милетко отпусна ръцете си с гирите и се наду до пръсване в своето мъжкарско кокетство. Масивът от мускули внушително се нагъна, на някакъв митологичен бик заприлича той, на египетския Апис — живо възплъщение на телесната сила, готова да се втурне и оплоди целия свят, и тоя бик пристъпи една крачка и се отърка о Живка. Тя сърдито мина настрани, може би защото ѝ пречеха да си свърши работата като хората, отново се скри от погледа на Дионисий, но тутакси се върна, вероятно за да доизчисти огледалото, и тоя път Милетко хвърли гирите и я пресграбчи изотзад с железните си ръце. Жената вяло се позавъртя — неясно беше дали се дърпа, или се натиска, а Милетко я повали на кечето, с което бе покрит гимнастическият салон, и там, пред огледалото, я облада бързо и бурно.

Вцепенен, забравил да диша, Дионисий виждаше и тях, и отражението им, и от всичко като че най-много го порази това, че през цялото време Живка не пусна бамбуковата си пръчица. Плоското ѝ лице бе поруменяло и чак когато тя заоправя многоетажната си пола, младежът почувства болка в левия крак, поел от самото начало тежестта на тялото му. От потайно любопитство и страх да не го усетят той не бе помръднал и сега, като гърчеше устни от пробожданията в крака, запълзя обратно по стълбата.

Нещо диво и ужасяващо се надигна в него, сякаш някакъв древен Апис запрепуска в гърдите му, набучил на рогата си обърканата му душа, и бикът тръскаше бясно тая душа, мятеше я на земята и я тъпчеше с копитата си, мачкаше я с челиченото си теме и пак я намушкваше и раздрусваше, докато от душата отпадна всичката плахост, смут и отврата, и се оказа, че тя е зверски жилава, че ликува с несдържана, демонска радост, впитва в мордата на бика, че се слива с тоя бик, попивайки неговата кръв и лимфа, жлъчка и слюз, и че става

вече неразличима от косматото му туловище. В хола Дионисий за миг забеляза, че пръстите му са побелели от стискане на празното шишенце за разремител и яростно го запрати в стената. И като някакъв мършав Апис той нахлу в ателието, предназначено да бъде храм на неговото изкуство, и не погледна творението си на статива, а изненадващо, с любовен бяс се нахвърли на своя модел, без да чува нищо от изумената му уста, и стори приблизително онова, което бе видял преди минути в гимнастическия салон...

После, докато събираха по килима стъкълцата от счупеното шише, Юлика му каза с укорна гальовност:

— Днес си много особен... Не намираш ли?

Приклепнал зад фотьойла, Дионисий не отговори, защото вече беше изтрезнял.

Същата вечер по изключение той преспа в своята квартира. В стаичката, в един забравен леген, водата беше хванала тънка люспица лед. Момчето запали печката и дълго гледа през отворената вратичка пърпорещите пламъци. Нямаше сили за друга работа, сега му беше нужно усамотение, за да се отдаде до насита на своите терзания, и докато заспа среднощ, той успя да нарисова в главата си един от най-мрачните свои автопортрети. В картината се намери място и за низкото му любопитство на стълбището, и за бруталността му после, и за плътската корист, която го бе приковала като муха в хербарий у Антови. Коленичил пред огъня, Дионисий постепенно стигна оная степен на самоизмъчване, при която вече бе готов да изплаче своя смут пред един човек — пред баща си, ако беше жив. Може би чичо Йона щеше да разтълкува неговото объркване, да го разбере и да му внуши спокойствието на своята душа?...

А друг някой от познатите и приятелите му едва ли би го разбрал. Ех, да ти имам проблемите! — би махнал с ръка такъв човек, ако не му се изсмееше направо в лицето. Много вероятно беше тоя човек и да се ядоса. Я се поогледай, драги, около себе си! — би казал той. — С какво се залъгваш и с какво си седнал мен да занимаваш?! Светът се пука от мъки, хиляди загиват всеки ден, на нас тука вече въздух не ни достига, а той ще ми хленчи за душата си! Сврял се синковецът в топла дупчица, най-хубавата жена на Хълма го милува, ни студ знае, ни глад — а страдание ще ми представя!

Тия думи щяха да съдържат известна истина, но съмнението в искреността на Дионисий нямаше да е справедливо. А страданието му не можеше да бъде надмогнато от чужди примери, упреци и напътствия, защото подобно страдание се блъска самотно в тесните граници на индивидуалната плът и в космоса на отделната душа. В тия предели то е самовластно и участва в една двусмислена история, сладостно-горчива, ведра и трагична, смешна и печална едновременно, история между земята и небето и в тоя смисъл може би съответстваща на голямата история на човешкото съществуване.

Светлината от огъня играеше по лицето на Дионисий и откриваше сред сумрака на стаята ту сивите му тъжни очи, потъмнели сега от трепкащите сенки, ту правия нос, почти слят с челото, ту устните, извити в привидна усмивка. Далечни и неведоми смесици на кръв можеха да се отгатнат по това лице, стихийно съчетание на прадеди, които бяха оставяли тайните си граници в наследилата ги плът. Светлината от огъня сякаш се шегуваше да показва поотделно онова, което иначе бе започнало да се обединява в чертите му. Вродена жизненост и ранна скръб си съперничеха тук и може би назряващата духовност живееше в ущърб на волята. Времето още не бе втвърдило това лице, по него все още личеше неопределената юношеска форма, двусмисленият преход към мъжествеността и със своята колеблива незавършеност то изглеждаше привлекателно. Рисковано беше да се предсказва кое ще надделее в него — дали стихийната дързост или прекомерната мечтателност, ироничните устни ли, или скръбно наблюдателните очи.

Емоционалният усет на Юлика харесваше тая нерешеност, тая липса на вътрешна обвързаност у Дионисий, защото тя помагаше на свободата ѝ да обича. Ала същата нерешеност беше една от мъчителните предсмъртни грижи на чичо Йона, защото той се съмняваше, че е успял да кали у възпитаника си оная духовна твърдост, която според него можеше да затъмни мътните отблясъци на неговия произход и да бъде единствената му защитна ризница пред очакващия го суров живот.

ВТОРА ЧАСТ
ПРИЗРАЦИ И ГОРГОНИ

I

Йона Ралев не само щеше да разбере терзанията на своя духовен син, но би се възрадвал, че Дионисий сам е осъзнал една от жестокостите на световната дисхармония. Такова осъзнаване, би заключил чичо Йона, е достъпно единствено на чисти и пламенни души. Колкото по-бистра е тяхната чистота, толкова по-големи са мъките им, а с тях мъки те изкупват нравствената тъпота на останалите, съхранявайки хармоничната същина на човешкия род.

Преди много години, когато вече не беше в първа младост, сам чичо Йона се опита да почувства и разреши за себе си подобен вътрешен конфликт. Тогава той се бе установил в един богат и пълен със съблазни град, във Виена, но лично за него съблазънта не се яви в образа на някоя виенчанка, както всъщност никога в живота му не се яви жена, която да го обикне и изкуси. Така че конфликтът беше чисто мисловен, свободна парабла на волята, подтикната да се бори с въображаемо изкушение, и на чичо Йона не беше трудно да си представи, че устоява, особено защото по онова време умът му бе зает с по-належаща работа. Тоест, тъкмо работата го въввлече в конфликта, но, от друга страна, работата го и извлече от конфликта.

Въпросът беше, че на стария граф Растенхайм бог знае как му беше щукнало тогава да събере колекция, посветена на разни средновековни отшелници и стълпници — все люти борци с плътта и с всичките мирски съблазни. Графът бе наследил две ръкописни жития, едното наистина ценно, от XII век, сам беше купил няколко гравюри с мъченически сюжети и една подправена „Филокалия“, и разстроен от измамата, бе решил да се посъветва с опитни хора. Срещата му с чичо Йона беше неизбежна.

Самият вид на антикваря веднага намекваше за стара връзка с отшелническо-аскетичната тема и предразположи граф Растенхайм. Между двадесет и петата и тридесетата си година чичо Йона бързо застаря и придоби черти, които малко се измениха до смъртта му. Неговото пепеляво лице бе насечено от четири дълбоки бръчки — две прекосяваха челото, две се вдълбаваха покрай носа, и фигурата, която

образуваха те, приличаше на древен клиновиден знак, положен на образа му от някаква тайна секта. Брадата стигаше гърдите му — от бузите тя растеше черна, но на брадичката бе напълно побеляла, и трите нейни контрастни части: черна, бяла в средата и отново черна, внушаваха някаква траурна тържественост. Хрущялест нос печално се свеждаше надолу, печални тъмни очи се криеха под бухналите вежди, а като свалеше чичо Йона плиткия си цилиндър, под него сякаш се оказваше втора шапка от рядко ресани посивели коси. Длъгнестото си мършаво тяло той разнасяше по света с бавни, тържествени крачки, а самото тяло беше неизменно облечено в черен сюртук, закопчан догоре.

Ала не единствено видът му спечели доверието на австрийския благородник. Като изслуша мълчаливо графските желания, чичо Йона запретна полата на сюртука си, извади от задния джоб тefтерче, в което порови с траурните си нокти, и без всякаква търговска прикритост изреди пет свръхценни екземпляра за бъдещата колекция, заедно с имената и местонахождението на техните собственици. Ставаше дума за старопечатни книги и ръкописни паметници. Две се намираха в Париж, една — във Флоренция, другата — във Вупертал, а последната реликва се пазеше в някакъв град на Балканите, за който граф Растенхайм не беше чувал.

— Е? — нетърпеливо рече той. — Как мога да ги имам?

— Последното, което зная, е, че бяха свободни за придобиване — безстрастно отвърна букинистът. — Но е нужна предпазливост и затова препоръчвам на ваше сиятелство да се запознае лично с екземплярите, да ги проучи и оцени на техните места, за да може да постигне и реалната им цена.

Не, това беше изключено, невъзможно беше за граф Растенхайм да тръгне из Европа със своята подагра и да се пазари из вехтошарските дупки с непознати лица. Той се осведоми за евентуалната стойност на книгите, поколеба се, втори и трети път прие чичо Йона, саморазпалвайки новото си увлечение, и остана истински смаян от онова, което бе успяло да се събере в главата на тоя иначе занесен човек. В края на краищата Йона Ралев получи антикварна поръчка, която не би отказал ни един от десетимата най-добри търговци на старини в Европа.

Впрочем сам чичо Йона спадаше към тая десятка, дори стоеше сред първите места на нейната незаписана ранглиста. Отдавна той принадлежеше към един двусмислен свят — неофициален, но влиятелен, без видима организация, но духовно споен, международен свят, който живееше в полумрак, в сянката на бляскавите университетски катедри и показното богатство. В ония години общността на антикварите и букинистите нямаше свои алманаси, нито уреждаше публични конгреси и затова на непосветените можеше да се стори, че нейните представители са безименни и безсловесни. Не, те бяха просто мълчаливи, бяха хора до известна степен подземни и тъй като притежаваха корпоративна гордост, не се стремяха към научни титли и външни признания. Потънали в хилядолетен прах, те ровеха отломките от миналото, докато открият скъпоценно зърно, и едната им ръка измъкваше от бездната на забравата, за да предложат с другата на ония отгоре. След находките им потичаха пари и се сблъскваха интереси, растяха или страдаха честолюбия, съветите им се слушаха и приемаха.

И най-често техните усилия не бяха поради корист и жажда за печалба, а от любов и по призвание. С тихо презрение подминаваха те случващите се упреци, че боравят безотговорно с културните ценности и така пречат на голямата наука да ги осмисля спокойно. Тия хора знаеха, че тъкмо късчетата, подхвърляни от тях, хранят донякъде голямата наука, че шепненето в подземния им свят много пъти се подхваща гръмогласно от професорските катедри, че отдавна известното сред тях се представя горе за новооткритие и че те са истинските акушери на древното лоно, което раждаше и след смъртта си.

Тяхната общност бе създавала свои закони и строга йерархия, съобщителни връзки и кодекс на честта, но тъй като никой не записваше нейните подвизи, тя нямаше история на бележитите си личности, а митология, която се предаваше от уста на ухо. Към края на века в тая митология влезе името и на чичо Йона и се задържа там дълго, след като той изчезна от трудното поприще, чак до голямата Европейска война, която заличи стария благороден свят на антиквариата и разби докрай неговата митология, както всъщност разби и много други митологии на континента.

Чичо Йона носеше в джоба си белгийски паспорт и се бе отказал да поддържа постоянна кантора. Колегите му не бяха сигурни има ли изобщо той дом, защото кореспонденцията си получаваше направо от пощите във Виена и Париж. Най-често го срещаха на аукционите в Амстердам и Лондон, понякога се мяркаше из книжарничките край Сена, друг път из посветените среди се споделяше, че Йона Ралев се е зачел из библиотеките ту в Лайпциг или Прага, във Ватикана или в Петербург. Когато се загубеше по-дълго, един-двама, упълномощени да препращат писмата му, знаеха, че той обикаля пазарищата на Кайро и Истанбул, че навестява агентите си по Балканите, а понякога чичо Йона отиваше и по-далеч — в Персия и чак до Индия. Минаваха месеци, година, тук-там се споменаваха, че тоя рицар може би вече е положил изпосталялото си тяло в далечно гробище за скитници, но той се появяваше изведнъж на някоя голяма разпродажба и с редкия си нюх улучваше точно онова, което му трябваше.

Чичо Йона изпълняваше два вида поръчки: едните — на богати частни колекционери, а другите, които решително предпочиташе, попълваха сбирките на държавни и градски музеи, на университети и национални академии. Работата беше солидна, но сложна, защото не ставаше дума да събира каквото намери — това бе дейност за професионалисти от средно ниво. Обикновено чичо Йона търсеше определени книги или монети, изделия на приложното изкуство или картини. Нищо не гарантираше успеха на такива начинания, изискваха се връзки и информираност, съобразителност и усет, но работата позволяваше на посредника да определя до известна степен сам своето възнаграждение. Освен това лично през ръката му минаваха много чужди пари.

И тук легендата за чичо Йона се раздвояваше. Едни шепнешком твърдяха, че Йона Ралев е фантастично богат, че в сейфовете на няколко банки той пази редки старини — все от благородни метали и драгоценни камъни, че и тайни влогове поддържа в същите банки, а някъде на Балканите, откъдето всъщност произхожда, саможивецът притежава едва ли не дворец със скъпа любовница, с което именно се обясняват дългите му отсъствия. Другата линия на легендата се изсмиваше и питаше: измамил ли е Йона Ралев някой свой клиент? Щедър ли е като никой друг в техните среди? И безукорен в дадената дума, скромнен и готов да помогне със знания и пари? Не, никой не би

дръзнал да отрече подразбиращите се отговори и тогава тая линия на легендата заявяваше, че въпреки своите чудати принципи, чичо Йона е честен търговец, при това фантастично беден и непретенциозен към живота, че единственото му притежание са куфарът, чадърът, сюртукът и, разбира се, умната му глава.

В този случай истината не стоеше точно по средата, а клонеше повече към втората версия. Всъщност чичо Йона правеше спестявания, но съвършено нищожни в сравнение с възможностите, които бе имал да забогатее. Хонорарите, изисквани от клиентите, надвишаваха с умерен процент пътните разноски и препитанието му по време на издирванията, но голяма част от този процент чичо Йона наистина отделяше за чужда издръжка, а и с останалото се разделяше лесно.

Иначе той живееше сдържано и пестеливо, наемаше някакви дупки из крайните квартали и се мешеше с подозрителна сбирщина. Страстта му да търси старини беше донякъде самоцелна и безкористна, но освен ловният инстинкт, тук действаше инстинктът на познанието, вечно буден у него, защото търговските пътувания и антикварните проучвания бяха средство на чичо Йона да разширява за свое удоволствие и без това широките си знания. Но подобна безкористност и подобна любов към познанието не бяха изключение в неговия кръг. Изключителна беше една трета страст на Йона Ралев, която, с известна уговорка, би могла да се нарече страст към справедливостта. Тя изглеждаше ту смешна приумица, ту маниацина, ту вероломство, в зависимост от това, кой как я преценяваше.

Въпросът беше, че чичо Йона винаги имаше съображения в чии ръце би трябвало да попадне определена старина. Ако той решеше — според странните си принципи, — че някой ръкопис или картина примерно не се полагат на музея в X или на колекционера Y, и най-щедротото възнаграждение не можеше да го съблазни да участва в антикварното издирване. Ако обаче сметнеше, че същият ръкопис или картина следва да бъдат притежание на фондовете в A или на хранилищата във B, той беше готов да губи години в безплатен труд, докато открие търсената вещ. Това самоволие надхвърляше традициите на търговията със старини, в началото дразнеше мнозина потърпевши, но упоритостта на чичо Йона бе непреодолима. В легендата за него дълго се разправяше как той отблъснал най-примамлива оферта от самата Лондонска библиотека, която пожелала да допълни своята

сбирка с древнославянски ръкописи. „Не! Няма да е справедливо! — бил отсякъл чичо Йона и думите му веднага отекнали по кръговете на антиквариата. — Достатъчно такива ценности са текли натам, време е вече да сменим посоката им!“

Чуден човек! — вдигаха удивено рамене букинистите, но тая чудатост не беше съвсем безобидна за тях, защото Йона Ралев не се задоволяваше само със своя отказ. Ако някой друг поемеше поръчка, неприета от него по съображения за справедливост, той открито възгласяваше, че ще пречи, и обикновено успяваше. Какви ли не хитроумни маневри измисляше чичо Йона, какви ли не коварни ходове прилагаше само и само да потули следите на търсената реликва, да заблуди събрата си по занаят и да разтури сделката. Засегнатите губеха и пари, и престиж, достатъчна причина дори кротките да освирепеят, и тъкмо в такива случаи мълвата шушнеше, че Йона Ралев играе двойни номера и сключва тайни контракти: от една страна — отказва, но от друга — дири и намира, и сам предлага на оня, комуто е отказал, но вече с тройно възнаграждение, подхлъзвайки почтения си колега, и точно оттук са неговите скрити богатства.

Не, несправедливи бяха тия подозрения — чрез нелоялните си намеси чичо Йона не хранеше банковите сейфове, а единствено чувството си за справедливост и сякаш за да докаже своите благородни намерения, той много пъти възмездяваше пострадалия от него търговец, като го вкарваше по-късно в друга изгодна операция, отстъпваше му път и го насочваше, сам му слагаше парите в джоба и тихомълком го даряваше със славата. Тогава и наблюдателите на тия безкористни жестове, и пострадалите някога, а сега облагодетелствани хора не знаеха повече какво да мислят за Йона Ралев освен да повярват докрай в неговата необяснима страст към справедливостта и да ѝ се подчинят.

В силните години на чичо Йона се беше стигнало дотам, че когато той кажеше „не!“ на някоя поръчка, несъгласието му звънваше по цялата корпоративна верига и без да питат какви са мотивите на техния първомайстор, всички останали търговци повтаряха „не“, едно, за да не дразнят чувството му за справедливост, и, второ, да си нямат излишни главоболия. Могъщи клиенти оставаха на произвола на съдбата, безпомощни без силите на антиквариата, но Йона Ралев беше неподкупен и неумолим. Стегнат в черния си сюртук, той се издигаше

в своя подземен свят над главите на събратята си като някакъв регулировчик, който насочваше потока отломки от миналото по оплетените пътища на континента. С властни жестове на мършавите си ръце регулировчикът го пропускаше на изток или на запад, на север или на юг според високите си правила за справедливо движение и доколкото му позволяваха възможностите, така че тоя поток да достигне равномерно не само до богатите, но и до любознателните и не единствено до овехтелите европейски империи, но и до новосъздадените млади държави...

II

Желанието на граф Растенхайм не докачи представите на Йона Ралев за равномерно разпределение на старите ценности и две-три години, между другите свои дела, той работи по колекцията, посветена на християнски страдалци на плътта. Натрупаха се и незначителни неща, на които графът особено държеше, но покрай тях антикварят попадна на истински рядкости. Едното беше житие на онзи Перегрин от Парки на Дарданелите, който се бе самоизгорил в Олимпия, за да го обожествят. За разлика от присмехулника Лукиан, смятащ Перегрин за шарлатанин, неизвестният автор възнасяше саможертвата му до небесата и горко плачеше, като очевидец описваше лековитата му статуя, която избавила и него самия от мъчителна хълцавица. Към агиографските ценности спадаха и два ранновизантийски преписа на жития, подвързани заедно, с великолепни заглавни букви — на Алипий Стълпник и Симеон Пустинник; неизвестна възхвала за девичеството на света Варвара Египетска, писана с трепереща ръка на средновековен латински; една апокрифна повест за Макарий Римски, когото дяволът бе съблазнявал с похотливи видения; и древен палимпсест, върху който бе описан Пахомий от IV век, въвел еднообразните монашески дрехи, за да запази тялото от скверни съблазни. Тук се отнасяха също „Пастирът“ на Ерм и „Стълбата“ от ава Йоан, особено скъп препис, навярно от VI век, когато преподобният е бил още игумен в Синайските планини; жития на свети Нон, на Пафнутий и абисинския ава Яфкеран; и задъхано старобългарско облажаване на светите телесни членове на Петка Самарджийска, които като живи съблазняваха четеца; и житие на Василий Нови, изплъзнал се от сношение с бесовете; и раздърпан апокрифен сборник за подвизите на Стефан Безбрачни, Атанасий Женомразец и Епифаний Крепки — вероятно местни издръжливци, непрочули се по света. Разбира се, в тая сбирка присъстваха като нещо задължително няколко разкошни преписа, разкриващи различни версии за изкушенията на свети Антоний, а връх на всичко беше римски кодекс, *summa summarum* на всички телесни съблазни, с благи съвети как да се

избягват, съчинение, излязло може би изпод перото на Яков Ворагински или на някой от неговите ученици.

И други неща съдържаше книжовното богатство, а освен него чичо Йона бе подбрал за графа картини на тая болезнена тема, повече за илюстрация, защото бяха копия от Анджелико, Голциус и Салваторе Роза, от Исидор Севилски, Гонорий Отонски и Грюневалд, но сред тях се срещаха и уникали — номерирани гравюрни отпечатъци от Шонхауер, Кранах Старши и самия Дюрер. В колекцията влезе също златна мощеница — образец на средновековното ювелирно изкуство, в която някога бе държана частичка от блажената плът на света Терезия; една волска жила от бича, с който бе шибал месата си инокът Парамонтий; парче от камъка, на който бе пролежал целия си живот стълпникът Ерофимий, и много други подобни дреболии, забавляващи всъщност граф Растенхайм най-добре.

Що се отнася до Йона Ралев, дълбоко в себе си той презираше последните предмети, защото не ги смяташе надеждни, те лесно се фалшифицираха и ако не бяха молбите на графа, не би се унизил да му посредничи за тях. Макар да се занимаваше с всякакви антики, той изпитваше най-интимна привързаност към книжовните паметници и тъкмо върху ръкописите извършваше своята прословута експертиза.

Чичо Йона никога не купуваше единствено след външен оглед. Разбира се, внимателно изучаваше всяка страница, преценяваше извивките на знаците и ритъма на редовете, изпълнението на заглавните букви и стила на миниатюрите — ако имаше такива, виртуозно отнемаше проби от мастилата, незабележими с просто око из ръкописа, и им правеше химически анализ, продължително се взираше през мощна лупа в пергаментата или кожата на страниците, за да установи възрастта им, но не спираше дотук, както би направил всеки друг букинист. След като завършеше с формалните белези, той пристъпваше към изследване на съдържанието и с непоколебимо усърдие изчиташе дебелия средновековни фолианти. Целта не беше само да се увери в тяхната автентичност, чичо Йона преживяваше и наслада да плъзга очи по редовете, непоглеждани от векове.

Така постъпи той и с колекцията на графа. Освен това благородникът бе светски човек, по принцип нямаше отношение с мъртвите езици и беше помолил посредника да му прави кратки

изложения за съдържанието на писмените експонати в неговата сбирка.

И чичо Йона се зачете всеотдайно, дълго. Пред духовния му поглед се заниза печалната повест за живота на аскети и отшелници, на хора неспокойни, но побягнали самотни в пустините, за да създадат чрез волята си своята съдба и да я противопоставят на заобикалящия ги свят. Йона Ралев предварително знаеше — това бе светът на Римската империя, а според тайния закон на империите, за да живее тяхното тяло, то трябва да се разраства. Имперското тяло винаги се беше хранило с човешка кръв, с морета кръв от много народи, но в неговия растеж бяха скрити и конвулсиите на агонията му. И все пак раздуването и гниенето на имперското тяло вероятно бе предизвикало уродливо разрастване и на всичко друго телесно в империята, може би съществуваше още един таен закон, според който малките тела на поданиците несъзнателно наподобяват огромното тяло на държавата. Преди гибелта на оная империя плътта бе властвала неудържимо — и в оргиите на похотта, и в разчекнатите усти на фантастичното чревоугодие, в кръвосмешения и извратеност, в наслади, постигани със смърт и разврат.

Плътта на империята и човешката плът заливаха онзи свят, в който бяха се появили първите християнски отшелници, за да се противопоставят на всяка плът, започвайки от своето тяло. Насилието на плътта те отхвърляха чрез насилие над плътта — такава беше средството на слабите, за да се борят и с империята, и с отровите на нейното разлагане. С разума си Йона Ралев схващаше потайната цел на тяхното мъченичество, обясняваше си идеята, но по-важно за него беше да си обясни волята на ония, които бяха страдали за идеята. Той подозираше, че между идеите и техните носители има някакви разлики, някакви решителни допълвания, които позволяват на личните съществувания да пречупят в себе си надличното, и в случая се вълнуваше не толкова от общите идеи на ранните християни, колкото от индивидуалната им воля.

Още преди да разтвори ръкописите, като син на позитивния XIX век, Йона Ралев смяташе, че безумното служене на тялото се е превърнало в също тъй безумна омраза към тялото — еднакво враждебни на човешката душа. По-нататък примерът на първите бе следван векове и зърното на началната идея се беше вкаменило,

превръщайки се в безплодно зърно, а разумът на идеята бе прелял в лудостта на фанатизма. Ала по хладния камък на тоя фанатизъм отново се изкачваха стълпници, за да се изтезават, отново гладуваха постници и отшелници се сражаваха със своите страсти, и пак вкаменената идея не съвпадаше напълно с живите човешки воли. Щеше да мине време, линията на живота щеше да надмогне аскетизма и да затвори кръга в поизтънчено и умерено служене на тялото, а много от някогашните диви наслади щяха да бъдат непонятни, както непонятни щяха да останат и много усилия на страдалците на плътта.

Но когато потъна по-надълбоко в своето четене, Йона Ралев откри нещо различно от тия първоначални свои представи. „Душата не може да остане блудница, за да я приеме женихът гола — пишеше Тертулиан в съчинението си «За възкресението на плътта». — Тя има своя дреха, свое украшение и свой роб — плътта. Тъкмо плътта е истинската невеста... И никой не е така близко до тебе, душо, както тя. Нея трябва да обичаш най-много след Бога.“ Оказваше се — не омразата, а обожанието и любовта към тялото са главна идея на аскетиката. Наричаха тялото „свято“, самото подвижничество беше назовавано филокалия, което означаваше любов към красотата, любокрасие, някои от сборниците в колекцията също носеха заглавие „Филокалия“. И така пишеше не само Тертулиан, но Исак Сирий и Иринея Лионски, Методий Патарски и Никита Стифат, Атанасий Велики и Йоан Златоуст, а сигурно и други отци, за които чичо Йона не беше чувал. И всички те сочеха аскетиката не като друго, а като изкуство, като художество над художествата! Това смятаха те за мистичното религиозно творчество! И както останалите изкуства превръщат суровата материя на нашия свят в друг, по-съвършен свят, така с духовните си деяния подвижниците се стремяха да превърнат човешката си природа в „свято тяло“, в пречистена, красива плът, която именно заслужава любов.

Филокалия... Според тая идея аскетът възстановява целостта на човека, целомъдрието и пресветлата му чистота, създава истинската му изява, а престъпленията спрямо тялото бяха грях. От своя страна, грехът означава мрак, невидимост, разединение — тъмата всъщност разединява, не допуска изява на нещата, нарушава целостта на света. И първичното значение на думата „ад“, това средоточие на греха, сочи точно място, в което нищо не се вижда, спомняше си Йона Ралев

уроците на своя учител по старогръцки. Следователно, съобразяваше той, целта на аскетизма е да постигне абсолютна чистота и несмесена светлина. Но каква чистота и как може да се добие тя от тленната и жалка човешка плът, от тоя съсъд на миазмите, *vas stercorum*?

Опитният букинист, внимателният четец на аскетичните подвизи разбираше много неща с ума си. Но той искаше да вникне в изкушенията и по възможност да ги съпреживее с въображението си. И си представяше мършави тела, подобни на неговото, студа и жегата, глада и болката, които сам бе изпитвал, с фантазията си опитваше да види рояка похотливи бесове, сукуби и инкуби, съблазняващи девствената плът, но усети единствено отвращение и може би защото нито много обичаше, нито мразеше достатъчно своето тяло, душата му остана донякъде безучастна към въображаемия конфликт. Освен това всекидневната работа не допускаше уединение, каквото безспорно бе нужно за изостряне на страдалческите страсти, работата го въвличаше в срещи и пътувания, в разговори и пресмятания — задължения, до едно безкрайно чужди на истинския аскет.

И все пак, въпреки че не доби опит от вживяването, Йона Ралев разшири опита на размишленията си и тъкмо с тоя опит щеше да утеши възпитаника си Дионисий. Както се беше произнасял по други поводи, той щеше да каже и сега, че историята на личната душа повтаря историята на световната душа и там, откъдето минава индивидът, човечеството вече е минало. Всичко, което се е случвало с всички, ще се случи донякъде и с твоя живот и ето че в теб откънтят идеи и истории отпреди хилядолетия — световният сблъсък на тялото с духа, и твоето тъжно съмнение, синко, е само повторение на познатата световна съдба.

Чичо Йона обичаше да философства — понякога мъгляво и без да е съвсем прецизен към собствените си противоречия, но тоя път съзнателно щеше да замълчи за личната болка и за индивидуалната воля, които особено го бяха интересували в отдавнашния случай около колекцията на граф Растенхайм. Макар да не бе успял да се пъхне тогава в чуждите кожи, той продължаваше да смята, че отделната болка и воля променят всяка идея и история, правейки ги неповторими за личността. Пред Дионисий обаче нямаше да спомене предположението си, че личната душа се ражда в борба срещу натиска на световната душа, защото с думите си щеше да търси успокоение.

Пак за да успокои, Йона Ралев щеше да допълни, че човекът е двойствено същество — небесно и земно, соларно и хтонично, като гностичния Абраксас — с глава на петел, човешки торс и змийска опашка вместо крака, слял в себе си потенциите на доброто и злото, и следователно човек може да се види в зверското, тъмното, низкото, но може да се види в божественото, звездното, високото. И с костеливия си показалец чичо Йона би начертал във въздуха двата сплетени триъгълника, Давидовия щит, символа на масонството, към което принадлежеше отдавна, знака за Адам Кадмон — онова предвечно същество, в което горният и долният човек се взаимопроникват, и върховете на шестолъчната звезда, образувана от сплитането на триъгълниците, щяха да сочат тъкмо небето и земята...

III

Йона Ралев изглеждаше много учен човек, познанията му бяха широки и пъстри, но те се бяха трупали в него несистемно, откъслечно, в зависимост до голяма степен от антикварните операции, в които беше участвал. Като повечето самообразовали се хора, неговата глава приличаше на неразработено рудно находище, в което съществуват извънредно богати пластове суровини, но заедно с тях се срещат подземни кухни, неочаквани пукнатини между слоевете, мъртви пространства от глина и камък. И все пак, главно с езиците, които владееше, той неволно смайваше своите събеседници, както се беше случило с граф Растенхайм, и малцина биха допуснали, че Йона Ралев не е трил скамейките на някой от прочутите европейски университети. Нищо подобно не му се беше случвало. Ако го попитаха, той чистосърдечно би признал, че няма диплом и от най-обикновено училище, защото не бе изкарал ни един пълен срок на обучение.

До тринайсетата си година Йордан Ралев посещаваше зиме училището към черквата „Свети Дух“, намиращо се на Хълма, но всеки март бе принуден да напуска това сладоносно за него лоно на знанието и да поема с тайфа градинари на запад. След смъртта на майка му, от деветгодишен, ходеше с баща си и чичо си край Пеща, където работеха гурбетчиите, но физическият труд му беше противен, грубостта на градинарите го отвращаваше, страхуваше се от ритниците на суровите си роднини и една късна есен, когато тайфата се застяга за родината, малкият Йорданчо побягна през нощта.

Какво преживя детето сред чуждите хора, е дълга история, за да се впускате и в нея, важното е, че то не умря от глад или болести, нито пропадна във вертепите на порока, слугуваше тук и там, прехранваше се по малко, дори на три пъти, за кратко, се записва в селски маджарски училища, откъдето нуждата да живее го изхвърляше набързо, докато петнайсетгодишният Йордан Ралев, станал вече Йона, се завъртя случайно из букинистичните книжарнички близо до Гринцинг. Бог знае защо недоверчивите антиквари привикнаха с

мрачната му физиономия, допускаха го да мете подовете на дюкяните и тротоара отпред, също да се топли вътре, а Йона подбираше от рафтовете книга с познати писмена и четеше упорито и жадно, макар да не разбираше половината думи. Предпочиташе да гладува, да се гуши с книгата в някой ъгъл и да не търси по-сносно препитание из големия град, но може би нямаше да изтрае дълго, може би случайността щеше да го отведе в друга посока, ако не беше попаднал при търговеца на старини Соломон Зилберщайн.

Соломон Зилберщайн стана неговият спасител и истински учител. Старият евреин имаше един принцип за своята работа — да се знае всичко, което е оставило след себе си красота, и то такава красота, която може да се притежава и с която следва да се търгува. Но кое не беше оставяло след себе си красота? Красота след себе си бяха оставяли религиите и митовете, тайните секти и блестящите империи, съчинителите и майсторите на украси, служителите на перото и четката, на резеца и чука. Имаше красота на звука и красота на баграта, красота на скритото познание и красота на израза, красота в измислиците и красота в точно записаните някогашни истории. Все пак работата на Зилберщайн започваше от паметта на словото и най-напред той захвана да учи момчето на езиците, които знаеше. Вече бяха минали три месеца, откакто го прие, три месеца Соломон Зилберщайн изпитва склонностите на ума и честността му, предаността и издръжливостта му и тъй като остана доволен, беше съобщил на семейния синедрион, че ще приобщи самотния балканец към първата степен в тайните на своя занаят.

Синедрионът не беше голям — престарялата му майка Клара, съпругата Ревека, болната дъщеря Ана и здравата Елиза със зетя Ешуа и малката Матилда на коляното му — всички те не можеха да имат различно мнение от своя домовладика, особено защото зетят Ешуа беше инженер и нямаше изгледи да бъде въведен в букинистиката.

По-различно беше положението с двамата малки братя на Соломон Зилберщайн, които държаха антикварни магазинчета като него: Израел — в Париж, Алберт — в Брюксел, и първородният син им написа писма, в които се оплакваше, че ставите му вече съвсем са се вцепенили и тая пролет няма да успее да отиде в Брюксел, както следва по установеното редуване, за да обсъдят тримата общо своите дела, какво се търси и какво предлага, могат ли да извършат размени

по братски и да си помогнат взаимно. И тъкмо поради своята немощ, уведомяваше ги Соломон, той е приел едно момче, способно за инициация, за посвещаване в кръга на професията.

Той описваше странната история на Йона Ралев и наблягаше, че момчето е търсело „изход“ и е „излязло“, като най-напред тук се разбираше бягството от градинарите, от тежките плесници на баща му и чичо му. Соломон Зилберщайн обаче и намекваше със своите изрази, че подобен изход и излизане бяха предприели навремето Израел и Алберт, напускайки властта на неговото първородство, така че двамата трябваше да усетят близост между постъпката на момчето Йона и своята някогашна воля. На трето място старият Зилберщайн насочваше към една по-обща асоциация, без съмнение религиозно-митологична, според която всяко дирене на „изход“ и „излизане“ се схваща като стремеж да се преодолее тежестта на съществуващото и способност за усъвършенстване. „Да излезеш“ означаваше да извършиш избор, но също да бъдеш избран. Така Яхве бе насочвал древния еврейски народ към изход и излизане и тъй като народът бе избрал движението, той беше богоизбран. По този начин се бе сключил взаимният завет между Яхве и юдейското племе. Думите „изход“ и „излизане“, които Соломон Зилберщайн употреби на няколко места в писмата си, подръпваха безкрайна верига от велики примери, ала в конкретния случай те трябваше да подскажат, че самият той твърдо е решил да избере това момче, макар да не е негова кръв, защото се е уверил в необичайната му жажда за знания и в схватливия му ум, в почтителността и съдържания му характер, а най-вече в простосърдечната честност, върху която учителят можеше да установи завет.

Израел в Париж и Алберт в Брюксел не се зарадваха особено на тия писма, а пролетта се явиха във Виена, за да уважат телесната немощ на брат си и да повярват в крайна сметка, че тя не е преминала и в умствена немощ, защото той не бе сгрешил в преценката си за момчето. Към тържествена инициация, разбира се, не се пристъпи, но самият Йона пристъпваше вече в първия кръг на приобщаването, който между другото включваше владене на езици.

В църковното училище на Хълма момчето беше учило старобългарски, а освен родния си език, говореше гръцки и турски, сносно приказваше унгарски и немски, но от всички тях Соломон Зилберщайн одобри единствено старобългарския. И веднага той

захвана да прелива от своя преизпълнен съсъд в кънтящата съдина на момчето. На първо време положи пред него старогръцкия и латинския, като посочваше как класическата им форма се бе променяла през вековете, а за да оживи тяхното мъртвило, прибави още френския език, използвайки за учебно помагало „Мъчениците“ на Шатобриан. След година и половина, без да изоставя тази троица, Соломон Зилберщайн обяви втората — тоя път староеврейски изучаваха върху талмудическото тълкуване „Берешит раба“, арамейски — върху кабалистичната „Книга на сиянието“, а основите на съвременния английски легнаха върху сборник с икономически теории.

Между всички свои способности Йона Ралев показва най-голяма дарба към езиците и все пак, трябва да признаем, до деветия изпитваше трудности. Сетне, след двадесетата си година, когато учителят бе завършил своята работа в първия кръг на приобщаването, новите езици се прилепваха някак неусетно към изучените, единият сякаш раждаше друг, говоримите като че идваха от въздуха при многобройните пътувания на Йона и в зрелостта си той успяваше да разчита коптски текстове, а също да беседва на италиански, справяше се с паметници на иврит, фарси или староарменски и гърмолеше на арабски из безистените на Ориента, бе навлязъл в променливите пластове на немския, а покрай тях — и в скандинавската група, разбираше се на испански и нидерландски, а в тая поредица най-естествено и леко се бе появило славянското слово — руски и полски, сръбски и чешки.

Не може да се твърди със сигурност, че това бяха всички езици, с които си служеше Йона Ралев, нито е възможно да се изброи онова, което възприе той от своя учител в трите кръга на антикварното приобщаване. С малък подкуп Соломон Зилберщайн бе получил някакво документче, доказващо, че човекът от мъжки пол Йона Ралев съществува на света, но да си мъж във войнствената Дунавска империя не беше лесно и когато младежът наближи призивната армейска възраст, старият Зилберщайн го препрати в Брюксел, където Алберт с ловък ход придоби паспорт, признаващ Йона Ралев за поданик на неутралното Белгийско кралство. И във виенския дюкян, и по аукционите новият гражданин на Европа работи години за своя спасител, но не успя лично да му се издължи докрай.

Соломон Зилберщайн му беше доверил, че когато дойде време да умира, ангелът на смъртта Малах Ха-Мавет ще застане над възглавието му с оголена сабя в ръката, на острието на тая сабя ще се е отцедила отровна капка и като погледне Соломон суровия ангел, ще зине от ужас, а капката ще се отрони в отворената му уста и ще го довърши окончателно. Дойде и тоя час, домочадието се струпва край смъртното ложе, а Йона Ралев заема място над главата на Соломон Зилберщайн, дано изтика многоокия Малах Ха-Мавет и отложи умирането. Дълбоките бръчки на лицето му се бяха разкривили от болка за обичания учител, траурната брада се беше разбъркала, а старият Зилберщайн не познаваше вече никого, но като изви очи нагоре, видя един страшен образ над възглавието си, челюстта му се отпусна от безсилен ужас и последната негова мисъл, преди да плувне в мъртвешка пот и да издъхне, бе, че това именно е Малах Ха-Мавет.

Много пъти добрите замисли на Йона Ралев завършваха със злини, а тогава Израел и Алберт платиха за имуществото във виенското магазинче на вдовицата Ревека, помещението беше продадено и ученикът, прехвърлящ трийсетте, остана да избира сам новия си изход към живота. Впрочем най-добрата част от наследството на Соломон Зилберщайн получи именно той — знанията и връзките му, и двайсет години, докато вървя по своите пътища из сенчестия свят на антиквариата, Йона Ралев не наруши завета с клана Зилберщайн, тутакси се отзоваваше за услуга и помощ, не пропускаше да отдаде по околни начини във Виена и лептата си на благодарност, така че съпругата и болнавата дъщеря на учителя му да не разберат от чия ръка идеше тя...

IV

На Хълма Йона Ралев се появи в началото на века и хората го сметнаха за нов заселник. Минаваха четиридесет години, откакто той бе напуснал родните си земи, а през това време очистителен ураган бе измел от тия земи вековния им поробител, младото българско княжество беше изпълнено с жажда за живот и с все още жива надежда да обедини разпокъсания народ. През четирите десетилетия, докато живя във виенското магазинче на Зилберщайн, и после, докато се отдаваше на своите издирвания, Йона Ралев научаваше от вестниците какво става в полузабравеното му отечество, за невинни жертви и азиатски кланета, за дипломатически козни и съдбовни борби четеше той, но не бе помислял, че някой ден ще се върне там, откъдето беше „излязъл“. Споменът от детството му беше твърде тънък и твърде надълбоко се бе утаил в душата, затрупан отгоре с нови привързаности и знания, за да се сеца често за родината. Рядко му се мяркаха избледнели образи — погребението на майка му, баща му и чичо му, но дори когато срещнеше изписано името на България, той си казваше, че няма работа там, че онова, което можеше и обичаше, там никому не е потребно.

Йона Ралев мислеше за себе си, че не е човек, роден за битки. Тишината и старата книга ценеше той, спокойното съзерцание на древната красота и умния разговор, чиято сладост му бе разкрил неговият учител. Макар че умееше да се домогва упорито до целите в своята работа, шумната публичност го смущаваше, неразбориите и чуждите вълнения го объркваха, той се боеше от тълпата, от хорската ярост, от виковете и униформите. Във всяко общуване, освен което бе свързано с ценностите от миналото, той се чувстваше несигурен, и нима такъв човек, питаше се понякога Йона Ралев, нима такъв човек, при това вероятно отдавна прежален от роднините си, е нужен в ония земи на въстания и войни, на бурни страсти и неустановеност. Дори някой патриотичен глас да му бе креснал: „Да! Нужен си!“, той само плахо би трепнал, но не би се върнал, защото вече беше намерил онова

кротко уединение във вътрешния си живот, което най-много му прилягаше, и не би могъл да прекъсне волните си скитания по дирите на красотата.

И все пак при редките спомняния на отечеството Йона Ралев долавяше в себе си нещо гузно, каквото всъщност остава след всяко бягство. Особено като се случи да прекоси няколко пъти родните земи. Обикновено той използваше езика на страната, в която се намираше, но тук не посмиваше да проговори на български. Правеше се, че не разбира, още от границата играеше чужденец, но не от високомерие, а тъкмо обратното — от неясна боязън, че ще покаже нещо недостойно и срамно за себе си, каквото, ако помислеше трезво, в действителност нямаше.

Като словесен тип, свикнал да се проявява главно чрез своята реч, Йона Ралев забелязваше тая неувереност, измъчваше се от неволната самозабрана да говори родния си език. А не бе ли забравил да приказва? И не беше ли това въздържане знак на гъзната му съвест, че се е отлъчил?... Иначе той се заслушваше в познатото звучене на езика, с радостно удивление установяваше, че смисълът на думите не е изчезнал под дебелия слой чужди думи, но се вслушваше тайно, крадешком, както крадешком вървеше по улиците на столицата, сякаш очакваше баща му и чичо му да се изпречат изневиделица и да викнат: „Къде се затри ти бе, заплес?!“

А веднъж пред него наистина се изпречи някакъв селски байно и високо попита:

— А бре, чичо, дека а тук вуеното училищи?

Йона Ралев подскочи от изненада и тутакси отвърна, че не знае... но на немски. Байното, изглежда, не беше чувал такава реч, взря се любопитно в него със сините си очички и пак попита:

— От дека си ти бе, човек?

Антикварят просто побягна след тоя въпрос, хлътна в първата пресечка и там, неочаквано за себе си, спря един младеж.

— Господине — бавно и тържествено рече той, — дека а тук вуеното училищи?

Младежът поизгледа цилиндъра му, брадата, черния сюртук, зачуден от тая селска приказка, и взе да обяснява, а Йона Ралев повтаряше възбудено след него, защото най-сетне се бе престрашил да говори. И вече сам той търсеше събеседници по влаковете и хотелите, питаше дали се усещат грапавини в изговора му, повторно учеше

майчиното си слово, а хората охотно го поправяха, тъй като всеки се чувства умен и знаещ, когато намери езикови грешки у чужденец.

При последното свое пътуване в България, преди да се завърне окончателно, Йона Ралев посети и родния си град. Отдалеч той изглеждаше същият — Хълма с накачалите по него къщи, реката, планините на север и юг, но гробището, на което бяха погребали майка му, не съществуваше, или синът бе забравил къде е, нови улици се бяха появили и нови постройки, лицата също бяха чужди и непознати, вестници излизаха в града и се печатаха книги, театрални трупи се подвизаваха и се изнасяха концерти, търговията цъфтеше и фабрички трещяха в покрайнините. Йона Ралев видя книжарници и модерни кафенета, училища и болнични сгради, музей и градска библиотека бяха създадени — отблизо градът бе станал неузнаваем през четирите изтекли десетилетия.

Привечер, сякаш за да се скрие в сумрака, той плахо се изкачи на Хълма, заобикаляйки отдалеч бащината си къща, ала кръгът му изведнъж се пречупи и Йона Ралев свърна покрай църковните пристройки, в които беше учил четмо, стъпи на старата уличка и не видя родния си дом, пустош се ширеше зад попиляната ограда и в мрачината не можеше да се разбере пожар ли е имало, или къщата беше съборена. По-нататък живееха близки навремето съседи, а сега край портата бяха насядали тъмни бабички, те млъкнаха за миг и изпроводиха с погледи бавните крачки на чудатия човек, непознат за тях, както и те на него, а от уплах и объркване той не ги попита какво е станало с баща му — Донко Ралев, и с чичо му Лазар. Макар да нямаше кой да посрещне тоя блуден син, той остана два дни в града, повече, отколкото беше смятал, и подразбра, че ония, от които беше побягнал край Пеща, отдавна са умрели, децата на Лазар се били изселили и ако в града се бе запазила някаква близка кръв, вече нито беше възможно, нито имаше смисъл да се разпознава...

С гузно сърце и объркани мисли Йона Ралев тогава взе железницата за нагоре, към Средна Европа, и още три години живя постарому. Професията му изискваше време, за да изпълни деликатните си задължения към своите клиенти, да прекъсне внимателно старите контракти и безболезнено да отклонява новите предложения, така че да завърши със свършена почтеност делата си, както винаги ги беше водил. Йона Ралев вършеше тъкмо това през

трите години, в началото малко колебливо, докато не се убеди в справедливостта на своето решение да се завърне. Оная негова страст към справедливостта, с която се беше прочул из антикварния свят и на която ни веднъж не измени, тоя път се насочи не навън, а към него самия и постепенно се изостряше върху камъка на вината му, чиято тежест той усети едва в зрелите си години.

Йона Ралев вече бе поуморен от скитническия живот, понаситил се беше на издирвания, петдесетте прехвърлени години му натежаваха, но имаше още достатъчно сили, за да послужи със знанията си на младата държава. Тоя човек, израсъл съвършено откъснато от родината си, сега се вълнуваше от представата за „синовното задължение“, както сам нарече намерението си да се завърне. Той бе разгледал музеите в столицата и в града с Хълма, в тях имаше удивителни старини, но поразхвърлени, небрежно смесени с безсмислици, а и ценностите бяха твърде малко в сравнение с възможностите, които предлагаха и родните земи, и светът изобщо. Йона Ралев не се съмняваше, че точно сега е моментът държавата да понатрупа в хранилищата си уникали от миналото — ръкописи и монети, картини и пластики, и той бе готов да ѝ отстъпи почти безвъзмездно своите знания, своя опит, своя авторитет и своите връзки с антиквариатния свят, които наследи от Соломон Зилберщайн и сам значително разшири. Йона Ралев понякога мечтаеше как ще подхване новото си дело и тоя път наистина би направил чудеса, срещу най-скромно възнаграждение, колкото за хляба, като вярваше, че в бюджета на държавата са заделени средства за музейните фондове, и предполагаше, че ще издирва и в страната, и по света, както беше работил досега.

В тия преходни години преди заминаването той изтегли своите спестявания и вложи сериозна част в сбирка от книги, които смяташе да подари на държавата като знак за почтените си намерения и в доказателство за безупречния си опит. Йона Ралев подбираще, отхвърляше, старателно преценяваше, сбирката щеше да е неговото лице, майсторското му свидетелство в родината и в нея следваше да се включат единствено свръхценни екземпляри. Наложиха се да участва в сложни размени, докато стигна върха на букинистичното си умение, за който само беше мечтал.

Сбирката бе истинско съкровище и това съкровище представляваше личния багаж, с който Йона Ралев прекрачи границата

на България. Останалото бе побрал в куфара си. Той преценяваше, че за начинанието си трябва да действа решително и нависоко, и още в деня на своето пристигане намери достъп до отговорното столично министерство. Чиновникът, при когото допадна, беше млад, но болезнено подозрителен, защото наскоро бе изтикан от съпартизаните си на тоя обещаващ пост и тепърва щеше да му се налага да брани хубавата си заплата. Йона Ралев започна да разказва надълго своето житие, но щом стигна същността на предложението си, чиновникът изпита съмнение, че тоя човек са го подкупили враговете от опозицията, за да го подведат и да докажат после, че е наивник, който с лека ръка пилее народната пара.

И тук младият администратор взе думата, поразпита молителя, без да крие пълното си недоверие, така че Йона Ралев клюмна обезсърчен, а след отговорите му чиновникът се усъмни в първото си съмнение, субектът сега му изглеждаше отчаян хитрец, дето е решил да се нагмезди на доходно местенце без никакви заслуги към властващата партия. Или наистина се бе довял от чужбина, подобно други такива авантюристи, дето бяха чули, че младата държава е мандра, от която можеш да мъкнеш до насита и сирене, и кашкавал. Аа, не на мен! — рече си чиновникът, разлиствайки опърпания белгийски паспорт (може би подправен!), и сурово нареди на Йона Ралев да подаде прошение до министъра, да приложи документ за образование, свидетелство за съдимост и прочие, и прочие книжа, доказващи що за човек е той. Тъкмо за тоя момент антикварят пазеше изненадата си със своята книжовна сбирка и той тържествено съобщи за дарението си, но това не трогна служебния фактор, на дарителския ресор старши бил друг, господин Бойчев, комуто пък трябвало да се представи дарителен акт, заверен при нотариус, с прилежащо удостоверение кой е собственикът на даруваната вещь, без което букинистичното съкровище също се оказваше съмнително.

Йона Ралев написа и прошение, и дарителско писмо, но както министърът не му отговори, така никой не се яви да приеме подозрителния петстотинкилограмов товар от магазинята на митницата, където той плащаше за съхранение. Близко месец човекът, решил да изпълни със закъснение своето „синовно задължение“, се блъска в гъвкави, но непроницаеми стени, все по-неуверен, плах и разколебан. Той имаше право да отпътува отново на Запад, защото лицето на

държавата се беше отвърнало от неговите знания, опит, авторитет и връзки, но чувството му за справедливост щеше да остане неудовлетворено. И пред Йона Ралев изходът се откри в това, че макар държавното лице да се беше показало толкова неразумно и безчувствено, сред сънародниците му все трябваше да съществуват частни лица, дори със скромни средства, на които можеше да бъде полезен, и той замина от негостоприемната столица в родния си град, с остатъка от спестяванията си купи малка къщица на Хълма, от две стаи, която преди бе обущарница, пригоди едната стая за антикварно магазинче и подреди в него скъпоценната си книжовна сбирка, изпълнен с бодро и радостно чувство, че ще започне нов живот.

Тоя живот се привиждаше на Йона Ралев тих и праведен, отдаден на съзерцания сред руините по Хълма, на кротки размисли над мъдростта на старите книги. Години наред антикварят наистина живя така — със спокойна и чиста душа, хората свикнаха с него, сякаш не той тях, а те го бяха заварили на Хълма, и скоро към името му прилепна уважителното „чичо“, едно, защото човекът бе необичайно услужлив към всеки, прекрачил в дюкяна му, и, второ, по старческия му образ възрастта не можеше да се определи, така че той изглеждаше еднакъв „чичо“ и на децата, и на техните дядовци. Чичо Йона помагаше в уредбата на градския музей, половината си сбирка подари на новата библиотека, не се скъпеше на съвети и не криеше своите познания, но ако някой го помолеше, не отказваше да посредничи за малоценни книжки, за нищожни предмети дори, което подходеше повече на вехтошар, а не на миналата му слава. Впрочем за тая слава той скромно премълчаваше на Хълма, както и по-рано не се беше хвалил, достатъчна му бе почитта на ближните и тихата слава сред обикновените хора, че е справедлив и честен, грижовен и почтен.

Йона Ралев беше доволен от тоя живот, Йона Ралев вярваше, че тук ще дочака края на дните си с ведра душа. Ала тепърва на Хълма го очакваха големите събития на неговия живот, които хвърлиха душата му в ужас и я измъчваха до края със съмнения, преобръщайки и осквернявайки нейните ценности. Той искаше да бъде честен, той твърдо следваше чувството си за справедливост, но може би тъкмо заради това, намесвайки се в чуждия живот, стана клетвопрестъпник и съучастник в злодеяния, измамник и крадец, предизвика злини и

донесе нещастие на мнозина — все пак най-малко на Тодор Тодоринов, комуто донякъде се беше издължил.

Освен това, като се засели в родния си град, Йона Ралев мислеше, че вече е свършил окончателно с едрите антикварни сделки. Но тъкмо на Хълма той събра своята най-скъпа колекция, за каквато по-рано не си позволяваше да мисли, и пак оттук поведе най-трудната си битка с враждебния свят. Тоя път противниците му бяха поизобретателни от всякога и Йона Ралев бе принуден на опасни ходове и вероломства, каквито в друг случай не би си позволил. В края на краищата съперниците му бяха надхитрени и победени, макар че той също не спечели сражението. В тия злощастни приключения, които не беше желал, Йона Ралев рискуваше живота си, но по-страшно за него бе, че сам разби хармонията на своя вътрешен мир. Хората, с които общуваше и които не подозираха тайните му истории, го смятаха като преди почтен и справедлив, но той не беше сигурен вече в своята душа. И единствената утеха, единственият радостен плод сред неговите душевни страдания бе появата на Дионисий.

Детето се намери на 28 юли, в най-тежкото време за чичо Йона, към четири часа сутринта. Синкава дрезгавина вече бавно се пластеше от покривите към калдъръма по уличката. В самия ѝ край, малко по-навътре от другите къщи, зад висока зидана ограда здраво спеше някогашният публичен дом „Двата гълъба“, но бяха забравили да загасят червения фенер под стряхата на пътната врата и мъждивата му светлина в развиделяването още можеше да привлече очите. Един готвач, който живееше на тая улица, вече се бе приготвил да върви в своята гостилница, събудили се бяха и неколцина други занаятчии и работници, но къщите още се таяха в ранната тишина, когато някакви дрезгави викове, някакви мъчителни вопли, завършващи с животински вой, измъкнаха изведнъж хората от постелите.

Пръв навън изхвърча готвачът, за да види как чичо Йона търчи от врата на врата, само по бяла спална риза, стигаща до мършавите му глезени, притиснал парцалив вързоп до гърдите си.

— Хора, детее! Дете се намери, хораа! Детенцееей! Ей, хораа! — виеше той пред всяка порта и изприпкваше нататък, гласът му безконтролно играеше, от хрипкав рев избиваше в писък и пак дрезгаво подхващаше: — Хора, детее!...

— Какво е станало бе, чичо Йона? — разтревожено викна готвачът и като го видя, антикварят се спусна към него.

— Дете, дете... Дете се намери... Сега... Там...

Йона Ралев се тресеше от вълнение, косите му стърчаха от спането, чорлавата брада се беше раздвоила и отдолу се виждаше огромната му адамова ябълка, която се движеше като бутало в гърлото, късайки думите. Не беше ясно радостен ли е, или ужасен, но десетината съседни, стълпили се край него, усещаха, че е обезумял от възбуда и е в края на силите си. Разбира се, подхвърлено дете не се намираще всеки ден и хората бяха стъписани, но не по-малко слисани бяха те от вида на иначе сдържания и тържествен чичо Йона, когото бяха виждали единствено в закопчания сюртук и с плиткия цилиндър, а сега той трепереше и заекваше полугол сред тях, трийки стъпала в косматите си пищяли.

Под прозореца на неговия дюкян бе закрепена дървена полица, на която Йона Ралев нареждаше книги в хубаво време, и сега той разправи как се събудил, защото чул скимтене отвън, излязъл, както си е, и видял вързопче, сложено на тая полица, а във вързопчето — бебе.

— Абе живо ли е туй дете? Я дай да го видим! — намеси се една решителна невеста, измъкна вързопа от прегръдката на стария човек и като разбута мъжете, бързо се запъти към единствената светлина в края на улицата.

— Живо... Живичко е... — ситно подтичваше след нея чичо Йона, останалите го последваха и цялата група тоя път събра глави под червения фенер на „Двата гълъба“.

Върху няколко подложени ръце жената размота захабения плетен шал, в който бе загърнато детето. Вътре то се оказа повито в скъпо копринено платно, съвсем неподходящо за пелена, съдрано грубо и неравно отнейде.

— Божичко! — прехапа устни невестата. — Тая нощ се е родило. Ангелче...

Платното беше леко зацапано, личеше си, че бебето е митонеймито след раждането. Досега то бе кротувало, но от утринния хлад сгърчи устнички и немошно се развряка.

— Момче! Момче е! — заобаждаха се мъжете, а готвачът нетърпеливо рече:

— Виж няма ли бележка, знак някакъв!

Бележка и знак обаче нямаше и невестата подвикна на мъжа си:

— Кочо, иди събуди Мичка да дойде да го накърми! То не е и кърмено... Разюзди се светът! — продължи ядовито тя към мъжете край нея, сякаш те бяха виновници за появата на бебето. — Уруспия мръсна — да го захвърли на боклука! — Едва сега, изглежда, жената се усети къде беше спряла и пустоса с ръка портата на „Двата гълъба“. — И тия тук! Къоравички да станат! Подлудиха ви до един, песове смрадливи, все по други жени да миткате!

Портата като че само беше чакала да ѝ обърнат внимание, тутакси безшумно се откряна и през пролуката странишком се измуши тайният полицейски агент Яким Златев, който между другото упражняваше надзор над няколко подобни увеселителни заведения в града. Покрай надзора той честичко и нощуваше в тия заведения, ползвайки се от веселбите им, както тая нощ бе осъмнал в „Двата гълъба“.

— Добро утро, мили хора! — ласкаво поздрави агентът, оглеждайки мигом ранобудниците, и светна от радост при вида на чичо Йона. — Ама, господин Ралев, че бива ли така неглиже на улицата? Коя посмя да ви изгони?! Влезте поне се облечете! — с любезна укорност рече той и като се поклони, с две ръце подкани стария човек към входа на „Двата гълъба“.

— Вие се заблуждавате, уважаеми господине... — потрепери от подигравката чичо Йона, но Яким Златев вече му бе обърнал гръб и усмихнат слушаше двамина, които обясняваха какво се е случило.

— Брей че приключение! — с неестествено удивление възкликна той. — И какво, майка му ли търсите? Ако за това сте дошли тук — напразно! За тая работа поне гарантирам.

— Нищо подобно не сме подозирали и възнамерявали — гръмко отвърна чичо Йона за всички. — Повторно се заблуждавате, господине! Детето намерих аз и аз ще го прибера при себе си!

В момента Яким Златев беше в прилично настроение, леко опиянен, защото, макар да бяха тъмни зори, бе успял да угаси махмурлука си с чашка мастика.

— Похвално! — рече той. — Така постъпва добрият българин. Само че — обърна се към жената — най-напред ще го занесете в кметството да направят протокол, после — в общинската здравна служба, и всичко натам — според закона. Сам господин Ралев знае, че

добрият българин винаги постъпва по закона. В случая — член 146-ти — завърши с някаква ехидна нотка надзорникът по нравствеността.

Добри или лоши, хората тогава наистина постъпиха според закона, предадоха бебето на чиновника по гражданското състояние и още в първия протокол се наложи да му се впише някакво име. Чичо Йона не беше подготвен за кръщаване, но тъй като връзката на момченцето с неговите праотци бе прекъсната и традицията не можеше да се спазва, антикварят помисли минута и може би поради характера на своя ум, потънал в старините, той пожела да се възползва от името на най-древния бог, роден по тия земи, които бяха станали родни земи и на детето. И чиновникът драсна в графата необичайното Дионисий, впрочем твърде равнодушно го драсна и без да се интересува от съображенията на чичо Йона.

После, през осемте месеца, докато отглеждаха бебето в родилното отделение на общинската здравна служба, той го навестяваше всеки ден, уреди и осиновяването му в окръжния съд. В разширената колегия на съда някой се обади, че без съмнение Йордан Ралев е добропорядъчен гражданин, но не е ли дъртичък да взема тепърва хранениче, и говорещият се подкрепи с едно народно умотворение, твърде драстично, за да прозвучи между стените на такова солидно учреждение.

— Тишина! — прекъсна председателят смеховете. — Законът не пречи. Ако впоследствие се яви несъобразност, ще се намесим.

Чичо Йона обаче не допусна някой да се намеси в живота му с Дионисий. Докато беше жив, до седемнадесетата година на момчето, той пазеше странични хора да не се намесват и в душата на неговия възпитаник, давайки му свободата да избира сам радостите и поуките, книгите, другарите и заниманията си, защото мислеше, че тая свобода ще укрепи душевната му твърдост, каквато чичо Йона бе открил, че на самия него не му достига. И ако беше жив, той може би нямаше да успее да възпре намесата на любовта в живота на Дионисий, ала поне нямаше да позволи намесата на чужди хора в тая любов.

V

А такива хора имаше достатъчно. Едни се възмущаваха, други леко завиждаха, повечето се учудваха, но се съмняваха в слуховете и им се щеше да получат недвусмислено потвърждение от самите Дионисий и Юлика. Тези хора, разбира се, прекаляваха — Дионисий Ралев бе срязал подмятанията на няколко свои школки другари и тъй като беше една година по-голям от съучениците си, те мълком му признаха правото да има подобна тайна, само любопитно и уважително го наблюдаваха. А ония, които бяха на една нога с Юлика, не смееха да се бъркат открито дори в по-безобидни нейни капризи, камо ли в това деликатно положение. Братя Тодоринови се бяха вцепенили от изумление и яд, единственото им удовлетворение беше, че са придобили свое, високоморално обяснение защо е скъсан предстоящият годеж с госпожица Антова. И всъщност любовта на Юлика и Дионисий не се разискваше шумно, имаше шушукания под сурдинка, тънки смигвания, усмивчици. Ако все пак някой дръзнеше да укори влюбените в очите, Юлика Антова бе готова да защити свободата си да обича, но най-малко очакваше тя, че след коледните празници при нея ще нахълта за обяснение тъкмо Милка Сърцайова.

Още в деня, когато Дионисий я завари в лехата с димитровчетата, Милка усети, че момчето се е увлякло по жена и че в момента си е разпасало душата от това увлечение. Добре, до погнуса ѝ бяха познати ония едва забележими знаци у младоците, след като за пръв път и наскоро са опитали вкуса на жена. „Мен му се прищяло да рисува! Кой знае коя му се привижда на щурчото! — ядосано си помисли тя тогава. — Ще взема да го зарежа! Щом се е повлякъл по жени — те да го оправят! И защо ли ходя? Само някоя приказка да чуя зад гърба си.“ Раздразнението на Милка Сърцайова не мина, след като Дионисий си тръгна, в самотната вечер тя хем си казваше, че достатъчно се е занимавала с момчето, хем не успяваше да се откъсне от старото си съжаление, примесено тоя път и с любопитство, и с тънка, неосъзната ревност.

През двете години Милка бе попривикнала с Дионисий, но още по-важно за нея беше, че не можеше лесно да прежали собствения си навик да помага някому, което отчасти запълваше еднообразния ѝ, затворен живот, лишен от грижа за друго след смъртта на приютената от нея бабичка. Освен това Милка Сърцайова много ноци се беше молила пред образа на света Богородица за всички сиротни души по света, каквато беше тя като момиче и каквато щеше да си остане като старица, молеше се на Божията майчица да подкрепи духом сираците и да се застъпи пред Господа за греховете им. Чувството, което я караше да коленичи пред иконите, я заведе навремето и в дома на антикваря, за да помогне на осиротялото момче. Това чувство беше искрено, но хладно чувство, предизвикано бе не от сърдечна любов, а от представата за религиозно задължение, което Милка Сърцайова сама и импулсивно бе поставила пред себе си. Ето защо то не бе отправено към цялостната личност на Дионисий, а само към една страна на тая личност — към факта именно че той е сирак и живее самотно. В тоя смисъл на Милка Сърцайова ѝ беше все едно за кой сирак ще се грижи, стига нещастното дете да имаше нужда от нейната помощ и чрез помощта си тя да задоволява своето християнско задължение. Това не беше любов, защото любовта винаги е насочена към цялата личност на човека, а беше милосърдие, или по-скоро — своеобразна благотворителност, но Дионисий не долавяше тая разлика в грижовността на възрастната жена, защото не познаваше действителна майчина обич.

Милка Сърцайова обаче усещаше своята хладина. Преди смъртта на чичо Йона тя само беше зървала Дионисий отдалеч, но когато отиде при него, искаше да се привърже към момчето, сърцето ѝ желаше да го обикне. И въпреки искрените си усилия да бъде любеща християнка, Милка трудно надделяваше своето спонтанно, неконтролируемо отвращение от всяка мъжко присъствие край себе си. Тя, разбира се, не беше такава по рождение, това, изглежда, бе наследство от клетия ѝ занаят в „Двата гълъба“, което се бе трупало незабележимо и се стовари изведнъж върху нея в критичната ѝ възраст. Милка Сърцайова чуваше от съседките си в коридора на „Двата гълъба“ какви ли не неща за онова, което ги очаква на старини, за непоносимост към мъжете също беше подмятано и ето че точно то ѝ се случи. Тя не толкова ги мразеше, а просто всяка следа от мъжка плът

предизвикваше у нея утробни конвулсии, разтрисаше я, стомахът ѝ сам се свиваше да повърне. Преситила се беше душата на Милка Сърцайова от всякакви мъжки телеса, превила се беше от гаври и най-сетне тая душа прехвърли мъката си и на тялото, за да плаща сега то само онова, за което навремето му бяха плащали.

Всички хора сме такива — сетивата ни са най-чувствителни към онова, което ни отвращава. В зреещата плът на Дионисий Милка Сърцайова усещаше остро и отблъскващо мъжа, гнусеше се от възкиселия мирис на потта му, от меките косми, които растяха неравномерно по брадата, от гнойните младежки пъпки, избиващи рядко по слепоочията му. Тя дебнеше да пошета из неговата стаичка, когато го няма, но ако го свареше, пазеше се да не го докосне, ту отдалеч му даваше път, ту се шумгваше припряно край него, извивайки глава настрани. Колко усилено ѝ беше само да разтрие разголението му гръб, когато се беше разболял! По същата причина Милка избягваше да го пуска и в дома си, защото ѝ се струваше, че след младежа остава тежкият дъх на мъж.

Започваше да ѝ се гади, тя отваряше вратата и прозорците, за да стане течение и се проветри, но нещичко от тоя дъх се запазваше или в някой забутан ъгъл на стаите, или из диплите на пердетата, или в гънките на собствените ѝ дрехи. Милка се събличаше, къпеше се в едно корито, переше, но дъхът продължаваше да се отцежда сякаш от сапунената пяна, от зачервената ѝ пазва сякаш и това вече не беше особеният мирис на Дионисий, който тя като кучка точно разпознаваше, а вонята на други мъже, която се бе вляла в нея и я беше просмукала до дъното на утробата. Вътрешностите ѝ се сгърчваха на топка, жената слагаше отново казана върху печката, прежулваше кожата си с едно вълнено спарче и се обливаше с врялата вода, грижливо се избърсваше и преобличаше, но миризмата не преставаше да избликва от порите ѝ.

И нервите на Милка Сърцайова не издържаха повече, в началото тя изхълцваше някак забавено и тежко, ала спазмите, идещи от стомаха, се усиляваха на вълни — на вълни, жената неволно впиваше нокти под гърдите си, като че да ги спре, до кръв одираше кожата си, и стенеше, и ридаше истерично, свираше глава под възглавниците на миндера, откъдето я блъскаше същата смрад, и никъде нямаше

спасение за нея, защото в такива моменти целият свят задушаваше Милка със зловонието си на мъжка похот.

Това бяха припадъци, болестно състояние някакво, което минаваше за ден-два, и като се съвземеше, Милка Сърцайова се кореше, че се оставя на собствените си внушения, ясно ѝ бе, че вината е нейна, а не на Дионисий. Макар да го смяташе за прибрано, добро момче, тя сто пъти би предпочела да се грижи за някое момиченце или по-малко дете, но случаят ѝ беше посочил точно тоя сирак в съседната къща. Пътеката през разградения двор криеше донякъде от хората нейната добрина, защото бог знае какво щяха да рекат те за състраданието ѝ, ако тръгнеше из града да търси друго сираче. От все сърце Милка желаше да съчетае своето християнско задължение с обич, ала въпреки призива на ума ѝ, нейната болестна гнусливост я сковаваше, охлаждаше чувството ѝ и жената се срамуваше от своята неспособност да постигне любеща състрадателност, която в крайна сметка щеше да създаде мир и за нейната душа.

Когато Дионисий не забелязваше погледа ѝ, тя дълго се взираше в него, вслушваше се в приказките му за училището, насаме разглеждаше неговите рисунки, често мислеше за обърканата му съдба и се питаше коя ли ще е майка му и как бе попаднал при чичо Йона. Жената се ровеше във времето, когато момчето бе родено, припомняше си тогавашни истории, дочути или случили се със самата нея на Хълма, опитваше да си представи как Дионисий може да е свързан с онова, което знаеше. Тя предполагаше, доизмисляше, без да иска преиначаваше, имаше моменти, в които ѝ се струваше, че долавя познати черти по лицето му и ужас я пронизваше, но много скоро сама се отказваше от напразните свои догадки. И пак след време се увеличаше, веднъж дори се изпусна да каже нещо пред Дионисий, но се уплаши, че напусто разбърква душата му, защото цялото това нейно вглеждане и голите ѝ фантазии бяха все неволно опитване да приближи душата си до младежа...

Два дни след своята сръдня Милка Сърцайова отнесе гозбица на Дионисий и когато на следното утро отиде да си вземе съдинката, завари яденето лоясало. Ясно беше, че момчето отново не е нощувало у дома си. Тя се прибра, седна зад пердето, без да сваля пелеринката си, и чака, докато Дионисий се върна от училище. Той не се забави в къщичката, а на Милка не беше трудно да го проследи до портата на

Антови. От тоя ден тя се затаи в кухнята си, нервозно плетеше някаква дантелка, внимателно оглеждаше подозрението си от всички страни, но не издържа дълго, причака Живка и от пет думи разбра какво се вършеше у Антови.

— Да не бъркаш? Да не ходи при Милетко? — строго попита Милка.

— Цъ! — поклати глава слугинята. — Па и с Милетко си правят гимнастика.

Милка Сърцайова още гледаше недоверчиво с дълбоките си, като че без зеници очи.

— И брат й си мълчи, така ли? На теб нещо не рече ли?

— Че кой смее да учи Юличка?! В нея — хляба, в нея — ножа. На Юличка носа не мож го стигна с лайняна пръчка — сподели Живка наблюденията си над своята господарка. — Сдърпала се госпоицата с Тодоринови и те ти, булка, Спасовден! Ми ти що питаш? Да не би Тодоринови да искат прошка... а?

— Какво се правиш на ударена?! — решително каза Милка. — Никакви Тодоринови не ме интересуват, ами за туй момче аз се грижа. Сираче е!

От изненада Живка се ококори.

— Оох! — страдалчески въздъхна тя. — И аз кат теб се грижа за Милетко, и той нали сираче, ама кой ти признава...

— Глупости плещиш! — грубо я пресече Милка. — Чудя се от тия твои грижи как още не си надула корема! — разграничи се рязко тя от слугинята.

Живка попремигна и повторно въздъхна. На така си Милка тя не можеше да се обиди, защото й беше благодарна до гроб. На сантим бе навремето Живка да попадне в „Двата гълъба“. Мазната Вероника Кичович, грандамата на заведението, вече я беше баламосала, но Милка Сърцайова я извлече изпод носа й — и право в дома на Антови. Чак като минаха години, Живка проумя, че така й Милка я беше спасила тогава. Ето защо тя не можеше да крие от нея и господарските тайни на дома си, пък за другото... там за корема й... то не беше за разправяне, защото Живка три пъти зачева — два пъти от стария и веднъж от сина, и скришно й бяха водили доктор да помята, и вече нямаше такава опасност, но за това на нея не й се говореше дори с така й Милка.

А така й Милка я пресрещна още няколко пъти и едно след друго научи и за новите дрехи на Дионисий, и за ателието на горния етаж, в което той рисуваше Юлика, и за пътуването на двамата до столицата. През тия месеци тя рядко ползваше ключа от къщата му, колкото да се увери, че момчето почти не живее там, но повече от всякога мислеше за него и се гневеше. Дори Дионисий да се бе повлякъл по непозната някоя жена, Милка Сърцайова нямаше да го отстъпи равнодушно — твърде много мъчителни усилия й беше струвал той през двете години, ала най-малко жената можеше да се примири с поредната намеса на Антовия дом в живота й.

Тя изпитваше колебливи, объркани чувства към тоя дом. Представяше си го целия — от двора, от пътеката със сотирски плочи, която минаваше под бряста, и после — петте стъпала към входната площадка, преддверието и хола с неговата подредба, кабинета на Стефан Антоу — и всичко това й беше близко и скъпо като никое друго място по света. Милка бе щастлива в тоя дом, най-щастлива през живота си, и душата й бе запомнила завинаги как с капитан Роган изкачваха стъпалата, леко докосвайки раменете си, как Стефан Антоу ги посрещаше, цял разтопен от любезност, подаваше й кавалерски превитата си ръка и тържествено я въвеждаше в приемната, където издокараните френски офицери обсипваха с комплименти дамата на своя командир, а тя неволно се червеше, защото в тоя миг забравяше коя е и откъде идва, мамеше се някак, че наистина е годеница на капитана, а малката Юличка се спускаше радостно към нея, като се мъчеше да седне в скута й, пък Анастасия лекичко я отстраняваше и повеждаше дружески разговор със своята гостенка.

През всичкото това време капитан Роган я гледаше нежно и влюбено, гальовно й приказваше и си личеше, че се гордее с нея и че я обича. И Милка го обичаше, както никога никого не беше обичала, всичко свързано с него обичаше, а най-много къщата на Антоу, където я бяха признали, че е достойна да бъде обичана. Всяко нещо в дома им обичаше тогава тя — персийските килими с червени и кремави шарки, меките извивки на столовете и седефа, инкрустиран в масичките из хола, стените и полилеите, бледозеленикавата глазура на кахлените печки и кристалното огледало в преддверието, и хората, разбира се — Юлика пред всички, защото момиченцето се беше влюбило в нея и все гледаше да се гушне в прегръдките й, пък Милка й

подари ефирна рокличка и лачени пантофки, и парче брюкселска дантела — за чеиз, за булчинска премяна някой ден на Юличка. Куцичкият Милетко също обичаше и галеше ръбестата му глава, и болнавата Анастасия, и Стефан, ех, и Стефан Антоу с неговите чаровни мустаци и непостоянно сърце...

Споменът за краткото щастие, преживяно в дома на Антоу, се бе запазил у Милка Сърцайоуа, въпреки че това щастие беше притиснато отгоре с измама и обида. Но какво значение имаше за щастиято, че се е родило на едно и също място с обидата?! Обидата бе прекъснала щастиято, но не можеше да го заличи, те си съществуваха едновременно, душата на Милка успяваше да ги раздели и преживяното от нея щастие си оставаше за нея щастие, каквото и да се беше случило после.

А после се случи онова, което трябваше да се очаква. С ума си Милка Сърцайоуа не вярваше в клетвите на капитана, че ще я отведе със себе си във Франция, в градчето Мийо, откъдето произхождаше и където щели да заживеят поновому, без войни и сълзи, без войни и сълзи, повтаряше Анри Роган. И все пак младо беше нейното сърце, само искаше да се измами, само търсеше да закръгли тогавашното свое щастие и затова допускаше в себе си една мъничка, една крехка и клета надеждица, че обещаното може и да стане. Защото капитан Роган наистина я обичаше и не позволяваше предишното да омрачи любовта му. Защото войната беше свършила, светът се бе преобърнал, хората възкръсваха за нов живот — не биваше ли и тя да възкръсне, чунким някой в далечното Мийо щеше да знае миналото ѝ. И пред Антоу французинът заяви любовта си, а също и че ще я отведе, искрен беше той в увлечението си, а те приеха думите му като нещо, разбиращо се от само себе си, сърадваша им и пожелаха честито бъдеще и цялата блеснала къща тогава сякаш сърадва на Милка и ѝ честити...

Поне доблестен се показа капитан Анри Роган, не побягна като плъх със сенегалците си, а дойде да се простят. Беше ѝ наел две свързани помежду си стаи в бившата къща на Сканавидис и там, за последно, той плака на гърдите ѝ, като в пороя от сълзи все не успяваше да доизрече, защо, защо му е невъзможно да я вземе в Мийо, а Милка лежеше вцепенена, с мръзнеци нозе, и разбираше всичко в душата на Анри, и изпитваше жал към него, защото той наистина

страдаше в оня момент, и изпитваше същевременно погнуса от хладната струйка сълзи, която колебливо пълзеше към пъпа ѝ.

Анри Роган замина, надеждата склопи очи, вратите на Антови се затвориха пред Милка. Едва сега тя си позволи да помисли онова, което знаеше отдавна, но криеше от себе си. Не заради нея Стефан Антов излизаше да посреща и тънко я ухажваше, не заради нея се палеха светлините в къщата и се търкаляха любезните думи, а заради френския капитан и не дори заради черните му очи, а заради шашмите, които домакинът кроеше зад гърба му. Върху чужди лъжи и върху собствена самоизмама се беше крепило нейното щастие и все пак нещо бе отделяно за Милка, нещо се бе запазило неразядено от лъжата — ония мигове, в които тя се чувстваше равночестна и обичана и които не можеше да забрави. Ех, кое ли щастие не се крепи на измама... Един я вижда и страда, друг си затваря очите... — опитваше да се успокои Милка Сърцайова и под корицата горчива обида, която обвиваше спомените ѝ от дома на Антови, остана да блещука от никого невидима една искрица близост и благодарност.

Тогава жената остана да живее в двете си стаи, капитан Роган ги беше предплатил година напред, но Яким Златев се лепна, натисна я и къде да се дене Милка, съгласи се да подхване старото, а той взе да ѝ води избрани гости по вечерите. По-добре беше все пак, отколкото да се връща в „Двата гълъба“, макар че без закрилата на Златев така не позволяваха да работи. Тя чу, че Анастасия Антова е починала, че Стефан е пратил дъщеря си във френския колеж и почти не се учуди, когато той я подири в къщата на Сканавидис.

— Отдавна те харесвам — продума Антов още първата нощ. — Много ме беше яд на капитанчето, ама... що да сториш!

И той изпъшка лошо — с отчаяние и злост, така че Милка не се зарадва на признанието, защото недоверчивата ѝ вече душа веднага си каза: не за нея е дошъл Стефан тука, а на капитанчето да отмъщава, да му отмъщава за нещо по-голямо от нейната платена любов. И тя не се съдържа, рече му:

— Не хубостта ми си ревнувал, Стефане, пет пари не чина аз за теб, ами си ревнувал, че му беше слуга, и то крадлив слуга на всичкото отгоре.

Милка очакваше да я зашлеви, ала Стефан така я погали по главата, сякаш му беше сестрица, и с мъка отвърна:

— Права си! Всички ни такаваха, мамка им... че и теб покрай другите.

Тя долови тогава, че не с нея искаше да се гаври тоя човек, а своя болка някаква човъркаше и като му отваряше вратата към тъмния коридор, прошепушна: „Идвай пак.“

Изглежда, Антоу бе платил на Яким Златев неговия дял, та да се разкара, защото известно време само той я навестяваше. И не толкова за леглото ѝ я търсеше, а повече да си оплаква тъгите. Милка Сърцайова слушаше за недъга на Милетко, за ученето на Юлика и за самотата му, успокояваше го за момчето и предпазливо проронваше съвет по домашните му работи, а Стефан Антоу махваше с ръка и следващата вечер пак подлавяше жалбите си.

Омекнало беше нещо в него, разхлабили му се бяха вързалата поради житейските огорчения и тя се колебаеше дали за близка душа я има, като него подритната от съдбата — ех, какво знаеше Стефан Антоу в сравнение с нея! — и мисълта, че той търси утеха в срещите им, я топлеше и привързваше. Понякога обаче Милка Сърцайова си казваше, че Стефан май за словесно добиче я смята, толкоз паднала и нищожна, че единствено пред нея тоя някогашен горделивец си позволяваше да се окайва. Не можеше да не подозира тя всяко добро, което я приближаваше, но тук съвсем се объркваше, защото и едното, и другото беше вярно — Антоу хем имаше нужда от близостта ѝ, хем я презираше, както всъщност презираше и себе си, и живота си...

И след като купи имота от него, Милка остана със своите колебливи, променливи чувства към Антоуия дом. За хубаво и за лошо тоя дом се бе намесвал в съдбата ѝ, тя също се бе намесвала в неговия живот и едва ли имаше друго място, където би отишла с по-голям кураж да се разправя за увлечението на Дионисий. Милка Сърцайова не знаеше какво точно ще иска, може би сама да разбере докъде е стигнала работата. Гризеше я освен това проклетата мисъл, че момчето там го примамват, че без да се усети, то си продава младостта за дрешки и дрънкулки, че с нещо се повтаря нейната история или може би ще се повтори... Сигурно и на Дионисий в главата бръмчеше някаква надежда и колкото по-скоро ѝ откъснаха крилцата на тая муха, толкова по-добре. На Милка Сърцайова обаче се струваше, че да приказва с него е безполезно, слабата страна ѝ изглеждаше той в тая прибрзана любовчица, в която си бе загубил ума и чужд ум нямаше да

приеме. Направо със силната страна трябваше да се пребори тя и най-сетне Милка избра деня за посещението си при госпожица Антова.

Бе решила да отиде следващата заран и както правеше винаги преди решителни събития в своя живот, следобеда се заприготвя да се изкъпе. Тя изкачи от мазето два наръча букови дърва, струпа цепениците в сандъка и усили кухненската печка. Примъкна и големия казан, след него — тежкото медно корито, приготви легените, в които щеше да си разхлажда водата, и после застла със стари черджета пода, за да не се мокри. Движеше се бързо, пипаше точно, свикнала беше Милка с примитивната своя подредба, защото в обществени бани не ходеше. Когато над казана се заизвиваха кръгове пара и стъклата се замъглиха, тя дръпна тюлените пердета, стъпи на един стол и закачи на корниза одеяло, като грижливо попритисна краищата му в рамката на прозореца. В кухнята се стъмни като в подземие, но нямаше ни една зирка, през която да надникне чуждо око. Вратите бяха заключени и залостени с резетата, до коритото, поставено в средата на стаята, бяха наредени тасът и сапунът, гъбата и вълненото ѝ кисе, в паничка беше чукнато яйце за косата, двете хавлии чакаха на миндера, всичко изглеждаше готово за къпането, но жената пак се огледа, броейки наум не е ли пропуснала нещо.

И изведнъж тя се смръщи — най-важното да забрави! — посегна и извади от долапчето един плътен чаршаф, на чийто край бяха пришити кокалени халкички. С чаршафа в лявата ръка Милка застана пред иконостаса, плахо се прекръсти, сякаш искаше прошка, а от изпотените икони Дева Мария и Исус Христос, Светият Дух и архангел Михаил гледаха с овлажнели очи към нея и към онова, което щеше да се върши в кухнята. Жената се повдигна, с два пръста угаси кандилото и сръчно наниза халкичките на едни отдавна забити пирончета в стената, добре обви иконостаса с чаршафа, както правеше винаги преди къпане, защото ѝ беше неловко да показва пред тия кротки, ала все пак чужди очи своята неприлична голота...

Като свърши, тя дълго се навлича, защото беше зиморничава, десетки копчета, телени кукички и завързалки плътно опаковаха нейното наедряло, но все още стегнато тяло. И докато сушеше над печката поизлинените си, прошарени коси, докато забиваше фуркетите в кока, тя почувства телесна лекота и онова благодатно спокойствие, което очакваше да дойде след къпането. Ясно си представяше как ще

стигне до къщата на Антови, ще се огледа, за да не я видят, че влиза, ще прекоси двора и ще похлопа на вратата. Представяше си предварително своите движения, думите, които ще каже на Живка, но какво ще говори с Юлика, още не знаеше...

VI

Някъде към десет часа Живка пъкна глава в будоара на господарката си.

— Госпойце Юличке — рече тя, — имате гости.

— Гости ли? — небрежно попита Юлика, като не преставаше да налага ружа по слепоочието си с едно специално пригодно за целта заешко краче. — По туй време?

— По туй — съгласи се слугинята.

— Защо не казваш кои са? Какви гости? — с леко недоволство вдигна глас госпожицата.

— Ами Милка... Милка, ако се сещате. Знаете я май. От другата махала.

— Милка Сърцайова? — удиви се Юлика и захвърли крачето.

— Дето била купила някогаш старата ви къща... — излишно доуточни Живка и раздразни господарката си, защото Юлика Антова долавяше нещо нередно в тая продажба и не можеше да проумее как баща ѝ бе взел пари от бившата проститутка. Освен това Стефан Антоф беше споделял с Живка повече от потребното и тя, в простотията си, дрънкаше врели-некипели.

— Какво иска?

Живка недоумяващо разпери ръце:

— Да говорела.

— Къде чака? — Юлика обърна въртящото се столче и се изправи. — По-добре ѝ кажи утре да дойде.

— Съвсем невъзможно, вика, трябвало да се видите. За мънинко моли — инатски каза Живка и госпожицата забеляза, че тя иска да помогне на Милкината молба.

Юлика се поразходи пред огледалото, колебаейки се дали да се преоблече и няма ли е да е твърде интимно да посрещне гостенката си по пенъоар. Хм, чудно защо я търси? А пенъоарът всъщност бе разкошна дреха от тежка коприна, тъкана в Марсилия, имаше естествения жълт цвят на пашкулите, а яката му беше оброчена с кожичка, пухкава като ангелски пръсти. Защо пък да се преоблича? По-

небрежно — по-добре. Чак такава внимание на Милка! Нека всичко си остане импровизация. Нови чорапи обаче трябваше да сложи, пак да се пререши...

— В кухнята влезе — обади се Живка сред тия размисли.

— Покани я горе. Не, вкарай я долу в хола — веднага измени нареждането си Юлика, защото не биваше да допуска тая жена толкова навътре в покоите си. — И да почерпиш след малко. Сладко, ликьорче... Но не проточвай, че съм заета!...

Госпожица Антова имаше специално отношение към своята гостенка. Тя си представяше малко мъгляво картините от своето детство, когато Милка бе идвала в дома им, но иначе ясно помнеше чувствата си към нея. Не беше забравила своето момичешко обожание, детинския си възторг от оная красива и елегантна жена, на която искаше да подражава. Малката Юличка обичаше да притисне лице в дрехите ѝ, упойваше се от тъмносладостния мирис на нейния парфюм, като някаква наркоза ѝ действаше и може би без своя аромат тогава, Милка нямаше да я привлича толкова. Момиченцето не казваше никому за наслаждението си от парфюма, това беше негова невинна игра на криене, то наивно подозираше, че удоволствието му сигурно е забранено, защото майка му все гледаше да я дръпне, та да не прегръща леля си Милка.

Като порасна, госпожица Антова също избягваше да споменава своето някогашно преживяване, но миризмата на парфюма тутакси би узнала. Колко пъти бе търсила да си го купи — особено в Париж, когато пътешестваха с баща ѝ, и винаги проверяваше, като видеше непозната марка, но напразно. Иначе само тоя парфюм би употребявала — каква богата гама, какво тънко въздействие, спомняше си понякога Юлика. Кой знае откъде беше допаднал на Милка Сърцайова, вероятно отпреди Европейската война е останал, може би вече не го произвеждаха?!

Ах, Юлика не успя да открие онзи парфюм, а навремето Милка Сърцайова изведнъж изчезна от гостната им, без някой да разясни причините на момичето. Едва като колежанка тя понаучи коя всъщност е Милка и защо е могла да посещава дома им. Новината я потресе, но същевременно съживи поизбледнелите ѝ детски спомени, Юлика внимателно и дълго ги прехвърля из главицата си, оглеждайки ги тоя

път с ново любопитство и съобразно новите си интереси в своята преходна девича възраст.

По онова време Милка Сърцайова се превърна в двусмислена героиня за нея, подобна на образ от роман, който хем ужасява, хем притегля да го разгледаш подробно, защото колкото и противен да е такъв образ, той си остава безопасен, никакъв риск няма, че ще ти се окаже близък в живота и ще има да патиш лично от неговите пороци. Тъкмо така малката госпожичка възприемаше Милка — падналата жена бе общувала с нея, но като дете, на ужким и, от една страна, ѝ беше позната, ала от друга — нищичко не ги свързваше и Юлика можеше да се откаже от познанството си, както се захвърля неприятна книга. Милка Сърцайова изглеждаше тогава на Юлика като някакъв послушен призрак, който се явява единствено при повикване, за да си подразниш с него малко нервите, но ако ти омръзнат страхотиите му, може веднага да го пропъдиш и да не се сещаш вече за него.

Тя, разбира се, не беше общувала повече с Милка Сърцайова. Като се срещнеха по Хълма, ту я поздравяваше, ту се правеше, че не я вижда, според настроението си и според това, какви хора имаше край нея, но общо взето, не криеше, че я познава. В известен смисъл тя дори се гордееше, не, по-точно е да се каже, че сама подтикваше фантазиите си и позираше пред избрани приятели със своето познанство. В това отношение госпожица Антова приличаше на мнозина от нас, които обичаме да намекнем, а при удобен случай — и надълго да разкажем, за някаква своя далечна връзка с хора, пропаднали в престъплението и порока, за личности окаяни, които толкова много се различават от нас. Такива приказки ни възбуждат приятно, не само защото ни дават възможност да се уверим в своята добродетелност, да се порадваме на съдбата си, че ни е увардила от престъплението и порока. На второ място, те ни позволяват да проявим своето човеколюбиво съжаление към злощастните ни познати, а може би най-важното в подобни случаи е, че ние сами се виждаме като личности сложни и храбри, които живеят с доброто, но не са се страхували да докоснат и злото. С богат опит и с могъщи души се представяме ние пред себе си и пред околните порядъчни хора, сякаш лично сме стигали човешките мрачини, защото велико нещо е да си бил в ада и да си излязъл оттам, и душите ни боязливо копнеят това приключение.

С такива чувства се кичеше понякога и Юлика, а в крайна сметка те я настройваха снизходително към Милка Сърцайова. По тази причина тя не нареди на Живка да изпроводи веднага неканената гостенка, а още от вратата на хола подаде радушно ръка, доволна от себе си, че не изпитва дребнави предразсъдъци към тая вече застаряла жена.

— Не съм ви виждала от месеци — каза Юлика след поздравите, канейки с жест Милка да седне, и сама се настани на дивана. — Но не съм ви забравила...

— И аз. Ама все не мога да те разгледам, Юличке. Все така набързо, по улицата... Много си пораснала, каква хубава госпожица си станала. Ех, като кукличка беше, с ония буклички... Помниш ли?

Юлика се поусмихна — от една страна, това махленско обръщение не ѝ беше драго, от друга обаче, и на нея ѝ се искаше да припомни нещо ласкателно за Милка.

— Поомня. А пък аз бих ви познала по мириса. И сега сякаш го долавям. Нали не грешаа? — игриво проточи тя, като поглеждаше към тавана, но очакваше приятната изненада на своята гостенка.

По шията и по бузите на Милка веднага плъзнаха тъмночервени петна, тя обърна глава и скрито подуши рамото си. Ноздрите ѝ трепнаха, от петната лицето ѝ изглеждаше грапаво и зло.

— Сигурно от сапуна — твърдо каза тя. — Защото снощи се къпах.

— Не, не! Не ме лъжете! — продължаваше Юлика, без да забележи чуждото вълнение, а появата на Милка действително ѝ спомни някогашния аромат. — Защо го криете? Отдавна исках да ви питам. Парфюмът беше такъв, знаете... замайваше! От коя фирма беше?

Още преди госпожицата да се изясни напълно, Милка овладя своята болестна слабост, но грапавата червенина се запази по лицето ѝ.

— Моят парфюм?! Че кой да помни! — пресилено възкликна тя и се засмя някак разпуснато и вулгарно за ухото на Юлика, от дъното на тоя смях ѝ се дочу звук на долна кръчма и шантан. И тъкмо поради дразнещите представи от звука тя се вгледа в гостенката си любопитно, устата на Милка се отваряше и на мястото на кучешкия зъб се виждаше тъмна дупка, петнистото загрубяло лице тревожеше, на Юлика се стори, че то е готово за кавга и всякаква конфузия, ако малко

нещо го засегнеш. — Чакай, чакай! — приказваше оживено Сърцайова. — Дали от мадам Тинка не го взех, или... един амбулантен търговец имаше? Я, как съм забравила! Пишеше нещо шантаво на флакончето, по френски ли, по немски ли... Ами да! Точно тъй... „Шантеклер“! — радостно съобщи тя.

— „Шантеклер“? Значи правилно предполагах — френски...

— Какъв ти френски! Тук май го бърникаха.

— Оо... — разочаровано въздъхна Юлика.

На нея изведнъж ѝ се отця да разговаря повече за парфюма, оказваше се, че тая жена дори не цени красивото и хубавото, което ѝ беше попадало, бъркаше нещо тя за оня парфюм със своята всеядност и най-добре беше да приключват. Какво се бави Живка? Защо е дошла тая? — вече с неприязън се попита госпожица Антова, загърна пенъоара си и се прозя деликатно като котенце.

Милка също беше млъкнала, празните приказки за буклички и парфюми наникъде не водеха, а тя още се боеше как да започне. Госпожицата насреща ѝ се правеше на любезна, нещо меко, разхлабващо се разливаше край нея, което заплашваше да омекоти и Милка, но тя не биваше да се мами лесно, защото сега ѝ бяха нужни твърдост и смелост.

В един миг двете жени едновременно отвориха усти да заговорят и едновременно се сепнаха на първата сричка.

— Пардон, кажете... — първа се окопити Юлика.

— Не, не — с облекчение се отказа другата, — извинявай.

— Ама, моля ви се! Нали сте гостенка! Просто Живка исках да повикам. Е? Слушам ви.

— Мисля си аз... Ще взема да го потърся онуй шишенце. Може и да седи някъде из натураите. Непременно седи! — Милка заговори енергично, като да бе открила спасение за домакинята от всички беди. — Да го видим каква марка е! Няма що да гадаем и да се мъчим. Щом ти харесва... Днеска още ще видя и ще го пратя по Дионисий... на чичо Йона сина...

— Не си правете труда. Излишно е — бързо каза Юлика, като пропусна скъпото име край ушите си и подканящо се надигна да стане. — Нещо друго да желаете?

— Нищо друго — мрачно отвърна Милка. — Затова съм дошла. Какво ще правим с Дионисий...

— Вие? В какъв смисъл? И от къде на къде? — Юлика отново се облегна назад и късо се засмя.

— От две години го посещавам. Пера го, чистя му.

— Знам — тутакси излъга госпожицата и леко се задъха от изненадата, защото Дионисий не ѝ беше доверил тая своя неприлична връзка. — Прави ви чест... да помогнеш в нужда... Той сигурно ви е благодарен.

— Вятър! — рече Милка. — От мъж благодарност да чакаш — все едно от умрял писмо. Не се натискам. Важно е да завърши училището.

— Училището той ще завърши, но вие какво искате всъщност? Не ви разбирам! — Юлика се бе съвзела и гневно окръгли очи.

— Не се сърди, Юличке — помирително каза гостенката. — Да си призная — и аз не знам какво искам. Никакъв не ми е, никаква не съм му. Ама знам какво е да си сираче и да се подхлъзнеш в началото. Че е пощурял — пощурял е. После ще си бие главата. Вярвай ми! По-голяма си, по-разумна си, дай му пътя овреме, ако ще да реве. Да си търси лъжица според устата, уроците си да гледа и рисуването там, не с любов да се залисва...

При думата „любов“ Юлика пламна и изправи гръб. Много обидни неща имаше в думите на Милка Сърцайова, самият разговор беше обиден, но особено я жегна напомнянето, че е по-възрастна от Дионисий.

— Как си позволявате?! — подвикна тя. — Именно вие да си позволите! Вие сте последният човек, с когото ще разисквам... Изобщо вие...

— Така е — хладно я прекъсна Милка. — Не е нужно да ми натякваш. Но друг няма да се застъпи за момчето. Мислех, като жени по-лесно ще се разберем. — Тя още предполагаше, че разговорът ще се укроти и ще мине без скандал. Ако се стигнеше до кавга обаче, Милка имаше приличен опит и сега несъзнателно се приготвяше също да си отвори устата. — Нищо не съм му казвала на него — продължи тя. — По очите го познавам. Дето вика народът за такива: „Душа му иска женско да стиска.“ Рекох, двете да се обясним...

Юлика нервно прихна:

— Ха-ха! Да се обясним и да си го поделим! Така ли? Вие просто ме възмуцавате! Нищо няма да ви обяснявам за нашите отношения,

макар да не ги крия, защото нищо не може да разберете. Какви долни, какви низши представи за любовта имате само! Впрочем ясно защо... Как поне не ви е срам да ги говорите?! „Да стиска!“ Пфу! Позор!

— За подялба не съм приказвала. Не си измисляйте.

— И това оставаше. Ужас!

— Не си измисляйте, викам, такова нещо никога не съм правила — бавно кипваше Милка. — Мъже не съм делила с никоя, на всеки мъж само аз му стигах, че и артисвах.

— Ах, престанете! Вашето минало не ме интересува. Низости не искам да слушам! — Юлика дори неволно понечи да си запуши ушите.

— Предизвиквате ме. Предизвиквате ме, госпожице, и аз да питам, как не се стеснявате от тия обръщения?! Знаеш ли ти как съм посрещана в тая къща? Царица бях аз тука! Не ме гледайте... — протръби гласът на Милка. — Ще ти покажа нещо сега...

Вратата на хола се отвори и Юлика трепна от недоволство — за нищо на света не желаше тия приказки да стигат до слугинята. А Живка, ухилена до ушите, бавно запристъпя с пълния поднос в ръце.

— Да ви е сладко — покани тя, готова да прави компания на приятните дами.

— Върви, върви! Остави ни! — с омраза каза господарката й.

Тя вече бе решила да отмъсти на Живка, защото предполагаше, че слугинята е знаела с какви намерения Сърцайова идва в дома им, а не я беше предупредила. Милка обаче беше замълчала — поне капка деликатност има, помисли Юлика и предвзето се обади:

— Черпете се.

Гостенката пое чинийката със сладко, сякаш нищо лошо не си бяха казали, преобърна трите смокини, преценявайки от коя да почне, и спокойно пъкна лъжичката в устата си. Дъвчеше бавно, наслаждаваше се на вкуса, чу се леко премляскване, което вбеси Юлика, но един здраво вкоренен в нея рефлекс за гостоприемство я караше да изтрае докрай ритуала на почерпката. За няколко минути показната учтивост щеше да замени истинските чувства на тия жени и това беше добре дошло за тях, за да се овладеят и продължат нататък.

Сладко госпожицата не ядеше, но посегна към чашките и накваси устни в ликьора. И докато наблюдаваше крадешком как Милка отпи вода, измъкна кърпичка от ръкава си и взе да се бърше, тя изведнъж реши, че тая жена не бе дошла единствено за Дионисий, че

нещо подло има наум, с което щеше да я изнудва. Последните й думи намекваха за минали истории, кой знае какви, може би за баща й, с които сигурно ще се опита да я притисне, за да изкопчи я пари, я някакво застъпничество, всичко можеше да поиска тая измет. Беше се разположила на фотьойла тежко, по господарски, сякаш се канеше да векува тук, всеки ден да й се влачи. Посрещали я били някога, царица била в къщата! Оо, това гостуване миришеше на шантаж и Юлика за сетен път си помисли, че да познаваш подобни персони е полезно за житейския опит, но е опасно и мъчително да общуваш с тях. Подадеш ли им пръст, ще ти грабнат ръката, приближиш ли ги малко — лесно не можеш да се отървеш! Само че Юлика Антова не беше жертва за изнудване и бе готова да върне категорично Милка на мястото й.

— Искам да ви заявя, госпожо Сърцайова — каза тя, — че вие надценявате някои случайни обстоятелства. В тоя дом са идвали всякакви хора, но това съвсем не значи, че домът им е задължен или че мисли да се съобразява с тях. Помня ви с добро, но не си правете никакви илюзии.

— Точно тъй — съгласи се Милка. — Хвана бика за рогата. И с Дионисий ще стане същото. Ще се позабавлявате някое време, после — „Помня те с добро, но не си прави илюзии“. Пък той или училището ще зареже, или друга глупост ще направи, ще си опропасти живота за нищо. Знаем ги как почват тия истории и как свършват.

— Но аз го обичам! — Това признание се изтръгна неочаквано за самата Юлика, то бе спонтанна защита срещу унижителното подозрение, ала в секундата тя вече се мразеше заради своята слабост, мразеше и Милка, защото я повличаше със себе си.

Милка Сърцайова също се стресна от тия думи, но не им се поддаде.

— Сърбала съм тая попара — рече тя. — Любов, обич и прочие.

— Забранявам ви! Как смеете да се сравнявате с него! Какво безумие — да се мерите с нас! Това е... отвратително. За любов ще ми говорите! Вашите авантюри нямат нищо общо...

— Зависи, госпожице, зависи кой откъде гледа. Я не си въобразявайте много! Хайде и аз да съм преживяла нещичко. Вземете! Вижте! — Милка силно щракна закопчалката на протритата си чантичка и подаде на домакинята някаква сгъната хартия. — Четете! Нали сте грамотна!

Жестът беше толкова рязък, че Юлика взе листа от ръката ѝ. „Любима моя безценна Ми!“ — започваше писмото и после следваха петнайсетина реда на френски, в които някой си Анри се кълнеше в любов със сладникав патос, захласваше се пред прелестите на Ми и примираше от нетърпение да я види. Юлика два пъти прочете това послание, без да открие нещо, засягащо фамилията Антови, и презрително го хвърли на масата.

— Чак не ви се вярва, а? — тържествено попита Милка. — Като сме почнали, да ви кажа, госпожице, че и аз съм чувала велики думи и превъзнасяне. Бяхте мъничка и не помните, ама в този дом съм идвала като годеница. Уважаваха ме, баща ви ръка ми целуваше. Какво си мислите вие?! — Когато тръгна насам, тя не знаеше още с каква цел взема писмото на капитан Роган, но сега вече усещаше и това, и защо всъщност е дошла при Юлика. — Бях дама, бях обичана! — разгорещаваше се гостенката. — И годеникът ми беше мъж на място. Като за мене мъж, ако искате да знаете, не вчерашен сополанко. Какво ми се фукате?! Родителите ти щяха да ни бъдат кумове, чест беше за господин Анто да ми кумува. Пък тебе те готвеха за шаферка — ние ти подарихме роклята, ако помниш. — Милка Сърцайова неволно бе почнала да измисля, без никога преди да ѝ бяха идвали в главата подобни фантазии, истината и лъжата сами се смесваха в момента, а душата на Милка им вярваше еднакво. — Венчавката беше поръчана, билетът за Мийо ми стоеше в джоба — увличаше се тя, — майка ти плачеше, че ще се разделим, защото близка приятелка ми се пишеше, но за вашата любов, казваше тя, за вашата голяма любов съм готова да изтърпя горчилката на заминаването ви, мила моя...

„Тъмно нещо е детството. На коя само исках да приличам. Каква жалка особа“ — помисли Юлика и пренебрежително се обади:

— Стига! Представям си защо са ви приемали и каква полза сте имали. Всичко е свършено, не ме интересува!

— Полза ли?! — Милка бе очаквала свършено друг ефект от своя разказ. — Значи искате да се обиждаме? А, не, госпожице! Полза аз не съм търсела, от мене имаха полза. Не исках да ви казвам, ама със свещ си го търсите... Полза имаше родителят ви, защото крадеше зад гърба ми, за мюре ме използваше, пък аз му спасих живота. На колене паднах пред годеника си, а отвън сенегалците чакаха с набучени

щикове на пушките. За кражба — куршум! Такова беше положението...

— Най-сетне се издадохте! Ето защо сте пристигнали — зашепна от гняв и уплаха Юлика. — Да клеветите един покойник! Да ме изнудвате! Няма го майстора. Засрамете се поне пред гроба! Подслон ви даде!

— Къщата си я купих. Чисто злато броих за тая съборетина.

— Лъжете! Баща ми не би взел подлите ви пари...

— Вземаше! — Това недоверие се стори особено унижително на Милка и неочакван тик задърпа ъгъла на устната ѝ. — И боклук да му паднеше, прибираше го — каза тя, осъзнавайки веднага несправедливостта на думите си. — Ти да не си расла с честни пари? Пък подлости — колкото щеш! На мой гръб. Всички се изметнахте. Да не бях аз виновна?

— Какво озлобление, божичко! Просто не разбирам защо.

— Защото да оставиш момчето на мира. До гуша ми дойде!

— Съвети от продажница не искам...

— Ми ти?! Купувница! Мигар не знам как го залъгваш? Моята работа поне беше ясна. Пито — платено! Ти да не си по стока...

— Вън! — изпищя Юлика, напълно загубила самообладание, защото такава долна кавга не ѝ се беше случвала през живота. — Да не си стъпила от днес в дома му! Вън, казах! Живке, Живке!

— Нека си троши главата! — Милка забърника в чантичката си и тракна ключа на масата. — Да не съм му слугиня! С добро дойдох, ама като лаеш много... Стига съм търпяла!

Живка плахо надзърна от вратата.

— Изпроводи я... И повече на прага да не я пускаш! — с разтреперан глас нареди Юлика и се втурна към покоите си на горния етаж, за да се наплаче от грубите обиди.

Накокошинена и важна, Милка Сърцайова напусна къщата. В началото тя наистина смяташе да се поразговори деликатно за Дионисий, без още да подозира с ума си действителното желание на своята душа. А това желание беше да заяви тъкмо в дома на Антови, че са я почитали и обичали, уважавали и ценили, че самата тя е била благородна, равночестна и щедра, че при нужда смело е защищавала своите приятели. С достолепие трябваше да се заяви това нещо, така че и сега да предизвика уважение, а после Милка искаше да намекне,

че е имало предателство и измама, обида и пренебрегване, но леко да намекне, без грозни упреци, а с изстрадана болка, за която вече е простила. И на тоя намек следваше да ѝ отвърнат с осъзната вина, с въздишка, с извинение може би и с протегната ръка. А то какво излезе? Нищо свястно не излезе, мислеше Милка, като стъпваше несигурно по пътеката в снега. Оказа се, че самата тя нищо не е простила, пък и госпожицата побърза да я засегне. Виж я ти змеицата! Иначе Юличка най-малко ѝ беше виновна, а като погледнеш, и Стефан Антоу не беше чак толкова виновен, в края на краищата и Анри Роган си имаше извинение, задето не я взе във Франция. Никой май не беше виновен. Никой ли? — не се успокояваше жената. — Всички бяха виновни пред нея — използваша я, пък я ритнаха, и така се случи, че Юличка опра пешкира! Нека! И тя е като тях! За парфюми ще се лигави! Стига вече ги е търпяла!

Само че не, не беше доволна Милка Сърцайова от своето гостуване, защото в кавгата не можа да облекчи душата си от оная мъка, за която нито тя щеше да прости, нито някой щеше да я разбере...

А след разпратата Юлика Антова получи леко сърцебиене, което обаче ѝ мина до идването на Дионисий. Тя не му разправи подробности, само язвително рече, че се е явила оная ужасна жена, съседката му, за да върне ключа, защото не одобрявала поведението на господин Ралев и че той ще трябва да се лиши вече от нейните услуги.

— Надявам се, напълно почтени услуги? — подхвърли Юлика.

— А, вярно, грижеше се — ухили се младежът. — Много ми е помагала. Да не ревнуваш?

— Опазил ме Бог!

И все пак Юлика помоли Дионисий да избягва тая жена, дори да не разговаря с нея, защото ѝ се сторила малко луда и опасна. Той слушаше разсеяно и галеше ръката ѝ, и в тая минута госпожица Антова с горчивина долови, че Дионисий никога не би разбрал какви усилия ѝ беше струвало да слезе на толкова ниско равнище, за да се пребори за него и да победи вулгарната, според нея, Милка Сърцайова.

VII

Десетина дни по-късно на Дионисий също се наложи да воюва за тяхната любов, и то в прекия смисъл на тая дума.

На разсъмване бе завалял нов сняг и се сипа до обед. Отъпканите пътеки изчезнаха, наклонените гугли по комините пак вдигнаха връх, тумба дечурлига крещяха на подновената пързалка. Както обикновено, от училище Дионисий се отби в бащиния си дом, за да си остави чантата, и се забави вътре, колкото да сложи новото шалче, подарено му от Юлика. Преждата, беше му обърнала внимание тя, е от пресукана коприна и вълна, сплитката на плата оформяше шахматни квадратчета. Той заметна шала около врата си, пусна краищата му навън, според тогавашната мода, и като изрови пъртина от къщния праг, стъпи на една тясна пътечка. Снегът скриптеше под нозете му, шалът се вееше над шинела, в освежената белота Дионисий бързаше към Юлика радостен и лек.

Но ако не беше тоя нов сняг и тясното вървище, хлътноло сред преспите, може би нищо нямаше да се случи, защото насреща му по същата пътека се зададе Гогица. Мъжът носеше чувалче на гърба си и за да се разминат, двамата трябваше да нагазят в снега отстриани. Те забавиха крачки и Дионисий отстъпи, готов да поздрави. Лицето на Гогица беше пофуняло от студа, премръзналите уши и носът му бяха хванали едва забележим мораво-синкав цвят. Той също позапря и стъпи в пряспата, без обаче да поглежда към ученика, очите му се рееха в небето, и изведнъж проговори с висок скрибуцащ глас, но не на Дионисий, а сякаш на себе си или на някакво трето лице:

— От една научи занаята, на друга го показва в кревата!

Нямаше поздрав, нямаше обръщение, нямаше и следа тия думи да са адресирани до някого, можеше да се сметне, че Гогица бълнува наяве или че дори не ги е казал той, не са излезли от жив човек, а скованият в сняг и лед Хълм е изрекъл безсмислица, но със светкавичен рефлекс Дионисий ги разбра и още преди да заглъхне последният звук от изречението, инстинктивно и с всички сили зашлеви Гогица през лицето.

Онзи изпусна чувалчето и политна, ала запазвайки равновесие, се извъртя да сграби момчето, което тутакси бе побягнало през преспите, и ръцете на Гогица докопаха единствено шалчето.

Плесницата беше непредвидена, ударът на кокалестата длан беше и много болезнен за вледенената физиономия, от носа на Гогица се показва капка кръв, която след малко замръзна над устната му. На десетина крачки от него Дионисий спря, запъхтян и уплашен, очаквайки продължение на историята. Ако някой ги гледаше отдалеч, нямаше да проумее защо тия мирни пешеходци се счепкаха и във всички случаи ученикът излизаше виновен.

Потънал до коленете в снега, Гогица събираше шала в ръцете си.

— Ав! — лавна той към момчето. — Копеле мръсно! — И с рязко движение понечи да подгони Дионисий — колкото да го сплаши, но Дионисий пак побягна и спря.

Гогица го гледаше свирепо, мачкаше меката тъкан и като й набара края, понапрегна се и отпра една ивица от шала. Платът хръцна, а човекът мълчаливо се напъна да го къса отново.

— Дай шала! — обади се Дионисий.

— Ела де! — рече му Гогица.

Без да приказва повече, той нацепи подаръка на Юлика, после застъпваше лентите с крак и ги късаше на две, а като свърши всичко, изтупа си чувалчето от снега, метна го на рамо и тихомълком си замина.

През това време Дионисий гледаше, но не смееше да приближи. Когато Гогица изчезна, той се върна на пътеката, изрови едно-две затъпкани парчета, повъртя ги в ръце и ги захвърли. Много му беше мъчно за шалчето. Докато онзи го късаше, и на Дионисий сърцето се късаше от гняв, като че Гогица се гавреше със самата Юлика. Освен това младежът се боеше, че тоя човек сега ще иде да го наклепе в училището. Да удариш шамар на възрастен, бе нечувана простъпка и ако директорът разбереше, можеше да се стигне до изключване. Откъде такава дързост? И какво ще обяснява?! Иначе Дионисий не се съмняваше за какъв занаят намеква Гогица, коя имаше наум, че го е учила, и на коя — че го показва. Виж в каква подлост ме вкарва подлецът! И други сигурно си го мислят — започна да си вгълпява той и свърна настрани от улицата на Юлика, за да се поразходи и успокои. — Подлост, истинска низост! Ама как да кажеш на директора, нали ще

пита и за едната, и за другата? Не, недостойно бе така да се оправдава, ще мълча, реши най-сетне той, ще мълча, ако щат да ме изтезават.

Никой не се канеше да го изтезава, разбира се, а и Гогица нямаше намерение да се жалва в училището. На четири очи той допускаше да се оплаче, но да ходи лично по служби и учреждения не обичаше. Ако имаше да отмъщава някому, сам си вършеше работата. За неочакваната плесница, която изяде, той щеше да търси сгода да захапе момчето, но сега-засега можеше да почака, нали поне шалчето му зяносах, като през чепкало го минах, преценяваше Гогица. И макар че бузата му пламтеше, общо взето, човекът остана доволен от произшествието, защото словесното му творение беше хванало дивиш.

Фразата, която изрече на пътеката, той бе обмислял дълго и грижливо. Премятал беше думите насам-натам, подменял ги беше, шлифовал бе изречението от всички страни, докато му се стори, че го е докарал като стихотворение — и ритъм си имаше това изречение, и римата добре му легна накрая. Като всеки дебютант в поезията, Гогица харесваше своето съчинение, любуваше му се и гореше от нетърпение да го разпространи сред народа. Той имаше още два-три по-мръснички варианта, но именно заради широката публика избра тоя, неутралния, според него, за да го подхванат стари и млади, учени и прости. С добрия вкус, с общото благоприличие се беше съобразявал Гогица и не му бе лесно да се сдържи и да не пусне в обръщение творението си, ала още повече му се искаше да провери сам неговото въздействие, и то тъкмо върху онзи, на когото беше посветено. Иначе две трети от удоволствието му отиваше на кино, с доглеждане. А Гогица не обичаше да доглежда спектаклите, които сам съчиняваше, на премиерите им предпочиташе да присъства лично, па макар понякога да съществуваха рискове. Той отдавна дебнеше Дионисий за подобна среща насаме, обмислил беше нейните актове, които съвпаднаха, общо взето, с предвижданията му, с изключение, естествено, на финала. Въпреки неприятната си страна тоя финал обещаваще добро бъдеще на стихчето сред хората и Гогица бързаше сега да го подшушне тук-там.

Хората обаче някак си не оцениха творението, може би недомлъвката беше голяма и не вдъхнови много разпространители. И все пак в началото на април думите на Гогица предизвикаха едно ново действие. Чак по това време те стигнаха и до Паскалев, който не бе престанал да се чувства морален попечител на Дионисий. Паскалев

беше пенсионер, бивш учител в началното училище на Хълма и спадаше към близките приятели на чичо Йона. Приятелството им всъщност се изразяваше в това, че Паскалев ходеше в антикварния дюкян, за да излага една своя любима историко-философска теория, на която чичо Йона възразяваше и така подтикваше теоретика да търси свежи аргументи.

Когато букинистът почина, в къщата му се събраха шестима негови другари, за да съставят роднинския съвет, поради липса на истински роднини, и да решат що ще правят с Дионисий. Извадиха Закона за настойничеството и един го чете пред всички, повечето членове на тоя закон засягаха надзора на пари и имущества, но предприятието на чичо Йона беше приключило с неговата смърт, изостанали вземания-давания нямаше налице и в случая главната работа се свеждаше до възпитанието на сирака. Да бъдеш настойник на Дионисий Ралев изглеждаше лесно и все пак приятелите на баща му се ослушваха, излишни грижи не им трябваха, защото най-малкото нещо бе веднъж в годината настойникът да прави сметка пред роднинския съвет за приходите и разходите, за издръжката и поведението на непълнолетния, да се подписва акт и да се праща на прокурора при окръжния съд.

Погледите се отправиха към Паскалев като най-свободен и той се съгласи, въпреки че бе прехвърлил шейсетте и според един параграф във всеки момент можеше да откаже настойничеството. Още тук се поставиха основите на една юридическа колебливост, която обаче трая кратко, докато Дионисий навърши осемнайсет години, и тогава, по общо съгласие, роднинският съвет издаде постановление, освобождаващо Паскалев напълно от правна отговорност. И все пак пенсионираният учител продължи да ходи на родителски срещи, веднъж в месеца подписваше тефтерчето на ученика и всичко свършваше дотук, когато той научи за връзката на своя подопечен с госпожица Антова.

Моралното чувство на Паскалев възнегодува и той тутакси би отишъл да опъне ушите на Дионисий, ако в случая не се явяваше едно пределикатно обстоятелство. Въпросът беше, че Паскалев и жена му живееха в доходното здание на фамилията Антови и поради ниската пенсия, а също нередовното ѝ изплащане, той постоянно закъсняваше с наема, като в оня момент дължеше пари за цели четири месеца.

Юлика Антова имаше свой агент, който събираше наемите и се грижеше за квартирите, и на този агент му стигаше най-малкият знак, за да изхвърли Паскалев, независимо че младата хазяйка се бе обучавала в отделенията под Паскалевото крило. Тъкмо заради това крило госпожица Антова проявяваше търпимост, но да се намеси в интимните ѝ отношения, макар и само с бележка към Дионисий, за Паскалев означаваше да поеме съдбоносен риск — и то при скотската сиромашия, която го беше налегнала.

Страшни колебания задърпаха душата му в противоположни посоки. От една страна, педагогическата страст го тикаше да иде на място и да обясни как е правилно да се живее и люби, от друга — страхът го възпираше пак да си играе с огъня. Пак — защото Паскалев не бе забравил неотдавнашната си намеса в самите полицейски козни, когато отиде при областния началник да ходатайства за свои предишни питомци, арестувани по политически причини. Тогава мисията му претърпя ужасяващ крах, който още му държеше влага, и все пак неговата мисъл не се отвърна от случая с Дионисий, а го подхвана и обработи съобразно своята отдавнашна инерция.

Паскалев изобщо бе теоретически тип, при по-добри условия можеше да стане учен, но така се бе получило, че той се ограничаваше с една-единствена теория, с която обаче обясняваше много неща в живота. Всички злини по света, минали, настоящи, а също ония, които щяха да се пръкнат в бъдеще, Паскалев бе свел до едно, тъй да се каже, картинно понятие, назовано от него с думата „горгона“. Много неща знаеше той за горгоните и най-важното — как те се раждат от съчетаването на ценности, които не трябва да се смесват, защото взаимно се рушат и обезценяват. Тая теория Паскалев бе извлякъл от велики събития и я бе предназначил да обяснява разпадането на империи и възникването на тирании, опустошаването на континенти и яростта на диви народи, но когато се наложеше, той можеше да я пригоди и към по-скромни явления, каквато беше любовта на Дионисий и Юлика.

Иначе оценката му за тях не се различаваше от едно близко до ума мнение, а именно че те не си подхождат. Но какво значи да не си подхождат? — питаше се Паскалев. — Това значи, мислеше човекът, че там се срещат две несъвместими светогледни полета, които щат не щат, но ще рушат взаимно моралните ценности, приети от всички.

Следователно, според Паскалев, тук се оформяше една горгонска ситуация с предполагаемите нейни злини и тъй като се чувстваше морално отговорен за момчето, трябваше да го предупреди за лошата му постъпка. С преки бележки това можеха да сторят мнозина, но за разлика от всички Паскалев разполагаше с научна форма за своето внушение, което пък предпазваше и него от битови низости и нежелателно повдигане на въпроса за неплатения наем.

И той изпрати на ученика писъмце, с което го призоваваше на 5 април, вторник, да го чака по обед в квартирата си, за да му разпише тефтерчето и се осведоми как върви подготовката за матурата.

— Върви. Нормално върви — отвърна Дионисий, когато Паскалев го запита лично в уречения ден. — Май ще се освободя по всичко.

— Това да се чува — одобри настойникът. — Ами с историята как си?

— Свърших с нея.

— Как тъй свърши?

— Само преговаряме, изпитаха ме — край на историята.

— Много бързаш, момче! — недоволно каза Паскалев. — Както разбирам, за всичко бързаш. Всяко нещо — с времето му, да знаеш. Как тъй ще свършиш с историята?! Ти тепърва ще я учиш. Нали уж слушаше какво си говорехме с баща ти. Знание, морал, поука и предупреждение черпим от там!

— Всеки с интересите си — небрежно рече Дионисий.

— Ала твоите интереси, млади момко, доста еднопосочно се проявяват. — Паскалев поглади козята си брадица, но след миг се сепна от тоя опасен намек: — Какво точно преговаряте? Да взема да те препитам?

— Оставете, господин учителю! Омръзна ми от изпитване — тросна се ученикът.

— Аа, дружески имах предвид! Просто да си поговорим, както с чичо Йона си приказвахме. Ти поне присъстваше и знаеш това-онова. Спорехме, но се разбирахме с него.

— За горгоните ли? — насмешливо попита Дионисий.

— И за тях, естествено. Това е митологичен образ, но в случая трябва да се разбира като понятие — разясни Паскалев. — Понятие за несъвместимо съчетание, което дава отрицателен резултат. Например

— той проточи паузата, през която изпитателно наблюдаваше младежа, — например случайно се съединят старо и младо с всички техни коренни различия. Неподходящи полета, с една дума — нехармонични. Та значи, засичат се тия противоположни полета, всяко едно добро за себе си, а последиците им — лоши. Стават такива работи навсякъде и трябва да си теглим изводите.

— Нищо не разбирам — навъси се Дионисий. — Като говорите така научно, си мисля, че в природата противоположностите непрестанно се съединяват и нищо лошо не се получава, а напротив. Дори природен закон има някакъв. Полета, казвате... Досещам се малко нещо накъде биете и тъй като вече ми дотегна... Ако за мен лично става дума и за...

— Хайде холан! Хайде холан! — замаха ръце Паскалев. — Де го чукаш, де се пука! Виж какво му е в ума! Ти слушаш ли какво приказвам?

— Един философ даже е казал, че истината е вражда — недружелюбно продължи момчето, като се мъчеше да си спомни чел ли е, или е чул тия думи, — сиреч от борбата там... произлиза хармония...

— Виж го ти! Виж го ти! — бърбреше настойникът, без да обръща внимание на тия обяснения, поуплашен, че така бързо си разкри позициите, и тоя път решително свърна към историята: — Остави! Не ме прекъсвай! — внушително подхвана той. — И ти като баща си... Доколкото си спомням, ей сега сам попита за горгоните. Нали така? Щом питаш, слушай! Да вземем за нагледност друг пример. Кой пример да вземем?

— Все едно — неохотно измънка Дионисий.

— Добре. Щом е все едно, да вземем манихейството — предложи Паскалев, макар че на него не беше все едно — тая тема му беше любимата, много пъти я бе предъвквал и му се струваше, че тя най-пълно доказва неговата теория. — И така, що е манихейство? — лукаво попита той и като премлясна, предвкусвайки сладостта на изложението си, тутакси отвърна: — Религия. Кога е възникнала? В трети век. Как е възникнала? От общуване на нехармонични полета.

Тая даскалска верига от въпроси и отговори подразни Дионисий и както беше седнал на леглото, той подпря лакти в коленете си и

отпусна мрачно глава, готов с върховно търпение да изслуша натрапената му лекция.

— А защо нехармонични? — не спираше Паскалев. — Защото на едно място се струпват три грандиозни постройки, три могъщи ценностни системи — иранската, елинската и юдейската. Много различни, всяка много различна. Така се случва, да... има си причини... След походите на Александър Македонски на изток, след придвижването на персите на запад... Евреи и гърци се оказват съседи, римляни и азиатци също, кой ли не се меша, какво ли не се приказва, всеки търти своя бог и своята вяра. Вавилон, истински Вавилон, ти казвам! И малко по малко вече нищо общо не свързва тия хора, общото пара не чини, пълно объркване и заблуда, не знам можеш ли си го представи?

— Добре де — намеси се момчето, — нали и християните са живели тогава.

— И те в купа, и те в купа! — доволно подвикна пенсионерът. — Да не смяташ, че не участват в мешавината?! И те — мънинко, и будизмът — мънинко, и други разни учения и вери, хайде да не влизам в подробности и да не те обърквам. Следиш ли ми мисълта? И от всичкото това котило какво произлиза? Манихеите произлизат!

— Че лошо ли е? — нарочно се заяде Дионисий с научната възбуда на настойника си.

— От лошо най-лошо! — подрипна на мястото си човекът. — Ти нищо не знаеш! Навсякъде ги гонят, навсякъде ги преследват, случайно ли е, мислиш? Целия свят и всичко живо те смятат, че е достойно само за омраза. За да се спасиш, трябва да презреш живота и до шушчица да го отровиш. И себе си да мориш, и другите — отвратително да стане по земята. Смрад да стане, зло да стане, гадно и гнусно. И за тая тяхна велика цел всичко са си позволявали — убийство, лъжа, разврат, ох, какъв разврат, не си го сънувал, момченце!

— Чак пък толкоз — промърмори ученикът.

— Аа, видиш ли — пламтеше Паскалев. — Тè това е горгона в чист вид, отрицателно образувание, както казва науката. И къде ли не се е промушвала тая манихейска горгона, в кои ли земи не се е разпространявала! Ние също сме се опарили, не си прави илюзии, здравата сме се опарили някога. Туй павликяни, богомили, катарии — все горгонско им е семенцето. Пък някои наши диваци се фукат, че сме

имали богомили! Срам е това, срам и най-голяма българска беда! Ама да си дойда на думата — правилно, мисля, са ги наричали всички тях „изчадия на мрака“, а те напук са се обявявали за „религия на светлината“.

Дионисий притеснено се размърда на кревата.

— Май нещо преувеличавате — каза той. — Кого ще привлекат такива хора, ако учат на омраза към живота? И аз съм чел нещичко... И защо тогава — „религия на светлината“? Не виждам логика.

— Логика! — поразгневи се Паскалев. — Ти да не мислиш, че и най-лошият човек си вика: „Ей сега ще сторя зло.“ Няма такова нещо. Оправдание си има тоя човек, убеждение и идея някаква, благородна уж крайна цел и прочие. Съзнание си има! Пък най-големите злини със съзнание се вършат. Та и манихейската горгона притежава съзнание, и то какво! Сложно учение, оплетено! Ако вземеш да го разчепкваш, главата ти ще се замае. Съществувало е, значи, едно първоначално време, когато нейде горе, в царството на светлината, си живеел Отецът на величието със своите оръженосци, а долу, в пълния мрак, пъкали демони и царят на тъмнината. Следиш ли ми мисълта?

Увлечен в разказа си, Паскалев вече съвсем се бе отказал от другия свой горгонски пример — за нехармоничното общуване на старо и младо, чрез който искаше да поучи младежа. Макар с оня пример да беше вместил Юлика и Дионисий в своята теория, все пак то бе малка горгона, горгонче даже някакво, и в никакъв случай не можеше да се мери със зловещата манихейска горгона, която винаги лютеше стария човек. При това той отдавна не бе намирал слушатели, пред които да срази изчадието, и сега страстно се беше вкопчил в него, разтърсваше го и щеше да го повали, и щеше да го пониже пред ученика с научно копие, както свети Георги ламята.

— И дошло второ време — продължаваше настойникът, — демоните се втурнали в царството на светлината и пленили някои от светоносните същества, битка се повела и Отецът уж ги освободил, ала временно уловената светлина все пак успяла да се смеси с тъмнината. Тук внимавай! Какво решил Отецът? За да изчисти светлите елементи от примеси, Отецът решил да сътвори видимия свят. И какво направил? От кожата на падналите демони направил небесата, от костите им — горите, от месото и изпражненията — земите. Ха така! Много добре! — възкликна Паскалев. — Какво следва? Че всичкото

това нещо — земя, небе и прочие, е гнусно и гадно, достойно за презрение и омраза. Слънцето и месечината — също, защото и тях направил от демони, дето били глътнали повечко светлина, звездите, огънят, вятърът — също, и те, значи, от демонска мърша. Виждаш ли я логиката?! Да обобщим! Излиза, че всичко видимо е смесица на светлина и тъмнина, и целият Божи свят е осквернен...

— Има нещо вярно — обади се Дионисий.

— Как?! — хлъцна изуменият Паскалев. Тъкмо на това безспорно място никой не го беше апострофирал, дори чичо Йона, и той се пообърка от възмущение. — Кое е вярно?! Как така?!

— Ами така! — заинати се подопечният. — Всяко просто наблюдение доказва... Че смесени са, господин учителю, тъмното и светлото. Преливат се взаимно... Кой знае — леко се изчерви той, — кой знае какво око се иска да видиш чиста светлина. Като гледаш картини на големите майстори — имало е такива, но... Око се иска! Лично съвършенство!

— Аха, аха. Ясно — окопитваше се Паскалев. — Разбирам, ясно — глупости приказваш. Аз какво му думам, той какво ми вика! Бе ти не схващаш ли, че със символи ти говоря?!

— Символи, символи, обаче от наблюдението започва всичко — упорстваше Дионисий.

— Че и така да е! Я виж! — посочи Паскалев прозорчето, но през немитото стъкло априлското слънце наистина мътнееше и той недоволно махна с ръка: — Глупости! Само ме отклоняваш. Докъде бях стигнал?

— До Божия свят...

— Няма Божи свят, има демонски свят! — отсече настойникът. — Според горгоната, разбира се. И какво става? Излива се като дъжд демонското семе на земята, родили се разни растения, уроди, чудовища, а двата главни демона ги погълнали и такава... като се събрали значи, родили Адам и Ева... Изпуснах нещо, объркваш ме — ядоса се той на отслабналата си памет. — И? Кое е важното? Че човешкият род е същата смесица на демонски и светлосни частици, тоест човекът, микрокосмосът, повтаря светло-тъмната природа на вселената, на макрокосмоса. А главна своя задача манихейт смята да отдели светлинните елементи, да им помогне да се освободят от тъмнината и да се слоят с абсолютната светлина. Що значи туй? На

практика туй значи да тиранизираш всичко! Да мразиш и рушиш! Да молиш час по-скоро да дойде крайното време, когато земята щяла да гори 1468 години в незагасващи огънове, докато не загине и последният живец. Всичко да убиеш, да докараш до самоубийство и своя собствен човешки род! Следиш ли ми мисълта? До самоубийство...

Паскалев със задоволство бе забелязал, че Дионисий го слуша по-внимателно, отколкото в началото, и за да използва момента, заговори припряно, като ту повдигаше глас, ту минаваше в заклинателно шептене. В бързината той смачкваше някои думи, продължаваше без ясна връзка с току-що изреченото, сякаш четеше от книга, прескачайки отделни пасажи:

— В какво се превръща човекът? В злобно възприемаща се твар. В твар, която и себе си мрази, телесното си естество, да не говорим, че ненавижда природата, общество, че красотата мрази. Да, най-вече красотата! Защото какво е красота? Красотата е любов, която се е превърнала в нещо зримо. Разбираш ли? Проявената любов се вижда, чува и усеща като красота. Обратно на омразата. Омразата е мрак, тя скрива, замъглява. Омразата е адът. Тя не различава, винаги е сляпа. А онова, което го има на света, което се явява пред очите ни, иде заедно със светлината. Нали казахме, че красотата е проявена любов? Значи, като нещо, което се изявява, красотата е светлина. И — обратното — светлината е красота. За разлика от омразата, която забулва и ослепява. Чистата светлина е абсолютна красота и съвършена любов. Логично ли е? Е, от къде на къде горгоната ще се нарича „религия на светлината“? Че тя мрази, следователно е религия на мрака... Така... Нейното е самоубийство... Горгоната влече натам... Но няма в човешкото естество светлина и мрак, не може да се дели то, както ни хрумне, всичко е равноправно и се крепи в един център. И като презираш тялото човешко, всичко осъждаш на омраза... Защото, който не е усетил тайната хармония на естеството, той си остава в злощастен мрак и още жив влиза в ада. Как може?! Какво приказва горгоната? Човекът се бил срамувал от някои свои органи и от естествени там... потребности, защото тия органи и прочие не били наложителни, демонска прибавка били, злобна подигравка и за човека не стрували пукнат грош. Е? Щом не са наложителни тия работи и нямат никаква стойност, да правим с тях каквото ни скимне. Блудодействие по идея...

Страшен разврат! Тъй ли е? Тъй си мисли манихейт, ама не е тъй! Че се срамува човек — срамува се, обаче съвсем друга е причината. Точно обратната. Защото човешкото естество е свещено и с него не можем да правим каквото ни падне, а трябва да пазим законите на собствения му живот. Така значи — усетът за свещена тайна и неприкосновеност избива в срам. Ами ония там органи не са позорни и гадни, а притежават чудодейната сила да създават живот и това са го разбирали от древността всички свестни народи, и са покривали скритата телесност с було от страхопочитание, трепет и строгост. Така че — с нея не можеш да правиш каквото си щещ! Като нещо специално, тая телесност не бива да докосва каквото се случи. Ето туй е срамът, за разлика от манихейските дивотии — оная ръка, която държи булото на мястото му, за да не бъде свещеното тяло предмет на празно любопитство и лекомислено поругание! Или ако прескочим...

Тук тирадата на Паскалев изведнъж секна. Макар да не се съмняваше в морала на своето философстване, този момент му се стори не съвсем педагогичен и докато внимателно наместваше с език изкуствената си челюст, той съобразяваше накъде да завие. Завоя обаче направи Дионисий.

— Разбрах ви мисълта, учителю — навъсено рече той. — Всичко това е... — Младежът неопределено завъртя ръка и жестът му можеше да се разбере едновременно: „Всичко това е голяма работа“ или „Всичко това е вятър работа“, но преди Паскалев да поиска уточнение, Дионисий предизвикателно допълни: — Чакайте да ви кажа нещо наистина наложително. Продавам къщата.

— Ти си полудял! — тракна зъби неподготвеният за такъв обрат настойник.

— Не съм полудял — отби обвинението Дионисий. — Няма друг изход. Пък и много ми е притрябвала къща... Не я обичам тая къща!

— Кощунство! Бащината си къща да не обичаш! — викна Паскалев.

На него тутакси му стана ясно, че решението за продажба е взето под горгонско влияние, че бе започнало разложителното действие на оная нищожна наглед горгона, в която той установи участието на госпожица Антова и подопечния му. Тази негова теоретическа проникателност в друг случай би го изпълнила с доволство, но сега Паскалев не можеше да затвори очи пред злото. За миг той си

представи своите местения от квартира в квартира, мъкненето на багаж, докато му се скъсаха жилите, мокрите вехтории в талигата и унилите си щерки, които газеха калта, намръщените хазяи, безчовечните наеми, грубите подканяния да напусне, представи си той унизителната мизерия на своето бездомничество, към което сега Дионисий безразсъдно се беше упътил.

— За-бра-ня-вам! — повелително вдигна пръст пенсионираният учител, както хиляди пъти бе правил в класните стаи. — Ти не знаеш какво е да нямаш покрив над главата. Роб ставаш на живота! Ръцете си връзваш, устата си запушваш за истината!

Дионисий недоумяващо го погледна:

— Що да сторя? Трябва ми пари.

— На кого не трябват пари, глупако?! Че къщата ли ще продаваш?! Да беше жив чичо Йона...

— Моля да не ми крещите — с досада каза младежът. — Неговата воля изпълнявам. Ще ходя да уча. Кой ще ме издържа пет години? Как я мислите тая? Да не би вие?

— Всичко друго — да, къщата — не! — печалният опит не допускаше Паскалев да отстъпи. — Ходи, къде ще ходиш — къщата ще ти е тил. Без туй много няма да спечелиш. Колко ще вземеш? Едно на друго — максимум шейсет хиляди. Е? По един бон на месец. За един бон ли ще безумстваш? Ако речем... ние там, роднинският съвет... ще ти я събираме тая хилядарка!

Паскалев се стресна от своята необмислена филантропия, но и Дионисий кисело се усмихна на обещанието:

— Празни приказки. Нали на първо време ще ми трябват сума неща. Дрехи, пътуване, квартира. Млад човек съм в края на краищата, нов живот ще почвам.

— Аа, нов живот! Да пилееш се каниш. Да унищожиш наследството! Ти и себе си ще унищожиш! Бащиния си дом мразиш. Всички мостове искаш да изгориш. Подучва те някой теб! За-бра-ня-вам да продаваш! — Упреците се сипеха като грах от чувал, но Дионисий безцеремонно ги прекъсна:

— Не се бъркайте в чужди работи — каза той. — Не съм ви искал съвет, само ви съобщих. Решил съм!

— Полудял си! Полудял си! Ще те глътне горгоната! — скочи пренебрегнатият Паскалев. — Ще искам запрещение! Сега ще събера

роднинския съвет... Невменяем тип! Да не си мръднал оттук! Под ключ! Под ключ ще те държа! — И след тия безсмислени заплахи той припна навън, като по пътя продължаваше да шепне заклинания в побелялата си козя брадица.

Дионисий остана още минута, седнал на леглото, сякаш обмисляше изводи от това нелепо посещение.

— Горгона смахната — произнесе най-сетне той на глас по адрес на Паскалев и засега това беше единственото му обобщение, младежът се разбърза да излиза, защото Юлика отдавна го чакаше да обядват.

VIII

През последната седмица на юни Дионисий Ралев приключи с гимназиалните си науки и на 3 юли двамата с Юлика заминаха на вилата в Манастирището. Милетко и Живка щяха да дойдат по-късно, така че първите десетина дни влюбените прекараха сам-сами.

Двуетажната каменна постройка беше клекнала в края на обширна, леко наклонена поляна, оградена отвред с борова гора. От чардака най-напред се виждаше светлозелената вълна на тазгодишните върхари, по-нататък короните на дърветата придобиваха постепенно маслена наситеност — до чупката на хлътващия склон, зад който се издигаше нов рид — и там боровете вече синееха, гористите хребети се пресичаха, като слизаха стъпаловидно надолу и уплътняваха хладните тонове, а в дъното на картината изведнъж се издигаше високата планинска верига на Разлома. Добро място беше избрал Стефан Антоу за своята вила и докато закусваха на чардака, Дионисий съзерцаваше могъщия хаос от възвишения и гори, от който небесната светлина изтръгваше с неравномерна сила формите и цветовете.

Юлика с удоволствие сервираше сама на Дионисий. В автомобила, който наеха да ги превози до Манастирището, шофьорът натовари три кафеза със зеленчуци и други продукти, а масло, кашкавал и прясно месо тук им доставяше без купони един близък прекупвач на Антоу, и Юлика показа, че по изтънченост в кулинарното изкуство не отстъпва на Живка. Е, менюто беше донейде ограничено, съобразено беше с условията на кухничката в приземния етаж и все пак, поради своята възискателност, Юлика отделяше много време на готвенето. Дионисий непохватно ѝ помагаше, цепеше дърва и поддържаше печката, после двамата правеха слънчеви бани на поляната, излегнати върху одеяло, четяха, дремеха и се боричкаха, разхождаха се наблизо край вилата и най-вече се наслаждаваха на своята самота и близост през тия тихи за тях дни.

Юлика ни веднъж не помисли да посети някой от познатите си из Манастирището, нито покани гости. Хората, изглежда, също не смееха

да нарушат щастливото уединение и докато не пристигна Милетко, не се намери нахалник да ги безпокои.

Впрочем мнозина от старите приятели на Юлика тая година не бяха дошли на курорт. Капаците на десетки вили стояха заковани, коприва бе доближила праговете. Времената ставаха все по-несигурни, още в града адвокатът Тороманов им беше казал, че край Манастирището се навъртат шумкари и човек, според него, трябваше да е доста безразсъден, за да ходи в планината. А горе всъщност се оказа спокойно, само веднъж във вилата се отби горският стражар — забелязал, че коминът дими, и решил да види как са се настанили Антови. С дебелашки подпитвания той подразбра що за птица е Дионисий, пи една ракия и втори път не се вести.

Спокойни бяха и разходките на двамата. Те минаваха по отъпкани пътеки в околността на вилата, вървяха бавно, за ленивите им разговори имаше много време и както често ставаше в близкото присъствие на Юлика, Дионисий не обръщаше особено внимание на нещата край него. Когато изостанеше случайно, той бързаше най-напред да открие между храстите червената ѝ блуза, сякаш това цветно петно беше центърът на планината. Разходките с Юлика бяха приятни на Дионисий, но други, съвсем различни бяха неговите самотни скитания.

Той не познаваше планината. Чичо Йона не го беше водил извън града, за чичо Йона природата предлагаше много неудобства. Наистина като момче Дионисий бе ходил на няколко излета със съученици, но тия излети бяха само повод за игри. И с Юлика пролетните им екскурзии представляваха нещо подобно — за младия художник най-важна бе самата Юлика, а също новият ѝ портрет, който скицира на открито. За пръв път сега Дионисий стъпваше в истински вековни гори, в средоточието на необгледна планина, чиито заоблени масиви се гънеха и разстилаха сякаш до безкрая. Като гледаше сутрин от чардака тая дълбочина от върхове и долове, неизпитвано вълнение го караше да тръгне веднага, нещо тайнствено, необяснимо го мамеше да потъне и се загуби в далечините. Може би това беше гласът на някакъв атавистичен авантюризъм, може би душата усещаше насреща си материализацията на нечия гигантска воля и неволно желаше да се докосне до нея, може би просто физическата енергия, която достигаше вече своя връх у младежа, търсеше да се измери с нещо наистина

огромно. Дионисий не знаеше къде точно иска да ходи, а и занимавките край Юлика бързо го отвличаха. Един ден обаче, допивайки си кафето, той рече:

— Ще поскитам малко. Разрешаваш ли?

Милосърдната усмивка на Юлика сама отговори: „Иска ли питане. Кога съм те спряла?“

— Да не се загубиш? — каза тя.

— Черен гологан губи ли се? — нехайно отвърна любимият.

Той я целуна и след секунди крачеше през поляната, а Юлика извика отгоре:

— Ще те чакам на обед.

Ала Дионисий се върна към четири и завари приятелката си разтревожена.

След два дни момъкът пак заяви, че ще скита, и тоя път Юлика загърна сандвичи, сложи ги в новата му едnodневка, а Дионисий се прибра чак към заник-слънце. Докато останаха в Манастирището, той предприе още няколко самотни обиколки и всеки път си идваше изподран, със сплъстени от пот коси, но ободрен и весел.

Дионисий тръгваше в буквалния смисъл на думата накъдето му видят очите. Избягваше пътеките, бързо изоставяше местата, в които личаха следи от човешко присъствие, не си поставяше никаква предварителна цел — някой връх, къшла или околно село примерно. Всъщност той не знаеше, а и не се интересувахе как се наричат местностите, през които минава, нито изпитваше потребност да ги назовава с нови имена, както правеше Милетко. Вървеше напъряко, спускаше се по главоломни склонове, като оставяше след себе си бразда във втвърдената покривка от окапала букова шума, стигаше стъмнени долове, в които едва ли бе стъпвал нечий крак, защото човек там работа нямаше, прескачаше поточето — някъде разлято и на вид неподвижно, друг път едва църцорещо под пластове клечки и листа, после с криволичене поемаше по стръмнината, като често си помагаше и с ръце, пълзеше на четири крака, ловейки се за провиснали клони и окелавели фиданки, оставяйки се на някакъв инстинкт да го води.

Гората се разреждаше, Дионисий газеше папрат до гърди — винаги нащрек, защото тук не виждаше нищо в краката си, прехвърляше изгнили стволоче и се озоваваше на закътана полянка, обрасла с дълга мека трева, оттам — примижал, свил шия в раменете

си, се преборваше с гъстака на някой млад елшак, докато пред него изведнъж се откриеше планинска ливада, осеяна с хилядите жълти свещи на мечото ухо. Той вървеше по билото, от време на време се озърташе да определи посоките и неусетно наваляше надолу по южния склон, пресичаше малинак, късайки в движение розовеещите, незрели зрънца, сурваше се по сипей и отново хлътваше в непозната гора. Игли на хвойна бодяха голите му колене, с туристическите си обувки подритваше гъби, по-нататък, под разперените клони на редките борове, свежо зеленееха листицата на боровинките. Без да бърза, Дионисий минаваше падини, изкачваше сухи ридове, посипани гъсто с бял равнец, скриваше се в мрачните тунели на вековни елаци и продължаваше, продължаваше все през нови и винаги приличащи си поляни и гори, свивайки постепенно пръстена към Манастирището.

Той не се заблуди нито веднъж, макар че преплетените ридове на планината не позволяваха да се ориентираш лесно. Преценяваше единствено времето — на колко часа се е отдалечил и ще успее ли да се върне преди смрачаване.

Когато тръгваше сутрин, гората още дремеше, тревата бе натезала от роса, тънко бяло облаче се гушеше в края на небето. Дионисий се възбуждаше от спорния ход, усещаше необичайна пъргавина и телесна сила, радваше се несъзнателно на своите здрави и гъвкави членове, които без усилия се нагласяваха към промените на релефа. Понякога погледът му падаше върху мокрите крака, възел от мускули над коленете автоматично се свиваше и разпускаше, като леко пренасяше тялото по стръмнините и го сдържаше по нанадолницата. Чрез движението той остро усещаше своята обособеност от всичко, което го заобикаля. Това бе чувство за съществуване, за сигурност, за отделно присъствие сред природата, то бе ново, неизпитвано от него в града, където винаги се долавяше намесата на други хора.

Тук Дионисий не срещаше никого, притежаваше пълна свобода сам да избира посоките, не зависеше от улици и минувачи, а крачеше сред една първозданна обективност, която именно чрез своята ненакърнена цялост подчертаваше отделното, обособено съществуване и на човека. Сред ласкавата тия дни планина чувството за обособеност успокояваше младежа, допълнително усилваше и физическата, и духовната му енергия, защото в момента то бе неразделно от неговата самостоятелност и волност. Но по някакви неведоми пътища на

душата това чувство лесно преминаваше в нещо различно, в нещо наглед противоположно, което съвсем не променяше бодрото, радостно настроение на Дионисий.

Всичко започна като игра, като някаква момчешка „криеница“. Дионисий слизаше по необикновено стръмен скат, обрасъл с рядка букова гора. Забиваше нозе в многогодишната шума, ореше наляво и надясно, но се задържаше трудно, политаше надолу, засилваше се и за да убие опасната инерция, прибягваше от дърво до дърво. С протегнати напред ръце той омекотяваше удара в ствола, отблъскваше се и по същия начин се спускаше към следваща бука. По средата на склона вече малко се бе задъхал и тоя път прегърна дънера, прилепайки буза към хладната кора. В началото чуваше тупкането на сърцето си, но за няколко мига дървото сякаш пое в себе си глухия звук. Дионисий можеше да продължи, за почивка беше рано и все пак той остана, притиснат о ствола, прекара леко длан по гладката, приятна на пипане повърхност и замря.

Гората също немееше, като че още се вслушваше ходи ли някой чужд под нейните клони. С едно око младият човек виждаше сивобелезникавите колони на дърветата, ръждивата жълтевина на покривката от миналогодишни листа, тук-там слънчев лъч се провираше до земята и някои шумки грееха яркожълто, така че отдалеч приличаха на току-що порасъл пачи крак.

Клепачът се затвори и окото се премести по-наблизо. Малко над бузата на Дионисий върху кората на бука бе останало петно от мъртъв лишей, зеленикавокафяво, потъмнелите му пипалца бяха изсъхнали, полющени, но обувчиците им още дълго щяха да останат впити в дървото. Окото внимателно разгледа петното, както бе разгледало цялата гора. Мравка някаква се бе запътила нагоре, поспря пред човешкия палец, усещайки, изглежда, телесната топлина, но се качи, повъртя се малко из късите косъмчета и спокойно продължи пътя си към върха. Дионисий не мърдаше. Прелитна птица, не го усети, полюшна се на вейка и след миг се стрелна в клоните. И гората зашушна, сякаш вече не забелязваше човека. Съчка пукна, отрони се листо, клон о клон се отърка високо над главата му.

Стаен, с напрегнати сетива, момъкът постепенно се отдаваше на едно томително усещане. Както бе прегърнал дънера, стори му се, че се слива с него, че възглавничките на пръстите му прилепват към

кората, подобно лишея, че е способен да се превърне във вейка или в изсъхнал лист, или в прехвъркналата птица, все едно беше в какво, защото всичко сега му изглеждаше еднакво близко и цялостно в своето съществуване. И едновременно той не преставаше да чувства себе си, да се вижда в момента като стаено и наблюдаващо същество, отделно от ствола, от лишея и вейката, обособено в своята обективност, както бе и обособено, и слято всяко нещо в гората. Тия две изключващи се уж представи не си пречеха, може би общ корен имаха те някакъв и еднакво вълнуваха душата на младежа, докато най-сетне той се откъсна от дървото и шумно се понесе към дерето.

Това бе кратко екстазно състояние на чувствителния момък, подпомогнато от пълната му самота. През тия юлски дни планинската природа навлизаше в своя най-буен живот и беше способна да увлече, да извади от разумно равновесие дори човек с по-кратко въображение. Дионисий забеляза, че лесно може да постигне изживяване, подобно на онова в буковата гора, достатъчно бе да се стаи, да се сниши, да задържи дъха си. Играта го привличаше, особено когато спираше да почине на някоя ливада или горска поляна.

Тревите цъфтяха — милиони цветни венчета и камбанки бяха открили лица към небето. Той падаше на колене, сякаш изумен се прекланяше пред хаоса от багри, търкулваше се и изчезваше сред високите стръкове. Леко го убождаха втвърдени, прерязани от минали коситби стебла, близо до корените тревите се сплитаха и бореха побързо да се измъкнат към слънцето. Две буболечки със слепнати коремчета бяха замръзнали в свивката на дълго листо. Очите проследиха нагоре дръжката на това непознато цвете — нежна виолетова чашка се полюшваше на върха и скриваше половината небе. Така погледнати, и крехкият цветец, и безмерната твърд на небето изглеждаха еднакви. Дионисий замижаваше, отпускате се, дори не се бранеше от малките лъскави мухи, които се полепяха по краката му. Влажна топлина се стелеше из тревата. Ухото чуваше бръмкане на дива пчела, движението на собствената си кръв, едно далечно безкрайно ечение, предизвикано може би от милиардното стържене на щурците, може би от допира на тревите? О-уу-о, о-уу-о, о-уу-о — равномерно се пластяха кръглите вълни и младежът усещаше с цялото си същество, че това е всъщност гласът на живота, който растеше, разпукваше цветове, щъкаше и се плодеше сред ливадата, че в този

глас намираха общата си граница всички отделни твари и движения, а заедно с тях — и тихите шумове на неговото тяло, сливащо се с песента на природата.

Ала не само животът увеличаше. Веднъж Дионисий попадна в горолом — потискащо, малко злоещо място, което околната млада гора не бе успяла да превземе. Смерч беше покосил дърветата навярно преди десетилетия, те лежаха безразборно кръстосани, оглозгани от времето, острите клони стърчаха като ребра на допотопни чудовища. По щръкналите във въздуха корени висяха повесма сиво-зеленикави лишеи, тук-там на дънерите многоетажно се бе натрупала праханова гъба. Дионисий пристъпи навътре, дебелият пласт изсъхнали съчки прасеще под краката му и за мигновение той видя как плесна опашката на пепелянка и като мълниеносна струя се втече под клоната.

Момъкът побутна с тоягата си, огледа се и седна на близкия побелял ствол. Слънцето прежуряше, миришеше на чисто, нагрятото дърво. В края на горолома коприва вдигаше тъмнозелена стена, в яма от коренище на повалено дърво червенееше гнездо горски ягоди. Дионисий никога не беше виждал подобно нещо и все пак почувства, че всичко тук му е познато, че всичко е такова, каквото трябва да бъде, най-малко, това мъртво пространство изглеждаше посвоему необходимо, неизбежно бе да го открие сред горите. Но защо мъртво? Нима вече бе умрял дебелият дънер, върху който се бе разположил? Или ония възлести корени? Или вкаменелите дървесни гъби, по които почукваше с тоягата? Не притежаваха ли те — разбира се, под друга форма — оная обективност и цялост на съществуването, която имаха виолетовата чашка сред ливадата или шумящия с върхарите си бук, или изплашената пепелянка? Толкова удобно беше да почиваш върху топлата гладка повърхност, че на Дионисий не му се ставаше. Колко можеше да седи? Дали докато тялото му не се вкостенеше подобно тия стволове? Докато от пръстите му не прораснеха гъбквите лишееви пипалца? Докато пепелянката не изпълзеше от дупката си и спокойно не се навиеше да се пече върху коленете му?

Сянка на птица мина в краката на младежа и го събуди от унеса. Неуде отдалеч се чуваха хлопки на стадо. Трябваше да върви. Тоя ден доста се бе отдалечил от Манастирището, а там го чакаха. Иначе... Като излизаше вече от горолома, Дионисий се обърна, отново огледа

цялото това покойно място и се раздели с него, както се разделяме с непроумяна докрай тайна.

Той пресече ливада, в която някой бе започнал да коси, и се насочи право към насрещната рътлина. Дъх на младо сено, на бор, на свежа трева преливаха упоително. В прозирния планински ефир всеки аромат трептеше дълго и дълго запазваше границите си сред десетките други миризми. Зряла ягода, съхнеща капка смола, пращец от разцъфтяло цвете; стъпкан стрък чубрица, мащерка, жълт кантарион; влажен мъх, сутринта избила манатарка, зелена елова шишарка — леко и весело Дионисий разсичаше пластове въздух и по уханието им, дори да стиснеш очи, знаеше къде се намира.

Вече се беше измъкнал от върлото на дола и вървеше, следвайки високия бряг на потока, когато тънка зловонна струя пресече пътя му. Той я отмина, след миг пак усети краищата ѝ, но се качи метър-два нагоре и я избягна. Тоя мирис му беше познат, подушвал беше тази невидима змия, която след пладне понякога се гънеше из влажни, но огрени от слънцето дерета. Вонеше на спарено, на тление, на нещо гниещо и разлагащо се и когато за пръв път я усети, Дионисий помисли, че наблизо има мъртво животно.

Той любопитно прерови гъсталака, върна се надолу, като душеше непрестанно и ту изпускаше, ту налучкваше следата. Но не, леш наблизо нямаше, не идеше от едно място зловонията, което бързо се разсея и изтече нанякъде. От много места, изглежда, се бе събрала тая смрад, безбройните пори на земята може би я изпускаха и това не беше знакът на една нечия смърт, а на милион смърти, постигнали милиони твари — на спаружено листо, на омекнал корен, на скапан червей и изсъхнало бръмбарче, на всички ония растителни и животински твари, които падаха върху кафявата горска пръст, трупаха се, гниеха и се превръщаха в пръст, за да пораснат отгоре други твари, излъчващи благоуханието на планината. Дионисий не знаеше дали е точно така, това си беше негово обяснение, но то му се стори правилно, защото чрез него сякаш се закръгли обективната цялост на тоя нов за младежа свят.

А миризмата всъщност бе неприятна за обонянието, гороломът също не беше красива гледка за очите, но Дионисий се вълнуваше не единствено и дори не толкова от хубостта на природата. През тия дни той не изпита желание да рисува някое прелестно кътче от

Манастирището, сякаш се бе свило и замряло онова негово спонтанно художническо чувство, което иначе непрестанно го караше да възпроизвежда нещата или да ги преценява според качествата им да бъдат възпроизведени. Може би на това чувство беше нужна малка дистанция, отдръпване някакво, за да се съживи, но планинската природа се бе стоварила така върху младежа, че не му оставяше нито време, нито изход за отдръпване.

Природата го въвлечаше в себе си, или по-точно — природата го съединяваше със себе си, и Дионисий смътно долавяше, че неговото младо, силно тяло очертава една обща граница с могъщото тяло на природата. И той доверчиво проникваше все по-дълбоко в нейните недра, а в този случай любоването на външните хубости не беше най-важното. Отделните сетива като че губеха предишното си значение, притъпяваше се техният скептицизъм, който разделя красиво от некрасиво: хармонията — от монотонията на багрите, грозният грак на орела — от сладкия ромон на ручея, гниенето — от уханието на живота. Тия противоречия неусетно изчезваха, изравняваха се, превръщаха се в нова хубост, която се усещаше и от ново сетиво, от обединително, средишно сетиво — може би направо от сърцето. Обикновените сетива досягаха повърхността, кожата на нещата и не че не вършеха своята ценна разделителна работа, но сърцето на Дионисий съединяваше всичко, като по този начин надхвърляше естетическото съзерцание и се изпълваше с обожание и любов към единното, свято тяло на планината.

Той се връщаше в Манастирището спокоен и ведър. Заглъхнали бяха ония негови момчешки терзания, тровеци го в града, мъчителните му внушения, че е пълен роб на низшите си инстинкти. Може би промяната на мястото му влияеше, може би му въздействаха преживяванията сред природата, а най-вероятно навикът и опитът в общуването с Юлика незабележимо бяха загладили предишните остри чувства. Освен това Дионисий бе порасъл, възмъжал бе през тия месеци в къщата на Антови, зрял човек ставаше вече и всички във вилата му напомняха, че го чака голямо събитие.

Наближаваше неговият рожден ден, на който щеше да навърши двайсет години. Милетко обясняваше какво велико време настъпва за Дионисий: цветя и рози, нова ера, оттук насетне — шапка на тояга. Той гръмка обещаваще някакъв сюрприз за празника, с който на всички

щял да напълни душите, но какво бе замислил, не споделяше нито с Юлика, нито с Живка. От своя страна, Живка също тайничко се заканваше да изненада своите хора с такава торта, че да си оближат пръстите. И Юлика загадъчно се усмихваше — подаръците ѝ отдавна бяха готови. Напитките чакаха в килера на долния етаж, пъстърва щеше да налови горският, заръчано бе на един каракачанин кога да коли агнето. Сред приятните дни за компанията рожденият ден се задаваше като най-приятен, а Дионисий малко се притесняваше ще успее ли да отговори на всеобщото внимание.

Един ден преди събитието обаче се получи писмо, адресирано до вилата на Антови. Милетко побърза да го отвори, но то се оказа за Дионисий, пишеше му посредникът, на когото бе дал пълномощно да продаде бащината му къща. С два телеграфни реда човекът го призоваваше да слезе незабавно в града във връзка с общата им работа. Пазарлъкът ли се бе затегнал, друга пречка ли се явяваше, не можеше да се разбере, и Дионисий бе склонен да отложи заминаването си след празника, но Милетко се намеси:

— Давай, утре заран. И аз чаках едно потвърждение — заговорнически подмигна той, — ама не дойде и сам ще се оправям. Двамата ще вървим — дружинка. С ранната кола.

Така и решиха, като си правеха сметка да вземат на връщане същия омнибус.

IX

В тъмни зори Милетко затрополи с тежката си обувка, гласът му сънено избоботи първото поздравление за рождения ден и като хапнаха на крак, двамата с Дионисий се запътиха през сумрачната гора към спирката пред хотела. Шофьорът — собственик на колата, преспиваше тук, за да тръгне рано към града и да подбере от селцата надолу пазарджиите. Неколцина пътници вече го чакаха. Планинското утро беше студено и влажно, макар че небето просветляваше безоблачно и предвещаваше горещ ден. На недоспалите хора не им се говореше, някои бавничко се разтъркваха, старче клечеше до претърпкана раница и докато Дионисий палеше цигара, някъде отдалеч, откъм запад, ехото довлече глух тътнеж.

— Я! Гърми ли се? — тревожно попита Милетко.

Никой не побърза да му отговори, а планината отново протътна.

— Гръм от ясно небе — обади се подигравателно някакъв брадясал мъж и кратко, насилено се засмя.

— Карабина — рече един момък зад Дионисий.

— Тцъ! Бомба е — кисело го поправи брадясалият.

— Кой? Каква бомба толкоз рано бе? — веднага се лепна за него Милетко.

— Турския султан питай — недоверчиво отвърна мъжът и се загърби настрани.

Старчето до раницата зорко местеше очи към всеки от говорещите и се оказа, че познава Милетко.

— Добро утро, господин Антов — поздрави то.

— А! Бай Борко, ти ли си? Не те видях — зарадва се Милетко, а бай Борко приближи и поверително зашушна:

— Ти не чу ли? Още нощеска почна. Голяма пукотевица — как тъй не си чул? Загащили са шумкари някъде и... пази, Боже! Войска била минала, блокада, казват, имало, може и да не пътуваме...

— Кой кого е загащил, не се знае — подхвърли брадясалият, който уж се правеше, че не слуша шушненето. — Волът рие — на гърба му пада...

— Защо да не пътуваме? Объркваш ми плановете — наежи се Анто̀в, сякаш бай Борко бе наложил блокадата.

— Ето — карабина! Пак! Шмайзер май че — продължаваше да гадае момъкът, а Милетко ядосано го скастри:

— Стига бе! Голям познавач се извъди! Я млъкни да чуя!

А планината бучеше и тътнеше, талазите на ехото се застигаха и се сливаха в едно общо стенание, сред което вече не можеха да се различат гърмежите на бомби, карабини и картечници.

— Далече е — поуспокоено рече Милетко. — Откъм Разлома някъде. Няма страшно...

И разговорът изведнъж се разтури, защото шофьорът се появи край автомобила.

— Хайде бе! Тръгваме ли? Да не се откажеш? — скупчиха се до него пътниците, а той в отговор неопределено изпсува, отключи синджира на вратата и ги пропусна да влязат, като им събираше парите.

Омнибусът беше престаряла, разбрицана машина, с двайсетина седалки вътре, която нетърпимо друсаше с омекналите си амортизъри и ситно-ситно трепереше с всичките си чаркове. Надолу все пак беше по-лесно, по някои отъпкани участъци на непавирания път колата дори лекомислено се засилваше, но след два-три километра на шосето се изпречи жандармерийски патрул. Гологлав, къдрав като астраганен овен поручик се качи да проверява личните карти. Той се бавеше, дълго се взираше в документите и физиономиите, шофьорът унило седеше на кормилото, но си личеше, че кипи от яд заради това разтакаване.

Докато поемаше картата си от офицера, Дионисий усети отровния дъх на препушил, каталясал до озлобление човек. Да не му падаш на тоя сега в ръцете, помисли той, ала поручикът не откри нередности и след двайсетина минути махна на шофьора да тръгва. Скованите до тоя момент хора се пооживиха, олекна им, но не се радваха дълго на избавлението си, защото втори пост, тоя път полицейски, отдалеч даде знак за спиране.

— Аах, таму нему! — изръмжа шофьорът тая рядко употребявана от него, прикрито-предпазлива ругатня.

Полицейските ги задържаха още повече, после омнибусът спираше из селата, по разклоните на шосето, докато се натъпка до

пръсване, и в града пристигнаха с голямо закъснение. Изнервен, Милетко веднага се затика към изхода поради наложителната си работа. Каква е тая работа, той, за учудване, скри от Дионисий. На въпроса му се нацупи и омърлушено отвърна:

— Де да видим... Тия идиоти... с тия проверки... Нищо може да не излезе...

Бяха уговорили да се срещнат за връщането при омнибуса и Дионисий се упъти към търговското кафене. За късмет посредникът се беше настанил вече там и шибаше табла с друг зайкаджия като него. Неколцина сутрешни кибици тъпо наблюдаваха играта. С две думи посредникът посочи стол на Дионисий — да чака, докато свършат, и след малко спечели, другият се накани да заръчва задължителното локумче за победителя, но човекът на Дионисий го спря.

— Хè кой ще черпи — каза той и кимна към младежа.

Изведнъж на всички стана ясно, че е имало сделка и вероятно добра сделка е станала, зяпачите любопитно се размърдаха, на Дионисий душата изскимтя от нетърпение — за колко е продадена къщата, кога ще вземе парите? Чиракът принесе таблата с локума, пристигнаха и кафета в очукани филджани, а след по-малко от час, като брой уговорената десетпроцентова комисионна, Дионисий нареди в еднокдневката си деветдесет и три хиляди суха пара. Посредникът се беше оправил с данъка и сега посъветва младежа:

— Внеси си ги на сметка.

— После, друг път — отказа Дионисий, на когото не му се щеше да се разделя така бързо с приятно твърдите пачки. — Кой я купи?

— Намериха се клиенти — горделиво рече посредникът, — ама повечето фукари. Тука кораб плува ли? — дръпна той долния си клепач. — На най-горното клонче се качих. На Тодор Тодоринов я дадох.

— Така ли?! Е, все едно — изненадан продума Дионисий.

— Не е все едно, най-много предложи човекът — уточни посредникът. — Щом е за маестро Ралев, рече, наддавам!

Двамата се разделиха, общо взето, доволни и Дионисий незабавно пригна към гимназията, за да си вземе дипломата от канцеларията, защото, като ги връчваха тържествено, той вече бе на вилата. Свитька пъхна при парите, от училището се завтече в магазина за напитки, откъдето навремето купи коняка за първото си официално

гостуване у Антови. Тоя път поръча половин дузина шампанско, продавачът ги нареди в мукавена кутия, но остана място и за да не се лангъркат шишетата, притуриха вътре още едно. Преди дванайсет всички работи бяха свършени и на Дионисий му се пощя пак да зърне къщата, в която бе израсъл. Малко мъчно му беше сега, ако трябваше да си признае. Освен това багаж беше оставил — сандък с износени дрехи на чичо Йона, дюшек един, юргана си, старите учебници.

Той се изкачи на Хълма и още от началото на улицата забеляза, че край къщата се издигат високи купчини пръст. Както беше хлътнала навътре в полегатото дворче, и покривът ѝ не се виждаше. По дяволите! Но покрив изобщо нямаше, следа нямаше от къщата — съборена беше и разнесена. Пръстта бе рожка — камъчета, счупени керемиди, парчета от някакви грънци се бяха изтърколили по насипа настрани.

С два скока Дионисий се метна върху купчината — на мястото на къщата зееше дълбока яма, а в дъното на ямата седеше самият Тодор Тодоринов. Почиваше си — до него бяха подпрени търнокоп и лопата. Тоя търси нещо, тоя затова е купил къщата, за миг съобрази Дионисий. Съвсем е полудял! Рови заради сбирка ли, монети някакви ли, дете чичо Йона му ги обещал и уж може би заровил в земята. Имане търси! Из дворчето бяха изкопани още две-три по-плитки дупки, в края му бе нахвърлян старият материал от къщата.

Див, необорим смях напуши Дионисий и той не можа да се сдържи. Без да поздрави дори, се закиска, зацвили с цяло гърло, подсурна се към трапа и приседна на насипа, като се давеше и риташе от спазматичните пристъпи на смеха. Тодор Тодоринов не беше чул, че някой приближава, скочи изплашен и мигом побесня — това кикотене, и то точно на Дионисий, дойде като капак на всичките му мъки и измамани надежди от две недели насам, откакто купи къщата и почна разкопките.

— Какво си се довякъл тук бе?! Марш! Краката ти ще счупя! — ревна той от ямата.

Нов гръмък смях отвърна отгоре.

— Гавриш се! Хайванино! — предпазливият инак Тодоринов награби лопатата.

Ала Дионисий се бе забравил в смеха, малко нещо можеше да го обиди в тоя момент.

— Защо така бе, господин Тодоринов?... — хълцайки, заговори той. — За теб ли е тая работа бе, господин Тодоринов?... Чиновник човек — сам да копае!... Чакай бе! Успокой се! Нали приятели бяхме...

— Измамник! — кресна оня. — Като баща си! Виж докъде ме докарахте! — Тодоринов хвърли лопатата и вдигна ръце, на дланите му се бяха надули кървави мехури. — Измени ме навремето той! За цял живот клетник ме остави! — Изглеждаше, че тоя изнервен човек аха-аха ще се разплаче.

Все още ухилен, Дионисий изпита жал, сякаш наистина бе подвел тоя човек със скрити недостатъци на имота си.

— Развалям сделката — като ядосано дете, безпомощно и глупаво изтърси Тодоринов.

Дионисий намести еднокдневката с парите на хълбока си. Какво ли да взема сега да му изсипя пачките на главата, помисли той, но издевателски каза:

— Бива ли така да приказваш? Опитен човек! Че аз къща продадох — не дупка! Пък ти какво — копай си. Може нова къща да строиш, с мазе. Я не се сърди! Я да вземем да прием по едно вино! А?

— Не вино, отрова ми даде ти! — с изнемощял глас рече Тодоринов.

Той се беше съвзел вече от първия гняв. А съседите тук наистина смятаха, че къща ще се строи, за брата Евстати, и че затова се прави изкопът. Ако Дионисий се разприказваше друго, за смях щеше да стане на хората. Да му се кискат над главата като сега. Трай, не чопли повече! — рече си той и се изплю.

— Екстра вино — отново го покани младежът. — Повод имам. Рожден ден.

От една страна, Дионисий му бе станал противен, откакто откъсна от брат му госпожица Антова, от друга — устата му се беше слепила от бъртане и от жегата, едно винце добре щеше да му дойде.

— Хайде сега! По пладне вино — примирено каза той.

— Елексир! Една глътка — Дионисий вече развързваше кутията и скочи в трапа.

— Охо! Шампанско! С моите пари, а?

— Не връзвай кусур! Нищо не се губи в природата... — Тапата гръмна, бутилката се обля с пяна и младежът я подаде на Тодоринов:

— Наздраве!

— Щом ти е рожден ден, честито и всичко хубаво! — поздрави го той и така в каменливата яма, където по-рано над главите на двамата бе антикварният дюкян на чичо Йона, се вдигна първата наздравеца за двадесетилетието на Дионисий Ралев.

Двамата приседнаха на сухото дъно и докато си прехвърляха бутилката, Тодоринов обясни, че в началото много се ядосал, стреснал се от шума — какъв бил тоя смях? Широко му на Дионисий около врата, пък мястото тук излязло съвсем каменисто, да знаел, изобщо нямало да купува, измамил се, защото братът Евстати искал дълбоко мазе, химическите си опити да прави, парфюма да изглажда още, а на маестрото багажът бил под старите греди на къщата, на сушина. Тодоринов саморъчно бил завил всичко в юргана. Не ми трябва на мен юрган, отвърщаше Дионисий, нов живот почва и само му е до юргани, заминава, в столицата отива, иначе къщето не беше лошо, но бутайте, копайте, стройте, ваша си работа, вие сте собственици вече...

Задушно беше и газираното вино веднага го удари в главата. Дионисий усещаше езика се натезал, внимателно изговаряше съгласните, щеше му се да викне и събере цялата махала, всички шишета да изпият. Нови ще вземе, пари има, за черпене е тоя ден... Лека сянка трепна над изкопа — Милка Сърцайова се бе изкачила на купчината и мълчаливо ги гледаше.

— Лельо Милке! Здравсти! — зарадван скочи Дионисий. — Едно вино? Ще удариш ли? Черпя! Рожден ден имам!

Тодоринов също се бе изправил:

— Заповядайте, госпожице Сърцайова, влезте! Много ще ми е приятно! — Той нескоропно прилякваше и пèреше ръце, като че правеше реверанс. — Извинявайте за обстановката... Това засега е приемната... Не е френско шампанско, но... празнува момчето...

Милка Сърцайова с погнуса ги гледаше и не отговаряше.

— Чакай! Аз ще дойда! — Дионисий се сети, че на Милка няма да е удобно да рипне в дупката. — Чакай! Една глътка...

Но докато издрапа от рова, жената чевръсто мина разрушената ограда на дворчето и се скри в къщата си.

— Сърди се! — викна след нея Дионисий и размаха бутилката. — Защо се сърди, да я питаш?! Какво съм й направил? Човек не може да диша свободно между вас! И ти се сърдиш! — обърна се той към

Тодоринов. — И ти ровиш и се заканваш! За какво? Паскалев също се сърди. Гогица, говедото, и той се заяжда. Какво искате от мен? Една душа имам — вземете я! — Виното шумеше в ушите на младежа, а Тодоринов го гледаше любопитно отдолу. — Бандити! Мразите ме! И аз ви мразя! Оставям ви и никога няма да се върна! Потискате душата ми, като ви гледам из вашите дупки, но зарязвам тоя свят! Щом се сърдите, и аз се сърдя! Захвърлям ви окончателно. Път ми предстои! — Той прилепи устни в шишето, опъна няколко едри гълтока и го захвърли.

И без да се сбогува с Тодоринов, Дионисий грабна под мишница кутията: по-бързо, по-бързо при Юлика, при Живка дори, при Милетко — единствените близки хора, които имаше...

Милетко Антов обаче го нямаше на спирката. Може би заради сутрешното закъснение шофьорът задържа колата, хора прииждаха и се тъпчеха вътре, а Дионисий нервозно пушеше до стъпалото и чакаше спътника си. Чак когато шофьорът завъртя манивелата и викна, че потеглят, момъкът реши да тръгва сам и в последния момент се наблъска в навалищата.

Х

Щом излязоха от града и поеха стръмнините на предбалкана, омнибусът се развихри с пълна сила. Той се хвърляше храбро в трапищата със зурлестата си муцуна и изскачаше оттам като жаба, истерично мяташе издутия си гърбук наляво-надясно по шосето, подрипваше и се сепваше, ревеше и виеше, така затрептя с джунджуриите си, че Дионисий усети сърбеж чак под езика. Раници и чували го подпираха отвсякъде, ръбест кош мачкаше бъбрека му, самият Дионисий стискаше долу между краката си кутията с виното и все побарваше едnodневката — на място ли е и закопчана ли е каишката. На всичко беше готов рожденикът — само по-бързо да се прибере и да не гръмнеха от друсането тапите на шампанското.

Изглеждаше, че ни едно човешко ходило не може да стъпи вече в омнибуса, но като преполовиха пътя, тумба селянки се изтъпани отпред и го спря. Къде се бяха понесли тия жени с бохчите и цедилниците си, един господ знаеше, а шофьорът се развика зверски: „Назад! Сгъсти се!“ — селянките се юрнаха и настъпи люта схватка за преразпределение на пространството. Дионисий го хласнаха, забутаха, извъртяха, той се местеше като истукан, с прибрани крака, защото вече само с пети приклещваше кутията, и като тръгнаха, насреща му, гърди в гърди, се оказа едра стрина от новодошлите. Тя крепеше нещо в невидимите си нозе, а на двата ѝ разголени лакътя висяха черешарски кошници, натъпкани и завити с платно. По неволя, от една педя, Дионисий взе да изучава лицето ѝ — бърнесто, носесто, просто лице без излишни заврънкулки, по което в началото се четеше задоволство, че е успяло да се качи в колата, но скоро на него се настани общата мъка от друсането и прахоляка.

А возилото сякаш се бе разсърдило, че му трупнаха нов товар, и съвсем се разбесня. То хвърляше къчове, лашкаше хората, никой никого не поглеждаше, всеки стискаше да се закрепил някак и да изтрае до края. Дионисий беше вдигнал ръце над главата си, прилепил бе длани в тавана на омнибуса и криво-ляво се държеше, ала стрината току връхлиташе отгоре му, защото и отзад някой я буташе. Тя в него,

той в нея — той в нея, тя в него: така от завой в завой двамата мълчаливо се блъскаха, докато изведнъж Дионисий забеляза, че едната гърда на жената се е измъкнала от пазвата и е провиснала чак до пояса ѝ. Мощна гърда беше, нашарена със сини жили като гайтани, зърното ѝ — напукана шикалка. „Леле!“ — успя да възкликне Дионисий в себе си, но да мръдне и се завърне нямаше възможност. Той крадливо бялна очи към стрината и веднага срещна умолителния ѝ поглед:

— А бре, момче — с измъчен глас рече жената, — вземи натикай тая пуцина обратно, че са ми отнети ръцете!

И момчето — що да стори? — пусна тавана на омнибуса, подбра с две ръце пущината и шльооп! — върна я пак в пазвата. И пак лепна длани горе, а от вибрациите ли, от нещо друго ли, всичко затрептя вътре в него, загъделичка корема му, застърга гърлото и той не знаеше смее ли му се, или му се плаче.

Повече не размениха дума с жената. Няколко пъти Дионисий плъзна смутен поглед към нея, но не забеляза по лицето ѝ ни срам, нито притеснение, нито желание да обяснява нещо и с шега да се оправдава. Браздулици пот се бяха спуснали по това прашясало лице, долавяше се единствено страдалческа упоритост да устиска докрай возенето. И всичко е готова да устиска, преценяваше Дионисий, нищо не може я стресна, нищо няма да я обърка! Божичко, каква дива природа! Каква дива пуцина — точно в гората израсла! Свещена тайна... Неприкосновеност... Божествено тяло... Трепет и благоговейна строгост... — мярнаха му се отнейде тия думи, да, май Паскалев високопарно ги приказваше. Дърт глупак! Какви глупаци сме само! — някак на пресекулки мислеше младежът, според тръскането на омнибуса. — Че защо да се срамува? Кой знае що деца е отгледала с тая гърда. Живее народът, хич не му е до глупости... Ох, с колко глупости си блъскам главата...

Главата отдавна го наболяваше и сега едновременно два огнени шиша я прободоха отгоре, стигайки стомаха. На Дионисий му се пригади. Дотук беше издържал на пиенето, тежкия въздух и непрестанното друсане. Дано да са запалили бойлера, два аспирина и ще се оправя — успокояваше се той. — Ще им разкажа за стрината, няма да повярват... Ох, да не е тая глава...

Преди последните стръмнини към Манастирището шофьорът спря до дърварски път, който хлътваше в гората и вероятно водеше към

близка махала. Селянките се заблъскаха да слизат, стрината на Дионисий също натисна заднешком към вратата и миг преди да изчезне, в очите ѝ блесна лек присмех някакъв, успокояваща закачка, като че през цялото време тя бе следила смущението на младежа и на раздяла му казваше да не се сяпка толкоз от малко голотия и да я прощава.

Поразредиха се, хлуйна прясна прохлада, но ония шишове вече се бяха превърнали в чукове, които млатеха направо върху мозъка на Дионисий, сякаш щяха да коват палешник от него. Като слизаше в Манастирището, той внимателно се крепеше, защото всяко по-рязко движение усилваше боя на чуковете, от болка му идеше да я отреже тая своя глава и да я хвърли насред площадчето пред хотела. Между омаломощените пътници се мярна сутрешното старче, познатият на Милетко бай Борко, който пак влачеше сутрешната си раница.

— В града ли остана господин Антоу? — любезно заговори старчето. — Не го виждам. И вас не ви открий вътре, млади момко...

Дионисий отвърна, че господин Антоу не е имал намерение да остава, напротив, наложително е тая вечер да бъде в Манастирището. При изговора на всяка сричка чуковете яростно фраскаха и докато приказваше бавничко, иззад височинката край хотела се чу бучене на камион. От площадчето натам почваше коларски път, който на места се стесняваше, колкото да мине натоварено магаре, изтъняваше до пътека и се губеше из дебрите на Разлома. Както бяха тръгнали да се разотиват, пътниците поспряха, бученето премина в рев и скрит все още до половина, на коларския път се показа тъмнозелен „Опел Блиц“. След него изпълзя втори и трети, камионите трмаво напредваха и един по един свиха към площадчето. Някой притича да им направи път, всички вдигнаха глави към войниците в каросериите.

— Виж! Виж! — бай Борко се вкопчи в еднoдневката на Дионисий.

И той видя. В каросерията на втория камион прав стоеше къдравият поручик, който сутринта им беше проверявал личните карти. Държеше върлина — малко наклонена, настрана от рамото си, а на върлината бе набучена човешка глава. Сгъстъци кръв бяха протекли надолу — черни и алени... Дионисий не мигаше. Докато камионът пропъпли край него, от два метра само, той срещна очите. На астраганения овен — пак гологлав, подстриганото сплъстено руно

обхващаше като каска черепа му, а очите гледаха право напред — и не виждаха, тежки овнешки очи, зад които не се прониква. И на другия — никой не бе затворил клепачите му и той още гледаше към гората с лека почуда. Млада глава беше — до края сигурно не бе повярвала, че ще мре...

В облака прах зад камионите Дионисий не помръдваше от мястото си и бай Борко го дръпна:

— Хайде, момче! Какво зяпаш?! Беж да бягаме оттука!

Дионисий безволево тръгна, старчето крачеше под раницата като бит малчуган.

— Позна ли изрода? Запомни ли го? — попита то, като навлязоха в гората.

— Да. Патрула...

— Патрула! — опули се бай Борко. — Туй е поручик Янчев, в жандармерията се прехвърлил. Миналата година се жени за щерката на Трошков. Бях на сватбата. Краката ми да изсъхнат! Не си ли го срещал долу?

— Не съм. По-добре — вяло рече Дионисий.

— По-добре, по-добре — съгласи се старчето. — По-добре настрана стой. Няма вече скрито-покрито. Ти чий син си?

Дионисий не отвърна и след малко бай Борко се обади:

— Петдесет хиляди! Петдесет хиляди на глава им дават. Не са много, като помислиш. Живот е това, ей! Изяждат ги и ги изпиват! Как им се услаждат бе?

Младежът не подхващаше приказката и бай Борко продължи:

— Рязал, кълцал — пък да го видиш как танцува, ръце как целува, чистофайник такъв един, деликатно хапва... И какво? Петдесет хиляди. Ще си стопли ръчичките. Не са много, ама ние с теб накуп не сме ги виждали...

— Виждал съм — Дионисий спря и с потните си пръсти разкопча едnodневката. — Ето!

Старчето надникна и веднага отскочи като опарено:

— Откъде бе?! Ти да не...

— Остави ме! Върви си, моля те, не мога да слушам... — Дионисий не успя да довърши и шумно повърна на пътеката.

Бай Борко нещо се въртеше край него, нещо питаше, младежът зло му изкрещя нещо, втори и трети, и още един пристъп го сгърчиха,

зелена лига се точеше по брадата му и той я размазваше в безпаметство с треперещите си ръце, и пак се разтрисаше, и пак мъчително се напъваше, плюеше и се давеше в стомашния сок, но утробата му яростно продължаваше да изхвърля всичко, всичко от себе си.

Когато белият ден отново просветна за Дионисий, той се видя, че е облегал чело в един бор. Беше сам. Чувстваше се съвсем без сили, но му беше олекнало. Какво стана? Какъв бе тоя ужас? Защо му се стори, че някой е натъпкал в едnodневката отрязана човешка глава? Оня, изглежда, също се изплаши. От пиенето ли дойде тоя кошмар? Дионисий извъртя торбата на хълбока си — парите и дипломата си стояха вътре. Кой беше тоя човек? Какво толкова му каза? Май някакъв познат на Милетко, припомняше си, сякаш бе сънувал Дионисий. Чистофайник — рече за някого, чистофайник...

И младежът ясно видя зад затворените си клепачи как овенът държеше върлината наклонена настрани — да не би да капне кръв върху рамото му, да не би да оцапа с кръв мундира, защото по върлината беше протекло и се беше съсирило... Как може? Защо? Кой го е научил? Нищо не ще се поправи вече — отрязали са главата... Безнадеждна, смъртна мъка сви душата на Дионисий. А тялото са оставили някъде, където той може би е минавал. В някой дол или в някой папратак са го захвърлили. Святото тяло, Боже Господи, поруганото тяло... Разкъсаното, без цялост тяло, което с нищо вече не може да има обща граница. И цялата планина разкъсва, всичко под небето раздробява едно само такова тяло. Див свят! Демонски свят! Горгонски свят! — отчаяно мислеше Дионисий. — Мрак и светлина го разполовяват... Как да живееш в него? Какво да правиш? Всичко с всичко се мрази и отрича, разединено всичко, раздвоено и разпаднато — откак го има тоя свят, главата му е отсечена от тялото...

Той се размърда, намери кутията с шампанско край пътеката и с омекнали нозе се затътри към едно близко изворче до вилата на Антови. Докато жабуркаше уста и плискаше лицето си, реши да не разстройва и Юлика. Днес поне...

А Юлика вече се беше изкъпала, свършили бяха приготовленията с Живка и сега оправяше маникюра си за вечерта. Изнервена беше от закъснението на мъжете, от гърмежите цял ден, от безсрамното подвеждане на горския, който не бе донесъл никаква пъстърва.

— Дииди! — скочи тя насреща му. — Ще умра! Защо си такъв жълт? Къде е Милетко?

— Нищо, малко ми призля — опита да се усмихне Дионисий. — Лошо е, че се разминахме. Изпусна колата.

— Ах, какъв развейпрах! — плесна ръце жената. — Ами сега?! Специално го предупредих. Изобщо не биваше да тръгвате. И какво толкова си притрябвал на посредника?

— Да си прибере комисионната.

— Значи успех?!

— Успех — Дионисий отново мъчително се усмихна. — Това е положението — той изсипа пачките на масата. — И дипломата си взех, в кутията има шампанско.

— Божичко, колко събития днес! — възкликна Юлика. — И рожден ден, и зрелостно свидетелство, и продажбата стана както искаше! Щастливец! Заслужаваш шампанското! — Тя обви ръце на врата му и го целуна. — Но ти не си добре, Диди! Пил ли си? Съблечи се бързо, ще поспиш малко!

Той се остави да му помага като на дете, изкъпа се с останалата в бойлера вода, пи два аспирина, както се канеше, и тутакси заспа. Събуди се бавно и сладостно. Прозорецът в стаята беше притъмнял, кучета лаеха далеко. Юлика бе приседнала до него, без да я усети, и нежно милваше косата му. Нещо майчинско, закрилящо имаше в тая тиха ласка, Дионисий се стапяше в благотворната топлина, чезнеше в мекото лоно, унасяше се, потъваше в спокоен и равен мрак, като перце се спускаше — надолу, надолу, после плавно изплуваше, издърпван от любещата майчина ръка, която пак закътващо го докосваше, пак трепетно го люлееше, подобно новорожденик, подобно мила рожба. Душата му простенваше от щастие и блаженство, умилително ѝ беше за самата себе си, уютно и радостно до сълзи ѝ беше така — обливана с обич и сигурност.

— Събуди се, мили — шепнеше Юлика и устните ѝ леко докосваха страните, слепоочието, челото му. — Стани, скъпи. Ще си проспиш деня. Събуди се, избърсни се... всичко е готово...

Дионисий плъзна ръка и усети гладката коприна на гърба ѝ.

— Ти си се облякла — с удебелял глас продума той.

— Облякох се, мили. Готова съм, скъпи. Чакам те, момчето ми.

— А Милетко... дойде ли?

— Няма го, мили. Не е дошъл, скъпи — все така ритмично като в люлчина песен продължаваше Юлика. — Само двама с теб ще бъдем. Само двама ще празнуваме. Не е ли хубаво? Не е ли хубаво?

— О, Юли! — Дионисий импулсивно я прегърна, силно притисна буза в скута ѝ и наистина благодарствена влага напълни очите му, но Юлика не я забеляза, тя рошеше косите му, леки целувки като пеперуди кацаха по гладката стройна шия, която свързваше тая предана ѝ глава с мъжествените плещи...

XI

Масата бе подредена за четирима сред помещението на горния етаж, в което се влизаше направо от чардака. На по-малка масичка стояха напитките и между тях шедьовърът на Живка — триетажна торта с набучени свещи. Съвсем тихичко грамофонът свиреше оная румба, „Кокошката с пломбирания зъб“, която госпожица Антова и младият Ралев танцуваха до задъхване по коледните празници в столицата.

Не, Милетко едва ли щеше да се върне, беше последното заключение на тримата пременени обитатели на вилата, празникът започваше без него и преди да се настанят на масата, Юлика изключи музиката. Тя беше в бледорозова рокля с леки подплънки на раменете, по-хубава от всякога. Непознат за Дионисий тюркоазен пръстен синееше на ръката ѝ, подобен тюркоаз, затворен в златна клетчица, висеше над деколтето. Ордьовърът и салатите бяха поднесени и Юлика хвана чашата.

— Ще произнеса тост! — възбудено каза тя. — Макар че нямам опит и въобще не обичам дългите наздрависи. Но случаят е особен, за мен той е напълно... извънреден и... просто вълнувам се. Диди, животът е кратък! Животът е случаен! Като филмова лента животът се разгъва пред очите ни, а ние не знаем на каква прожекция ще попаднем. И толкова по-добре! Нима ние знаехме отпреди кой филм ще гледаме заедно? Първия път. Нали помниш „Любов в ада“? Но не това искам да кажа. Очите ни трябва да са готови за всяка промяна на кадрите, защото там може да ни чака щастието. Бъди щастлив, Диди! Не губи вкус за щастието! Какво е нужно? Свобода — любов — изкуство! И за изкуството ти искам да пия! Даже най-напред за изкуството. Разбираш ме, нали? Може да не променим света, но да променим поне очите, които го гледат! Добре ли налучквам? Или греша?...

Пламнал от щастие, Дионисий объркано я погледна, насреща Живка слушаше многозначително и важно.

— И още нещо — продължаваше Юлика, леко смутена от тържественния си тон, — никога не губи кураж! Съдбата не те е галила, но довери ѝ се, за да те обикне! Кадрите на филма се сменят — кураж не губи! Не забравяй, че имаш приятели. Като заминаваш сега, спомняй си за твоите приятели, които...

Още малко може би и щяха да отпият от чашите, но Юлика беше прекъсната:

— Ехо! Ехооо! — чу се отвън викът на Милетко. — Ой-ла-ри-пи! Идем! Иииидем! — бучеше бурията му и по стълбището затрополяха нозе.

Лицето на Живка грейна като нажежена тепсия, но докато се хвърли да посреща, вратата с трясък се отвори.

— Честито! За много години! — раздърпан и зачервен прогърмя Милетко. — Пирувате вече, а?! Не чакате батка си?! Вино да се лей! Червено вино да се лей! Гости канете! Бързо! Скъпи гости! Але — хоп! — И той ловко се плъзна настрани в поклон, кланяйки се и разгръщайки церемониално ръка, подобно щалмайстерите в цирка:

— Сеньор Фанто Фанучи! Покорител на арените в Рим, Берлин и Токио! Безумно храбрият звероукротител на тигри, пантери, лъвове и крокодили! Фанто Фанучи!...

Изглежда, Живка се беше промъкнала до грамофона и изведнъж в стаята блъсна маршова мелодия, подходяща за представянето на госта. Гърлото на Милетко обаче лесно я надви:

— Мъжът с железните гърди, който чупи подкова! Маг и вълшебник, акробат и ездач! Човекът-цирк! Краят на човешките възможности!

В рамката на вратата с мрачна сериозност стоеше жилест мъжага, тъмните му очи хипнотично блестяха, черни, два пръста дебели мустаци се спускаха до половината на брадичката. Той мълчаливо прекрачи, но Милетко доста безцеремонно му шътна:

— Чакай, момент! — И с предишния възторжен глас се провикна: — И неговата асистентка Лучия! Жената без сърце и нерви, всеки ден си пие кафето със смъртта! Лучия! Перлата на Балканите!

Зад гърба на мъжагата изникна изрусена, ухилена до ушите жена, която простовато рече:

— Благодаря ви! Много ви благодаря! Благодаря ви и от негово име!

И в хола тутакси настъпи невъобразима бъркотия. Всички стояха прави, трапезата трябваше да се пренареди за още трима, Милетко се стрелна да мести масичката с напитките и горният етаж на тортата се килна настрани, Живка се засуети навън-навътре с чаши и чинии, катурна се стол, без едно слово мъжагата стисна като в менгеме ръката на Дионисий, госпожица Лучия веднага връчи подаръка от името на двамата — една доста изящна кучешка каишка, от която рожденикът прекалено взе да се възхищава, Милетко настъпваше где когото свари с дебелината си подметка и над цялата тая суматоха трещеше маршът, така че Юлика твърде нервно се мушна към грамофона и с една плесница му затвори устата. Ах, как ѝ се искаше тая плесница да опари бузата на брат ѝ!

Когато най-после се наредиха край масата, всичко беше малко накриво, малко стеснено, малко неудобно. Сюрпризът на Милетко решително разклати настроението на Юлика, Дионисий и Живка, без засега да изпълни душите им с друго, освен с досада, ала самият Милетко сияеше. Той надълго бе почнал да разправя патилата и преживяванията си още с качването в омнибуса и беше стигнал до раздялата с Дионисий:

— Тичам от пиацата с все сили в цирк „Пикадили“! Тук сеньор Фанучи, там сеньор Фанучи — не, няма го, всеки плещи наслуки: напусна, замина преди неделя, вика един, ей сега го видях в конюшната, казва друг, трети се кълне, че бил заминал спешно в Панагюрище. Що ще в Панагюрище? — питам изтръпнал. — Звяр, звяр щял да купува, звяр някакъв се продавал в Панагюрище. Не може да бъде! Нали ви обещах! Няма време да ходя в Панагюрище. Тичам пак с все сила в гостилницата на бай Панко, викам си, Фанто обича там манджите, питам — вчера заран яде шкембе-чорба, обяснява бай Панко, плати си я и всичко плати по тефтера. Умрях! Щом е платил, значи е изчезнал... Един глас обаче ми казва: „Не вярвай на клеветата!“ Думата на Фанто е челик. Разбрахме се: на двайсет и осми вечерта — тук, на вилата. Как ще ме излъже той мен! Хайде пак бегом с всички сили!...

Разказът продължи дълго, като надеждата и отчаянието непрестанно сменяха местата си, но все пак мрачните моменти бяха оцветени от щастливия завършек на издирването. Сеньор Фанучи на трапезата бе най-недвусмисленото доказателство за успеха на

Милетко, но това доказателство не проронваше звук, за да потвърди поне общите им премеждия, докато се доберат до Манастирището. Твърде заета беше и госпожица Лучия. Неизвестно бе дали тя наистина няма сърце и нерви, но че има стомах, беше несъмнено — асистентката буквално помиташе всичко пред себе си и докато преглъщаше, лакомо въртеше очи, дали Живка няма да принесе още нещо. Не знам купил ли си е друг звяр сеньор Фанучи, мислеше раздражено Дионисий, но тоя хищник е налице!

Впрочем заключението му бе пресилено. Освен че беше прегладняла, жената не показваше никакви хищнически белези, напротив — ако трябва да се сравнява с някой клас на фауната, приличаше по-скоро на домашно животно — кротко, покорно, съвсем опитомено. По-опасен в тоя смисъл изглеждаше звероукротителят. Нещо властно, безцеремонно се долавяше в израза му и още от първия миг той стана противен на Дионисий. Просто потискаше го тоя мъжага, необяснимо защо, може би и защото изцяло бе увлякъл вниманието към себе си.

Рожденикът сърдито мълчеше, но и да искаше, не би могъл да се обади, тъй като Милетко подхвана нова тема — за подвизите на сеньор Фанучи по света, тоя път наистина безкрайна. Сякаш бяха забравили какъв повод ги е събрал, едва като пресуши първата си чаша, Милетко се сети да каже „Наздраве“, всички — с изключение на сеньор Фанучи — вече пиеха безразборно, немислимо беше Юлика да завърши тоста си. Все пак нейният вътрешен усет ѝ подсказа какво настроение се формира край масата и тя твърдо пресече брат си:

— *Es-ce que vous plait la Bulgarie, seigneur Fanucci?* — милогласно попита Юлика с намерение да го включи в разговора.

Сеньорът вдигна поглед и недоверчиво го опря в нея.

— Пита харесва ли ти у нас. Ха-ха! — захили се Милетко. — На български му приказвай. Всичко разбира Фанто.

В потвърждение звероукротителят спусна тежки клепачи. Изобщо сеньор Фанучи имаше няколко ненарушими принципа в живота и първият от тях гласеше: да не говори, а да действа. За разлика от Милетко той и по природа си беше немногословен, освен това от приказки полза не бе имал — само си беше патил, а и всекидневното общуване с животните беше свело до минимум неговия речник. Сеньор Фанучи знаеше думи и изрази от няколко езика, но истина бе,

че най-богат е българският му словесен запас, защото всъщност той си беше българин. Достатъчно бе да почоплиш леко биографията му, за да се усъмниш в неговия италиански произход, както впрочем за италианското ухо съмнително звучеше и името му. Но той не бе виновен, стара мода съществуваше сред цирковите артисти да вземат италиански имена, гръмка и благозвучно се пъчеха те по афишите, тутакси печелеха доверие по света, а може ли артистът без доверие и публика. Иначе човекът не беше родоотстъпник и от нищо друго българско не се бе отказал. Попът навремето го беше кръстил Тачо, Тачо Коцев Чешмеджиев бе пълното му име, но бива ли така да се явиш в програмата, на щалмайстера езикът ще се оплете.

Накратко, Тачо Чешмеджиев бе роден в Чирпан преди четиридесет години, като дете разиграваше где що има куче из градчето, а в останалото време забиваше нож в крушата на двора им, за което баща му го възнаграждаваше с доста пердах, но това беше нищо в сравнение с боя в цирковата трупа. Той не попадна случайно в нея. Имаше си въобще родът му артистична жилка, братовчед на майка му притежаваше менажерия с десетина животни и тъкмо там Тачо бе даден за основно възпитание. След година менажерията се вля в пътуващ цирк и така Тачо се озова в колектив, който не го загали по главата, но и не подцени заложите му.

А разностранни способности показва якото и пъргаво момче, с дива упоритост то тренираше, подражавайки на майсторите, рядка сила се бе отляла в мускулите му, която цирковият механизъм шлифова до блясък. На деветнайсет години Тачо стигна голямата си цел — да влезе в програмата със самостоятелен номер, да му излезе името на афиша. Тогава го и прекръстиха. Шими, един стар клоун, се сети за младините си, за отдавнашен свой приятел, който се бе пребил от трапеца. Фанто Фанучи се назовавал оня човек и като пусна една сълза в сбръчканата си буза, Шими тържествено отстъпи скъпото за него име на изгряващата звезда.

Ала новооглашеният Фанто Фанучи получи даром единствено името си, всичко останало в живота сам бе отвоювал — с дарба и труд, с непреклонния си характер и желязно тяло и, разбира се, късметът му беше проработил. Като го представяше от вратата, Милетко не преувеличи много, наричайки го „човека-цирк“. Доста умения владееше Фанто Фанучи, за да печели аплодисменти на манежа и да си

вади хляба, но все пак коронното му амплоа бе дресурата на едри хищници. Именно заради дресурата той бе признат за сеньор на старото цирково изкуство и светът най-вече се беше възхищавал на безумната му смелост и фантастична воля, с която той пречупваше волята на зверовете и ги правеше послушни като ученички.

До трийсетата си година Фанто Фанучи бе прошарил надлъж и шир Европа, добър контракт след туй го прехвърли в Америка, която той за две години прекоси от океан до океан. И тъкмо в Америка пожъна голямата си слава, там събра и най-богатия зверосъстав. Четири бенгалски тигъра и три черни пантери бяха едната му гарнитура, втората беше чисто лъвска, а в специални случаи той можеше да предложи и по-камерни сюжети — с две бели мечки или с нилски крокодил, или с африканска боа. На двама гледачи и на помощник плащаше тогава Фанучи от собствения си хонорар, но доларите валяха като дъжд, Америка наскоро се беше измъкнала от голямата криза и пак жадуваше за напрежение, за зрелища, за смели мъже. Не обичаше обаче повторенията. Фанто Фанучи бързо го разбра и като стигна Калифорния, решително съкрати зверосъстава си, присъедини се към нова трупа и преплава океана. Конкуренцията в Азия беше голяма, американската слава и италианското име не респектираха населението, но балканската упоритост си проби път и сеньор Фанучи стигна чак до централната арена в Шанхай. Долари още се намираха в джоба му и в Индия той си подбра на безценица нова тигрова гарнитура, с която, след сто приключения, се прехвърли през Босфора в Европа.

Да, много свят бе видял Фанто Фанучи, всемирен успех стоеше зад гърба му, но ако трябва да говорим истината, в този момент той се намираше в тежка творческа криза. При това сам не беше виновен, напротив, в най-голямата си сила се чувстваше, просто шансът му бе изневерил. Така се случи, че войната го завари в отечеството. И докато се усети — пламна целият континент. Никому в Европа вече не беше до цирк и до зверовете на Фанто. Имаше си Европа достатъчно зверове.

А тясна бе родната земя за изкуството на сеньор Фанучи, тясна, и още по-зле — бедна. Дотам се стигна, че нямаше дори с какво да храни животните. Един да беше тигърът, два — пак можеше да се изтрае, но тигрите бяха пет и ядяха колкото артилерийски дивизион. И кой ще ти

продаде изгодно стар вол примерно, когато тоя вол можеше да помогне на съюзника във вид на сухи суджуци. Тигрите гладуваха, ревяха за кръв, на кръв гледаше и сеньор Фанучи, рано сутрин висеше по кланиците той за карантия и кокали, но можеш ли изхрани тигри с карантия? Не даянеха те като господаря си с една шкембе-чорба на ден. В комисарството купони за тигри не бяха предвидени, чиновникът се изсмя, като чу претенциите му, и световният артист изпадна до крайно унижение — да лови нощем безстопанствени кучета, за да храни с тях бенгалските си питомци. В боричкане с разни безпородни псета сеньор Фанучи бе дори ухапан, с бяс рискуваше да се зарази, но той веднага усети и по-голямата опасност.

Съвсем бе отмилял дресьорът на измършавелите тигри, напълно бяха забравили те и благодарност, и строгите му уроци, като нищо можеха да изядат самия него, и то пред очите на хиляда души. Какъв позор! Че има ли по-страшен творчески провал за един звероукротител от това да го излапат укротените уж хищници?! Но кой беше виновен? Нима простодушните инак тигри, чиито нерви обаче бяха твърде чувствителни към празния стомах? И с цялата сила на волевата си душа Фанто Фанучи мразеше истинските виновници — войната, политиците, празноглавите генерали, които бяха разбъркали света. Де да му паднеха всички те вкупом, хеле немската шайка, дето почна всичко, че да ги подхване с бича, да ги завърти на манежа, както той си знаеше — Хитлер там, Гьоринг, Гьобелс, пък с тях заедно Сталин и Чърчил, Мусолини и Рузвелт, такова галапредставление щеше да се получи, че да се радват всички народи.

Но не той тях, а те го бяха затворили в тигровата клетка на родината и Фанто Фанучи всеки ден се чувстваше като на война, всяка вечер излизаше сякаш на предна фронтова линия, живота си залагаше, престижа си жертваше в неравната борба. И най-сетне той разпродаде тигрите един по един на различни менажерии, като предложи на публиката други умения от цирковия си арсенал. Ала кариерата му беше вече нащърбена, авторитетът му в трупата леко поспадна и неразговорливият сеньор съвсем се беше умълчал. Не се намесваше той сега и в славословията на приятеля си.

— Става, значи, един янки от публиката и вика — разпалено продължаваше Милетко, — вика като съдран: „Туй не може да бъде! На тоя крокодил сеньор Фанучи му бие морфин! Туй животно е

омаломощено! Нека аз докарам един алигатор от фермата си, пък да видим как ще го яха!“ Шум, викове — имал тоя янки ферма за алигатори, гледа ги като овчици и щом пораснат, тегли им ножа, дере ги, продава им кожата за чанти, обувки и тем подобни. „Две хиляди долара залагам — не спира американецът, — че сеньор Фанучи или ще побегне, или ще се лиши от някой крайник. Загубя ли — ето ги парите!“ И плющи американецът му над главата си с пачка долари. Страшно предизвикателство е хвърлено! Народът скача, кавги, басове — там много се обзалагат, директорът ситни отзад премалял — голяма излагация се очертава и не само за сеньор Фанучи, ами за целия цирк. А Фанто какво прави? Мълчи, слуша и щом разбира какво иска оня, вдига ръка. Гробна тишина, само жвакане на дъвки се чува. „Окей!“, казва Фанто, и гръмва циркът до небесата. Директорът рипа от радост, все едно му е на него какво ще стане с Фанто, важното е, че много публика ще се събере утре и печалбата е осигурена.

Милетко пийна, замези, огледа победоносно слушателите си, разтягайки паузата.

— И? — нетърпеливо се обади Дионисий.

— И на следващия ден целият град само за туй говори. Басове валят като порой, после някой направил сметка, че към милион долари минали от ръка в ръка. Вечерта — стълпотворение! Направо ще съборят цирка! Отвън полицията направила кордон, сто вестникари пристигнали само, фотографи един куп, пет оператори от Холивуд си курдисали кутиите. Срещу заплащане, естествено. Явил се даже някакъв сенатор, президентът уж наредил лично да го информират за развоя на събитията. Него пуснали гратис, от уважение към правителството демек. И какво става? Грохот, пукотевица — през централния вход направи на арената пристига камионетка, скача отвътре оня янки и с него шест негъра, и свалят негрите по средата огромен сандък. „Изпълних си задължението! — крещи янкито. — Вътре е чудовището! Най-добрият ми самец, оставен за разплод. Като се дръпне тая преградка, сам ще изпълзи. Сега е ред на сеньор Фанучи!“ И скача веднага американецът с негрите си отсам бариерата. Крясъци, викове, последни наддавания — „Къде е сеньор Фанучи? Да не е офейкал сеньор Фанучи? Като ти мацна един по мутрата, ще видиш офейкал ли е сеньор Фанучи!“ Народът вече дивей от

напрежение, гуша за гуша се залавят. И изведнъж — туш! Блясват прожекторите! Ония от Холивуд въртят чекръците като бесни!

— Боже, Боже, луди хора! — изпъшка Живка.

— Трай сега! — подвикна ѝ разказвачът. — Като пантера излиза Фанто, вдигнал две голи ръце нагоре. Вижете, значи, ни прътове нося, ни жезла. Обикаля манежа веднъж, обикаля го два и — право при сандъка. Всичко немей, дъвките даже забравило. Фанто гали въздуха, внушение прави над сандъка, знае да си играй той с публиката. Ама как е облечен забравих да кажа — кожен брич, на ботушите шпори като саби. И дърпа капака! Онова обаче вътре се таи, така че Фанто ячко рита сандъка. И като се измъква това ми ти чудовище — змей горянин, ламя и половина! Бронирано като танк, зъбите му по два инча, раззинало една уста — на две хапки кон изяда. Расов екземпляр, царят на алигаторите!

— Гребенчат кайман! — чу се плътен, непререкаем бас и всички трепнаха от изненада. За пръв път тая вечер сеньор Фанучи бе проговорил и сътрапезниците зяпнаха в устата му. Милетко замръзна, сякаш се надяваше на пророчество, но звероукротителят само трепна с клепачи на каменното си лице. Десетина секунди хората като хипнотизирани очакваха допълнение, докато Милетко се усети, че героят му е свършил, и укорно се плесна по челото:

— Точно тъй, гребенчат кайман! Да те е страх да го видиш, камо ли да го яхнеш! И право връз Фанто! Фанто обаче не е вчерашен — отскача, вади месо от джоба на брича, ловко го подхвърля и кайманът — хап! — затваря уста. Ето тук му е деликатното място на чудовището — силно хапе, слабо отхапва! Силно „ам!“ — Милетко яростно захапа въздуха. — Мм, мм! — той се напъна да покаже колко трудно му е да отвори уста и изведнъж зина: — Слабо! А Фанто — светкавичен! На пояса си навил ласо от конски косъм, мигом го вади, хоп! — нахлузва го на муцуната, яко стяга, втора примка, трета примка — звярът не е очаквал такова нападение, залъка си даже не е преглътнал, а Фанто не си поплюва, вече прехвърля ласото назад като юзда, хайде на гърба му, по-близо до главата, по-далеч от опашката, дъни, значи, с остриите шпори каймана направо в мекия корем. И като се сурва оня ми ти крокодил — напред, напред, бие опашка, драпа с нокти, рони сълзи от яд, иде му в майчиното си яйце да се скрие, но няма милост, Фанто го приклешил като кобилка, носи се в тръс покрай бариерата — тага-дък,

тага-дък! — и с една ръка праща целувки на публиката. Пък публиката — представяте си! Казанът ври на сто градуса! Най-после Фанто скача от гърба на каймана, кланя се, фотографите един през друг палят магnezия и в тоя миг, значи, янкито се втурва на манежа, вади колта и — дан! дан! — шест пъти в ухото на чудовището. Кръв цвърчи, кайманът се гърчи и стене, стене и янкито: „Изложи американската нация ти, нямаш право да живееш! Язык за разплодника ми!“ Обаче — честен! Веднага отива при Фанто, стиска му ръка, брои доларите. „Окей!“, вика, „Окей! Окей!“, отвърща Фанто и двамата се тупат по раменете. Пълен триумф!

— Но нима това е възможно?! — възкликна увлечената Юлика.

— Няма съмнение! — облещи се Милетко.

— Не, не, не се съмнявам. Просто се удивявам. И нима вие сте участвали във всичко това?! — обърна се Юлика към госпожица Лучия.

— Не съм — асистентката набързо преглътна хапката си. — Аз съм ножов силует.

— Как... казахте?

— Ножов силует. Самообладание и храброст! — Госпожица Лучия механично повтори нечии чужди думи.

— Ама не съм свършил бе, хора! Много бързате! — намеси се Милетко. — Слушате ли? Пълен триумф — обаче от публиката скача друг някакъв янки и се дере над шумотевницата: „Нищо не е това! Нищо не е туй чудовище! Пет хиляди долара залагам срещу пет — аз да доведе един звяр на сенъор Фанучи, тъщата си да доведе, тая стара крокодилка, че да видим кой може я яхна?! Ни с мръвка се мами, ни ласо я лови... Съгласен ли сте, сенъор Фанучи?“ И той, значи, плющи с пачката на дланта си. Обаче Фанто Фанучи — сериозен, Фанто Фанучи на зевзекльци не се хваща, обръща гръб, не му трябва на него да яха американска тъща, тъстът нека си я яха, в семейни работи той не се бърка, пък на зетчето там веднага му смачкват фасона в галерията, музиката трещи...

— Оо, разваляш хубавата история — недоволно го прекъсна Юлика и с невероятно променен, любезен глас настъпи право срещу звероукротителя: — Но, сенъор Фанучи, тия кадри би трябвало да се пазят в архивите на Холивуд?

Фанто Фанучи мръдна рамене и се намръщи — отде ще знай той какво се пази?! Докато с внимание очакваше отговор, госпожица Антова усети как нерв един се разтрепери в коленната ѝ сгъвка — много важен ли се смята тоя, ням ли е?!

— А може да са ги турили в някой филм? А, сеньор Фанучи? — с лека подигравка рече Дионисий, като спасяваше едновременно Юлика от обидното мълчание.

— Кино не гледам — категорично отрязва басът.

— Напраазно подценявате това изкуство...

— Че как ще ходи на кино бе, Юли, нали по туй време са представленията — обясни Милетко. — Няма да се блъска сутрин с циганьора я!

— Исках да кажа, Миле, че ако са го включили във филм, сигурно му се полага възнаграждение — уточни Дионисий.

— Семки! — С тая дума сеньор Фанучи изрази презрението си към възможното нищожно възнаграждение и след нея дълго не се обади.

Намеси се обаче Живка и каза, че май е виждала някъде господина, Милетко ѝ отвърна, че и друг път го е водил вкъщи, там го е виждала. Дионисий имаше няколко технически въпроса около историята с каймана, на които пак Милетко даде разяснения, два-три пъти Юлика безответно възкликна как завижда на сеньор Фанучи за чудните му пътешествия, но общият разговор нещо не потръгваше. Времето течеше, след яденето госпожица Лучия клепеше за сън, трябваше вече да се разлива шампанското и да се реже тортата. Живка я положи на масата и се нареди да пали свещите, но Юлика я спря.

— Преди това — оживено почна тя, — преди това отново искам да поздравим нашия скъп рожденик и в знак на чудесната му годишнина...

Милетко ухилен се надигна, по славянски обичай три пъти млясна Дионисий и пръв поднесе подаръка си — немски несесер за бръснене в симпатично калъфче. Живка връчи плат за риза и суховато целуна младежа, дошъл бе ред на Юлика.

Нейните дарове бяха два. Единият бе по-прозаичен — голям кожен куфар с надиплени вътре принадлежности, най-необходими на един млад мъж, който щеше да заминава в столицата и да живее сам. Шест чифта бельо бе сгънато вътре и дузина чорапи, два пуловера,

модерен голф, чаршафи и калъфки за новата му постеля, три метра сива каша за костюм, вратовръзки и тиранти, един халат от черен атлаз за домашните му занимания и хавлия с качулка за след банята, и три по-малки мъхнати кърпи за лице, кърпичките за нос отделно, и още някои дреболии, положени с любов от ръката на Юлика. Ах, как желаше тя само двамата да разгледат вещите парче по парче и да им се порадват, но твърде интимно беше, не биваше пред гостите, и като щракна закопчалките, тя единствено откряна капака, за да види Диди, че и за утре има изненада.

Другият ѝ подарък обаче можеше да бъде разглеждан. Юлика извади от чантата си кадифена кутийка, в каквата държат бижута, и зачервена от удоволствие, сплете пръсти с младежа, като я остави в шепата му. В специална вдлъбнатинка вътре, върху лъскава коприна лежеше едра златна монета.

XII

Беше странна монета и на странно място я намери Юлика. Година преди да умре, старият Антов предаде на дъщеря си ценните книжа, като ѝ обясни всяко нещо откъде е и какво може да се очаква от него. Каза ѝ също, че в чекмеджетата на секретера му се намират още куп невалидни крепостни актове и изгорели акции, които ги е държал ей така, сигурно за спомен от младините си. Тя, ако иска, може да ги изгори. Предаде ѝ също и златото си. То не беше много. Двайсет и една турски лири притежаваше Стефан Антов и осем петолири, разпределени в три кожени кесийки, които той бе скътал на различни места из дома си. Тогава ги изсипа на бюрото и с костеливия си показалец преброи монетите — бяха толкова, колкото беше казал.

— Прибери ги — рече той, — те са за двама ви с Милетко, но на него не му ги давай. И ти не посягай на тях, освен при крайна нужда, при катастрофа, да не дава Бог.

Юлика мълком кимна и оттогава златото нито беше намаляло, нито се бе увеличило.

Тая пролет обаче, докато една сутрин чакаше Дионисий, Юлика реши да премести секретера в ателието му, а преди това да го разчисти. Тя отключи дървената ролетка и се зарови в чекмеджетата. Оказа се, че те съдържат не само ненужни документи, но и много писма — от родителите ѝ, от бабите и дядовците ѝ, от други някакви непознати хора, пазеше се моминският дневник на майка ѝ, снимки, свидетелството от първо отделение на баща ѝ, в което пишеше, че преминава с поведение „средний“.

Юлика вадеше лист по лист, някъде се зачиташе, някои бегло преглеждаше, редеше ги внимателно, от купчината книжа изплува малко пергаментово пликче. „Пъпчето на Юличка“ — бе надписано то от ръката на майка ѝ. Отгърна го — вътре стоеше нещо кафяво и твърдо, нещо сгърчено и изсъхнало, жълтият копринен конец, който го пристягаше, на места бе почернял. Юлика се развълнува. Тия мощи бяха началото на живота ѝ, най-интимна нейна плът, и не само нейна, това бе изключителна, междинна плът, нейна и майчина едновременно,

а колко грозна изглеждаше, жалко! Тя я докосна с пръст. Такова нещо никому не трябва да се показва, никога никому, мислеше Юлика, но не бива да се унищожава, скъпи спомени са това, семейни реликви!

А като изпразни същото чекмедже, на дъното му жълтна монетата. Беше по-голяма от петолира, от пръв поглед личеше, че е златна. Но кой я беше оставил тук, защо баща ѝ нищо не каза? Такива неща той помнеше. И тя ли беше фамилна реликва? Тайна ли бе свързана с нея, която те кара да я забравиш? Избледнелите мастила по хартиите шушнеха за миналото, но тежкият къс злато мълчеше. Юлика го погледа, повъртя го и го прибра.

Преди да заминат в Манастирището Юлика реши, че ще подари монетата на Дионисий за рождения му ден. Той я заслужаваше, той разбираше от красота. Освен това със заминаването му щеше да свърши най-красивата година в живота ѝ. Така или иначе, не се знаеше какво ще стане нататък. Филмът на живота се върти... А трябваше красивата година да се увенчае и с красив знак, с нещо символно и свързващо. Можеше да е пръстен, ала все пак пръстенът е знак явен, за пред много очи. По-подхождаше монетата — само той да я вижда, само за него... Та нима не бе такава и любовта им? И кой всъщност беше изобразен на монетата? Нима не е...

Дионисий захласнато разглеждаше подаръка. Страните на монетата бяха силно изпъкнали, сечена беше чисто и леко. Виждаше се мъж, обърнал глава към дясното си рамо, под правия нос, сливащ се с челото, стърчеше голяма клиновидна брада. Пет кичура, виещи се като змии, падаха наляво, а върху бухналите коси се сплиташе бръшлянов венец. На гърдите на мъжа бяха завързани краищата на наметка — ноктести лапи на лъв или на пантера. Дионисий Ралев въздъхна и я обърна от другата страна. Там бе изобразена ладия, в която се бе излегнал същият мъж, от средата на ладията изникваше лоза със седем едри грозда. Отдолу имаше ситни знаци, Дионисий завъртя тумбестата монета, за да падне по-добре светлината върху нея, но не можа да разчете писмената.

— Това е нещо старо — продума той.

— Нали е красива? — разлятата зеница на Юлика щастливо проблесна.

— Много... Откъде... я имаш, Юли?

— О, тя е стара...

— Да видя! — Сензор Фанучи за пръв път проявяваше някакъв интерес тая вечер, протегна се и с виртуозно движение измъкна монетата от Дионисий.

Подхвърли я на дланта си, чукна я с палец и пресече въртенето ѝ във въздуха, взря се в нея, за миг понечи да я захапе, оголвайки равни бели зъби, но се отказа и я тракна на масата. Слисаният Милетко я пое, Живка се натисна в него и тя да гледа, накрая госпожица Лучия я премери на китката и на гърдите си как ще ѝ стои.

— Видяхте ли я добре? — закачливо попита Юлика, държейки монетата за ръбовете. — Тоя образ тук да ви прилича на някого?! — И преди да ѝ отговорят, дръпна рожденика: — Диди, обърни се така, обърни глава надясно, в профил, така... Стой мирно, моля те! Е? Няма ли прилика?

За минутка монетата пак обиколи всички ръце, Юлика продължаваше да задържа младежа в неестествената поза.

— Забелязвате ли?

— На тоя косата му къдрава — колебливо рече Живка.

— Ах, оставете косата, брадата, това са вторични белези — тросна се госпожица Антова. — Профила сравнете — челото, носа, скулите донякъде...

— Има нящо — съгласи се Милетко. — Ама ти да не си я поръчвала бе, Юли? Портретче, а? Че да беше го искала съвсем натурално.

— Глупости! Казах, че е стара.

— Бива го господинът — обади се госпожица Лучия. — Не обичам брадите. Колко лазарника му чукнаха, не разбрах?

— Двайсет. — Дионисий се освободи от ласкавите ръце.

— Набори значи! — смигна асистентката.

— Приликата е удивителна! — малко ядосано обобщи Юлика. — И още едно удивително съвпадение! Знаете ли чий е този лик? Че това е бог Дионис, Дионисий! — обърна се специално тя към рожденика, като подчерта имената и тържествуващо огледа сътрапезниците си. — Познат ви е от митологията, а подробностите...

— Жени и вино, вино и жени! — издекламира Милетко, бог знае как запомнил тоя стих и бог знае по какъв начин свързан в главата му с митологията.

Останалите лица край масата с нищо не издадоха, че им е известен древният бог, а Юлика обясняваше вече само на Дионисий:

— Подробностите, както съм запомнила от колежа, доказват, макар че не успях да се консултирам в музея. Обикновено са го рисували с растителен венец на главата. И приключение има по море, изобразявали са го в ладия, наметнат с животинска кожа... Жалко, че не можах да разчета надписа! Гръцки букви са, с лупа ще ги видиш, но какво значат, не проумях.

— Да беше жив баща ми — въздъхна Дионисий.

— Ах, чичо Йона! — въздъхна и Юлика. — Но сигурно е Дионис. Така предчувствам...

— Видя ли! — назидателно се намеси Милетко. — Тъкмо за теб подарък. Да пазиш парата! Такова нящо с шампанско се полива!

Тапите гръмнаха, свещите бяха загасени с едно духване, за радост на Живка тортата бе похвалена единогласно, госпожица Лучия и Милетко почти едновременно свършиха парчетата си и като се облиза, той умолително спря очи на артиста:

— Фанто? А?

Сеньор Фанучи престана да дъвче и се навъси.

— А? Фанто? — повтори Милетко. — Няма да откажеш я!

Сеньор Фанучи непроницаемо мълчеше и най-сетне спусна клепачи. Милетко го следеше като гонче в стойка и в същия миг рипна от масата.

— Диска! Бързо да помагаш! — С коравата си ръка той сграби младежа за китката и го повлече, така че Дионисий не успя да гъкне. — След мен! Не се бави! — Милетко се клатушкаше по стълбите и го замъкна в приземния етаж, в помещението, където държаха дърва, инструменти, вехтории.

— Стига бе! Като маймуна ме влачиш! Кажки като човек! — възропта рожденикът, разтривайки почервенялата си кожа.

— Глей сега да видиш кеф! — възбудено бърбреше братът на Юлика и взе да разбутва някакви дъски, подпрени до стената.

Зад тях се оказа затрупана огромна софра, наследена навярно от прадедите на Милетко, край която се е редяла дузина челяд. Беше почерняла през дългия си живот, но дървоядите не се бяха справили с дебелия дъбов плот. Милетко нетърпеливо задърпа да я освободи,

Дионисий се хвана да помага, след маневри и тътрузене през врати, коридори и стъпала двамата, с разтупкани сърца, я домъкнаха горе.

— Миле, какво правиш?! — възкликна Юлика, но за контрол вече беше късно, брат ѝ, обрал паяжините от зимника, държеше здраво инициативата.

— Насам! Живке, бързо парцал да бършеш! Тук, тукачка... Софрата бе пренесена до отсрещната стена и изправена с плота към стаята. Подпряха я за всеки случай със столове отстрани, Живка чистеше праха, масата, край която седяха, беше дръпната и стаята се освободи по цялата си дължина.

И изведнъж всички забелязаха, че сеньор Фанучи е свалил самото си. Отдолу той се оказа пристегнат с копринен пояс, широките ръкави на бялата риза падаха на красиви дипли, тесноватият, не по модата панталон подчертаваше стройните нозе. Милетко пусна бърза, игрива мелодия и сияещ, нетърпелив, развълнуван като дете, се провикна:

— Уважаеми зрители, скъпи гости! Сеньор Фанто Фанучи — факирът на ножа, и смелата му асистентка госпожица Лучия ви предлагат малък етюд, скъп подарък за празника на господин Дионисий Ралев! Але — хоп!

Той веднага се нареди на стената до останалите зрители, а в опразненото пространство излезе асистентката. Тя се завъртя на пръсти, пристъпи насам-натам, маркирайки някакъв танц, и само едно копче като разкопча, роклята ѝ се изхлузи от раменете и госпожица Лучия блесна под лампата в трико, обсипано с мъниста и пайети. Подобен танц, но по-сдържан, по-мъжествен, маркираше и сеньор Фанучи, ясно беше, че тясната все пак стая му пречи да се развихри, изневиделица в ръцете му се появиха куп ножове.

Той боравеше изумително с тях. Ножовете се подреждаха като ветрило между пръстите му, ветрилото прелиташе от ръка в ръка, без да се разпадне, сгъваше се, отново се разгъваше, изведнъж се разсипваше на части, с които Фанто Фанучи виртуозно жонглираше — по-високо, по-ниско, отстрани, и пак ножовете падаха послушно във ветрилото, лъскаха, превъртаха се, темпото ставаше все по-бясно и рисковано. През това време госпожица Лучия постепенно се вживяваше в танца си и беше стигнала до някакъв екстаз, тя се виеше, тръпнеше, примираше — до определен момент обаче, когато откъм

сеньор Фанучи се чу повелителен звук: „Йек!“ — и асистентката тутакси се лепна до софрата, разтвори раъце и крака.

Пет ножа като пет снаряда профучаха край носовите на четиримата зрители и — тап! тап! тап! тап! тап! — очертаха отвред тялото на госпожица Лучия: два до главата, два под мишниците и един в чатала. Дни наред Милетко бе разработвал режисурата на номера, сутринта я беше обяснил на приятеля си, а сега вече открито се намеси. Той се спусна, измъкна ножовете и силно куцайки, ги върна на артиста. Госпожица Лучия помръдна, но пак се чу повелителното „Йек!“ — тоя път серията ножове бе по-дълга и контурът по-плътен. Милетко отново ги изтръгна от софрата, обърна плочата, напълни случайна чаша с вино и я поднесе на асистентката. Докато тя безгрижно си пийваше, сеньор Фанучи повтори манипулацията с инструментите си и като каза „Йек!“, Дионисий забеляза, че мъжът изобщо не си отвори устата, звукът идеше направо от корема му — той е и вентрилок, правилно заключи младежът. Както се и предполагаше, етюдът завърши със своя връх — артистът насочи металната струя само към раменете и главата на госпожица Лучия, така че когато тя се измъкна настрана, ножовете бяха изписали знак, подобен на гръцката буква омега.

Зрителите заръкопляскаха, изпълнителите се поклониха, „Браво! Брависимо!“, развика се зачервеният Милетко и неочаквано на него му щукна нещо, което не влизаше в режисьорския план.

— Юли! От сърце те моля! Хайде сега ти! — страстно призова той сестра си.

— Какво... аз?

— Опитай! На мястото на госпожица Лучия! Знам, че си храбра! Ще видиш какво преживяване!

Това безумно предложение до такава степен я обърка, че тя не намери веднага какво да отговори, неволно се отдели от стената и всички погрешно помислиха, че се колебае. Пред нея стоеше знаменитият сеньор на цирковото изкуство, който държеше с два пръста един последен нож, и сега тоя нож заплашително щръкна срещу Юлика. Фанто Фанучи не отместваше равния си тежък поглед от нея, очаквайки госпожицата да се довери на майсторството и опита му. Юлика усети как оня нерв в коленната ѝ сгъвка отново затрепери, и още по-бързо, какво ставаше с нея, защо така се вълнува? „Ах,

Божичко, какъв нагъл тип! — проговори емоционалният ѝ импулс. — Какъв дързък мъж! Какъв нахалник само!“

— Това е невъзможно... — едва продума тя, защото устата ѝ беше пресъхнала.

— Молим ти се, Юличко! — Милетко чак се тръсна на място от желание да приобщи сестра си към любимото му изкуство — Какъв портрет ще ти изрисува Фанто! Моментална снимка! Няма да го забравиш!

— Ах, престани! Съвсем се забравяш! — Тя несъзнателно протегна ръка и се опря на Дионисий.

Дори на Милетко не беше трудно да забележи, че Юлика се разстрои, и желанието му тутакси се изсипа върху друга глава:

— Живе! Давай ти!

— Сакън, недей! — вресна Живка, но Милетко я повлече към софрата.

— Хайде, пъзло!

— Пущай! Бягай се! — Жената се опъваше като коза и двамата доста енергично се сборичкаха в средата на стаята.

— Финито! — С една дума сеньор Фанучи пресече разпрата и даде знак на асистентката си да прибира ножовете.

Върнаха масата на предишното ѝ място, насядаха, но не вече да се веселят, а просто да отдъхнат от впечатленията.

— Това разбирам художник! — не спираше да се възхищава Милетко. — Това е точна ръка! Направо между живота и смъртта прекарва линията! И Костакис е добър, и Ристич си го бива, но двамата на малкия ти пръст вода не могат да сложат, Фанто.

При споменаване имената на балканската конкуренция сеньор Фанучи презрително мръдна мустак.

— Няма друг като теб — повторно го увери Милетко. — Чувал съм за един, на Хълма даже живял, но не съм го виждал. От седем метра, казват, всяка точка улучвал. По желание! И не бил от професията, ей така, природна дарба. Яни Мавровски. Обаче голям главорез същевременно...

— Не е вярно! — Дионисий изведнъж силно се раздразни от това бръщолевене. — Не знам рисувал ли е с ножове и от колко метра ги е забивал, но главорез не е бил!

— Хè! Много си малък да помниш — подсмихна се Милетко на съпротивата. — Сума ти народ изпотрепал и снимката си оставял на местопрестъпленията, ама в края на краищата го гръмнали.

Дионисий беше чувал свършено различни неща от чичо Йона, на когото вярваше повече от всякакви приказки и доказателства, но сега не му се щеше да намесва и баща си.

— В затвора е лежал, но е бил невинен — упорито каза той.

— Ах, безсмислено спорите...

— Слушай какво ще ти река — кипна и Милетко. — Главорез е бил, какъвто не се е раждал...

— Главорези се раждат всеки ден! Пълно е край нас с главорези! Само че не ги знаем кои са! До време! — И макар че се беше зарекъл да мълчи, Дионисий разказа какво видя днес при връщането си в Манастирището.

Всички слушаха напрегнато, малко сконфузено, докато сеньор Фанучи не се обади безапелационно:

— За политика не искам да говорим!

— Не говоря за политика! — озъби се Дионисий. — Говоря, че поручик Янчев е главорез, а никой не го е подозирал. Миналата година се бил женил за дъщерята на някой си Трошков...

— Знам го говедото! — тропна с пестник Милетко по масата. — Да не повярваш!

— Диди, недей разваля вечерта! — примоли се и Юлика.

Но вечерта вече нямаше как да бъде развалена, късно беше, Фанто Фанучи се изправи, давайки знак, че е време да се изтеглят с госпожица Лучия, наставаха и другите. Трите жени се забавиха в стаята да уговарят нощуването, а Дионисий излезе на чардака.

Лъхна го влажна хладина, под звездното небе горите насреща изглеждаха непознати. Дали да не намеря тялото и да го погребя сам, в някое дърво, помисли младежът, и в същия миг му беше пределно ясно, че това той няма да го стори. Чужди и заплашителни изглеждаха сега горите и Дионисий потрепери от студения им дъх. Скръцна дъска, на парапета до него се облегна Фанто Фанучи. Лицето му, обърнато към планината, беше в сянка, но младежът долови, че той не бе дошъл случайно.

— Купувам парата — приглушено каза сеньорът.

— Нищо не продавам! — изшъпна и Дионисий, като едва се сдържа да не кресне на дресъора заради бруталното предложение. И същевременно той се ядосваше на себе си, че равновесието му така лесно се нарушава, че блюдата на везните му непрестанно играят и под най-малките пращинки на случайни обстоятелства, че целостта и сигурността, които му бяха нужни, всеки миг се рушат и всеки миг отново нетрайно се изграждат, за разлика от тоя до него, чиято взна навярно бе застопорена в непоколебимо равновесие. Ето и сега — трябваше да се махне, да прекъсне разговора, а стоеше, сякаш да изпита докрай унизителния пазарлък.

Междувременно Фанто Фанучи съобразяваше как да продължи, не беше свикнал да убеждава хората с думи.

— Петдесет хиляди — рече той. — Утре до обед ги имаш.

— Не разбирате ли, че е подарък. Не се продава!

— Пазя тайна — сдържан, басът прозвуча по-дълбоко. — Щом ми я шитнеш, завинаги изчезвам.

— Изчезвай! — подхвърли зло Дионисий.

Фанто Фанучи помълча, после бавно и болезнено го стисна над лакътя.

— Маляк — спокойно каза той. И спокойно се спусна по стълбите в приземието, където щеше да преспи с асистентката си.

Когато късно сутринта Юлика и Дионисий се събудиха, тях вече ги нямаше. Бяха останали следи от ножовете на Фанто Фанучи в софрата и следа от обидата му в сърцето на Дионисий, но софрата пак я свалиха долу, затулиха я с дъските, обидата също се затули нейде в хаоса на миналия рожден ден и след време, в хаоса на последвалите събития, младежът почти бе забравил сенъора на цирковото изкуство.

Празникът беше в сряда. Дионисий Ралев не предприе повече самотни скитания из горите, готвеше се за по-далечен път и следващия понеделник напусна Манастирището, тръгна заедно с Юлика за столицата, където щеше да държи конкурсен изпит в Академията.

ТРЕТА ЧАСТ

ФЕЕРИИ

I

Дионисий Ралев бе приет в Академията, но в столицата едва ли живя повече от три месеца. Изоставяйки студентските занятия, младият художник няколко пъти се връща в родния си град, госпожица Антова също му гостува и въпреки честите им срещи, в усамотението си Дионисий окончателно разбра, че не може да живее без Юлика. Нищо тук не бе в състояние да му я замени, той страдаше за нея, но същевременно на сърцето му беше леко и весело, същевременно сърцето му се радваше на това страдание, защото тя бе на Хълма, чакаше го и като него се измъчваше, времето течеше и някой ден раздялата им изобщо щеше да свърши. Освен сърцето, и умът му се радваше на любовната болка, но се радваше по свой начин. Щом чувстваш болка, казваше умът, значи има истинска любов, значи ти не си единствено роб на телесната корист, както си въобразяваше. Умът му се отвръщаше от неотдавнашните момчешки терзания, правеше се, че няма нищо общо с тях, ала всъщност той сега само слушаше диктовката на сърцето и обясняваше неговите позиви.

Така или иначе, Дионисий се презираше за предишните си искрени, но наивни съмнения дали истински обича Юлика. Впрочем теоретическите му представи за любовта по принцип малко се бяха изменили, променило се беше мястото на Юлика в тях и студентът недоумяваше как бе дръзвал да я разделя на тяло и дух, да я приема за число, което се дели без остатък, и собственото си сърце да дели по същия начин, без да чува и разбира гласа му. Колко съм бил глупав, безчувствен и неблагодарен за случайното щастие! — укоряваше се Дионисий. Защото можеше да не я срещне, защото можеха да се разминат в оня есенен следобед, преди да гледат „Любов в ада“. И сега той си я представяше цялата — единна и неразделима в любовта му, представяше си я именно без остатък, за който да не копнееше. През ден ѝ пишеше писма и препрочиташе отговорите с наслада, броеше дните, планове кроеше как по-скоро да се измъкне и да замине при нея.

„Тя съществува!“ — шепнеше въгленът по листа, когато работеше в рисувалната зала на Академията. „Тя съществува!“ — тропваше алуминиевата чиния на масата в мензата. „Тя съществува!“ — скриптеше трамваят, докато Дионисий го изчакваше на завоя, за да пресече улицата. „Тя съществува! Тя съществува!“ — шушнеха падащите листа в синьо-златната софийска есен. „Да, аз съществувам!“ — посрещаше го още от прага на квартирата нейният портрет, който Дионисий държеше постоянно на единия от двата си статива, дълго го съзерцаваше и понякога нанасяше леки поправки. „Аз съществувам!“ — продумваше златната монета, която сякаш още излъчваше топлината на ръката ѝ. „Аз съществувам!“ — будеше го нощем нейният глас и той пак блажено се унасяше върху лепената калъфка, подарена му от нея.

И цялото бъдеще, докдето Дионисий успяваше да си го представи, беше изпълнено с Юлика, невъзможно бе за него без Юлика. Ето защо в себе си той бе решил, че най-хубаво ще бъде да се оженят. Само че как да предложи ръката си? Няма ли да злоупотреби с любовта ѝ? Какво може да ѝ предложи? Къде ще живеят, какво ще ядат? Нима само на нея ще разчита? Нима няма да я поведе към жертва? И въпреки тия колебания, Дионисий не допускаше в сърцето си друго бъдеще, освен заедно с Юлика, тоест в мечтанията му любовта им бе увенчана единствено с венеца на венчавката.

„Женете се, вместо да се разпалвате!“ — отново се намесваше умът му в мечтанията. Тия апостолически думи той сам беше чел, но те му напомняха една случка през пролетта, когато в неделните дни излизаха с Юлика да се разхождат извън града.

Бяха се запътили към един манастир, недалеч от града, в първите ридове на планината, но и двамата не бяха ходили там. Манастирът беше стар, навярно от ранната византийска епоха, сигурно през вековете го бяха поддържали, но сега бе западнал, полуизоставен, може би защото с най-близкото село го свързваше единствено козя пътека. Позеленелите плочи на покрива, неизмазаните каменни зидове и особено дълбоките, тъмни чардаци посрещаха мрачно. И славата на манастира не беше весела. Той бе посветен на светите врачове Козма и Дамян, в него водеха за молитва хора болни, и главно душевноболни. Ни човек се мяркаше наоколо, ни глас се чуваше, но портата на двора

не беше залостена и като я побутнаха, Дионисий и Юлика прекрачиха вътре.

Безлюдие, тишина — само водата шуртеше буйно в мраморно корито. Двамата приближиха, пиха, опръсквайки лицата си от силната струя, и докато се бършеха, иззад манастирската църква се показа пребрадена женица, но не монахиня, облечена беше с износена смесица от градски и селски дрехи. „Богородице Дево, радуйся... Благословена ти в женах и благословен плод чрева твоего...“ — щом ги видя, врекна да пее тя и тръгна насреща им — очевидно църковното песнопение беше посветено на гостите. Жената се оказа любезна и приказлива, покани ги да влязат в църквата и от обясненията ѝ се разбра, че манастира обитават само двама монаси — игуменът, съвсем престарял вече, готов да се представи пред Бога, и отец Авксентий, също немлад човек, нелюдим и дръпнат. Самата тя била доведена тук преди две години, за да получи Божия помощ, и светите врачове се застъпили за нея, излекували я, а от благодарност тя се обрекла да прислужва на двамата старци и на свящото място. Жената стискаше връзка ключове от манастирските килии и изглеждаше единствената дейна душа в тая запусната обител.

Притворът на църквата бе неравно застлан с дебели, лъснали плочи, в цокъла бяха заклинени няколко вериги с наръчници. В тях оковаха бесноватите, които, изглежда, нощуваха направо върху плочите, очаквайки светците Козма и Дамян да усмирят обърканите им души. Дионисий и Юлика боязливо слязоха по две стъпала в смрачената църква — самотно кандило блещукаше пред олтара. Те купиха свещи от жената, закрепиха ги на светилника пред опушените икони на светите врачове и побързаха да излязат под хладното мартенско слънце.

Манастирската прислужница ги следваше, попита видели ли са аязмото, хè там било, оттатък двора. Двойката от града тръгна, жената пое на двайсетина метра зад тях, като веднага подлови църковната си песен. Гласът ѝ беше вресклив, но постигаше точно древната православна мелодия, тя пееше страстно и отдадено, с леко истерично напрежение, смущавайки гостите с настроението си.

Аязмото заемаше около половин декар, строено беше здраво с бял варовиков камък, сега потъмнял и тук-там очукан. От насрещната стена три чучура плискаха обилно в корито, водата изтичаше настрани,

по улеи се вливаше в малки покрити басейни, подобни на каменни саркофази — по четири от ляво и дясно. Същите вериги с наръчници, като в притвора на църквата, бяха праметнати през первазите на коритата. Бистрата вода искреше и бълбукаше, само като я гледаше човек, усещаше, че изворът е леден. Дионисий и Юлика пристъпиха — и замряха. В най-близкия до чучурите саркофаг лежеше човек, валмо сиви косми — косата и брадата му, беше настръхнало над водата.

— Тъв! — диво простена човекът и със зверска сила се напъна да излезе от басейна, но тежките окови го задържаха, за миг раменете и гърбът му се показаха над повърхността, мръсна дълга риза бе прилепнала о тялото му. — Тъв! — той опита да се задържи така, ала железата го повлякоха обратно, човекът навири глава да се предпази от разлюшканата вода, която стигна до устата му, подмокряйки валмото от косми. Откриха се посинели устни, по разголената шия на мъченика бяха плъзнали морави ивици.

На три-четири метра от него Дионисий и Юлика стояха като замръзнали, манастирската жена спря до тях, тананикайки недовършеното си песнопение.

— Ето ви го отец Матей, от манастира „Света Парашкева“ ни го доведоха — каза тя. — Голям постник и велик въздържник, затуй демоните все с него се чепкат, ама няма да им се даде лесно той.

— Бе вие луди ли сте?! — избухна Дионисий. — Ще го уморите!

— Аа, няма да умре. Отец Авксентий го лекува, той знае как. Нощем го оставя под Божия покрив, на светите врачове, денем го топи тук, на почивки. И аз помагам. Ама заранта отец Матей захапа отец Авксентий, че сега лечителят е твърде лют. Знае си той работата. И мен тъй ме е спасил, сполайти, Боже! — Жената бързешком се прекръсти три пъти и притисна длан в гърдта си.

— Тъв! Тъв! — Монахът пак понечи да се изтръгне от веригите и проломоти нещо неразбрано, въртейки безумните си сини очи към тримата.

— Какво говори? — потресен попита Дионисий. Стори му се, че онзи гледа него и тъкмо към него се обърна.

— Той лоши думи не хортува — отвърна жената. — Със Светото писание си служи.

— Но човекът ще се простуди! — нервозно се намеси Юлика. — Пневмония ще го хване...

— Нищо му няма. На огън се пече сега той. Ври му душата на отец Матей. Студ не усеща.

— Ъв! — надигна се нещастникът от саркофага, сякаш откликна на името си, и тоя път ясно и яростно изкрещя: — Женете се, вместо да се разпалвате! Ъв! Женете се, вместо да горите!

— Богородице Дево, радуйся... Благословена ти в женах и благословен плод чрева твоего... — изведнъж запя жената. — Драго му е да слуша. Спада му огънят — прекъсна се сама тя и като продължи веднага песента от същото място, на което беше спряла, седна на ръба на басейна.

— Моля те да се махаме! Тук всички са луди! — с разтреперан глас прошепна Юлика и без да се сбогуват, двамата едва ли не побягнаха към гората...

Дионисий помнеше топлината на ръката ѝ, която тя доверчиво му бе оставила тогава, за да я води през шубраците. Като че години бяха минали — но чувството беше ново, подробностите на картините също едрееха, сякаш ги разглеждаше през все по-силно увеличително стъкло. Неизбежна е тая самонаслада в любовта, когато душата намира своето щастие в болката, в настойчивото преповтаряне на миналото, в спомени и мечтания.

През десетината седмици, докато живя сам, Дионисий цял се бе съсредоточил в скръбната самонаслада, така че почти не вкуси сладостите на студентството, които бяха намалели, но не бяха съвсем изчезнали във военните години. Редки отклонения пресичаха пътя му от квартирата до Академията и обратно. С колегите си общуваше съдържано — на лекциите, в рисувалната зала, бохемството не го въодушевяваше, времето беше малко, за да се сближи с нови хора и намери приятели. И тая негова вътрешна съсредоточеност се прояви навън като старание, прилежност, трудолюбие. Работеше дълго — последен оставаше при моделите, вкъщи неуморно продължаваше, задачите изпълняваше докрай, като се изключат няколкото неоправдани отсъствия.

Първогодникът бе забелязан най-напред от състудентите си. „Много е талантлив, цял е погълнат от дарбата си!“ — възторжено се произнасяше една колежка, която не сваляше от главата си лилава кадифена барета. „Здраво се труди. Ще го видим“ — със завистливо съмнения я допълваха неколцина. „Обаче голям темерут!“ —

съгласяваха се всички. Забелязали го бяха и преподаватели. Професорът, който се занимаваше с тяхната група, се застояваше повечко зад гърба му, браво, вдъхва надежда! — мислеше си той и пророни две-три поощрителни думи, които Дионисий веднага препращаше с писма до Хълма. Похвалите го радваха, разбира се, но Юлика също ги очакваше — засега те бяха единственото оправдание, че я беше оставил.

II

Малко преди Нова година, когато Дионисий се канеше да заминава, професорът насрочи извънредно събеседване. Той редовно отделяше такъв ден за всеки випуск свои нови студенти. Караше ги да донесат по едно нещо, най-доброто си по тяхна преценка, независимо дали преди Академията са го рисували, или през последните месеци — работи, общо взето, незрели, пълни с грешки и илюзии, но показващи същевременно, според професора, характерни проблясъци у младите художници, черти на личността и виждането им неподправени, които той трябваше да долови, че после да ги развие и усъвършенства. Професорът наричаше този ден ту „преглед на бойните редици“, ту „прощаване с илюзиите“, обаче същественото беше, че тук той правеше изводи, определяше си мнения, а професорът бе известен като човек иначе демократичен, но с неотстъпчиви мнения в областта на изкуството. Студентите, естествено, бяха чували за тия равносметки и като наближи часът на събеседването, се завълнуваха.

Като повечето свои колеги и Дионисий се колебаеше какво да занесе. Имаше една скица на чичо Йона, на която особено държеше, две-три прилични графики на къщи от Хълма, оная рисунка край дома на Антови, чийто вариант подари на Юлика при запознанството, и, разбира се, портретите на самата Юлика. Струваше му се, че по тях има още работа, но най-сетне се престраши, скова рамчица и опъна платното, на което госпожица Антова бе изобразена полегнала на кожената софа.

Никой от колегите му не показваше творението си, докато професорът не се появи.

— Преди да открия бойния преглед на редиците — усмири гълчавата той, — поставям две условия. Първо! В обсъждането ще участвате всички, искам искрени мнения. И второ! Никой да не се сърди накрая, защото ще кажа собственото си мнение. Възражения?... Щом няма — вади!

Отвориха се папки, зашумоляха хартии, на дългите маси, опрени до стените на помещението, се заредиха картони и картини.

— О, масло! — възкликна до Дионисий колежката с лилавата барета. Самата тя предлагаше постно акварелно букетче, натопено в менче.

Зад гърбовете на студентите професорът бързо оглеждаше изложбата — не караше по ред на номерата той и сега си бележеше последователността на събеседването. Ето зрънцето, май най-доброто, рече си педагогът за портрета на Дионисий и му определи място някъде по средата...

— Отдръпнете се. Още. Какво виждате? — попита най-сетне той, като присвиваше очи пред образа на Юлика и хапеше долната си устна.

Задържа се малка пауза, някой унесено подсмръкна, лилавата барета първа се осмели:

— Сребристосивото е чудесно!

— Да кажем... Какво друго виждате?

— Рисунокът малко разлят сякаш... Или лошо съм застанал — обади се някой.

— Застанете, където трябва — срязва го професорът. — Е? По същество, господа колеги. Не се притеснявайте.

— Сребристото... Анатомията е правилна... Имаш грешка... Въздушната перспектива обаче... — едновременно заговориха неколцина, но професорът размахна показалката над главата си.

— Все пак заемете позицията! — надвика ги той. — Не забравяйте, че по принцип съдържание на един портрет е душата. Душата на изобраzenia човек. Това рисува добрият художник. Вътрешното на личността излиза върху телесния образ на лицето. Лесно е да се каже. Но как става? Става вероятно така, че духът на художника преработва лицето, претворява го — ако повече ви блазни тая дума, съобразно своите познания, интуиция, чувстване и вникване в същността на изобраzenia човек. Някой каза тук „разлято“. Чудесно! Но ако обърнете внимание на останалите компоненти, това разливане е уместно, ще рискувам да предположа, че е определено схващане. Съсредоточете се в едната зеница например... Но да не бързае. Преди да говорим за рисунок, моделиране, колорит и прочие, и прочие, за цвета на кожата специално, да видим какъв е характерът на образа, какво е неговото духовно послание. Има ли изобщо такова нещо, налучкал ли е младият колега нещо? За радост ще кажа — има! Макар че портретът не е шедьовър, характер има, душа се долавя и най-вече

за това ще поздравя Ралев. Социалното и психологичното гледайте най-напред, това е синтезът, това трябва да се усеща. Иначе до утре ще си приказваме за колорит. Е, какво виждаме все пак? Виждаме една дамичка, една... буржоазна дамичка — решително каза професорът и се наежи, — изпаднала в празно бленуване, в своята си будоарна нирвана. Ситуацията е изразителна. Образът следва да бъде в ситуация, в която да действа и да се разкрива. Че какво такова действие има, ще попитате — фигурата просто се е отпуснала на някакъв диван. Но в случая това е точно действието на безделието, на омекването, на гасненето и гниенето. И същевременно се чувства алчност, малко порочност, жажда за наслади. Жената сякаш чака нещо или някого, за да го обсеби за свое удоволствие. Да, противоречиво внушение. От една страна, край образа се разлива нещо меко и разхлабващо, от друга — вътрешното ядро е сурово, себично, ненаситно да поглъща. Чертите са уж красиви, а са леко разкривени от болезнена възбуденост, от някаква нервна нетърпеливост...

Професорът млъкна и подканящо огледа студентите. За секунди само Дионисий беше хвърлен от огън в лед и глухо продума:

— Може би трябва да обясня...

— Моля, колега. Вие накрая — усмихна се преподавателят, който добре познаваше вълненията от първата похвала.

— Хищна жена! — стъпи на вече прокараната пътека колежката с баретата.

— По-скоро паразит... Не е съвсем така... Представител на съсловието... Понятието за красота се променя...

— Ще кажа, че портретчето ми харесва — успя да се вклини сред репликите един студент, Кръстьо Ласков, който също бе донесъл маслена картина. — Колегата Ралев е талант. Но се питам, защо трябва да се занимаваме с такива отмиращи елементи? Не вдъхновяват ли повече... други типове в живота? Само искам да попитам.

— Позволете... — не издържа повече Дионисий. — Има някаква грешка. Лошо е сигурно да обяснявам, но... това е просто една жена. Нито е пропаднал елемент, нито е представител на съсловие! Една жена, която... общува със светлината... — Той се изчерви, смути се, думата завърши с такава интонация, че два мига всички очакваха да продължи, докато професорът загрижено каза:

— Охо, със светлината даже!

— Със светлината като... универсално присъствие край нас — позапъна се Дионисий. — Като нещо самостоятелно и индивидуално... свръхиндивидуално...

„Прекомерно е честолюбив — с досада помисли професорът. — Трудно ще работим.“

— Философията е хубаво нещо — рече той. — Само че зависи коя. Но тъй като не съм философ, ще ви напомня, че за нас светлината е средството и материалът, с който ще работим изобщо. Независимо дали в нечий будоар сте се разположили, или като Ласков сте избрали биволи да рисувате. Светлината няма друго съдържание, освен на предметите, които разкрива. Това не съм го открил аз, известно е и в тоя смисъл — елементарно. Ето защо светлината няма самостоятелност, тя е безлична. Ако речем да си я представим самостоятелна, значи да ослепеем, значи образът да изчезне, животът въобще ще изчезне, драги колеги! Обаче това са фантазии! — ядоса се професорът. — За щастие, чистата светлина и чистият мрак, както раят и адът, са абстракции, които не съществуват в природата! За нас, в практически смисъл, светлината не е самостоятелна и защото е неразделима от тъмното, те винаги са заедно, винаги взаимно се проникват. Те вадят образа наяве. Едновременно. Да погледнем пак портрета на Ралев. Светлото и тъмното са опора. Тяхното смесване и съотношение измъкна част от фигурата напред, друга част отстъпва навътре, ето, заобляне, отделяне, преходи — всичко е игра на светло и тъмно, това е същинската пластика, моделирането на фигурата, както се казва. Или да вземем някой цвят — жълтото например. Ами цветът по принцип е все такова смесване на светло и тъмно. — Той грабна нечия палитра и взе да бърка незасъхналите бои. — Ето: тъмното затиска светлото — жълто. Светлото притиска тъмното — синьо! Тепърва ще говорим и ще обясняваме. — Професорът захвърли палитрата и обърса ръце в престилката си. — Голямо значение има, разбира се, избраното осветление. Виждам, че Ралев е търсил игра, отблясъци, дълбочини и преливания. Чудесно! Големите амбиции са похвални, но все пак колоритът е скован, колебливи багри доста... Даа... Ще покажа. Объркване има.

— Ясно. Не е станало — мрачно поде Дионисий. — Безспорно сте прав, господин професоре. Благодаря ви. Всичко, казано от вас, ми харесва, но... Имах предвид по-друго общуване... Когато от мрака

излиза светлина, а светлината ражда мрак. Лошо се изразявам сигурно, надутото, но... Трудно ми е да обясня. Може би не едно до друго, а едно чрез друго съществуват мракът и светлината. А човекът ги съчетава, допирателна някаква е може би и непрекъснато търси да установи техните граници, макар че лично аз не съм успял... И повърхността на човека, кожата му, е мястото, в което почва един свят и свършва друг... Тъкмо това общуване исках... Между два свята... тяло и дух, да речем... Но не, какво говоря... — Младежът съвсем се обърка и спря.

Професорът се замисли, леко подъвквайки устни.

— Колега! — тържествено произнесе той. — Въпросът за светлината е алфата и омегата на изобразителното изкуство и тая азбука се учи цял живот. Не е време да я сричаме сега. Между другото, вие улучвате нещо важно, а именно че колоритът на кожата е висш критерий за майсторството в портрета. Защото кожата е... в нея проблясва животът и прочие, и прочие. Ще цитирам по памет един велик ум, който е казал, че в сравнение с усета за плътта всичко останало е дреболия. Защото много живописци са умрели, без да са усетили плътта, и много ще умрат, без да я усетят. Обаче! Обаче можем ли да се съгласим напълно?...

— Всъщност светлината издига всичко телесно — избърза Дионисий. — Но може би най-много човека, защото личността осъзнава... Може би затова... човешката кожа е мястото, на което се разиграват големите събития в живота... Всичко при отделния човек опира до кожата...

Някой от групата хихикна, два подигравателни гласа проплакаха отзад: „Оле, мале, кожицата ми! — Пази си, синко, кожицата!“ — и студентите дружно се засмяха.

— Нее, Ралев, не! Оставете парадоксите — накриво се усмихна и професорът. — Големите събития се разиграват на обществената арена. Не се лъжете и не се обърквайте!

— Умение не ми достига, но иначе смятам...

— Вярно е, но не е достатъчно. И тъкмо затова не мога да се съглася с цитирания ум, защото той говори единствено за умение. А прекомерното преклонение пред майсторството унищожава самото майсторство. Без него няма изкуство, обаче то не е изкуството. Друго се иска... Изкуството е призвано да води борба!... Потребна е позиция! — Професорът се разпалваше, но същевременно долавяше,

че е неравностойно да спори със студента и се мъчеше да бъде снизходителен. — Ето, Ралев, във вашия портрет се опитвате да уловите черти на един тип, не случаен, исторически тип в известен смисъл. На тая арена духът се бори с мрака. Това е добре... много е добре всъщност за начало, а сега ми развивате някаква епидермиална философия. Защо?

— Защото съм сгрешил — отвърна Дионисий. — Лицето е друго... Или пък вашата трактовка... — И той деликатно спря пред думата „погрешна“.

— Аа... Вие знаете по-добре — с равнодушния си тон професорът лошо скри своето раздражение. — Сигурно сте близки...

— Не, тоест да... Но не сме роднини.

На тия думи, глупаво отронени в смущението, сред групата пак се разкикотиха, но преподавателят мигом овладя положението:

— Достатъчно! Бъдете сериозни! Да минем нататък! — И той рязко изостави опонента си, студентите се повлякоха след него, леко изблъсквайки Дионисий зад себе си.

Професорът отново заприказва, отново някой нещо обясняваше, младежите ту се смееха, ту се напругаха да дават оценки, събеседването продължаваше, без на пръв поглед да се различава особено от разговора с Дионисий. За професора обаче тоя разговор остана нащърбен, не смяташе, че го е свършил, но му се стори по-добре да не го води пред цялата група. Макар да се подразни накрая, студентът Ралев му беше интересен. „Тежичък, чувствителен характер, прецени преподавателят, възпитание иска, внимание, работа насаме. Сега какъвто е, лесно може да се обърка. А има страст, увлечение има, и не само ръка, окото е остро. Към живота трябва да се обърне това око, към идващите теми...“ Тоя извод от събеседването му стигаше, за да реши какъв индивидуален подход ще приложи към Ралев през втория семестър. А засега професорът не беше твърде доволен и от себе си — усетил бе, че неволно засегна младежа, освен това се впусна в теории и нито тях изрази напълно, нито успя подробно да каже какво харесва и какво не в портрета...

Дионисий също не беше доволен от приказките си, но разбираше, че е смешно да се сърди. Още бе замаян от обидните думи за Юлика, които тепърва, насаме щеше да притегля, а сега бавничко се промъкна зад гърбовете на колегите си и се насили да слуша.

Обсъждаха една графика, глава на дете, и професорът ту сочеше с показалката си детайли, ту се обръщаше към групата:

— Верността към натурата е начало — обобщаваше той, — абсолютно задължително начало за нас. Вникнем ли в портретите на големите майстори обаче, ще видим, че те казват за лицето повече, отколкото сме могли да предположим. Те отиват отгатак ордени и скъпите одежди, отгатак надменните пози или пък външната скромност, те стигат до сърцето и него вадят наяве. В тоя смисъл изобразените личности са по-близо до истината, отколкото самите личности в привидността на своя живот. Живописецът знае за лицето повече, отколкото другите наблюдатели, повече, отколкото самото лице познава себе си...

Дионисий се разсейваше, вцепенените му мисли вече се размърдваха и като змия поглъщаха вниманието му, измъчваше го нетърпение час по-скоро да излезе навън, но професорът едва бе преполовил разискването.

— Такъв е конфликтът между таланта и мисленето на художника — чу го след малко той. — Като човек художникът има свои пристрастия, заблуди, илюзии и те казват едно, талантът обаче чувства друго, говори друго и често пъти прави противоположно на първото. Ето защо не вярвайте на приказките на човека, а гледайте делото на таланта... Чрез тоя конфликт теорията обяснява... Талантът на художника разкрива истини, които с предубежденията си, със светогледа си художникът сам не би приел...

„Та нима талантът е някаква прибавка към човека? Идиотщина е да се делят...“ — бегло помисли Дионисий, а професорът не спираше — след Юлика и детската глава подхвана биволите на Ласков, обед отдавна бе минал и всички бяха прегладнели...

III

В късия декемврийски ден събеседването не завърши. Без да обяви какво най-много му е допаднало, преподавателят отложи сбирката за началото на новата година. Когато излязоха в коридора, той се позабави и сякаш случайно тръгна заедно с Дионисий.

— Има хляб, но и работа имаш по портрета — заговори професорът на „ти“, като леко докосна ръката му. — Щом минат празниците, обади се. И на Ласков казах. Ще дойдете двамата при мен да поговорим. Много труд ви чака...

Сърцето на Дионисий радостно тупна, но настроението му изтрая до улицата. Валеше мокър сняг, в сумрака и кишата тягостните чувства надделяха. Дионисий препусна покрай тъмните фенери, притиснал картината до гърдите си, за да я запази от влагата. Поколеба се дали да се отбие в някоя гостилница, но не му се блъскаше с други хора, сухоежбината вкъщи щеше да стигне, той бързаше, шляпаше в разкашкания сняг, без да подбира пътя си, сякаш му предстоеше нещо неотложно, което тутакси трябва да обмисли, да реши и да свърши.

Когато пристигна в квартирата си, съвсем се беше стъмнило. Хазайката замърмори след него заради дирите в антрето, в стаята му беше разхвърляно и студено. Преди още да свали прогизналото си палто, Дионисий разкъса амбалажната хартия, с която бе увил портрета, и го подпря на един свещник върху масата. И докато се събличаше, и докато вадеше хляба и салама, и докато дъвчеше коравите зальци, той не свали очи от образа на Юлика.

Под електрическата светлина боите изглеждаха мътни, чертите — сковани в неприятно напрежение, очите гледаха с хладна неизразителност. Оная малка разлятост на зеницата, която му се струваше чаровна у действителната Юлика, сега приличаше просто на небрежност, на неумело нанесена мазка или на безсмислена деформация. Той измъкна носната си кърпа и с резки движения избърса повърхността на картината. Кърпата се навлажни, но тоновете останаха все така убити и бледи, в разположението на фигурата Дионисий долавяше безсилие, сякаш жената беше препарирана.

Той не преставаше лакомо да преглъща, ръцете му сами режиха кръгчета салам, сами ги обелваха, чупеха късчета от твърдия хляб, тъпчеха устата, но гладът не се уталожваше, а като че нарастваше, зъбите едва смогваха да се справят с новите хапки, лека болка сковаваше челюстните мускули. Както пипаше по масата, младежът откри, че саламът е свършил, да, току-що свали последната обелка, завързана с канап, беше останал само крайшник хляб. Той механично стана и отвори прозореца, на външния перваз отдавна стоеше парче сланина. Парафинираната хартия се беше разкапала, сланината — пожълтяла, но Дионисий пак така механично я отнесе на масата, рязна едър мек къс и го задъвка, като отново впери поглед в портрета. В сланината имаше някакви жилки, някакви неподдаващи се на кътниците му влакна, ала той упорито въртеше хлъзгавата топка из устата си, без да усеща вкуса ѝ, и щом я погълнеше, веднага бе готов с нов мазен къс, с нова суха корица, докато от хляба и сланината не остана нищо.

Дионисий тъпо се озърна, ядеше му се още. Кратка студена тръпка го разтресе и със същите автоматични движения той се надигна, запали печката, надзърна в шкафчето си, макар да знаеше, че няма друга храна, и отново се върна до масата. По ножа беше полепнала мазнина и младежът го взе, внимателно облиза острието, изсмука го, излъска го с езика си, като инстинктивно се пазеше да не се пореже. Премлясна, преглътна, все в предишното безмисловно вцепенение, втренчен в образа насреца му, и изведнъж — без изобщо да е решавал такова нещо — заби ножа в портрета.

Втвърдените бои изхрущяха, платното се цепна към средата, за един кратък болезнен миг Дионисий се забави, а после бързо и ловко отдели картината от рамката. И без суетене и колебание, като обръгнал убиец, той отмести похлупака на печката с върха на ножа. Отворът беше малък и младежът захвана да реже платното, в началото късовете неохотно димяха, но скоро вдигнаха високи оранжеви пламъци. Докато разполовяваше последното парче, отлющи се малко боя и падна върху плочата на печката. Късчето се стопи, разля се в продълговато петно, което запуши, в стаята замириса на тамян. Дионисий бегло погледна лицевата страна на парчето — отчупило се беше едното око на госпожица Антова, целият ирис с оная деформирана зеница... Той решително натика остатъците в огъня и без да се бави, грабна втория

портрет, изобразяващ Юлика до кръста. Него не го и разгъна, пъхна го, както бе навит на руло, във високата пернишка печка. Известно време рулото стърчеше навън, но жаравата отдолу го подяде, то бавничко потъна и чугуненият похлупак, който го притискаше, тихо хлопна над отвора.

Минута-две Дионисий стоя сред стаята, усещайки как предишната неподвижна мътилка в душата му се сменя с лека и ясна мисъл. Ами да, ето какво го мъчеше, ето какво трябваше да реши и направи — още сега, незабавно ще замине! Точно така, колко просто било само! Все ще има някакъв влак, ще чака, ще се моли, ако билетите са свършили. Как не се сети веднага, колко време загуби. Бързо! Бързо!

И той като луд се втурна да събира багажа си. Смяташе да тръгне чак вдругиден, задължения бил имал за утре — каква глупост, какви дреболии! Не! Още сега! Какво такъв беше оклюмал?! И как хубаво ще бъде да пристигне изненадващо, да събуди Юлика... Сърцето му притрепери от радостна възбуда, една немислима преди час щастлива енергия бе помела без остатък мрачната вялост. Ще замине! Ще замине! А наема за януари ще плати сега, да зарадва и хазайката за Нова година... О, как чудесно се подрежда всичко! Дионисий захвърли ризата, която сгъваше, и се спусна с парите в коридора.

След десетина минути, помъкнал кожения куфар, той се озова на улицата. Времето беше стегнало, не валяха вече мокри парцали, снежинките се сипеха гъсто и сухият сняг, затрупал локвите, весело скриптеше. Весело се носеха рояци в сиянието на къщите, минавачите бяха оредели, в близката градинка бункерът, построен преди месец за противовъздушно скривалище, се гушеше под тежка гугла. И младото нахранено тяло на Дионисий пламтеше весело, сърцето му ликуваше сред зимната красота, приятно му беше да ходи пеш, студеният въздух го опиваше и той повървя няколкостотин метра, докато край него не мина файтон. Изведнъж студентът нетърпеливо се развика, мушна се под провисналия от снега гюрук и след половин час беше на гарата.

Нещата наистина се подреждаха чудесно, защото в единайсет часа тръгваше нощният пътнически влак. Композицията тъмнееше в страничен коловоз и Дионисий леко се измъкна по високите стъпала. Отблясъци от гаровите лампи осветяваха празния вагон, младежът го обиколи, избра си купе и хвърли куфара на багажната мрежа. Нищо не

му досаждаше сега — нито дългото чакане в мразовития вагон, нито мудното лангъркане, когато най-сетне влакът пое на изток, нито безсмисленото бавене пред всяка керемидка. Колелата потропваха, километрите се точеха отзад, онова спасително решение да замине незабавно при Юлика, което лумна неочаквано у Дионисий, още пламтеше и топлеше и не позволяваше в душата му да припарят нито студени мисли, нито студовете на нощта. Повечето време той пътува сам, над вратата на купето мъждееше синя лампа, Дионисий гледаше в прозореца, зад който беснееше снежният вихър.

В стъклото се виждаше единствено образът му — синкавата светлина открояваше на едро чертите на лицето и той ту разглеждаше физиономията си, сред която от време на време блясваше жарта на цигарата, ту напразно се взираше навън, дано различи поне силует на дърво, ту отново се връщаше на своето отражение, което, лишено от подробности, му изглеждаше по-мъжествено и волево. „Така трябваше! Добре направи! — Дионисий сякаш се обръщаше към решителния лик насреща си и на свой ред продължаваше решително да го подкрепя: — Да горят и изгорят! Нищо да не остане от предишната глупост!“

И той си мислеше сега, че професорът сигурно беше прав. Какво друго интересува професора, освен да каже истината за онова, което вижда и усеща? Отде ще знае той какъв дръвник е мацотил портрета, отде ще знае самата Юлика, за да я обижда специално? И колегите потвърдиха същото — имаше нещо противничко в израза, някаква жалка будоарност, да! Какво каза професорът? Гнило, себична жажда за наслади... И всичко това го изкараха като негово достойнство, вникнал бил, исторически тип бил доловил дори... О, Боже! Достойнство! Не достойнство беше то, а грешка, грешка и вина — мислеше Дионисий в купето, — стара негова грешка, чиито причини единствено той можеше да обясни. Онова настроение сигурно се бе отразило в портрета, ония напрежения си бяха казали думата, без да го е желал и без да го е подозирал тогава... Нищо! Всичко свърши! А може би всичко е измислица — и приказките на професора, и неговите обяснения сега? Но по-добре, че изгори и двата... Не съжалява. Нека. Самият той не вярваше, че струват нещо. Сега ще почне отново. Нищо не е загубено... Дионисий се унасяше в дрямка, сепваше се от някое по-силно разтърсване на вагона и като спреше след малко очи на

образа си в стъклото, пак се куражеше: „Така трябваше! Добре направи!“

Може би при други обстоятелства той щеше да се измъчва, може би щеше да допусне, че не той, а другите са грешили, може би поне малко щеше да тъгува за портретите, но сега му се струваше, че се е пречистил докрай. Дионисий стана и дръпна прозореца. Студената струя го блъсна в лицето, далеч отпред долетя глухият рев на локомотива, влакът летеше в нощта, летеше към нея и въпреки умората младият художник усещаше главата си чиста, а тялото — силно, и усещаше още, че зад гърба му не е останало нищо двусмислено...

IV

Празниците свършиха бързо и на четвъртия ден от Коледа Дионисий Ралев се завърна в столицата. Градът бе изнервен от честите въздушни тревоги, вече бяха падали бомби и имаше жертви, но както повечето хора, студентът не вярваше, че ще се случи голяма беда. И както повечето хора, най-отгоре в ума му стояха грижите на всекидневието, през тая сесия му предстояха два изпита и от следващия ден той се канеше сериозно да чете.

Когато преди се случваха тревоги, сирените го потискаха, но не по-малко го дразнеше воят на хазайката му. Тя изпадаше в паника, бавенето на мъжа и децата ѝ я докарваше до истерия, а туткането на наемателя Ралев направо я подлудяваше. И сякаш напук на тоя животински ужас наемателят не бързаше по стълбището от четвъртия етаж, ходом пресичаше улицата и влизаше в кварталната градинка, където бе построен бетонен бункер-скривалище.

Дионисий беше пътувал сутринта и в квартирата се прибра по обед. Преоблече се, отвори куфара, но го домързя да нарежда веднага багажа и се изтегна на леглото с книга в ръка. Не беше чел дълго, когато чу далечния басов хор на сирените, секунда след тях от тавана на кооперацията, току над главата му, тънко и жалостно зави непознат досега глас на ръчна сирена. Дионисий неохотно скочи, пъкна в джоба на панталона си кутийката със златната монета. Оттатък обедът на семейството беше развален. Токовете на хазайката избумтяха в коридора и тя се бухна при Дионисий, крепейки в ръцете си тенджерата:

— Глух ли сте?! Печката гори ли? — тя ливна вода в огъня, блъвна пара, а от напрежение и объркване жената се хвърли да закопчава куфара. — Вземайте си багажа! Заклучвам! — И сама помъкна куфара, но Дионисий го изтръгна от нея и се спусна навън.

А навън, зад грамадата на жилищните сгради, високо се вдигаха пушеци от пожар. Наблизо някъде переше зенитна картечница, откъм височините край града долиташе ехтежът на по-едри калибри. Хора притичваха и задминаваха Дионисий, пред входа на градинката, край оголените черници, се трупаше малка тълпа. Далеч откъм небето

долетя крехък вой, сякаш комар трептеше с крилата си на място, преди да кацне да пие кръв, и за стотна от секундата мозъкът подаде сигнал за опасност и действие, но преди мускулите да се свият и хвърлят Дионисий на земята, въздушна вълна като каменна метла го помете, куфарът хвъркна от ръката му, младежът се блъсна в паважа и главата му изкълтя в насрещния бордюр. От инерцията тялото се преобърна и миг преди да изпадне в несвяст, той видя, че фасадата на тяхната кооперация се свлече в основата на сградата, като че някакъв огромен нож одра с един замах кожата на убито животно.

Съвзе се в полумрака на бункера, не усещаше болка, а само леко гадене и безсилие. Мека ръка попритисна челото му и Дионисий понечи да попита какво стана, но не успя да продума, а тънко простена.

— Спокойно — каза женски глас. — Малко се одраска, ще попием кръвта... Юнак без рана не може. Дойде в съзнание, господин Ангелов — съобщи гласът някому.

— Цялата страна е под бомбен килим — заговори невидим мъж. — До основи са сринати... — И мъжът изреди няколко селища, между които родния град на Дионисий.

— Недейте ся паника, господин Ангелов — обади се жената. — Откъде знаете? Да нямате собствен телеграф?

И Дионисий се напъна да попита откъде знаят, но пак единствено изстена и тоя път загуби съзнание задълго.

Отвори очи в широк болничен коридор, покрай чиито стени плътно бяха наредени кревати с ранени. Дионисий пошавна крака — самия него бяха проснали на твърда лекарска кушетка. Пак му се пригади, обща тъпа болка стягаше черепа, нещо убиваше хълбока му и той пипна с ръка — беше кутийката с монетата, сред наплива от ранени и бъркотията не бяха стигнали дотам да му свалят панталона. „Талисман ми е. Оживях“ — помисли Дионисий и тутакси го прерязаха последните думи, които бяха останали в съзнанието му — че цялата страна е под бомбен килим. Той се надигна, но една забързана по коридора сестра се стрелна към него:

— Не мърдай! — заповяда тя. — Сега те докараха — не си обработен.

Дионисий се отпусна, през летящата врата на отделението една след друга внасяха нови носилки с ранени.

— Сестро — трудно продума той, — как е... из страната? Кои градове са... сринати?

— Благодарни на Бога, че ти си жив — тросна се сестрата. — Потрай малко!

След половин час дойде и неговият ред да бъде обработен. Лекарят го опипа, понатисна тук-там, попита какво го боли и като разбра от сестрата, че е бил в безсъзнание, заключи:

— Няма фрактури. Обща контузия и шок поради мозъчно сътресение. Ще полежи някой ден. На това място да остане.

— Докторе — обади се Дионисий, — искам да си вървя.

— Какво работиш? — попита лекарят.

— Студент съм.

— Имаш ли къде да отседнеш, да лежиш?

— Къщата тук падна. Ще замина. В провинцията.

— Невъзможно. Налага се лежачка.

— Ама чакат ме — примоли се Дионисий. — Вярно ли е, че цялата страна...

— Всичко в царството е спокойно — нервно го прекъсна докторът и нареди на сестрата: — Дръжте го под око!

Дионисий обаче не повярва за спокойствието из царството. И докато остана в болницата, щом бяла престилка приближеше кушетката му, той молеше да го пуснат. Разпита съседите си в коридора, санитарите, но хората или нищо не знаеха, или сведенията им се изключваха, чак на петия ден му попадна вестник, от който се разбираше, че неговият град не е бомбардиран планомерно, десетина случайни бомби били хвърлени, изостанали навярно в търбусите на летящите крепости, и щетите били незначителни, без стопанско значение. Това съобщение не успокои Дионисий. Пòврага стопанството! Антовата къща така стърчи на Хълма, мислеше си той, че ако са решили да улучват нещо в града, най-напред нея ще цапардосат.

И Дионисий си представяше една от друга по-ужасни сцени, в които жертвата бе Юлика. Или как домът ѝ пламти, а тя е склучила в изстъпление ръце отстриани, вперила поглед в огъня, разчорлена и осаждана, или как е приседнала върху купчина тухли от развалините и рони безнадеждни сълзи, или най-страшното — как скъпоценното ѝ тяло лежи под тия развалини, премазано от някой трегер. Последната

картина имаше десетки варианти и всеки един сам по себе си стигаше да подлуди младежа, той се мъчеше да прогони виденията, главата му отвътре болезнено туптеше, съвестта му страдеше, че се е опнал тука в болницата без особена нужда, когато тя сигурно го чакаше, за да ѝ помогне и я утеши. Дионисий си припомняше как се разделиха последния път — малко тъжна беше тя, малко недоволна, че студентът пак заминава и я оставя сама, в прегръдката ѝ на прага се усещаше меланхолично огорчение и тогава, в едно мигновение, той почувства до последния предел целостта си с Юлика, която беше за цял живот и за която си струваше да отдаде целия си живот, но още веднъж поне да изживее краткото, до болка щастливо чувство от любовната им цялост.

Скрил лице под вестника, за да не гледа мизерията на болничния коридор, Дионисий реши, че на следващата сутрешна визитация или ще измоли да го изпишат, или ще бяга. Но бягство не се наложи, непрестанните му врънкания бяха додежали на всички, освен това главата му се подобряваше и лекарят го освободи.

— Не препоръчвам да пътуваш — каза той. — Намери някой приятел, полежи още седмица, да се друсаш по влаковете е вредно.

Дионисий кимаше в съгласие и веднага се спусна в мазето на болницата, за да си получи сакото и балтона. Бог знае защо балтонът беше минал парно обезвъшляване и вместо модерната дреха, му върнаха дрипел, безобразно измачкан, окъсял и стеснен, в който младежът едва се навря. С превръзка върху незараслата рана на челото, брадясал, той изглеждаше жалък в сравнение с елегантния студент преди неделя, но сред жалките тълпи на столичната гара не биеше на очи. А за разлика от хилядите хора, тръгнали да се евакуират, Дионисий имаше голямо предимство — че не носеше багаж, и това му позволяваше да се промушва през стените от чакащи, да снове по перона и разузнава гаровите коловози, докато късно следобед подадоха пътнически ешелон в посока изток и младият художник се вля в щурма на масите.

Обикновено и най-бавните влакове вземаха разстоянието до родния му град за пет-шест часа, но този ешелон се влачи близо денонощие. Разбит от пътуването, с вгорчена от гладуване уста, Дионисий едва се изтръгна от вагона — насреща му напиреха тукашните тълпи, които също бягаха да се евакуират. Една от малкото бомби, хвърлени над града, се беше взривила точно на гаровия

площад, студентът огледа ямата и изпълнен с мрачни предчувствия, забърза към Хълма.

И следа не беше останала от новата снежна покривка, която го изпрати преди седмица. Южният вятър я беше издухал, тук-там по северните тротоари се издигаха мръсни купчини лед. От тютюневите складове го лъхна горчивина на ферментиращи бали, дълга редица биволски галюти чакаше да превозва, налбантниците бяха отворени, пред декоративните бомби, които красяха площадката на военния клуб, неколцина офицери разговаряха. Животът не беше съвсем замрял. Това бе най-краткият път от гарата до Юлика, а като изкачи наполовина стръмнината на Хълма, Дионисий зърна ъгълче от покрива на Антовата къща и малко се успокои.

Пътната врата обаче беше затворена. Дионисий имаше ключ и за нея, и за къщата, но като заминаваше, тия ключове не му бяха нужни на ръка, пуснал ги беше тогава в куфара и ги беше загубил. Той залепи око в една пролука на вратата — като никога дървените капаци на долния етаж бяха притворени. Заминали са, съобрази Дионисий, и без повече бавене задрапа по зида. Прехвърли се в двора, балтонът изпраця — по-късно той щеше да види, че по средата на гърба му шевът се беше пръснал. Позвъни за всеки случай, поколеба се, остава да ме арестуват като мародер, помисли за миг, но заобиколи към задния вход и като стъпи върху дръжката на вратата, счупи с лакътя си високото прозорче за проветряване. Вмъкна се оттук — добре поне, че вътрешните врати не бяха заключени, и макар електричеството да беше прекъснато, бързо намери онова, което очакваше.

На ръба на масичката в хола беше оставена бележка за него. Дионисий приближи прозореца и в мъждивата светлина, цедяща се през процепите на капациите, я прочете.

Дионисий! — пишеше Юлика. — Намирам се в ужасно положение! Веднъж се положих на Милетко и резултатът е отчайващ. Дори превоз не осигури!! И къде отиваме — пълна неизвестност! Диди, вярвам, че си жив и ще прочетеш писмото ми! Боже, разбрах ужаса там — дано си оцелял, моля се да си оцелял, и аз за малко да умра! Тук не може да се живее!!! Благородният г-н Тороманов се

смили да ни вземе със своя камион (той го е наел предвидливо, а не като брат ми!) и сега чака навън, а аз ти пиша. Диди! Заминавам за село Самунджи. Къде е, какво е — за пръв път го чувам! Неизвестността ме убива! Защо те няма, ах, защо те няма точно сега! Ако прочетеш тези редове и ако съм жива — ела в Самунджи! Чакам те и те целувам!

Юлика

P.S. Може и да не останем в Самунджи. Но в селото г-жа Кюлджиева има роднини. Намери ги и от тях ще разбереш къде сме отишли. Божичко, какво ни чака?! По-скоро, по-скоро ела!!! Ю.

Дионисий дълбоко вдъхна застоялия в стаята въздух. Миришеше на прах, на изстинал тютюнев нагар, едва-едва на бор от неприбраната елха в ъгъла, може би в крайчето на глътката въздух се присламчи нещо и от парфюма на Юлика.

Той, разбира се, беше чувал за село Самунджи, представяше си го, че е някъде на североизток от града, но не знаеше дали край него минава железопътна линия и ако минава, има ли наблизко спирка. Дионисий влезе в кухнята. Намери сухари, буркани със сладко и докато преполовяваше един, отново прочете писмото. Жал му беше за нервните вопли на Юлика, но вече бе сигурен, че ще я намери жива. След часове обаче щеше да мръкне, време за губене нямаше, защото той тутакси беше отхвърлил варианта да преспи в къщата и утре да издирва селото.

След десетина минути младежът се спусна от Хълма, но не тръгна към гарата, а запраши към северните покрайнини на града. Беше преценил, че суматохата по влаковете ще го забави повече. Това село сигурно бе на 20, кажи го и на 30 километра да е, дребна работа, пеша ще върви, я камион ще спре, я талига ще го качи, до сутринта ще стигне, тъкмо и главата си ще разведри...

Той вече крачеше по пътя между ниви, поразкъсали снежната си дрешка, когато отзад се зададе каруца.

— Това ли е шосето за Самунджи? — попита Дионисий.

Човекът позапря хода на конете, разгледа го от високото и размишлява близо минута, докато мъгляво отвърна:

— Има, има път до Самунджи... Ти така ли?

— Така! — Младежът се бе хванал за предната климия и разтягаше крачка до конската задница.

— Качи се де — рече каруцарят. — Какво такъв като изпаднал германец?...

— Изпаднал, но българин! — бойко отсече Дионисий.

— А да видим — измърмори мъжът и тръсна дизгините.

Конете вяло побягнаха, двамата се умълчаха, ята гарги се купчеха по черните петна сред полето, тънката следобедна мъглица бе стеснила хоризонта. И селянинът предпазливо взе да разпитва, а Дионисий заразправя какво учи и каква бомбардировка е преживял, за болницата, за обезвъшления си балтон, за тъпканицата по влаковете, за евакуацията на близките му хора, които сега е тръгнал да търси. Отпуснал поводите, каруцарят удивено слушаше, пак наивно питаше, пак се чудеше и съчувствено псуваше, а на младежа беше сигурно и спокойно до тоя простодушен човек. Оказа се, че той е от село, близко до Самунджи, дотам щял да го откара, а по-нататък момчето лесно ще се оправи.

В селото влязоха още по светло и като изгазиха калта, конете спряха на мегдана. Насреща гълчеше кръчма, до нея зеленееше табелата на кметството, а спътникът на Дионисий му подаде поводите — да подържал конете за минутка, и скокна от талигата. След минутка той наистина се върна с един върлинест селянин, презрамчил манлихера на рамото си. Върлинестият поиска документи, зашепна над тях, четейки ги, пък рече:

— Я сляз!

Тая проверка раздразни Дионисий, но като го вкараха в една стаичка на кметството, положението действително стана лошо. Вътре седяха още двамина от селската охрана и цялата дружина захвана да пребърква пленника си — в портфейла му намериха десет хиляди лева, а в джоба на балтона — кутийката със златната монета.

— Апаш! Тъй си знаех! — викна оня уж простодушен селянин, дето го беше докарал. — Студентин бил, не знам кво си! Тършуват по къщята, после — беж по селата!

— За един брадва — за друг сватба! — додаде върлинестият.

Дионисий се задърпа, пак взе да обяснява кой е и какъв е, но един от селяните, навярно старшият на тая команда, кресна:

— Стига вряка! Пройчо — заповяда той на каруцаря, — иди доведи кмета! Ако го няма, тоя хаирсъзин ще преспи в кауша, пък утре — жив Господ. Аман от гражданя!

Пройчо излезе, селяните се заловиха с предишното си занимание — замезваха суджук, разсипваха си от един бъкел вино, поканиха и младежа на другарската трапеза и той не отказа. От дума на дума, вече по-спокойно, Дионисий заговори за премеждията си. Подобно на каруцаря, тримата се чудеха, цъкаха, питаха, но селският кауш нямаше да остане празен тая нощ, ако кметът не изпълни с туловището си вратата.

Като го видя, Дионисий се хвърли насреща му, сякаш бе дошъл родният му баща.

— Господин Тороманов! — изплака той. — Какъв късмет!

— А, Ралев — намусено рече кметът, — как попаднахте тук? Че Антови са в Самунджи.

— Знам, знам — притрепери Дионисий и за кой ли път тоя ден занарежда историята си. — Госпожица Антова ми е оставила бележка — завърши той, — пише, че вие сте им помогнали, но съвсем не разбрах, че сте кмет по тия места. Как така, откога кметувате, господин Тороманов?

Увлечен от своите страсти, Дионисий Ралев беше пропуснал една политическа офанзива в царството, която целеше да повдигне образователния ценз на селските кметове, та дано така се заякчи загиващата държава. Под дърво и камък се търсеха закъсали юристи, които скорострелно назначаваха за кметове и в най-затънтените селца, и по тоя начин адвокатът Тороманов подхвана на стари години държавна кариера — е, без особени амбиции, разбира се, а подмамен преди всичко от солидната заплата.

— Дълг! — премлясна той. — Народът търпи нужда.

Докато Дионисий приказваше, Тороманов бе нагънал суджука, в ръката си държеше чаша и като пресуши виното, нареди парите и монетата да бъдат върнати на студента.

— Пройчо — рече той, — не е апаш господин Ралев, нито е противодържавен елемент, познавам го. Не е страшен за друго, ами само момите си пазете. Сега за прошка, дето го забави, ще вземеш да

го откараш в Самунджи. Таман не си разпрегнал. Цочо нали го знайш? Е, у Цочови ще го оставиш. За там му гори на него душата...

Дионисий хем благодареше, хем се мръщеше на задявката, Пройчо също мърмореше, че пак селянинът излезе крив, но зачете кметската дума и след час, съвсем по мръкнало, стовари пътника си пред Цочови.

V

Далеч навътре зад паянтовия стобор на селската къща треперушкаташе светлина, вкусен дим се носеше оттам и зъл кучешки лай и като измъкна един кърпел от плета, Дионисий смело нагази в двора. Светлината бавничко помръдваше, два силуета се пипкаха край нея, търсейки навярно път в калта, единият носеше фенер, другият го следваше и младежът позна тоя втори силует — пусна тоягата и дрезгаво викна:

— Юли!

С уплах и радост силуетът нещо откликна и миг след това Юлика бе в прегръдката му, той целуваше лицето ѝ, очите — устните му откриваха познатата кожа и не искаха да се отделят от нея, под дебелилото ѝ палто се долавяше, че тялото потреперва.

— Диди! Ти дойде! О, Диди... — накъсано проронваше Юлика между целувките, притискаше страни в бузите, в брадата му и Дионисий усети топла влага, усети сълзите ѝ, а заедно с тях — и сълзи по своите ресници.

Вдигнала фенера, Живка осветяваше срещата в разкаляния селски двор, докато най-сетне Дионисий се сети да ѝ подаде ръка. Тримата тръгнаха към къщата и Юлика, притиснала се в рамото на любимия, изхленчи:

— Ужасен е животът тук! Не мога повече така! Не моога, не моога...

— Онуй място — грубовато допълни Живка — хè чак къде са го направили — на къра. Поне да го беше оградил като хората дяволът, ми то отвсякъде подвява...

— Гадост, гадост!... Още утре се връщам, по-добре под бомбите, по-добре да загина! — гласът на Юлика прозвуча с истерична решителност и Дионисий внимателно я погледна:

— Какво има?

— Ах, какво ли не! Простотия и мизерия...

Те се качваха по разклатена външна стълба. Къщата бе двукатна — стените на горния етаж бяха градени от плетове, измазани със смес

от кал, слама и говежди лайна. Малката площадка пред вратата беше затрупана с подпетени галоши и кални обувки и като ги прескочи, Дионисий влезе в широка стая, пълна с пушек. Преди да види, че Милетко клечи пред тенекиена печка, той чу гласа му — хем радостен, хем изнемощял и обиден:

— Хайде бе, Диска! Хайде да смениш дневалния! — Братът на Юлика силно го притисна с късите си ръце.

— Не си щипал циганка — прошушна Дионисий в ухото му и веднага подгъна нозе да пали печката.

Коминът и без това връщаше, а Милетко беше наблъскал мокър клечорак, но Дионисий подбра трески, пренареди дървата вътре и след пет минути огънят пърпореше. Газена лампа осветяваше помещението — една от ония селски гостни, които в нормално време никой не обитава. Нищо не беше останало обаче от пестеливата подредба на подобни стаи, багажът на Антови бе разбъркал всичко, двойният креват — извъртян настрани, под прозорчето бяха струпали нов одър за спане. Все още облечена с палтото си, Юлика седеше на тоя одър и кореше открито Милетко и Живка:

— Още преди Нова година предвидих — бързо приказваше тя, — че ще се наложи евакуация. Казах на брат ми и той сам, сам, без да съм го карала, представи си, обеща да уреди всичко. Живка и тя се присъедини тогава — познати била имала някъде си, стринка ѝ живеела еди-къде си, да не съм се притеснявала, те поемали грижата. Но какво мислиш, какво стана?

Станало беше това, че вестта за голямата бомбардировка на столицата ги бе заварила неподготвени. Същата нощ англо-американците хвърлили с парашути над града осветителни тела и мъртвешките им лъчи ги изплашили повече от бомбите. И бомби, разбира се, последвали, жертви, разрушения, на един техен познат складът за кинкалория изгорял до шушка. Какво ще прави сега човекът? Полудял е! Рано сутринта народът търтил да бяга, новини, слухове — от страшни по-страшни, на Юлика душата се къса, но се оказва, че Милетко и Живка са бездействали. На всичко отгоре трябва да се вземат мерки за безопасността на киното, тя търчи там, слага ред сред паниката, а като се връща у дома си — багажът едва събран. И Юлика вече не издържа, втора полярна нощ не може да преживее, Живка и тя си глътнала езика, мотае се също патка в кълчища, а

Милетко... по-добре да не говорим за Милетко. Абсурд е да се отиде до Манастирището — пътищата затрупани с преспи, горе нито дърва са приготвени за зимуване, нито храни, един изход остава — да тичат на гарата заедно с простаците и Бог да им е на помощ. Обаче изневиделица пристига господин Тороманов с камиона си, сякаш е пратен от небето...

— Не е от небето! — ядосано се намеси Милетко. — Ходих при него, кандърдих го!

— Оо! — не му обърна внимание Юлика. — И господин Тороманов един, и той един...

Уж кмет, уж власт, а не могъл да намери нещо прилично в неговото село, по-сиромашко било, по-некултурно, от Цочови по-добър избор нямало в околността. А в самото Самунджи свестните квартири блокирани отпреди, предвидливите хора ги заели. Кой знае всъщност дали и те са свестни, то цялото село представлява един ад, невежество и дивотия, и невъзможен битов примитивизъм! И ето, допадат те у Цочови, поне две стаи Юлика е смятала да наеме, но нищо подобно не става, една стая предлага Цочо, при това точно над обора — крави, кози живеят отдолу, дори кон един някакъв, нима Дионисий не усеща каква воня лъха през дъските? Всичкия си парфюм Юлика е изразходвала, за да надвие тая смрад. И никакви удобства! Вода се мъкне от километър, Живка борба се бори с Цочовица да сготви нещо на огнището, пък Цочо скръндза, скръндза неописуема, и дървата му се свидят, и брашно, ако му поискаш, и не е въпрос до парите, макар че Цочо е зинал за пари като крокодил, но пак се стиска и иска да го молиш. И шмекер като всички селяни — до мозъка на костите! Всяка сутрин разрежда млякото с вода например...

— Дотук траяхме, Юличке, още малко ще изтраем — обади се Живка.

— Няма да трая! Стига! Нека Диди всичко чуе! — с измъчен глас викна госпожица Антова.

През шестте дни, откакто бе напуснала дома си, тя наистина удържаше донякъде да не хленчи и укорява, но с идването на Дионисий се чувстваше като дете, което дълго е преглъщало несправедливи огорчения и най-последно, пред близък човек, си изплаква мъките.

Защото Цочовица, продължаваше Юлика, Цочовица само как я тормози! Ей така, с памук ѝ вади душата. Цочовица е проста и дива, но да тормози някого я бива, тя и Цочо гризе и откак са тук, той веднъж вече я е бърхтил, тъй като Цочовица само от бърхтене проумява, но може ли Юлика така да се разправя с нея? На всяка крачка Цочовица сякаш иска да ѝ каже: аз съм господарката тук, пък ти си само кираджийка и ще си знаеш мястото. А Юлика ли няма опит в наемодателството? Колко хора са живели в доходното здание на Антови, но никога не ги е насилвала. Пък сега, щом рече и направи нещо — Цочовица насреща ѝ: не е така, не е това, като че Юлика нищо не разбира и на нищо не е способна. Унижение, страшно унижение! И ето вчера Юлика се опитала да покаже независимост, а Цочовица веднага намекнала, че ако не ѝ харесва, да си търси друга квартира. С две думи, паднала си ми в ръчичките и ще си траеш — същото, което приказва в глупостта си Живка. От друга страна обаче, истина е, няма мърдане, къде да се изнасят сега? Ако напуснат, по-лошо. А на Милетко му е все едно, дори приятелство върти с Цочо, съвместно пиянстват и...

— Милко, ей, Милко! — подвикна някой досами вратата.

— Цочо! Подслушвал е! — изплашено зашепна Юлика. — Миле, иди виж! Кажи му — Диди е дошъл... Обясни там...

Милетко излезе, тримата вътре напрегнато се вслушаха в глухото дъднене на своя представител.

— Ама немой така бе, човек! — опъна се Цочо. — Рекоха — двамина, вий тримца ми додохте. Хайде сега един, утре друг ще се изтърси — немой така!

Милетко пак задудна, различиха се думите „пари“, „платим“, а стопанинът ясно и строго попита:

— Женати ли са?

Още по-приглушено братът на Юлика заобяснява, от многото приказки можеше да се предположи, че Цочо не се съгласява, докато гласът му се извиси:

— Немой така! Резил пред селото не ставам. Маскарлък не ща!

Милетко се върна зачервен и се тръшна на одъра до сестра си.

— Е, Диска — ядосано рече той, — де ще те дяваме?

— Да бях останал в онуй село — виновно се усмихна Дионисий, — обещаха ми спане — в кауша.

Юлика нервно изхлипа, похлупи лице на коленете си, но след миг скочи, разходи се из стаята — очите ѝ бяха сухи и решителни.

А долу, под прозорчето, изведнъж избухна кавга. Застърга вратата на обора, стопаните влязоха вътре, опяването на Цочовица се чуваше изпод гредоредата, сякаш беше в стаята при наемателите си:

— Моми имаш, утре сватове ще ти додат! Щурако щурав! — сърдито приказваше тя. — Как тъй да остане?! У тях си що щат да правят! Моми имаш! Не помислюваш ли?! Ще рекат — и Цочо мискинин. Е, Пешке, кротко, Пешке — неочаквано ласкаво се измени гласът. — Не се бой. Хапни хлебец, хапни попарка, хапни да ти е жива рожбата. — И още нещо с грубовата нежност додаде Цочовица на кравата и веднага, по предишния сърдит тон, можеше да се разбере, че се обърна към мъжа си: — До неделя ще се тели, викаш? Да не бъркаш?

— Хайде, мари! — обиди се Цочо.

— Да не прозяпаш! Помощ иска добичето, първескинче е — не се трогна Цочовица. — Пак кажи на бай Гълъо, готов да е!

Двамата в обора се затаиха — изглежда, радваха се как Пешка яде, отгоре евакуираните също тихо се вглеждаха в селските черги на пода, докато Цочовица не вресна:

— Не ми зяпай, не ми зяпай! Иди речи да си търси подслон, че кое време е!

— Стига плюка! — викна и Цочо. — Немойм го гони човека в тъмнините! Знайш ли що път е бил, от болница иде!

Вратата долу застърга, с отчаян порив Юлика понечи да излезе, да води битка със селяните, но Дионисий я изпревари, изпревари и повторното качване на Цочо при тях.

— Добър вечер! — поздрави той от стълбището.

— Бог доброто! — обади се Цочо и отстъпи към ивицата светлина пред обора. — Че ти много младичък бе! Оо! — рече той, докато се ръкуваха, донейде успокоен, донейде разочарован от вида на тоя гражданин, дето бе дошъл по нощите да им докачи представите за ред и приличие. — Вляз, вляз да се видим!

Ефектът върху Цочовица беше подобен — момчето с превързаната глава и разпраното палто не изглеждаше на оня опасен мискинин, който преди малко я плашеше, че ще хвърли сянка върху репутацията на момите ѝ.

— Ей я буля ти Цочовица — посочи я Цочо. — Стопанката.

— То... добичеата... — неспокойно завъртя ръка Цочовица, показвайки, че не е твърде чиста, па я обърса в престилката си и я подаде. — Що го каниш в лайната бе, човек?! — сопна се престорено тя на мъжа си, без да престава да изучава гостенина.

— Нищо, нищо — рече Дионисий. — Интересно ми е. Хубав добитък имате, охранен. — И потупа Пешка по задницата.

— Не е от раната, не — подсмихна се Цочо. — От друго е. Стелна е Пешка, от ден на ден я чакаме да роди.

Кравата дрънна със синджира, обърна глава и притеснено огледа непознатия човек.

— Лошо, бай Цочо, разсипа се столицата — подхвана преговорите Дионисий. — Война! Ще ви създам малко неприятности тая вечер. Отде да знам положението? Два дни пътувам. Викам, да преспя сега някак, пък утре...

— Бе то за една нощ лесно, ама... — почеса се по главата Цочо.

— Ще се посместим малко... Както казват руснаците: „В тесноте, да не в обиде“ — хрумнаха му изведнъж на Дионисий тия думи, които беше чувал от един приятел на баща си, от емигранта Аркадий Николаевич.

— Аа, няма да се обиждаме! — пъргавият ум на Цочо веднага схвана смисъла на поговорката. — По нашему — душа да е широка! Хубава приказка каза. Бе то май скоро ще чуем руска приказка... — дяволито смигна той. — Ма ти руски знайш ли?!

— Малко нещо — изфука се студентът.

— Глей ти, глей ти! — радваше се и се чудеше Цочо и въпросът за преспиването на Дионисий в дома му окончателно беше решен. — Я ела да ми куснеш винцето! Да разкажеш що става по голямия свят!

И Дионисий не можеше да обижда стопанина, който след оплакванията на Юлика го изненадваше с любезността си, пи от виното, поседя, Цочовица го окая за раняването и в края на краищата се разбраха сега той да се качи при своите хора да побъбрят, пък стане ли време за сън, хè в тая одая ще легне, туканка на миндеря буля му Цочовица ще застеле, защото на одъра в същата стая спят старата майка на Цочо и двамата му малки сина.

На Дионисий се стори, че не се е забавил много, но търпението на госпожица Антова се беше изчерпило.

— Ах, къде остана?! — укорно възкликна тя. — С какво толкова те омаяха Цочови?!

Дипломатическият успех на Дионисий не промени настроението ѝ, но след като свършиха пестеливата вечеря, Юлика свали бинта от челото му, обърса с хладка вода около зарастващата рана и го превърза отново, после придърпа до себе си газената лампа, за да зашие разпрания балтон. За последен път този ден Дионисий разправяше бедите си, Юлика нацупено слушаше, усещаше се, че е напрегната и разсеяна. Тя въздишаше, прекъсваше го, вмъквайки в разказа своите патила и обиди у Цочови, насилваше се да следи какво по-нататък е станало с Дионисий, без да може да скрие, че щом неговата история е приключила добре, значи всичко е наред, а на нейните мъки у Цочови краят се не вижда. Присъствието на Милетко и Живка я дразнеше, недоволна беше и от Дионисий, че не ѝ съчувства достатъчно и не разбира как всъщност селяните си постигнаха своето — развалиха радостта от пристигането му, но най-много я гнетеше собствената ѝ безпомощност да промени положението, както бе свикнала у дома си.

Разстроена и безрадостна беше Юлика, когато изпрати Дионисий да спи в долната одая, а той смяташе, че утре нервите ѝ ще се оправят. Сутринта обаче, още преди да станат, в селото беше довтасала и ги чакаше новината, че предишната нощ градът отново бил бомбардиран. За връщане не можеше да става и дума. Милетко се бе разходил рано и докато закусваха, се впусна в подробности, малко преувеличаваше той слуховете — ей така, поради възбудата си от страхотиите, които и сам не знаеше защо му е приятно да разправя. Ала това лекомислено оживление бе противно на Юлика и тя избухна. Няма какво да се радваш, викна на брат си, щом край тебе хора страдат, а веднага след закуска благоволи да се размърдаш и да намериш нова квартира. Евакуацията може да се проточи година — все у Цочови ли ще стоят?! Не! Няма да го бъде! И Дионисий ще помогне, двамата заедно ще търсят или може би на него му харесва да прави компания нощем на бабушкерата долу и на Цочовите сополанковци? Ако някому харесва, Юлика няма да се примири, няма да се остави тя на тоя долен селски свят, на грубостите и дивотиите!

Госпожица Антова не познаваше селския свят дотолкова, сякаш бе израсла на друга планета, а не в селското си отечество. Роднини по селата фамилията Антови нямаше, нито делови интереси свързваха

Юлика със селския живот, дори на пазар не ходеше тя, та да се бе разговаряла и надлъгвала със селенята. Е, слушала беше Юлика да се приказва за селски работи, всеки ден, кажи-речи, виждаше потури и забрадки из града, и в кино „Астра“ влизаха селяни на дневните прожекции, най-сетне, тя бе чела туй-онуй от родната си литература, изпълнена от край до край със селски истории, тоест Юлика си имаше свои представи за селския свят, но косвени, главно от втора ръка, и тия представи съвсем не я въодушевяваха да търси да се запознава лично със селото.

Когато такова запознанство все пак се наложи, Юлика Антова бе шокирана и отвратена и може би главна причина за тия нейни отрицателни чувства не беше самото село, а тъкмо насилствените обстоятелства, които я бяха довели в Самунджи. Ако госпожица Антова беше дошла тук по своя воля, ако си представим примерно, че тя би решила да наеме стая у Цочови някое лято — за разнообразие, да кажем, тогава романтичната ѝ душа щеше да приеме другояче обстановката. Може би като екзотично приключение щеше да ѝ се стори престоят тук, може би сурова първичност щеше да види тя — и селото щеше да ѝ хареса. Принудата обаче променяше всичко, по принцип госпожица Антова се бунтуваше срещу всяка принуда над волята ѝ и тоя бунт в случая обагреше с още по-мрачни краски и без това сиромашкото и мрачно през зимата село Самунджи.

Непроходимите калища и селските физиономии, носиите и говорът, добитъкът и мърлявите дечурлига — всичко, всичко отблъскваше Юлика и поради принудата да търпи, тя изпитваше ненавист там, където иначе, в нормален случай, би чувствала единствено личното си превъзходство на по-фин и цивилизован човек. От една страна, Юлика намираще пълно оправдание на тия свои чувства, от друга обаче, нямаше как да не усети, че те я принизяват и правят уязвима, а и непрестанното недоволство само по себе си беше уморително. Имаше и трета страна — страхът да се завърне на Хълма, защото тя не можеше да забрави бялата нощ и взривовете, и не можеше да изтърпи болката, и не можеше да се примири с жалката смърт. Юлика не бе предполагала, че до такава степен ще се поддаде на страха, дотам — че да продължава да се мъчи и унизява в проклетото Самунджи.

Не, Дионисий сгреши, като смяташе, че нейното нервно напрежение е временно и ще мине до сутринта. Госпожица Антова се чувстваше унижена и това я бе извадило от релсите. Нейните емоционални импулси, налучкващи иначе вярно и полезно поведение, сега съвсем се бяха разиграли, вземаха бързи решения и бързо се отказваха от тях, тикаха я към неразумни думи и постъпки, към безсмислени сръдни и отсърдвания, към непредсказуеми жалби и желаниа. Юлика се държеше по-капризно и неуравновесено, отколкото у дома си, и в края на краищата повишеният разход на нервна енергия беше изтощил волята ѝ.

Неразумна бе и заповедта ѝ да се търси нова квартира. Милетко и Дионисий обаче я послушаха, поразмърдаха се из селото, питаха тук-там и резултатът беше само, че Цочо научи за обиколката им. Макар предишната нощ да не бе одобрил твърде появата на четвърти наемател, сега той се докачи, навъси се и вечерта Дионисий трябваше да поднови дипломатическите преговори, но постигна пак старото, пак остана да преспи при бабата и момчетата. И заредиха се пет-шест скучни, еднообразни дни в Самунджи, през които най-важно занимание на евакуираните бе да гадаят кога ще престанат бомбардировките, и се заредиха усилни нощи за Дионисий и Юлика, през които те заспиваха трудно, защото бяха хем близо, хем разделени.

А Цочо не допускаше разместване на населението из къщата. „Братът и сестрата заедно — бива. Слугинката се гуши на одъра — кво да правиш, пак бива. Ама да пусна и тоя ергенаш при тях — съвсем карашък манджа ще стане“ — такава беше неговата обща позиция, която той удържаше, макар че му бе чоглаво да мъчи младите и да гледа настръхналата госпожица. Но да отстъпва Цочо не можеше, защото сам той се изпусна в кръчмата за тая своя нощна забрана, когато рече да обясни защо не му харесват къщата. Другарите му се подбиваха с него, ала се и чудеха на твърдостта му, а Цочо се дуеше от това чудене и съвсем не идеше да мени разпоредбата си. Още по-малко идеше на Дионисий да настоява да се мести горе — неудобно беше, деликатно беше, а по същата причина той не разискваше и с Юлика Цочовия суров режим.

Въпреки замълчаването, Юлика приемаше тоя режим като допълнително ограничаване на независимостта ѝ, като нова обида и унижение. Нервното изтощение се отрази и на външността ѝ, лицето ѝ

беше посърнало, прическата — обикновена, нямаше го в Самунджи нейният фризьор Кольо Тотев за редовната ондулация. И дрехите й изглеждаха занемарени, ботушките — загубили гланца си, поизоставила се бе малко Юлика Антова в дните на евакуацията. Но такава, каквато беше — огорчена, с помръкнал блясък, тя сякаш бе по-скъпа на Дионисий.

Не, по-скъпа не можеше да бъде, просто той чувстваше, че никакви случайности не са в състояние да изменят онова нещо в Юлика, което я правеше единствена за него. Когато се разхождаха преди обед малко извън селото, по засъхналия път към лозята, той я слушаше, отговаряше, смееше се, ако тя се усмихнеше, или се гневеше заедно с нея на някоя селска глупост, но през цялото време усещаше как всичко, свързано с евакуацията, със Самунджи и с войната, с неговото следване и с кино „Астра“, всичко, всичко, което ги заобикаляше и за което можеше да се помисли, са все неща временни, нетрайни и преходни, неща маловажни и заменими, а те бяха такива, защото заедно с тях съществуваше тя и тя ги обезценяваше чрез своето присъствие в душата му, чрез своята единственост и незаменимост. И му беше радостно, независимо за какво говореха, той дъхаше на смръзналите й пръсти и му се искаше чрез нея да притисне целия свят до сърцето си, и същевременно му беше малко тревожно, малко напрегнато, сякаш пак им предстоеше да се разделят, и тая смес от чувства напомняше донякъде ревността.

Но защо я ревнуваше той и от кого? От никого все още нямаше причина да я ревнува Дионисий и думата „ревност“ в случая не означава онова добре познато чувство, предизвикано от явен или мним съперник в любовта. Или ако имаше съперник, неясно предугаждан от душата му, това беше времето, защото любовта се бои всъщност от промените, възможни единствено във времето. Любовта признава само вечността и сама приема себе си за вечност, а всичко течащо, което подронва тия представи, поражда смътна боязън и това чувство, както много наглед безпричинни преживявания на човешката душа, няма друга основа, освен временността на самото човешко съществуване...

VI

Беше събота, двамата пак бяха излезли да се раздвижат към лозята и вече се връщаха. Юлика бе почнала да разказва един филм отпреди войната — прекрасна творба, както се изрази тя, с Грета Гарбо и Роберт Тейлър и споменът за оня, видян на екрана живот, я беше възбудил. От хладния въздух страните ѝ се бяха зачервили, дръзко за януари слънце светеше през голите клони на крайпътните овошки и ако се изключи хремата, която я държеше от три дни, тя се чувстваше добре. Беше млъкнала за малко, за да си послужи с носната кърпа, и в паузата Дионисий се обади:

— Юли — весело рече той, — искаш ли утре да прескочим до града? Ще уговорим сега някоя бричка — и Цочо ще помогне. За един ден ще отидем и ще се върнем, на разузнаване. Хем да си вземеш някои неща.

Това връщане от вълнуващия свят на киното в мизерната действителност изведнъж скърши настроението ѝ.

— Не ми напомняй! — бързо откликна тя. — От Цочо вече за нищо на света не искам услуга!

— Е, сам ще потърся...

— И мислиш, че ще намериш?! — презрително се изсмя Юлика. — Че веднага ще почнат да впрягат?! Или ще ти кажат, че конете са гладни, или че катран нямат да си смажат талигите — не ги знаеш тия селяни колко опак хора са!

— Аз ще се погрижа... — успокояващо почна Дионисий, но тя нервно го пресече:

— Каква безизходица, Господи, не съм мислила! И смяташ ли, че ако стъпя на Хълма, ще имам сили да се върна в Самунджи? Не, това е свръх човешките възможности! Не ме изкушавай! Не ме дразни! Няма да се върна, а ония, като почнат пак, като забоботят пак крепостите... Искаш да загина ли?! Това ли искаш? И ти ли, Диди, оо, Дииди...

Неочаквано Юлика заплака и припна по пътчето надолу. Дионисий тутакси се спусна след нея, като се мъчеше да обхване рамото ѝ, да я спре, да я успокои и прегърне, но тя се дърпаше,

подтичваше по две-три крачки, хлипаше и бършеше изведнъж подпухналия си нос, без да престава да излива през плача си онова, което ѝ се беше насъбрало. И макар сам да приказваше утешителни думи, той чу, че акциите им вече не струват нищо, че инфлацията всичко е изяла; че приходи от киното няма, а наеми за два месеца не са събрани; че Юлика е уморена, смъртно уморена и мъжка ръка е потребна, но мъжка ръка липсва, Цочо усеща всичко — и затова се гаври, затова ги разделя; че Тороманов е завистник, а на Живка и Милетко не може да се разчита; че и Дионисий я подвежда, а колко обиди за него е претърпяла само — и от оная гнусна негова съседка, и сега от Цочо; че само тя си знае как е изкарала тая зима — самотна и неразбрана...

Най-сетне Дионисий я задържа, обърна я с лице към себе си и я разтърси.

— Юли — с изтънял глас рече той, — недей така, мила!

Юлика въртеше глава настрани, опитваше да се отскубне, а Дионисий шумно я целуна в мократа уста.

— Юли, почакай! Нали съм с теб... Юли. Искан да ти кажа отдавна... да ти предложи да се оженим... когато решиш...

Тя бързо го погледна с едно око, пак по инерция се дръпна и тоя път Дионисий я пусна, но жената остана облегната на гърдите му.

— Сериозно ли? Точно сега ли? — през хремавия нос въпросите прозвучаха малко зло.

— Когато решиш — покорно повтори той. — Като се върнем в града...

— Защо не? — каза Юлика и се вкопчи в него. — Защо не? Защо не? — трескаво заповтаря тя, като го буташе и се мъчеше да го завърти, докато той се остави и двамата направиха няколко валсови кръга сред полето.

— Само че аз... — задъхан спря Дионисий.

— Какво ти? Отказваш ли се? — с весело презрение викна Юлика.

— Защо говориш така?! Само че положението ми...

— Ах, престани! Нали като свободни хора се обичаме! — Притисната в него, Юлика го гледаше с екзалтирани, зачервени от плача очи. — И щом ми даваш правото да избирам кога, ще кажа —

сега, още днес, още в тоя час! Напук на всички! Нека знаят! Ще им натрием носа!

— Но, Юли, как без подготовка... — решително почна Дионисий.

— Така! Или сега — или никога! — потрепнаха предишните истерични нотки. — Боиш ли се?

„Да става каквото ще!“ — помисли Дионисий, зашеметен от неочаквания обрат у Юлика, и вместо отговор отново я целуна.

— Знам къде живее попът. Ще видят те... Веднага ще ни венчае! Защо не?! — Тя го хвана за ръката, потегли го след себе си и двамата забързаха към селото, като по пътя все повече се поддаваха на хипнозата на неподвижданото свое решение.

Ала попът не прие това решение. В къщата му тоя Божи ден се колеше прасе, второ за зимата, и в момента той бе погълнат напълно от грижите по разпарчадосването. Попът беше около трийсетгодишен, с волно пусната рижа брада и както беше препасал каиш върху расото, подпъхнал краищата му в него и навил ръкави, изправен до димящо дървено корито с вътрешностите на прасето, приличаше по-скоро на някой жрец, отдаващ жертвоприношение на кървавия си бог. Приказката му обаче беше мека, благожелателна, тактичен бе попът и не показваше да е изненадан от тия кандидати за венчило.

— Желанието ви е богонравно, чада мои — рече той, като изслуша обяснението на Дионисий, — защото речено е в Апостолско послание: „Ако се и ожениш, няма да съгрешиш.“ Ама днеска свърших всяко богослужение. За венчавка никога не е късно — и утре е ден. Освен това — кой ще ви държи венците?

Юлика и Дионисий се спогледаха — идвайки насам, те бяха говорили, че венчавката ще трябва да е скромна, без шум и излишни хора, по-късно, в града, щяха да празнуват, но кой ще им кумува в Самунджи, не бяха помислили.

— Щом ще отлагаме за утре, може би господин Тороманов? — тихо се посъветва Дионисий.

— Защо не?! Защо не! — сприхаво отвърна Юлика. — И Тороманов може, всеки може... Освен това — натърти тя — ще направим дарение на църквата.

Попът разбиращо се усмихна:

— Сполай ви Бог.

Край проснатото на тарга прасе клечаха двамина селяни-колачи, очаквайки разпоредба от стопанина, а иззад къщата се зададе Цочо, също дошъл да помага.

— Я-а, моите хора! — викна той, развеселен от ракийката на попа, и остави котлите, които мъкнеше, обърса длани в задната част на потурите си и пристъпи да се ръкува. — Мене ли дирите?

Дионисий измънка нещо неразбрано, Юлика едва подаде върха на пръстите си, а попът мазно рече:

— Кум търсят, бай Цочо. Утре ще ги венчая.

— Я? Че нямат ли си кръстници? — сепна се Цочо.

— Имаме, естествено, но това военно време разбута всичко, пък... — притеснено продума Дионисий, поглеждайки към Юлика.

— Значи сутринта в храма, отче? В колко часа приблизително? — попита тя и отстъпи към портата. — Да си вървим сега, да не пречим...

— Моля, госпожице, и дума да не става — с шеговита строгост рече попът, като плъзгаше око по фигурата на жената. — Сега ще вкусите от пресните рибици, иначе никаква венчавка. Печено дробче ядете ли? Заповядайте, заповядайте вътре при попадията. А утре... ще се разберем за утре. Щом сте в затруднително положение, казано е: „И тъй, вие не сте вече чужди и пришелци, а съграждани на светиите и свои на Бога.“ Бай Цочо — обърна се той към селянина, — защо ти с твоята булка не им държите венците? И за теб ще е чест да кумуваш на интелигентни хора, и тях няма да ги е срам да се сродят със стопанин като тебе. А? Че и в къщата ти живеят.

— Бе туй да се чува, сватби да има, отче Танасе... — неопределено каза Цочо, но с глас приемащ и одобряващ, а заедно с него, без да го доизчаква, и Юлика проговори пресилено любезно:

— Ах, защо да го обременяваме? И без това сме му на главата...

— Що ми е на мен? — разпери ръце Цочо и сговорчиво огледа тримата. — На пет сватби съм кумувал — лош ли съм за шестата?

Оо, в какво неудобно положение изпадна пак Юлика поради дървенияшкото предложение на попа. Тъкмо Цочо ли, тъкмо див селянин ли трябваше да й държи венеца?! Да откаже обаче направо в очите, Юлика нямаше достатъчно кураж и грубиянство, нито се сещаше в мига за елегантен повод, а и попът сигурно щеше да се обиди. Ах, тоя поп, и той на един ум с Цочо! А и къде да дирят кум?

Ами ако Тороманов не си е в селото, ами ако е нещо болен, ами ако вземе да усуква — няма оскърблението няма да е по-голямо?

— Аз мълча, нека мъжът реши — игриво кимна Юлика към Дионисий.

— Произнесете се, бъдещи съпрузе! — внушително го подкани и попът.

— Ама, моля ви се! — рече Дионисий. — Какво по-хубаво? Благодаря ти, бай Цочо!

И сватбата всъщност започна оттук.

Попът, разбира се, беше подочул за Цочовата строгост към градските му наематели, с учудване бе научил, че госпожицата не е коя да е, а самата притежателка на кино „Астра“, и любопитство го глождеше, желание да се запознаят, защото той бе горещ поклонник на киното, но поради сана си се въздържаше да признава, че ходи в митрополитския град специално за да гледа филми в „Астра“. Освен това попът беше млад, живееше му се, приказваше му се с хора нови, културни и фини, с изискани жени му се общуваше, с мъже, видели свят, и за такива хора домът му бе гостоприемен, а трапезата — щедра.

И веднага тоя ден скарата запуши, на печката в кухнята зацвъртяха тигани, попадията застла покривка — малки и големи чаши цъфнаха на масата, ракия и пелин се появиха, туршии и мезета, Цочо отърча в дома си и завчас пристигна Цочовица — пременена, нагласена, с бъкел вино и чимширена китка в ръката, и Живка се окуми с Милетко, слисан от новината и малко умълчан, докато не подхвана винцето и не се разпицоли, колачите — и те се притуриха на софрата, и още хора дойдоха, селяни и селянки, кой с шише, кой с баница и мезелък, плъзнаха из селото слухове, че двамата, дете Цочо ги бе разлъчвал, от зор ще се женят, че отчето ги закрилял и сам Цочо ще им кумува, и че всички сега ядат и пият на поповата трапеза, а там, на трапезата, Цочо викаше, че на кум хатър се не кърши, вдигаше чашата и — няма как! — след него навдигаха своите Дионисий и Юлика, имаше песни и смехове, гъдулка проскрибуца и — чудно нещо! — веселбата понесе госпожица Антова като перушинка, главата ѝ се маеше от шум, пушеци и вино, леко ѝ беше и някак отчаяно, хубаво ѝ беше, пък ѝ се ревеше, и всичко това продължи до среднощ, за да се пренесе на следния ден, след венчавката, в Цочовата къща.

Но странно кога бе спал Цочо и кога се бе събудил, защото рано-рано свирачи доведе той в двора си, тъпан задумка за хоро, жална гайда песен засвири за извеждане на момата, а момата горе я гласяха Живка и Цочовица, имаше в багажа си Юлика една кремава рокля, най-подходяща за случая, пък кумата донесе було: от нейната сватба ли беше, или от чеиза на малките ѝ щерки — все едно!, и Юлика не искаше да го слага, но на кума хатър също се не кърши, и сложи го госпожицата, както си е редно, а на Дионисий бяха изчеткали и изгладили костюмчето, същото онова, дето се бе въргала с него из болницата, избръсна се той и гладко се вчеса на крив път, и като тръгнаха към черквата, цяло село, кажи-речи, се беше сипнало да ги гледа.

И докато вървяха през навалищата, приказки се подлавяха отстрани, женски приказки с ръка на уста, та да не се чуе дума и не се види усмивка.

— Пуси Цочо! — викаше една невеста на съседката си. — Да му се ненадаш! Тъй ги притиснал, че без време до венчило ги докара. Инак — не ги ще! Ма той цял владика, ма!

— Абе — Цочо! Не е дип Цочо зорлията — не се съгласяваше съвсем съседката, а трета булка наблизко обясняваше:

— Поп Танас рекъл: „Щом си затруднителна, цяло село ще помага.“ Трудна е, демек. Надула корема. Па как да не бърза?

— И той ли ще помага, мари?! Хи-хии...

— Що говориш? Не ѝ личи — вмесваше се друга женица. — Еех, хубава, хубава като картинка!

— Стяга се с платно — не се ли сящаш?! — поучаваше я другарката ѝ, а старица до тях мъдро продума:

— Градско мясо — тънко мясо...

— Бе туй едно на ръка, ама бай Цочо скръцнал зъби: „Кум ви ставам — маскарлък не ща, да ми се пръкне копеле под покрива...“ — подхващаше се одумката вече далеч-далеч от първите две невести и като синджир се точеше тая одумка след сватбеното шествие, докато пред черковните двери синджирът се скъса.

А вътре, до олтара, отец Атанас чакаше младоженците строг и тържествен. И подкара той службата, без да пропуска дума — селяните зяпаха, не шукваха, като че за първица бяха на венчавка, и накрая попът наистина прочете нещо от книгите си, дето други път не се беше

чувало, но не грешеше той, а нарочно бе подбрал словесата, макар да се отклоняваше от канона. „Да говоря всички езици човешки и дори ангелски, щом любов нямам, ще бъда мед, що звънти, или кимвал, що звека — протяжно и величествено се въздигаше гласът му. — Да имам пророчески дар и да зная всички тайни, да имам пълно знание за всички неща и такъва силна вяра, че да мога и планини да преместям — щом любов нямам, нищо не съм. И да раздам всичкия си имот, да предам и тялото си на изгаряне — щом любов нямам, нищо не ме ползва. Любовта е дълготърпелива, пълна с благодет, любовта не завижда, любовта се не превъзнася, не се гордее; не безчинства, не дири своето, не се сърди, зло не мисли; на неправда се не радва, а се радва на истина; всичко извинява, на всичко вярва, на всичко се надява, всичко претърпява. Любовта никога не отпада, а другите дарби, ако са пророчества, ще престанат, ако са езици, ще замлъкнат, ако са знания, ще изчезнат...“

Блед и обтегнат като струна, Дионисий слушаше свещеника, вслушваше се и в душата си и му се струваше, че сам е изминал пътя до тия думи. Но като помръдна леко ръка, той докосна с opakото на дланта си пръстите на Юлика и сякаш я откри до себе си, сякаш я беше забравил, унесен в мъдростта на Павловото послание, и в същия миг си помисли, че не е сам, че не е бил сам, че независимо от личните му заблуди в началото, двамата с Юлика заедно са вървели по тоя път и че всъщност тя го е водела. И тук, пред олтара на Христовата църква, той се зарече да изповяда пред съпругата си страстите на своя път и своето изцеление чрез любовта. И колкото по-рано, толкова по-добре...

VII

Два-три часа след мръкване сватбата се разтури. Младоженците бяха уморени още от предишната вечер, а и на гостите — почти същите, които бяха у поп Атанас, не им вървеше да пируват втора нощ, само в долната одая се задържаха да си допиват неколцина мъже. През деня Милетко се беше разбрал с Цочо, че каквито разноски станат, Антови ги поемат, и вино се ля доволно. От своя страна, и Цочо не се отказа от кумовия харчлък, а междувременно Цочовица тихомълком пренареди обитателите на къщата така, че Юлика и Дионисий да останат сами в старата гостна.

И сега двамата се бяха оттеглили за своята първа брачна нощ. Изнемощяла, безсилна дори да се съблече, Юлика се бе отпуснала на одъра, а Дионисий приклепна до нея, свали ѝ обувките и леко заразтрива подутите ѝ стъпала. От многото здрависвания с яки селски ръце пръстенът бе протрил нежната кожа на пръста ѝ и малката язвичка люто я болеше. В слепоочията ѝ кънтяха викове, пожелания, селски музики и тупурдията на ръченицата, и всичко ѝ се струваше като картинки от хаотично слепени филмови ленти, в които — дявол знае как?! — тя изпълняваше главната роля. Сега Юлика не се чувстваше способна да монтира отново филмовата лента на живота си през последното денонощие и не желаше да се пита, какви сили я въвлякоха в центъра на селския въртоп.

Докато вчера отиваха при попа, тя си представяше как ще застанат пред него с Диди сами, в празната и глуха църквица, как после тихо ще се приберат и сдържано ще съобщят на Милетко и Живка... Но се случи друго — шумно и шарено, и в момента Юлика не искаше да мисли против нейната воля ли беше то или тя самата го бе търсила, смешно и жалко ли беше всичко или естествено и потребно. Все още не знаеше Юлика и как ще си спомня своята сватба — с мили чувства ли, като екстравагантна преживелица ли, или като нещо срамно. Преуморена беше тая вечер душата ѝ от впечатления, но тя смътно усещаше, че тепърва ще трябва да прегледа сватбените събития и окончателно да ги оцени.

Като се пъхна под хладния юрган и вдъхна мириса на чистите чаршафи, Юлика копнееше само за едно — незабавно да заспи. Долу в обора обаче вратата се тръшна и след секунда Цочовица диво изпищя:

— Цочо! Цочо бре! Бързо, поразнико бре! Отиде си Пешка, мале мила майчице!

Чу се как тя побягна на двора и всичко се утиши, а Дионисий подпъхна ръка под главата на Юлика, тя се сгуши в него, затвори очи, но само за минутка, защото в калта край обора прошляпаха бързи крачки, последвани от мръсна триетажна псувня.

— Пукница да те пукне, пияницо! — додаде Цочовица към мъжовите си думи. — Цял ден смучеш като смок! Рекох ти — не лъокай, ще се насвяткаш като шопар!

— Ом-маян съм само, мари! — завалено рече Цочо.

— Омая да те омае, че да те тръшне в земята! — пожела му в мига жената. — Гледай!

— Ле-лей! Заклецило се е... Ще я пукне, ще я разчекне, мамицата му и теле!

— Но какво става? — тревожно прошепна Юлика.

— Сигурно Пешка ражда — шепотом отвърна и Дионисий.

— Топи! Топи тая дебела глава! — ядно се обади Цочовица. — Топи да изтрезнееш, че стане ли зян добичето, ще видиш ти кум и кумица!

Записка вода, Цочо промуча, ясно беше, че Цочовица натиска кратуната му в котела, пък сигурно я и перка отзад, но тая спешна терапия не продължи дълго.

— Бягай! — изпръхтя Цочо. — Бягай по бай Гълъо, сега си тръгна ей! И по пътя го дири, че той таквоз...

— И той пиян-залян, дъртият му пръч! — уточни Цочовица и тутакси галошите ѝ заплющяха към вратника.

Възцари се тишина.

— Спиш ли? — проговори след малко Юлика.

— Не. Не ми се спи — разшава се Дионисий. — А ти?

— Разсъних се. Но хайде да спим.

— Юли...

— Не, не. Не сега. Моля те! Уморена съм... Спи и ти.

— Не мога да спя — обидено рече Дионисий, почака-почака, но тъй като Юлика мълчеше, той допълни: — Мисля си за днес. Ти... как

се чувстваш?

— Не знам — отвърна тя. — Нямах време да мисля.

— Доволна ли си?

— Да. — Юлика плъзна успокоително ръка по шията му. — Не знае човек какво му е писано...

— Пък аз много мислих. И ми е някак... като пречистен съм. Ако ти кажа как се измъчвах някога... Юли, сякаш не съм бил аз. Слушаш ли? Юли?

— Нека утре говорим...

— Не. Чуй ме! — Дионисий се бе решил и усещаше, че по-леко ще му е така, в тъмното, без разсейващата и изобличаваща светлина на деня. — Нека сложа точка...

Предчувствие за нещо неуместно, за някаква противна тайна изведнъж разсъни Юлика и тя предпазливо попита:

— Наложително ли е?

— Ех, защо наложително? Може би — не. Знам ли? Но ти... ти си ми най-близкият човек. А то е нещо за нас. Защото, когато се запознахме...

И Дионисий започна изповедта за своите някогашни терзания, когато душата му се гънеше от срам, че е станала робиня на плътта и поради това се съмняваше в себе си, че е способна за любов, а следователно — така си внушаваше тя тогава, и за всяка духовност. Когато младежът страдаше от това робство, но едновременно то бе за него желано. Когато бленуваше за безпримесна чистота, но му се струваше, че е станал жертва на тъмен телесен нагон, мамейки и себе си, и Юлика...

В мрака Дионисий намираще думите лесно и онова важно за него нещо, което искаше да сподели, той изрече бързо, но продължи да се кае за своята някогашна слепота, за безумното си пребиваване в ада на ония чувства, както сам назоваваше близкото си минало, докато в обора долу пак гръмнаха гласовете:

— Дръж са, Цочо! — ревна бай Гъльо. — Ша го измъкнем от тая мърша без гък, без ох! — И в заключение той тръсна същата оная псувня, която преди малко Юлика и Дионисий чуха от кума си.

Цочо веднага отговори с подобно народно умотворение, доста по-самобитно, и освен другата си работа около Пешка, тая нощ двамата, изглежда, бяха решили и да се състезават в широката област

на българската сексуална клетва. Трудно им беше с разраждането на кравата, а както е известно, при всяка трудност псувнята помага, и по тая причина двамата си служеха енергично с нея.

А горе Дионисий, прекъснат така ненадейно, се позапъна, но продължи:

— Това беше като черна пелена... и не си давах сметка, че такава чистота не може да има... Всеки ден си виках: край, трябва да бягам, и нямах сили, защото... но всъщност въпросът не е само до...

— Бре, бре, бре, бре, бре! — възкликна бай Гъльо. — Обърнало се е на чорчук! Цочо, дръж бре! А така. Натисни! Полечка бре, да не си бик!

— Юли? Разбираш ли?...

— Потрай, Пешке, потрай, душо! — плачливо се обади Цочовица. — Боли ли? А? Ми мен питаш ли ма? Седем пъти съм родила. А? Че и мен като тебе...

— Каквото у царица, таквоз и у магарица — с разбиране я подкрепи бай Гъльо.

— Юли? Чуваш ли? — Тя не бе помръднала, докато Дионисий говореше — с глава на рамото му, ръката — положена на гърдите, но той усети нещо омекнало, повехнало в допира ѝ, посегна в тъмното и я докосна по лицето. То бе мокро.

— Какво ти е? Юли? — Дионисий понечи да обхване в шепи страните ѝ, но Юлика извъртя глава и изхълца — личеше, че пряко сили се беше сдържала.

— Нищо. Остави ме — пошепна тя, бършейки с пръсти сълзите си.

— Но, Юли, ти не разбра! — вкопчи се в нея Дионисий. — Всичко отдавна мина. Обичам те, Юли! А и тогава не съм те упреквал. Не ме разбра...

Ала важното Юлика бе разбрала. Когато Дионисий заговори, тя почти беше сигурна, че той ще разкаже за някой свой флирт в столицата, и за миг жената се настрои да отговори с държането си на такова долно признание. Онова, което чу обаче, я свари неподготвена и все пак тя тутакси отдели основното за нея — че по времето, когато беше щастлива, когато се чувстваше вдъхновена от свободата си да обича, когато бе всеотдайна, любеща, презряла недомлъвки и упреци, той не е бил съзвучен с щастието ѝ, нещо повече — бил е двуличен, и

— Боже мой! — вероятно се е гнусял от нея. Само измама и унижение намери Юлика в тая изповед и тя изплака — за себе си, а не за Дионисий — онова, което току-що изникна в ума ѝ:

— Винаги се чувствах сама! Сама бях, сама, Господи! Дори когато... И най-много, когато... се любехме...

— Не е така. Почакай! — отново почна Дионисий, но отдолу заповеднически се извиси гласът на бай Гъльо:

— За̀голи я, за̀голи я! Не се май! — И тъй като Цочо, изглежда, не се сецаше, бай Гъльо кресна: — Ръката бре, Цочо! Още, още — до рамото! А̀ така! А̀ бръкни отзад!

— Къде бе? — уплашено попита Цочо.

— В гъзът, ти къде искаш?! — скастри го опитният селянин. — Да не си владика! Ша държиш отгоре да не са измести телето вътре, аз ша намествам оттуканка. На владика ша ми се прави! Айде! Леко, лечко, още давай — закомандва Гъльо. — Още бре! Дай, муши, ха така! А̀ натисни!

— Тъй?

— Стой!

— Оле, божке!

— Дръж, мари!

— Дърпай!

— Чакай!

— Върх!

— Малко бутни! — Пресичаха се гласовете на тримата и се смесваха с мъчителен шум от пъшкане, хриптене и стържене на нозе, от сумтене, стонове и въздишки и дори без да ги вижда човек, се разбираше как те бърникат в чуждата плът, как я мачкат, разтеглят и чоплят, за да изскубнат от нея плода. Това беше битка, която нервите на непривикнал човек можеха да не издържат, защото в нея еднакво се смесваха помощ и насилие, радост и ужас, както в природния механизъм на раждането се смесват бруталният автоматизъм на плътта с благословената духовност на живота.

И Дионисий, и Юлика бяха млъкнали и слушаха настръхнали. Но Юлика си представяше единствено безобразието на плътта, зейналата кравешка утроба, над която Цочо и Гъльо се бяха надвесили, и тия диви селяни не се интересуваха, че кравата страда, вълнуваха се само от утробата ѝ, от това да извлекат полза от нея, като към вещь се

отнасяха те с Пешка, с която няма защо да се церемонят. Отвратително беше, противно беше, от погнуса на Юлика ѝ се повдигна. Тъпи диваци, минаваха мисловни импулси през мозъка ѝ, противни типове! Но и той, и той бе всъщност като тях! Нима и той не я беше смятал само една бездушна вещ, само една удобна за него утроба?! Нови сълзи плъзнаха по бузите на Юлика и тя измъчено прошепна:

— Това съм била значи. Вещ някаква. Инструмент за удоволствията ти. Затова си се срамувал...

— Ти за мен си всичко — мрачно рече Дионисий, като отчаяно се питаше как да замаже последиците от жалкия си разказ за пътя на своята любов.

— Ха̀ честито! — тържествуващо гръмна гласът на бай Гълъо. — Живичко е!

— Живичко, мари Пешке, живичко ма, душке! — галъовно повтори Цочовица. — И то момиченце ма, и то като тебе. И то има да тегли някой ден, ама хубаво, хубаво е туй тегло! Кво разбират тия бичи глави? Леле, бай Гълъо — примря изведнъж тя, — ми ти цялата си я окървавил бе!

— Ти как искаш?! — разсърди се Гълъо. — Захар нали задели? Иди я разбъркай с ярма, топла водица сложи — да засилиш добичето. И чист парцал донес да я затъкна! Женски ум — все много знайти!

— Всичко имам, готова съм — отзова се Цочовица. — А̀ хапни, Пешке. То женската орисия — само за мъка и зор.

— А̀де, а̀де! — вмеси се Цочо от мъжка солидарност. — Какво току се оплаквате?! Боляло ги било и н'ам кво си! Ма инак не ги боли. То нали народът вика: жена само кога я ръпе куче и кога минува дървен мост, тогаз не мисли за мъж.

— У, чумата да ви поразии, мискини! — игриво рече Цочовица. — Много ви знаят устите! Ма ората и друго викат — че горнята глава мъдрува, пък долнята лудува.

— Не е тъй, Цочо, не са виновни женските — рече да създаде равновесие бай Гълъо. — От дядо ми съм чул такваз приказка: „Жена като крава: легни — ляга, стани — става.“ Глейте, глейте! — доволен допълни той. — Омете копанята Пешка. Цочовице, иди донес още!

Вратата тропна, а Цочо викна след жена си:

— И да полеем родитбата!

Мъжете долу се умириха.

— За да разбереш, че всичко окончателно е свършило — трескаво заприказва Дионисий, — че не исках да остане и спомен от ония настроения, ще ти кажа, че изгорих двата твои портрета!

Юлика не желаше нищо повече да слуша и да говори, но това съобщение бе едно от малкото неща, които сега можеха да я учудят, и тя неволно възкликна:

— Изгорил си ги?! Ти си ги изгорил?!

— Да. Смятах да ти кажа, че са се затрили в бомбардировката, но ти ме предизвикваш... Изгорих ги, защото носеха следи от тъпите ми внушения. Неверни бяха, скверни бяха... като изкуство, разбира се...

„А колко хубави бяха — помисли тя. — Колко ми харесваха. И той знаеше, че ми харесват. И не могат да се повторят... Никога, никога, никога нищо няма да се повтори...“

— О, Боже... — въздъхна жената.

— Увери ли се сега? И на мен ми бяха скъпи, но недей да съжالياваш! Ще почна друг портрет. Съвсем различен. Искаш ли? Искаш ли, Юли?

Юлика не отговори, а тримата в обора пак загълчаха, стъкло о стъкло потракна и бай Гъльо тежко изрече:

— Хайде да е живо и здраво теленцето! Да го умийми сега с туй винце, че да е хаирлия и берекетлия!

— Де, де, де, де, деей! — провикна се Цочо.

— Тихо бре! — смъмри го Цочовица. — Хора спят над нази!

— Тихо, куме, да не развалиш работата!

— Що каиш, бай Гъльо? Спят ли каиш, а? — лукаво попита Цочо.

— А? — в същия тон му го върна Гъльо.

— А-ха-ха-ха-ха! — разсмяха се дружно двамата.

— Дърти мъже — акъл нямат! — строго рече жената.

— Капни, капни, Цочовице, че ни пресъхнаха гърлата — подкани я Гъльо и чашите пак се чукнаха. — Ха, куме, да е хаирлия бургия и прясна чавия! — произнесе той тая древна сватбена наздравица.

— Чул те Господ! — присъедини се Цочо.

Свита на кравай, гърбом към Дионисий, Юлика се разтрисаше в беззвучен плач.

— Ма вижте го как се е изправило, ма! — умилително рече Цочовица. — Пу, пу, пу, да не му е уроки! Хубаво като картинка! Как

да го кръстим бре, Цочо?

— Че как? — зачуди се той.

— Па наврѣх кумството ти се роди бре. Ричаш ли — Юлка? На късметя на кумицата.

— Юлка, Юлка, Юлка — пробва Цочо името на езика си като младо вино. — Че кво му е? Име кат име.

— Ха̀ да е честито! — одобри и бай Гълѣо. — Прясна булка — голям късмет ѝ излазя!

— Говеда! — изсъска Дионисий. — Цял яхър говеда са се събрали долу! — И като промуши изпод юргана голата си рѣка, той издумка с юмрук по пода.

В обора разговорите секнаха, а след малко вратата предпазливо скръцна и се чу как на двора Цочо и Гълѣо се прощават.

Юлика бе притихнала. Кучето на Цочови пролайваше от време на време и Дионисий раздражено го чакаше кога пак ще се обади, лежеше с отворени очи и не можеше да заспи.

— Юли — повика я той тихо.

Тя мълчеше и Дионисий се надвеси над нея, вслушвайки се в равномерното ѝ дишане. Спи, помисли той, спи милата. После внимателно се изхлузи от кревата, надяна в тъмното панталона, метна балтона на раменете си и слезе да види телето.

Седнала на един обѣрнат кош, Цочовица клюмаше край Пешка, теленцето се притискаше о корема на майка си и ситно потреперваше.

— Я! — учуди се жената. — Как тѣй, кумец? Ще ти изстине постелята.

— То от вас може ли да се заспи — рече Дионисий. — Честито!

— Юлка го кръстихме — похвали се Цочовица, очаквайки кумецѣт да се зарадва.

— Кой знае уместно ли е — кисело отвърна той.

— Че кво лошо?

Дионисий махна с рѣка, позяпа малко и се върна при Юлика. Като си лягаше, тя за миг се събуди. „Бил е при тях. И той е като тях“ — мярна се в крайчето на съзнанието ѝ, докато отново заспиваше...

Отдавна беше съмнало, а от стаята на младоженците не излизаше и звук. Рано-рано бай Гълѣо бе дошъл да нагледа кравата и като си свърши работата, двамата с Цочо приседнаха край останките от вчерашното пиене. И уж рекоха по едно, защото се знае, че клин клин

избива, но новият клин доста наедря и не само избви стария, ами се и нацепи здраво в мозъците на приятелите. Както си вливаха греяна, те се сетиха, че е дошло време и блага ракия да се пие. Цочо намери медец, разбълника го в едно павурче с ракия и двамата крадешком — кумът напред, а бай Гъльо подире му като млад девер — заизкачваха стъпалата към гостната. Щом стигнаха вратата, смелостта им понамаля, но Цочо отложи капа, ветрецьт духна сгорещената му глава, на душата му стана благо и хубаво и той викна, та запя:

*Момко юнак по двор ходи,
по двор ходи, бял кон води,
бял кон води, Бога моли:
„Дай ми, Боже, ден — два часа,
ден — два часа, ноц — година.
Да ми падне мома в ръце,
да я скърша, да я слома
като хлеба на обeда...“*

— Блага ракия! — ревна в завършек той, ала стаята отговори с пълно мълчание. Цочо се поколеба, почеса се, навири павурчето, удари едно око на бай Гъльо, пък продължи:

*А момата по двор ходи,
по двор ходи, сълзи рони,
сълзи рони, пръсти троши,
пръсти троши, Бога моли:
„Дай ми, Боже, ден — година,
ден — година, ноц — два часа,
да не падам момку в ръце,
да ме кърши, да ме ломи,
като хлеба на обeда.“*

— Кум носи блага ракия! — провикна се отново той, но Гъльо го сръга, въртейки юнашки очи към вратата. Окуражен, Цочо почука с павурчето, натисна дръжката и тъй като Дионисий бе забравил да заключи, пъхна един мустак в откряналия се процеп.

— Вън! — в същия миг писна Юлика, а Дионисий — бос, по бели гащи — с два скока прелетя стаята и така бързо блъсна вратата, че там, където стърчеше мустакът на Цочо, в ръба между дъските остана фъндък косми.

Един през друг селските приятели затрополиха по стълбите, Цочо се давеше в псувни, сипваше от благата ракия в шепа и шляпаше разкървавената си, оскубана устна.

— Де-гиди кърпел за вас, де! — коментираше Цочовица от двора, сложила ръце на кръста, и така древният сватбен ритуал се провали — ни блага ракия се пи горе, ни ризата на булката се видя...

А след инцидента горе булката се завъртя в постелята, зави се презглава с юргана и спа до обед. Дионисий мислеше, че когато тя се събуди, ще има сцени и истерии, но нищо подобно не стана. Юлика беше малко побледняла, необичайно сдържана и уравновесена. За Цочовата ракия не обели дума — самият Цочо се беше смушил някъде да си ближе раните. Не си личеше да се сърди, нищо не намекна тя и за изповедта на Дионисий. Питаше пестеливо, отговаряше точно — за най-необходимото, а когато четиримата с Милетко и Живка седнаха да обядват, нейната вгълбена хладина не предразполагаше за много приказки. „Бързо ще й мине. Знаех си аз“ — съобразяваше Дионисий, като неволно копираше държането на Юлика и отстрани двамата изглеждаха потънали в размисъл за новите отговорности на своето съпружество.

Дионисий обаче не знаеше, че през изминалата нощ сърцето на Юлика го беше изхвърлило от себе си. Това решение още не бе стигнало напълно до ума на жената, тя не го беше осъзнала докрай, но то бе решение окончателно и необратимо. И сега нейното сърце беше празно, като дом с разбити врати беше то, през които може да влезе и случаен пътник...

Преди да свършат обедата, Юлика каза с непререкаеми, добре познати от Хълма интонации в гласа, когато бе решила да постигне желанието си на всяка цена:

— Миле, днес ще заминеш за града. Ще наемеш камион и до ден-два ще дойдеш да ни вземеш.

— Да отида и аз — предложи Дионисий.

— Не. Сами жени тук няма да останем. А Милетко по-бързо ще се справи, защото познава шофьори от пиацата — разумно обясни тя.

И след час, със специално наета талига, Милетко Анто̀в отпътува за града.

VIII

Той попрехвърли срока, отпуснат от сестра му, и камионът изпърпори пред Цочови едва в петък. Багажа стегнаха за час, Цочовото домочадие излезе да изпраща, самият Цочо — ни лук ял, ни лук мирисал — дълго друса ръката на Милетко.

— Не ни забравяй, куме — рече Дионисий на прощаване. — Като се качиш на Хълма и питаш за къщата на Антови, всеки ще ти я покаже.

През тая седмица той бе досадно внимателен към Юлика, гледаше я в очите и живееше сякаш единствено за да отгатва желанията ѝ. А и тя не му се глезеше — на другите изглеждаше, че след венчавката е овладяла нервите си. Като чуплива вещ я нагласи и сега Дионисий до шофьора, Живка също се нагмезди в кабината, мъжете скочиха в каросерията и дружината завинаги се раздели със Самунджи...

Когато стовариха багажа в двора, Юлика изприпка по стъпалата на къщата като девойче, отключи и влезе в антрето. Вълнуваше се как ще завари дома си и облекчено въздъхна пред голямото кристално огледало. Тримата я следваха, натоварени с куфари и денкове, радостни и те като младата стопанка, но изведнъж нослето на Юлика се сбърчи, тя задуши, надникна в хола, а след това изчезна зад отворената врата на Милетковия гимнастически салон.

— Ау! Миле! — долетя оттам изплашения ѝ глас и Дионисий пръв се втурна след нея.

Насред салона стоеше сандък, над който Юлика бе замръзнала, а на дъното му, поръсено със слама, лежеше крокодил. Е, не съвсем крокодил, по-скоро крокодилче, малко нещо над метър, и не можеше да се разбере влечугото живо ли е или препарирано — изцъклените му очи не мигаха и нищо не помръдваше по него.

— Богородичке... — изпъшка Живка, която заедно с Милетко също бе застанала край сандъка.

— Но какво е това? — изумено попита Юлика.

— Как да ти кажа?... — рече Милетко. — Крокодилче. Само че ти не се бой. То такава... не хапе.

— Но живо ли е?

— Живо, живо! Само че му е студено, защото е раждано в топлите страни — добросъвестно разясни той.

— Ох, нов измёт трябва да чина... — пак изпъшка Живка.

— Ти трай! Кой те закача теб?! — сопна се Милетко, като притеснено поглеждаше сестра си.

— Но твое ли е? — продължаваше да възкликва Юлика.

— Как да ти кажа?... Не е мое. На един приятел е... Ама вие го знаете! — оживи се той. — На Фанто, на сеньор Фанучи е. Нали го помните? Той сега го дресира...

— Но защо си го взел?

— Как да ти кажа?... Не съм го взел — пак се умърлуши брат й. — То си е заедно с Фанто... Той и Фанто живее тука...

И Милетко обясни, че докато търсел камион по пиацата, срещнал там сеньор Фанучи, който здравата бил загазил. Тъпите бомбардировки се отразили и на цирка, в който Фанто демонстрирал изкуството си, и тоя цирк се разпаднал под натиска на обстоятелствата — то нали и транспортът оскъден, и интересът на населението спаднал в тая военна суматоха, но така или иначе, артистите се разпръснали като пилци и ненадейно знаменитият сеньор Фанучи се оказал без препитание и покрив над главата си. По тая причина той освободил от ангажимент и оная храбра жена, госпожица Лучия.

А междувременно, преди още да се разпилее циркът, Фанто купил туй крокодилче и започнал да го дресира за манежа. Впрочем по-точно е да се каже крокодилка, а не крокодилче, защото животното е женско, Дженифер му е името. Както и да е, това не е важно, важно е, че сеньор Фанучи останал на улицата с личен багаж, с професионален инвентар и с Дженифер като добавка. Е, не точно на улицата, защото Фанто наел стая в хотел „Глория“, но съдържателят цял звяр, вдигнал таксата кажи-речи двойно заради Дженифер, сякаш тя заема отделен креват и ден през ден й сменят постелките. И никой не се интересува, че сеньор Фанто Фанучи е световно име! Можел ли е при това положение, попита Милетко, можел ли е той да остави един такъв бележит свой сънародник в мъки и лишения? Не е можел! Сърце не му е давало! Така той го поканил в бащината си къща, настанил го,

скромно, разбира се, в малката стая под стълбището. Никому няма да пречи човекът — той само преспивал тук, големи планове крои Фанто за бъдещето, крокодилката също няма да пречи в салона, нали в края на краищата тоя салон е Милетков?!

Докато братът Антов държеше тая предварително подготвена от него реч, настроението на Дионисий тъмнееше, Живка също се бе навъсила, а Юлика слушаше разсеяно и неочаквано каза:

— Но то всъщност е симпатично, Миле! Виж какви нежни нюанси има на гушката си. Особено светлозеленото.

Дионисий рязко се обърна и тръгна да пренася изоставения багаж. Без да го погледне, увлечена от крокодила, Юлика допълни към брат си:

— Но когато се канят гости, човек трябва да е любезен. Защо си го сврял под стълбището? Защо не му предложи ъгловата стая?

Зарадван от успеха си, Милетко тупна Живка по гърба:

— Живе, да приготвиш ъгловата стая! Ще помагам!

Само това ѝ липсваше на Живка тоя ден. Всичко чакаше нея — и багажа да нареди, и стаите да почисти поне отгоре-отгоре, и прилична вечеря да сервира. За помощ — никой не ѝ помогна. Като се нагласи след пътуването, Юлика веднага излезе да задвижи работата на киното, Милетко и Дионисий също се запиляха навън и чак привечер тримата се прибраха.

Юлика не попита младия си съпруг къде е ходил, но каза, че прожекциите за съжаление ще започнат с позната лента и между другото подхвърли как няма да е лошо, ако поне рекламният щит на киното е нов, щом филмът ще е стар. Тя не предложи направо на Дионисий да го нарисува, но намекът беше ясен и докато си пиеха аперитива в хола, той се зае да нахвърли проект за плаката. Въпреки умората Юлика преглеждаше делови книжа, Милетко, смучейки по обичая си коктейла през сламка, зяпаше в блока на Дионисий и най-сетне Живка подви крак край тях — сипала беше и на себе си малко вишновка.

Това обичаше тя — да си е изшетала къщата, тихо да е, чистичко да е, мир и спокойствие да има. Днес ѝ оставаше само да сложи вечерята, после да измие паниците и нищо друго няма да се иска от нея, рано ще си легне, че краката ѝ коват, а гърбът я наболява. Макар никой да не я беше питал, тя одобряваше Дионисий като зет на къщата.

Вярно, сиромашко бе момчето, никакво още не бе — ни занаят, ни положение, младо беше и не се знаеше няма ли да се промени то към нея, но сега-засега Дионисий я облекчаваше от тайните ѝ опасения. Отдавна Живка тръпнеше за какъв господин ще се омъжи госпожица Юличка. Ако, да речем, в къщата дойдеше зет някой див петел, неизвестно бе дали няма да мърмори: не мога да я трая аз тая Живка, знам я аз що е вършела тя тука — и като нищо ще вземат да я прокудят. И да не я прокудят, такъв човек ще ѝ се мръщи, накриво ще я гледа, пък Живка ще трябва да му трепери и ни мир, ни спокойствие ще има за нея.

Ако пък Юличка идеше снаха нейде, нямаше да я вземе — къде ти! Да беше младо слугинче — иди-дойди, пък то старо бунище — лесно рине ли се?! А да останат сами с Милетко не беше сигурно. Вятър го вее Милетко на бяла кобила! Ако не е сестра му тук, завчас ще напълни къщата със скитници и пройдохи. Опразни ли се нейният дял, току-виж — и жена се довякла. Нищо му не е на Милетко! Заради голямата къща ще замижат, че е куцичък. Я някоя циркаджийка, я тукашна повлекана... И тогава вече Живка ден не може стоя. Ще си стегне бохчичката тя, ама къде ще ходи?... Ей от всички тия грижи, една от друга по-лоши, Дионисий я спасяваше изведнъж. Нищо не променяше той в Антовата къща. Тя лизна от чашката и като посегна да я остави, хлъцна от уплаха. До вратата на хола стоеше човек, миг преди това го нямаше, Живка беше гледала натам, а сега стоеше... Дух ли бе, фантом ли и как се беше омъкнал, без да го чуе?! Другите, улисани в заниманията си, също се сепнаха, а Фанто Фанучи рече:

— Госпожо... — И с котешка гъвкавост плъзна през хола, хвана ръката на Юлика и с дълбока почтителност наведе глава да я целуне.

— Ах, господин Фануучи! — пропя тя, без да успее да се надигне от креслото. — Как ме изненадахте! Заповядайте при нас!

— Простете, госпожо — още веднъж преклони глава той, но на поканата не се отзова, дръпна се настрани и опря тъмните си очи в Милетко.

— Влез бе, Фанто. Ела седни... — бе пробъбрил преди това домакинът, но като хвана погледа на приятеля си, понамръщи се миг-два, сякаш се насили да разчете загадъчен йероглиф.

— Ела, ела! — с весело облекчение повтори той, отгатнал очевидно укорния знак на сеньора. — Куфарите са в друга стая. По-

хубава. Всичко е наред, оставаш си у нас...

Фанто Фанучи обаче не се трогна от тия успокоителни думи, а пророни:

— Приемала е.

— Как приемала?! Не може да бъде! — рипна от изненада Милетко.

Фанучи кривна глава — и непосветеният можеше да разбере тоя жест: „Неприятно, но факт.“

— Кой е давал на крокодила да яде?! Нали ви казах, че само от Фанто приема храна! — викна Милетко.

— Не си казвал — сърдито се обади Живка. — Много важно! Гледам го, лежи на голата слама — дожаля ми. Слама ли ще яде?!

— Казах! — побесня братът Антов. — Глуха ли си?! Казах, че Фанто го дресира! Как си я мислиш — че ти ще го храниш, пък той ще го дресира! Какво му даде?

— Какво му дадох? — обърка се Живка. — Хляб му дадох, кокалци му дадох...

— Ооо! — зави Милетко, стискайки глава в шепите си. — Убивам те! Кокалци...

— Миле! — овладя Юлика чувствата на брат си и веднага закачливо се обърна към госта. — Дано не сме объркали методата ви, господин Фанучи. Но ние нищо не разбираме. Идваме си тук и — представете си! — изведнъж виждаме Дженифер. Да си призная, в първия момент малко се стреснах, но като я разгледах внимателно — тя просто красавица. Представих си я намалена сто-двеста пъти — че тя би била бижу, великолепна брошка би била, която с удоволствие бих носила. — Юлика пипна ъгъла на деколтето си, показвайки къде би закачила миниатюрната Дженифер, и сеньорът проследи движението ѝ. — Живка също я харесва. Живка има вкус. И от добро сърце ѝ е дала храна, повярвайте. Може би е сгрешила, но...

— Безспорно е сгрешила — намеси се Дионисий. — Животното е специално, тропическо. Живка има вкус, но и то си има вкус. Свикнало е сигурно я на антилопска плешка, я на бутче от фламинго. Какво е туй, хляб и кокалци?! Че то разстройство може да хване...

С гнуснав укор Юлика погледна съпруга си и въздъхна, а гневният още Милетко тракна чашата си:

— Абе, това е изкуство — какво говорите и двамата?! Основите му се поставят сега. Ос-но-ви-те! Тънкости има, хватки има, волско търпение се иска, та да влееш ум в главата на влечугото и да му събудиш душата. Влечуго е това, даже не е бозайник! Тъмни сили има в него още отпреди потопа. Мозъкът му мъничък! Какво си мислите?! Дженифер още не е порасла, ама е зла като усойница. Логика има в обработката ѝ, равновесие и пропорции. Кога ласка — кога бой, кога храна — кога наказание! И туй Живка изведнъж — хляб и кокалци! Дивацина! Епоха е Фанто Фанучи в дресурата, звезда от първа величина! Живка ще му се меси! Безсмъртно ще остане това име и вовек ще се нареди то до великия Карл Хагенбек, до Томас Бати и Юлиус Зет... Живе, сипи още по едно! И на Фанто! — сдържа за миг вдъхновението си Милетко и продължи: — Ако преди сто години Анри Мартен за пръв път извади зверове на манежа само за да ги покаже — Фанто Фанучи създаде спектакъл и художество! Ако Томас Бати ръгаше животните с тризъбци — Фанто Фанучи като истински артист разкри душите им! Ако Юлиус Зет въведе кръглата клетка и за двайсет години дресира триста лъва в нея — Фанто Фанучи ще я премахне, та да почувства зрителят, че е част от природата и да не се бои от нищо!...

Дионисий бе оставил блока с недовършената скица, клатеше умислено глава и не можеше да отвърне на тая възхвала. Юлика обаче каза:

— Исках да попитам сеньор Фанучи, но преди малко ме прекъснаха... Не е ли опасно нашето съжителство? Да не се случи нещо непредвидено? Да не произтече нещо трагично?

Тя го гледаше с лукава недоверчивост и сеньорът зина да каже нещо, но само присви очи, криейки огъня в зениците си.

— Между кои вас? — рече вместо него Милетко и несигурно задвижи показалец между Юлика и Фанто Фанучи.

— Ах, за Дженифер ми е думата — тутакси поясни сестра му. — Сам ти намекна, че е зла... Няма ли опасност да се измъкне от сандъка? Като си представя, че може да пропълзи по стълбите, да се вмъкне в спалнята ми... Брр! Ужас ме обзема!

Юлика театрално разтърси коси и сбръчка нослето си, а гостът пестеливо се усмихна.

— Имаш си мъж. Ще те пази — разтълкува Милетко усмивката.

— Оо... — Юлика категорично отхвърли тая възможност, като едновременно се разбираше, че тя нито желае да се стига дотам да я пазят от Дженифер в спалнята ѝ, нито вярва в способностите на съпруга си да я опази, ако се случи страшното.

— Не се безпокойте, госпожо. Аз съм насреща — проговори Фанто Фанучи.

— Но може би трябва да се сложи капак на сандъка? Или предпазна мрежа?

— Отговарям — твърдо се зарече звероукротителят.

Междувременно Живка бе доляла чашите, поднесла бе питие и на госта, който сега си позволяваше малко алкохол поради факта че не упражняваше изкуството си.

— Щом вие сте насреща — весело поде Юлика, — да прием за ваше здраве! Желая ви успех с Дженифер и твърдост пред негодите!

Тя първа поднесе чашата си към него, другите се присъединиха, на Дионисий вермутът се услади и той пое напитката на едри глътки.

— Разбрах за трудностите ви, сеньор Фанучи — добави Юлика. — На всеки голям артист се случват... Но вие знаете, естествено, че със страдания артистът плаща своите успехи. Ех, трудно е изобщо за човека на изкуството... — въздъхна тя и се натъжи. — Пречки, унижения...

В съгласие гостът угрижено кимна.

— Съчувствам ви — продължи тя. — И аз съм в подобно положение, но никой не се интересува... Налага се да въртя стари филми — и нищо вълнуващо. Зле е киното и то е зле... Упадък и ограничения. — Юлика замълча, съвземаше се, изглежда, от скръбните мисли, защото попита с по-бодър глас: — Да си пожелаем ли кураж? И да не се предаваме?

На свой ред сеньор Фанучи вдигна чашата.

— Академията също е затворена. Ще трябва да замина, да видя какво става. Поне професора си да намеря — обади се Дионисий, но никой не успя да му обърне внимание, защото Милетко троснато рече:

— Няма такова нящо, Юли. Не се е предал Фанто! Да не мислиш, че стои със скръстени ръце?! Ходи, действа, голяма работа е замислил.

— Но тайна ли е? — оживи се Юлика.

— Хм, не е тайна, ама такава... той не обича да се приказва. Да не го урочасаме. Все пак... — поколеба се Милетко — свои хора сме.

А? Фанто?

Сеньор Фанучи неспокойно се размърда в креслото.

— Ще кажа пък! — не можа да се удържи приятелят му и решително изплю камъчето: — Свой цирк ще прави Фанто! Велико нещо се готви! Размах, мащаб, смел поглед към класиката! Няма да се остави на капризи и глупости той, ами сам ще хване юздите, че да видят и слепите как се прави изкуство. Най-широко възраждане на традициите!

— Зооцирк ли? — полюбопитства Юлика.

— Казвам ви, широк мащаб — не слушате! — пламна Милетко. — Пълен регистър на жанровете! Програмата ще се мени всеки ден — никакви баналности. Като почнем от конната част — началото на всички начала! Известно ли ви е на вас, че допреди сто години конят е главният герой на манежа? Туй въздушна гимнастика, клоуни, партерна акробатика — всичко, дето го знаете сега в цирка, го е нямало. Конят, конят преди всичко! Е? Ще вземем, значи, основните видове: конна акробатика, жокейска игра и такова... да речем, *dressage de quantité*. Ех, като излязат десетина коня, с ония ми ти щраусови султани на челата, главите прибрани, изтимарени, че като плесне Фанто с оня ми ти бич, шест метра дълъг — виж тогава стойки на два крака, валс, карусел покрай бариерата. Движение и блясък! Ама, Фанто, нали с мярка? — обезпокоен се обърна Милетко към сеньора. — Че туй романската школа е бая кекава — все на танц я избива, на сценки и тем подобни.

Фанто Фанучи притвори клепачи.

— А така! — зарадва се Милетко. — Суровият мускул по се тачи! Повече атлетика, по-малко декорация и пастел. Тè затова Фанто залага на конната акробатика — мощ, енергия и воля. И трудна езда, с препятствия! Специални хора ще ги държат на манежа, ще поднасят пред ездача ту обръчи, ту тунели до три метра дълги — и както препуска акробатът, хоп през тях, хоп през тях! Че салта ли не щеш, че преобличания ли не щеш! Представяте ли си?! Ама, Фанто, много важно е да намериш добър щалмайстер за туширането. Защото — обясни той на несведущите слушатели — конят трябва да бяга равномерно и затуй следи отделен човек, набито око се иска, точна ръка — да пошибва от време на време с бича.

— Интересно! Но жокеите какво представляват? — увлече се Юлика.

— Жокеите носят жокейски шапчици — опита да ги размее Дионисий, но шурейт му го засече:

— Глупости! Отгоре-отгоре схващаш! Жокей без кепе не може, ама не е там работата. Да не мислиш, че на Джеймс Филис са му гледали шапката? Специалитет планира Фанто, макар че жокейството не ще промени — нали английско създание, има си твърд ред и традиция. Иначе си прав, Диска. И кепе носи жокеят, и копринена куртка на райе, бял брич и лакирани ботушки без токове, жълти гамаша. От пръв поглед се познава. Излиза значи жокеят в галоп, на седло, ботушите — в стремена, но седлото е имитация, на него то не му трябва, гуртата е важна — има едно такова приспособление, с кожени дръжки, ей тук стои, на ремъците — Милетко се шляпна по корема, — та да има човекът къде да се хваща при триковете. И веднага се изправя на гърба — с лице напред, с гръб напред, хъ — салто, хъ — челна стойка, при пълен галоп, разбира се, и в движение разседлава коня. Играй, играй още — и почивка. Конят да отдъхне. Следва антре, ето ми ги клоуните и августите — реприз, майтап малко и пак почва жокеят. Току легне на гърба, току се мушне под корема, слезе на манежа, дай пак отгоре със скок — че така, че инак, докато на животното му се отнеме дъхът. И тук вече почва главното! Сваля жокеят гуртата, гол-голеничък остава конят. Че като го подгонят! Пък жокеят му сече път кестерме през манежа — и хоп на гърба, хоп на гърба! На два крака, на един крак застава, тъкла напред, пак рипне долу, пак горе — и летят, летят човек и кон, мама му стара, летят като вихър и око ги не стига!... — Милетко се задъха, умори се, защото, докато приказваше, до болка бе стегнал мускулите на краката си, сякаш и той се бе вкопчил в летящия кон.

— Ужас! — вълнението на брат й неволно се предаде и на Юлика. — Великолепен замисъл, сеньор Фанучи! Друго е да си самостоятелен. Какво въображение имате само!

— Пари няма! — мрачно прокълнтя басът на артиста.

— Цирк за милиони, но милиони иска — уточни Милетко. — Огън-кон трябва за жокейството, Фанто, ти си знаеш. Намериш ли, за три месеца ще го обучиш. Има тук един руснак, Аркадий Николаевич, заприказвахме веднъж, питах го, самия Джеймс Филис гледал някога в

Петербург, момче бил. Помни го! И конете му помни! Какви коне — имената им като чуеш само! Поверо! Жерминал! Маркир! Маестозо! Щастлив човек! С очите си ги виждал! Такъв кон да намерим! Еех...

— Да не изстине? Сложено е — обади се Живка от вратата и огладнялата компания се премести в трапезарията.

Трудно вече можеше да бъде спрян Милетко, особено защото той подуши интереса на сестра си, и докато се настаняваха край масата, нямаше търпение да продължи разказа си за мечтания от Фанто цирк.

— Какво съм се захванал с конете?! — проломоти той, поглъщайки първата хапка. — Конете са част — да речем, една шеста от програмата. Пък останалото...

И той заразнища мащабния замисъл на Фанучи, като почна от въздушната гимнастика — най-близкия на сърцето му дял. Милетко описа колко трапеца ще има в цирка на Фанто — подвижни и неподвижни — и как ще бъдат подредени, какви ще са мостикът за отблъскване и батутът, и най-важно, какви полети ще позволява снаряжението, сериите и пресечките им, прехвърлянията и смъртоносните скокове. Десетина минути траят въздушните полети, горещо приказваше Милетко, но те са върховна изява на цирковата стихия — гимнастикът владее подкуполната сфера, както птицата небето.

От време на време той търсеше съгласието на приятеля си, а Фанто Фанучи или кимаше, или отпускате морни клепащи, но строгото му изражение не можеше да прикрие, че слуша внимателно и с удоволствие.

Като свърши с въздушното пространство на цирка, Милетко слезе долу, на манежа. Дресурата на едри хищници най-напред стоеше тука — Фанто бе насреща, а, разбира се, и на Дженифер ролята бе предопределена. Следваха многобройни партерни номера: почти пълен набор акробати се предвиждаха в цирка на Фанто, антиподисти и икарийци, играчи на лост се включваха също и от трите вида жонгльори — еквилибристи, силови и салонни, дислокатори, дето си вадят ставите и гънат телата си, подобно змии, велофигуристи и ексцентрици, и няколко по-дребни присъствия като илюзионист, човек-оркестър и имитатор.

Всичко знаеше за тях Милетко. Кой как ще бъде облечен и с каква походка ще се яви на манежа, как ще започне номерът и по какъв

начин ще се стигне до кулминацията, връзките на триковете, подемите и падовете, докато се дойдеше до финала, до поклоните и целувките към публиката. Той бе оставил гозбата си недоядена, ръкомахаше, пèреше се, току скачаше от стола да маркира детайл и да покаже движение, зачервил се бе, целият в пот беше плувнал, защото безподобно представление изнасяше сам на своите плещи. Живка слушаше с половин ухо, Дионисий кисело се усмихваше, но Милетко не гледаше тях, на сестра си главно разправяше той, защото сега тя съчувстваше на страстта му, както много рядко се случваше. „Ах, каква фантазия притежавате! Ах, каква изобретателност имате!“ — още няколко пъти възнагради тя мечтанията на Фанучи, препредавани от брат й, а сеньорът по същия начин загрижено откликна: „Пари няма... Пари няма...“

Пък Милетко, щом приключи с артистичната програма, залови трудната тема за организацията на цирка. В какъв състав ще бъде постоянната трупа, съобщи той, и кои ще бъдат с временни контракти, кой къде ще спи и какви извънманежни задължения ще му се възложат...

— Еех! — въздъхна човекът. — Навремето семейният принцип е крепял цирка — родът, фамилията са му били стожерът. Да можехме и ние да помогнем! — Той изпитателно прошари с поглед своята фамилия, насядала край масата, но само за да се увери със съжаление, че ни Дионисий, ни Живка, нито пък Юлика стават за такова гигантско начинание като Фантовия цирк.

Да, нямаше съмнение, че начинанието е обмислено изчерпателно, обаче една загадка възникваше — кога мълчаливият сеньор бе успял да разкаже всичко това на Милетко. Тайна си оставаше дали знаменитият артист не беше осеняван понякога от словесни изблици, които разкриваха бляновете на душата му, или Милетко притежаваше таланта тънко и подробно да чете в очите на своя кумир съкровенията му планове, или пък трябваше да се допусне, че Фанто Фанучи нищо подобно не бе споделял с приятеля си, че това си бяха собствени бълнувания на Милетко, че не Фанто му беше напълнил главата с тях, а в момента сам господин Антов дръзко обработваше звероукротителя, за да събуди амбициите му и го тласне по-нататък из трънливия път на изкуството?... Ако това последното беше вярно, Милетко правилно се бе ориентирал, защото сеньор Фанучи май бе

влязъл в играта, слушаше, попиваше, не спореше и не допълваше — приемаше той щедрия подарък от идеи на своя поклонник.

IX

Когато се върнаха в хола, Милетко се почувства изтощен, отпиваше от кафето, пафкаше цигарката, а Дионисий и Юлика заговориха за плаката на киното. Той не ги слушаше, тихичко в себе си продължаваше да се любува на въображаемия спектакъл, но изведнъж... изведнъж откри малка пукнатинка.

— Фанто — тревожно рече братът Антов, — пропуснато е нящо! Върху лицето на сенъора изникна красноречив въпрос.

— Щукна ми — нови сили се надигнаха в Милетко с новата идея, — че големите циркове преди задължително са представяли я пантомима, я феерия някоя. Или по-модерно — картини от живота на народите. Нали сме век на науката и образованието! Иначе къде ще види публиката туй африканско село, ескимоско иглу, индианците от прериите или австралийски аборигени? На кино, да речем, ама друго си е на живо! И показва се примерно Африка. Колиби от палмови листа, баобаб наред манежа, излизат ония ми ти татуирани негри с тамтамите и копията си — че танци, че лов на лъвовете, точ в точ, както си е в действителност. Хем забавно, хем поучително! Дава се значи нагледен урок по география и тая наука там...

— Етнография — подсказа Дионисий.

— Тъй! Етнография. Е? Че ти с твоя цирк няма все тук да седиш. Ще свърши войната, ще тръгнеш по света... Абе защо да не се покаже нещо от нашия живот, от нашето село? Нали викаш, че в Америка не знаят где е туй България. Нека видят, нека се поучат, че народ има тука и живота си живее! А?

Приел непроницаем израз, Фанто Фанучи мълчеше.

— Днеска се връщам от село. Картини, картини — колкото щеш! — посочи Милетко челото си.

— Ах, това диво Самунджи! Просташко е, Миле — възнегодува Юлика, но брат ѝ не се предаде:

— Абе едно е да го гледаш отблизо, друго е да го извадиш на манежа. Ще има да се пулят чужденците, няма да си стискат кесиите за представлението. Национален цирк — национална програма! Какво да

вземем, каква картинка да вземем? — зарови се той в пъстрите си впечатления от селото. — Ами да! Разбира се! Колене на прасе! Голям празник става, цяло село може да се завърти край прасето. Напрежение и веселие — есенция на народния живот!

— Ооо...

— Чакай, чакай! — Милетко не се остави да го прекъсне сестра му. — Знаеш ли каква феерия ще направим — и екзотика, и зрелище! Селска къща значи, двор, кочина, събират се колачите, жени и деца за сеир, квик до небето, блясват ножовете, предава богу дух прасето и веднага се друства едно мъжко хоро около трупа... Така! После пърлене, стържене — през жаравата от пърленето може да мине нестинарка, гайда писва, бъклица се вдига, на малчуганите им режат от препеченото ушенце да не им стане нящо... Ех, майка му мечка! И песни, и етнография, и натурални изпълнители ще ти намеря, Фанто! Цочо, Цочо например, нашият хазаин! Обича Цочо такива работи, хем и парици ще спечели... Пък през антракта в бюфета на цирка ще се продават свински специалитети, нашенски — кървавица, ако щеш, бабек, луканка — да разберат и накрай света за какво се е колило туй прасе!

— Милетко — вмеси се скептичният Дионисий, — то какво ще излезе? Ако всяка вечер се коли по едно прасе, в тоя цирк свинарник трябва да има. Може ли образцов цирк — и свинарник?

— Ха! — незабавно бе отбито възражението. — Защо да се коли?! Може да се дресира едно прасе. На теб известно ли ти е, че прасето е най-интелигентното животно? Дурови все прасета дресират. Като му дадеш знак — квичи, втори знак — прави се на умряло. Пък Цочо ще дупне мехур с червена вода — все едно кръв.

— Ами пърленето? Ами препеченото ушенце? — злорадо попита Дионисий.

— Че и да се коли бе! — измъкна се пак Милетко. — Ти не бери грижа, има кой да го изяде — и артистите, и на Фанто тигрите. И Дженифер ще се облажи...

— Загрява — проговори сеньорът и кривна глава към Дионисий. — Прасе — не!

Преди Милетко да отвърне нещо на тоя ненадеен отпор, Фанучи вдигна нагоре показалеца си и допълни:

— Но...

И само по голия пръст почитателят му отгатна, че ако Фанто е против сценката „Колене на прасе“, това не означава, че той изобщо отхвърля картинките от народния живот, ала трябва да се помисли за феерия по-изискана и богата на събития, и вероятно — по-достъпна в техническо отношение.

— Тъй да бъде бе, Фанто. Добре де... Чакай, чакай да си спомня — замая се какво друго да избере Милетко от селския си опит, но не се колеба дълго, за половин минутка само тръсна новото предложение: — Селска сватба! Селска сватба — и нищо друго! Чудничко! — разтърка от радост той коравите си пестници. — От сгледата почваме значи, после годявка — тътрят се и се пазарят стари сватове; момци, моми — шарени сукмани всякакви; песен се пее за извеждане на булката — с майка се прощава тя и сълзи лее за стар тейко; пък момъка го бричат седем бербери; тъпани, кавали — хора се вият и пищов гърми; младоженецът чекне една котка — ей така, на две я къса, че да изплаши с лют нрав младата си невеста, а кумът рипа ръченик с жив петел в ръката... Цоча ще вземем за кум, пак Цоча — съвсем натурален тип е, дяволът му! Нали, сестричке?! После какво? Какво следва?... — Милетко нетърпеливо завъртя очи, очаквайки да му подскажат, и като съгледа Юлика и Дионисий един до друг на дивана, за миг му мина през ума, че двамата чудничко могат изигра ролята на младоженците — хем млади и хубави, хем опит имат, но капка благоразумие го възпря да каже гласно хрумването си. Доце време, ще видим, помисли той и колебливо продума: — Май че таковата... блага ракия се пие... И така нататък...

— Престани! — Юлика се бе изчервила и рязко отметна коса назад. — Не ми се слушат селски дивотии!

— После следва да покажете със сеньор Фанучи Чирпанското земетресение — ядно се изправи Дионисий.

Наставаха и другите, но преди да се разпръснат по стаите, Юлика подхвърли да видят Дженифер, да не би зле да ѝ се е отразила храната. И, няма как, Живка и Дионисий — с досада, останалите — охотно, влязоха в гимнастическия салон. Като заобиколиха сандъка, Фанто Фанучи пипна вцепенената си възпитаничка по корема и каза нещо сърдито и двусрично на Милетко.

— Живке — веднага разтълкува той посланието, — утре заран, щом станеш, да стоплиш вода, тъй — повечко. Хладка да е, като за

бебе, че Дженифер е за къпане. И голямото корито да приготвиш. Че без вода животинчето съвсем го хваща съклет. Ама да не я изкъпеш ти! Забранявам ти да я докосваш!

„Господ да го убие тоя крокодил!“ — прокле в себе си Живка, но рече:

— Притрябвало ми е.

А Юлика донякъде се беше овладяла. Без да ще, брат ѝ я засегна на болно място, припомняйки ѝ нейната венчавка, нейната — представете си! — селска сватба. Убедена бе — от Самунджи черпеше материал той за бръщолевенето си, украсено тук-там с подробности, чути от селяните. Юлика всъщност не знаеше дали и Милетко не се бе помъкнал в онова горчиво утро заедно с Цочо да пие блага ракия. Какъв срам! За блага ракия ще ѝ намеква на нея! Която бе жертва, която бе опозорена и унижена... Феерия! О, Боже!

Тя не се учудваше на грубостта на брат си, но същевременно не можеше да не признае, че с нетактичното си прямодушие той докосна истината. Да, Юлика чувстваше вече, че нейната сватба бе жалко и смешно приключение, евтино зрелище за Самунджи, като номер в пошъл цирк беше то, само че на Милетко номерът му харесваше, а на нея категорично не ѝ харесваше. Като си спомнеше още пресните подробности, тя хапеше устни от срам и не пестеше укорите към себе си, че бе допуснала да я подведат и въвлекат в позора.

И тук брат ѝ не беше виновен, напротив. Ако се беше посъветвала поне веднъж с него, може би щеше да я спре, защото Юлика забеляза — когато дойде той в попската къща, бе смутен и малко недоволен. Доволен тогава беше Дионисий — и той, той всъщност е виновен! Той се възползва от слабостта ѝ и предложи да се венчаят тогава, той после прие Цочо да им бъде кум, той я подбутваше да се съгласява с мизерните обичаи, които селяните ѝ натрапваха, за да я разиграват като маймуна. Сега Юлика не се съмняваше, че и Дионисий е наблюдавал с хладна отчужденост как я правят на маймуна, защото се бе оказало — сам той си беше признал! — че откакто го допусна при себе си, винаги я е наблюдавал отчуждено и неискрено...

Тогава, непосредствено след сватбеното тържество, емоционалните импулси на Юлика Антова се бяха изтощили и не обгледаха докрай събитията. Неизвестно бе какви подтици в каква

посока можеха да поведат тия нейни емоционални импулси, но до обеди на следващия ден те си свършиха работата и брачната шумотевица получи окончателна оценка. Сдържано казано, тя бе отрицателна — собствената сватба на Юлика зае достойно място сред другите ѝ неприятни преживявания в село Самунджи. Безспорна връзка с тая оценка имаше нощната изповед на Дионисий, но Юлика не желаше да анализира дали изповедта е причина за мрачния характер на оценката, или отношението към самата сватба засилваше противния смисъл на Дионисиевото признание. Подобна диалектика не ѝ беше нужна, защото резултатът бе налице — и сватбата, и обяснението на младия ѝ съпруг бяха еднакво отвратителни, или по-точно, изповедта на Дионисий бе елемент сред всичките гадости в Самунджи, но елемент особен, увенчаващ тия гадости.

За съжаление така се случи, мислеше Юлика, че тяхната първа брачна нощ се превърна в последна нощ на любовта им. Уморила ли се беше от свободата си да обича, твърде делнично ли стана всичко и дали разочарованието от Дионисий не се бе натрупвало незабележимо, тя не искаше да знае, защото знаеше сърцето си, а то бе обидено и незадоволено. Днес следобед, докато прелистваше книжа в малкия си кабинет в киното, изведнъж ѝ се стори, че просто нищо не я свързва с Дионисий, че не е имало венчавка в Самунджи — било е сън, кошмар, някаква измислица, в която тя не би могла наистина да участва. А и кой всъщност я познаваше в Самунджи, кой щеше да докаже, че всичко не е било игра, дръзка шега на свободни хора? Нима Цочо бе достоверен свидетел за нея, нима онзи къс хартия, подписан от поп Танас, и беше ли в действителност свещеник той, а не див колач на прасета?

Илюзията я увлече, даде кратък отдих на душата ѝ, но все пак фактът си оставаше факт — ако любовта бе умряла, бракът беше несъмнен. Само че емоционалните импулси на Юлика не бяха открили нови приемливи основи на тоя брак, които да я успокоят, и сега тя стихийно се бе насочила към едно временно държание — да изпълнява напълно съпружеските си задължения, да не нагрубява Дионисий, но да дозира и охлажда всичките си чувства, докато може би свикнат, докато съжителството им укрепне на мястото на мъртвата любов, както бе ставало с много познати на Юлика...

Ето защо, като се качиха в спалнята, на нея не ѝ се приказваше излишно. Съблече се, метна хавлията и влезе в банята, мислейки, че

Дионисий веднага ще заспи. Когато се върна обаче, лампата светеше, той я чакаше, подпрян на възглавниците, и сам почна:

— Какъв е тоя Фанучи? — попита с изтънял нервен глас. — Като крадец влиза в къщата — проверява стаята си, крокодила. Ей така се изтърсва в хола — ни поздрав, ни обяснение. Вероятно Милетко му е дал ключ! Защо изобщо го е прибрал?! Не разбирам!...

— Ах, ето какво било! — с премерена хапливост рече Юлика и седна пред тоалетката си. — Забравяш може би, че Милетко ми е брат и че има права в този дом.

— Не оспорвам — огъна се Дионисий. — Но ти сама си казвала, че иска юзда понякога...

— Юзда?! Каниш се да му ставаш попечител? Оо, много бързаш! Значи ти можеш да каниш Цочо, чух те днес, а той не бива да приема гости?

— Поканих го... от учтивост. И то да се отбие, не да живее тук. Освен това Цочо ни е кум.

— Ах, стига! — Юлика припряно разплескваше крема по лицето си. — Сеньор Фанучи е артист! С Цочо ще го сравняваш...

— Ха-ха! — насилено се засмя Дионисий. — Вярваш ли?! Изгонили са го от цирка и сега се чуди къде точно да си забива ножовете.

— Завистта ме отвращава! Особено между хора на изкуството. — Юлика се въздържа да каже по-остри думи, макар че и така болезнено бодна съпруга си.

— Добре — рече след малко той. — Да живее...

— Това вече брат ми го е решил.

Дионисий бе забелязал, че тая вечер Юлика кокетничеше с Фанто Фанучи, но не дръзна да я упрекне направо — странна му изглеждаше тя напоследък, а на всичко отгоре се чувстваше гузен пред нея. Той замълча, наблюдавайки я крадешком в огледалото, и простодушно помисли: „Показвам недоволство от брат й — предизвиквам я да бъде зла. Ето че я разстроих. Ако пък й кажа... Отново се налага да крия.“

Въпросът беше, че днес Дионисий сам потърси Милка Сърцайова.

Той излезе, за да се срещне със своя колега и съгражданин Кръстьо Ласков, същия онзи студент, чиято картина професорът бе

харесал на последното събеседване. Бяха си разменили адресите и лесно го откри, поприказваха си, Дионисий разправи патилата си през бомбардировката, Ласков съобщи, че всякакви учебни занимания в столицата са прекратени, в Академията също, но че двамата ще трябва да отидат там, да потърсят професора си и ако не го намерят у тях, да влязат в дирите му — къде се е евакуирал, да го посетят, както ги е поканил, та поне насока да им даде за самоподготовката, докато се възстановят занятията. Двамата се уговориха да заминат в най-скоро време, после излязоха да теглят два тегела по главната улица и влязоха в сладкарница „Монблан“.

— Ще черпя една боза на първо време — рече Дионисий. — С мен станаха и други промени — ожених се.

— Невероятно! — облещи се Ласков. — Не даваше такива данни!

Дионисий сви презрително рамене.

— Не си ли избързал? Няма ли да ти пречи на следването?

— Защо? Даже ще помогне — намръщи се Дионисий.

— Кое е момичето?

— Ще те запозная. Юлика се казва. Юлика Антова...

— Фюю! — подсвирна от удивление Ласков. — Твоята работа голяма...

— Ами! — отрече Дионисий. — Отдавна се познаваме.

— Аха, аха... Сега се сецам на кого ми приличаше портретът. Нали?

— Нали — кисело отвърна младоженецът.

— Е, в такъв случай те разбирам... — с неприятно за Дионисий снизхождение каза Ласков, сякаш му опрощаваше сторен грях.

Разделиха се малко сковано — на Дионисий изведнъж стана ясно, че тепърва ще се налага да обяснява защо и как се е оженил, особено на хора, които познаваха Юлика. Обясненията щяха да приличат на оправдания... И какво имаше предвид Ласков, какво бе разбрал? Дали причината за спора му с професора, или предполагаше корист в женитбата, но го извиняваше? Не посмя да попита. Уточнението предполагаше унижение, рискуваше да предизвика обида.

Той замислено крачеше по стръмните улички на Хълма и краката сами го отведоха до мястото, където беше бащината му къща.

Купчините пръст се бяха слегнали, снеговете и дъждовете — подронили ръбовете на ямата, нямаше и следа братя Тодоринови да са започвали строеж. Той се поразходи наоколо, подритвайки счупени керемиди, и като стигна рухналата ограда на леля си Милка, мина по камъните в двора ѝ. Повика тихичко, потропа — пердетата останаха спуснати, къщата мълчеше. Дионисий запали цигара и безсмислено се застоя. „Защо вися?“ — попита се той, но продължи унило да чака и вече беше хвърлил угарката, когато щракна резе и от пролуката предпазливо надникна Милка.

— Ти ли си? Усетих, таи се някой в двора — равнодушно каза тя, сякаш сутринта се бяха виждали.

— Чуках — уточни Дионисий. — Как живееш?

— Болна съм. — Милка стоеше зад прага, държейки вратата полуотворена. — Корем ще ме изяде. Бях полегнала.

— Лекуваш ли се?

Жената изкриви уста като за нещо досадно и безнадеждно. Откакто не се бяха срещали, тя бе отслабнала и очебийно застаряла.

— Няма ли да ме поканиш? — попита Дионисий.

— Не — вяло каза Милка. — Болна съм.

Той се сконфузи, пак извади цигара и рече:

— И аз пострадах. От взривна вълна. Лежах в болница.

Ни звук на съчувствие или поне на любопитство не излезе от Милка, тя мълчеше отнесено, спуснала угаснали очи в земята.

„Не чу“ — прецени Дионисий и повтори:

— И аз пострадах. От взривна вълна. В болница лежах.

— Нали си студент? — обади се тоя път тя.

— Бомбите не подбират — опита да се пошегува младежът. — Там стана. В София.

— Видях белега. На челото.

Разговорът замря, но Милка не помръдна да се прибере, като че чакаше да чуе нещо, което да я извади от тежката апатия. И Дионисий беше любопитен как ще се отнесе тя към новината — като Ласков ли ще го заподозре, или ще се зарадва.

— И друго стана — поде той. — Ожених се.

Милка само отмести поглед и се загърна в шала си.

— За Юлика Антова! Няма ли да кажеш нещо? — нетърпеливо допълни Дионисий.

— Нищо няма да кажа — все така безжизнено отвърна жената.

Той не показа, че се е огорчил, преглътна безчувствието ѝ, съжали я, не е добре тя, рече си, като го боли човек, нищо друго не го интересува, и смени темата:

— Кажи какво да ти помогна? Не се стеснявай! Кажи! Имаш нужда!

— От нищо нямам нужда — вяло продума жената. — Ще си легна. Върви си сега.

И Дионисий вече бе тръгнал към срутената ограда, когато го застигна изнемощелият ѝ глас:

— Като ти потрябвам, ела. Не се бой.

Той ѝ махна и излезе на улицата с натезало сърце. Милка нямаше да му трябва, на самата нея ѝ трябваше помощ. Ще идвам, мислеше Дионисий, каквото и да казва Юлика. Ако се наложи, ще взимам храна от гостилница, доктор ще ѝ доведе, лекарства ще купувам. Дано не се залежи... Че тя може и да умре, без никой да я усети, може да вампиряса в самотията си. И Юли ще разбере — горда е тя, но е милосърдна. Още тая вечер ще говоря с нея...

Ала в началото на същата вечер Дионисий бе лишен от възможност, а преди да си легнат, вече бе лишен и от кураж да заговори със съпругата си за Милка Сърцайова.

Х

Фанто Фанучи не се застояваше в дома на Антови. Случваше се дори да не преспива тук по една, по две вечери, но не повече, защото такава бе нормата за гладуване на Дженифер, а храненето беше дресьорска процедура, извършвана задължително от самия сеньор. Юлика си обясняваше отсъствията му с това, че той подготвя бъдещия си цирк — изпаднали артисти издирва навярно, може би пътува по други градове... Фанучи се прибираше обичайно мрачен и, разбира се, лично не споделяше с какво се занимава, сведения се процеждаха единствено към Милетко и от него сестра му подразбираше, че работата напредва.

Когато оставаше в къщата, сеньорът пишеше писма. Понякога се събираха по пет-шест наведнъж и всеки път Живка ходеше до пощата да ги пуска. Фанто пишеше, но не получаваше, един път само пристигна писмо за него, което той дълго и загрижено чете, а сетне го прибра в портфейла си. Готвеше се нещо, назряваше нещо, на моменти Юлика го уподобяваше в себе си на конспиратор, който плете невидима за хората мрежа, но ще дойде време и в тая мрежа ще падне такъв улов, че хората ще хлъцнат.

Сух, изпит, с тежки хипнотизаторски очи и катранени провиснали мустаци, немногословен и сдържан — такива примерно си въобразяваше Юлика мъжете на дълга, на делото, решителните и целеустремени личности, които разсичат непригодните обстоятелства като нажежен нож буца масло. Когато го виждаше сутрин, че излиза, тя съвсем нагледно си представяше пътя на подобни рицари — как той върви направо през чукари, през пустини, прехвърля ревящи реки и ледени полета, защото сух пламък гори в гърдта на рицаря и нищо не е в състояние да го отклони, очите му са вперени в светещата точка на хоризонта, в целта и смисъла на живота му. И някому тая точка може да изглежда дреболия, някой може да ѝ се присмива, че е безумна идея или че носи името на любима жена, или че е стремежът да създадеш свой цирк примерно, какъвто беше случаят с Фанто Фанучи, но жалки са такива насмешки, защото не конкретното съдържание на точката е

важно, а способността на личността да създаде своя идея и неотклонно да я постига. На такива хора заслужава да се помага, мислеше си Юлика, не е сгрешил Милетко, от такива хора излизат откривателите, великите военачалници, гениалните творци на изкуството...

А сеньор Фанучи — ако не пишеше писма — се занимаваше тъкмо с тънкостите на своето изкуство, тоест обучаваше Дженифер. Тая година се запролети рано, слънцето притопли и бързо съши жълти шапчици на глухарчетата. В такива светли дни Фанто награваше Дженифер под мишница и като го гледаше отдалеч човек из двора, приличаше на музикант, понесъл калъфа с цигулката си. Само че на музиканта е лесно, само че музикантът разполага със съвършен инструмент, създаден от човешкия гений, а сеньор Фанучи разполагаше с най-невъзприемчивото чудовище, създадено от сляпата природа. И какво струва дори на дете да извлече тон от струните на цигулка, но хъ да се опита някой да извлече нещо от тъмната душа на крокодила, непомръднала от палеозойската ера. При това не ставаше дума за прост тон, а за разкошен концерт, който сеньор Фанто Фанучи мечтаеше да изпълни с Дженифер.

И той упорито репетираше. Дълго се разхождаше по двора, вцепененото крокодилче стърчеше изпод лакътя му, защото, макар да грееше слънце, телесната температура на влечугото повтаряше градусите на въздуха, а тия градуси не бяха достатъчни за нормалните функции на организма му. Може би дресьорът го сгриваше до тялото си — хем за да го съживи, хем в един момент да го лиши от животворната си топлина и по тоя начин да му втълпи, че то е зависимо колкото от слънцето, толкова и от човека. Най-сетне Фанто Фанучи намираше огряно местенце и полагаше Дженифер на земята. Тук той не допускаше никой до свещенодействията си, дори опитът на Милетко да му асистира беше твърдо отклонен. Не желаше да го наблюдават и отдалеч, но Дионисий бе любопитен и когато сеньорът застанеше на удобна позиция, той го следеше от горния етаж.

А Фанто, загърбил слънцето, се изпъваше прав до възпитаницата си, десетина минути не помръдваше, подобно часовой пред знаме, докато, изглежда, с крокодила ставаше нещо, защото изведнъж звероукротителят се разкрачваше и сянката му падаше върху Дженифер. Разтворил неудобно чатал, той чакаше, а Дженифер извърщаше муцуна, подрапваше с нокти и преместваше туловището си

под топлите лъчи. Човекът обаче прибираше нозе, сянката му пак прихлупваше главата на крокодилчето, което, от своя страна, пак се примъкваше към слънцето, а Фанто пак го засичаше — и всичко това беше мудно, отегчително, повтаряше се десетки и десетки пъти, на Дионисий му омръзваше да дебне, струваше му се, че и нервите на Дженифер се късат и че ако има глас, тя би писнала до небето: „Абе остави ме на мира, човече божи! Остави ме да си напека гърбината като всяка тропическа твар!“ Ала неразвитият мозък на крокодилката стигаше само дотам, че да се тътри тя наляво-надясно, а нервите на Фанто Фанучи бяха по-здрави от нейните и той търпеливо я мундщруваше по своята безболева метода.

Така обаче беше в самото начало, по време на най-черните репетиции. Дионисий не успяваше редовно да ги следи, но когато двойката отново се оказа в обсега на прозореца му, напредъкът беше невероятен. Фанто Фанучи просто застана пред Дженифер и крачна вляво — тя тутакси мръдна вдясно, той пристъпи в нейна посока — Дженифер се върна в неговата, хоп той — хоп тя, хоп насам — хоп натам, заклатиха се човек и крокодил в строен двуделен ритъм — та това беше истински танц, нещо като румба! — и неволна усмивка на удивление разтегли устните на Дионисий. При това Фанто записва плавна дъга, а Дженифер послушно го следваше, мачкайки тревата с опашката си — орнаменти плетяха двамата, истински танцови фигури: не, права беше Юлика, не можеше да се отрече фантазия на сеньор Фанучи!

И това не беше всичко. Понякога той вадеше от една кошница намокрено платно и завиваше с него другарката си, прилякваше до главата ѝ, нещо ѝ баеше, нещо я омагьосваше — Дионисий не виждаше от наблюдателния си пост какво точно се върши и какъв ще му бъде резултатът, това щеше да блесне едва на манежа, едва под светлините на прожекторите...

Впрочем той разполагаше с почти неограничено време и можеше да си позволява да зяпа до насита Фанто и крокодила. Не му вървеше рисуването. Освен това любимите му принадлежности за работа бяха погубени в бомбардировката, а нови материали се намираха трудно. Дионисий пак бе захванал да скицира образа на Юлика в различни пози, в различни състояния, готвейки се да започне нов портрет, но

всичко ставаше набързо, тя все отлагаше — ту нямаше време, ту настроение, за да седне спокойно и радостно, както беше преди.

А и той отлагаше — канеше се да начене системно, след като се върнат с Ласков от посещението си при професора. Иначе помагаше на Юлика — редовно рисуваше рекламните щитове на киното. Или тя му разказваше основните събития във филма, или, ако имаше предварително лентата, канеше го да я гледа с нея, а Дионисий се стараеше — ярките картини хващаха окото и дразнеха въображението на безделниците по главната. Едва ли тая пропагандна дейност пълнеше киносалона и касата на фамилията, но Юлика я беше приела като нещо естествено, все пак това бе най-сериозното занимание на Дионисий сега и оправдаваше поне хляба му на трапезата.

Той не откриваше сгода да заговори със съпругата си за Милка Сърцайова, но десетина дни след посещението си при нея намери лекар, плати му предварително хонорара и го поведе. Докторът се чумереше заради стръмнината на Хълма, грухтеше с дебелите си устни, поопъна се и се обиди, че го прекарват през разградената ограда. Тоя път Милка се появи не такава отпусната и апатична.

— Какво има? — попита тя, оглеждайки враждебно непознатия потен мъж.

— Водя ти лекар — рече Дионисий. — Да те прегледа.

— Не съм поръчвала! Няма нужда!

— Ама, госпожо — засегна се докторът, — за какво се разкарвах? Ще се съблечете само, ще ви преслушам, ще ви почукам... Не изглеждате добре!

Грапавото лице на Милка изведнъж настръхна:

— Я се омитай! Кирливи шарлатани! — И тресна вратата.

— Болна е, но е инат... — рече да я оправдае Дионисий, ала лекарят побесня:

— Дърта курва! И да пукне — втори път не идвам! — квикна той и се понесе в свински тръс по пътеката през камъните.

И Дионисий не дойде втори път. Той се притесняваше, че времето тече напразно, подканяше колегата си да заминат, но Ласков веднъж се разболя, след това пристигна на гости някаква братовчедка, която не можела без неговата компания, а Дионисий също предпочиташе да има компания при издирването на професора. Близо два месеца бяха минали, откакто се върнаха от Самунджи, но той

продължаваше да чака, Юлика изобщо вече не обръщаше внимание на приказките му, че ще пътува, струваше ѝ се, че това безформено състояние на него много му приляга, че той ще го разтегля и раздъвква, докато самата тя не вземе отношение към следването му.

А сега на нея не ѝ се вземаше такова отношение, да си признае, все едно ѝ беше, самата тя се намираше в подобно безформено състояние и ако тръгнеше Дионисий — нямаше да го спре, ако останеше — нямаше да се учуди. Нещо временно, нетрайно се усещаше над града, някакво трескаво чувство за промени се разпростираше, а и в дома на Антови се дишаше такъв въздух — може би заради присъствието на сеньор Фанучи, може би заради неясните намерения на Дионисий да замине и най-вече заради колебливата струйка на новите брачни отношения. Всъщност онова там над града и това тук у Антови беше различно, ала Юлика долавяше общия мирис на временност и нетрайност, който разлюшкваше чувствата ѝ в амплитуда, прекомерно широка и за нея...

Най-сетне двамата студенти уговориха точна дата на пътуването си и купиха билети за влака. В деня преди да тръгнат обаче у Антови се случи драматично произшествие.

Дионисий се бе отпуснал на дивана в хола и четеше вестник, когато откъм гимнастическия салон прокънтя сърцераздирателен писък. Пицеше Юлика и това не беше знак за обикновена уплаха. Див ужас и смъртно отчаяние звъннаха във въздуха, така пици навярно неподготвената душа зад дверите на ада. Като разлютена оса Дионисий прехвърча през коридора и само миг му трябваше да се ориентира — Юлика бе стъпила на онова подиумче, близо две педи високо, което Милетко използваше, за да хваща лоста, а наоколо ѝ щрапаше Дженифер.

Какво бе правила Юлика в салона, защо я беше погнала Дженифер и беше ли я погнала изобщо — такива въпроси нямаше време да се задават, Дионисий съгледа опряно до стената едно гребло, на чийто край Живка завиваше парцал, за да забърсва подовете, грабна го и два пъти яростно халоса Дженифер по бронирания гръб. Греблото се счупи, грубата обноска не направи впечатление на крокодилката, на Юлика също не направи впечатление, че съпругът ѝ е дошъл да я спасява, тя продължаваше да пици, потънала изцяло в катрана на адския си ужас, и кой знае защо вдигаше полите си до коленете, като

че Дженифер се канеше да ѝ съдере тъкмо роклята. С остатъка от дръжката Дионисий пак и пак фрасна Дженифер, бодна я с острия край в корема, опита се да я обърне и тоя път влечугото се усети, разбърза се сърдито и блъсна с муцуната си точно подиумчето.

Сега изведнъж Юлика прогледна — само за да види кривите зъби на Дженифер на сантиметри от нозете си, и новият писък не беше вече за човешки уши, единствено тарторът на дяволите би могъл да го издържи, и тя сигурно щеше да припадне, и неизвестно как щеше да завърши мисията на съпруга ѝ, ако Фанто Фанучи не беше в къщата и не се показва на вратата. С твърда спокойна стъпка той най-напред приближи Дионисий, измъкна дървото от ръката му и го захвърли, после прегърна Дженифер и я отнесе в голямото корито, където тя беше къпана и откъдето бе изпълзяла.

— Аах! Ах! — стенеше Юлика и като слезе разтреперана от подиума, падна в прегръдката на спасителя си. — Сеньор Фанучи! Спасихте ми живота... — шепнеха посинелите ѝ устни. — О, сеньор Фанучи...

Сеньор Фанучи я потупа по гърба и я поведе навън, а Дионисий виновно тръгна след тях, като човек, изпълнил дълга си докрай. Пълна супена лъжица валериан изпи жената за успокоение и целия следобед спа. Вечерта все още беше бледа и омаломощена, но намираще сили да гледа нежно и благодарно мъжествения си защитник.

Сутринта Юлика не можа да изпрати съпруга си, приспивателното още я държеше, и едва отвори очи да се сбогува. Тоя ден те с Живка оставаха сами, снощи сеньор Фанучи и Милетко се гласяха да отскочат до конезавода в съседния град, да огледат подходящи жребци. Всички мъже от къщата бяха пътници, а кога точно ще се завърне Дионисий, не се знаеше...

Що се отнася до Фанто Фанучи, Юлика правилно бе преценила, че той изобщо е пътник в живота, ала пътят му не беше така суров и страшен, както си го представяше тя. Е, случваха се по-бедни участъци, престоят му у Антови изглеждаше такъв, но да се говори за чукари, пустини и прочие, бе, меко казано, преувеличено. По-скоро пътят му минаваше през леко пресечени местности — толкова, че да възбуждат жажда за движение, наоколо се простираха тучни ливади, поточета бълбукаха и меко слънце светеше от небето, кичести овошки

свеждаха клони и галеха пътника с прохладните си сенки. Тук восьчножълта круша грееше между листата, там мъхната праскова мамеше да я откъснеш, сочна слива канеше да разквасиш уста... И без да спира, Фанто нехайно вдигаше ръка, плодовете падаха в шепата и услаждаха душата му — ту слава, ту пари, ту хубави жени бяха тия плодове, но той продължаваше нататък и не съжеляваше за подминатото, защото нито бе садил тия овошки, нито ги беше поливал, нито пък смяташе, че е техен вечен собственик. Освен това пътят предлагаше изненади и Фанто вярваше, че зад първия завой го чакат нови, още по-прекрасни плодове...

Всъщност и краткият отрязък от пътя му, който минаваше през Антовия дом, не беше толкова беден. Отдалеч сеньор Фанучи бе съзрял, че дъхав плод зрее тук, и с безпогрешния си нюх предчувстваше, че сърцевината му е сочна и сладка. Вярно, край плода се навърташе досаден стопанин, с жълто още по устата, но Фанто бе надхитрял къде по-ревностни пазачи и въобще не се боеше от тях. На всичко отгоре той беше прегладнял, така че не можеше да се съобразява в чия чужда градина расте плодът. И на третия ден след заминаването на Дионисий сеньор Фанучи просто и решително протегна ръка към плода, и се оказа, че тоя плод сам бе готов да се отрони в шепата му, натежал от сокове и захар, а берачът невъздържано заби зъби в него, смаян, че под тънката корица се крият такъв вкус и аромат. На Фанто Фанучи се струваше, че колкото и да отхапва от плода, все няма да се засити, рядко му се случваше на него да се поддава на подобни внушения, а сега дори забави крачка по пътя си, дори заряза уроците с Дженифер, използвайки докрай отсъствието на пазача...

XI

Дионисий обаче се върна след двацетина дни. Всичко беше протекло според предвижданията на Кръстьо Ласков, двамата намериха евакуирания професор в едно подбалканско градче и старият човек се зарадва като дете, настани ги в същата къща, където и той наемаше стая, и бяха разговори, и бяха дълги разходки по зелените ридове край градчето, после до среднощ пийваха от тънкото местно вино, професорът упоено приказваше, ругаеше Дионисий, че е изгорил портрета, но сетне му прости, а Дионисий се чувстваше зареден с енергия най-малко за година, работеше му се, леко му беше на душата и той весело позвъни в дома си, макар че носеше ключ. Отвори му Живка, друг нямаше в къщата.

— Тюю, най-после! — рече тя вместо поздрав. — Бях те отписала.

Дионисий веднага тръгна към стълбището за горния етаж и небрежно попита:

— Юли къде е? В киното ли?

— С господин Антоу и сеньора пак отидоха в конезавода. Жребец избират. — Живка се беше лепнала зад гърба му и го следваше по стълбите.

— Ха! — спря изненадан Дионисий. — И Юли с тях? Да не повярваш!

— Като ходиш много — и тя ходи! — сопна се слугинята и го побутна да върви, а горе, преди Дионисий да влезе в семейната спалня, тя го задържа.

— Тука ти е наредено. — Живка посочи стаята, която миналата година Дионисий използваше за ателие. — Легло има и всичко.

— Що за глупост? — смръщи се той.

— Речено ми е — ричам ти! — отсече жената. — Пък глупост ли е, що е — не си малък да смислиш.

— Но какво е станало?

— Не знам — избягна очите му Живка. — Знам мъж да си стои при жената. Инак — туй е то...

„Много си позволява“ — помисли Дионисий, но замълча, влезе в ателието и затвори вратата. Вътре беше изчистено, разтребено, оная софа, на която Юлика се изтягаше, за да я рисува, сега бе застлана с чаршафосано одеяло като в хотелска стая. Той седна и безсмислено впери поглед в шарките на тапета. Тая вечер смяташе да покани Ласков на гости, двамата заедно да отчетат преживелиците си пред Юлика. Редно бе да поръча на Живка нещо по-интересно за вечеря, но биваше ли при това положение? Налагаше се да чака.

И той чакаше, палейки цигарите една от друга, наострил уши към шумовете в къщата. Започна да се здрачава. По едно време вратата долу хлопна, Дионисий рипна да излезе, но гласове не се чува, навярно Живка отваряше и затваряше, и наистина от стълбището тя го повика да яде.

— Не искам — глухо отвърна Дионисий.

А гладен беше, от многото пушене стомахът го приболяваше, но да гледа пак Живка се срамуваше. Смешно бе да ѝ говори врели-некипели, все едно че нищо не е станало, смешно бе и да я разпитва за Юлика. Отказът му да вечеря също беше смешен — на кого тия фасони, какво е виновна слугинята?

Стенният часовник удари десет, сетне — единайсет. На вълни, на вълни го заливаха и се сменяха изключващи се на вид чувства. Ту хладна ярост стягаше гърлото му, десницата му натежаваше, да беше сега тук Юлика, такъв плесник би ѝ ударил, такъв плесник — да разбере къде скитори цяла нощ, макар да бе невероятна до тоя момент представата, че може да я бие. Ту малодушна нежност го обхващаше, искаше му се да я гали, да я целува, да плаче заедно с нея, да ѝ прости закъснението и сам да моли прошка заради оная неизвестна негова обида, която я принуждаваше да не се прибира у дома си. Ту изведнъж се успокояваше, че няма причини за вълнение, откъде ще знае Юлика, че тъкмо днес ще пристигне той, възможно е да са останали да преспят в конезавода, с брат си е най-сетне тя, пък дето е наредила да му пригответ самостоятелна спалня, един и два ли са такива случаи, стига съпрузите да разполагат с достатъчно стаи, най-малко в някой филм Юлика е виждала подобен живот. Но от тия разнородни чувства в сърцето му оставаше по-трайна утайка — панически страх, че е станало нещо непоправимо...

Малко преди полунощ долу се позвъни. Дионисий притаи дъх зад вратата, но долови единствено ломотенето на Милетко, сигурно беше пийнал и съвсем сигурно — че сам се прибира. Без да се съблича, Дионисий полегна на софата, постепенно младият организъм укроти огъня в главата му и той неусетно заспа.

Събуди се с усещането на току-що преживян ужас. Какво беше? И тутакси го прободде последната му мисъл от нощта — Юлика и Фанто не се бяха прибрали. След секунди той чукаше на вратата й, повика я, сдържайки гласа си. Никой не отговори, бравата беше заключена. Без да плисне вода на лицето си, Дионисий се спусна долу — в трапезарията сеньор Фанучи дробеше хляб в паница с прясно мляко.

— Аа?! Купихте ли жребеца? — язвително рече Дионисий.

— Не. — Дресьорът бегло го погледна и загреба с лъжицата.

— И кога ще го купите?

— Да видим днеска — напълно достатъчно за обичая си отвърна артистът.

— Защо не се пръждосате по дяволите, сеньор Фанучи?! — изведнъж зло предложи Дионисий. — И вие, и крокодилът ви! Не разбирате ли, че омръзнахте на всички?! Злоупотребявате със слабостта...

— Диска, да ги нямаме такива! — сърдито се намеси Милетко зад него — странно как не се беше чула ортопедичната му обувка.

Сеньор Фанучи невъзмутимо отръска трохите от мустаците си, надигна се и напусна помещението.

— Какво става, Миле?

— Става и почва да ходи — тъпо каза Милетко.

Дионисий го заряза, с три-четири скока изкачи стълбите и тоя път здраво похлопа на спалнята.

— Юли, отвори!

— Защо крещиш? — сънено се обади Юлика.

— Дължиш ми обяснение... Отвори!

— Никому нищо не дължа. Живка всичко ти е казала.

— Не ми е казала... Трябва да те видя!

— Ще ме видиш — Юлика се забави, колебаеше се сякаш как да продължи: — Но сега ме остави...

Дионисий усети, че тя е станала, стъпките ѝ прошумоляха край вратата и той вдигна юмрук да заблъска — ако ще да изкърти дъските, но задържа ръка и онемял от оскърблението, хукна да се успокоява по улиците.

А Юлика — представете си! — съвсем, съвсем не знаеше как да постъпи със своя съпруг и абсолютно не желаше да се среща тая сутрин с него. От една страна, хубаво беше, че той се е явил в нейно отсъствие, така че Живка сама да му обяви за разделянето по стаи. От друга обаче, кой да предположи, че се е прибрал — ето че със сеньор Фанучи закъсняха и ненадейно се стигна до скандал, което пък отвращаваше Юлика. Ах, отдавна подозираше тя, че на Дионисий му липсва самообладание. Задължена му била! И не беше единствената неприятност в скандала. И без скандал Юлика се чувстваше в положение, което и в кошмар не ѝ се беше мяркало. Да се разкъса ли?! Да се разполови на две ли?! Първо, тя не беше готова да изостави така изведнъж Дионисий — жалеше го донякъде, не бе забравила любовта си донякъде, а и брачния договор не биваше да подценява... Ала, второ, и сеньор Фанучи не можеше да изостави...

О, сеньор Фанучи! Мислила ли беше някога Юлика, че такава мълния ще я пониже?! И защо, Господи, я изпрати точно сега, не можа ли да падне тя в по-безоблачно време, когато госпожица Антова бе напълно свободна да обича? Но винаги е така, мислеше Юлика, за да има мълния, трябва да се струпат облаци, атмосферно електричество е необходимо. И в женския живот са нужни облаци, страдания, каквито нея я бяха връхлетели напоследък, за да блесне един мъж като сеньор Фанучи и с гръм да разреши напрежението. А какъв мъж беше той! За пръв път Юлика чувстваше, че не ѝ е потребна собствената воля, с която инак вътрешно се гордееше — драговошно я бе отстъпила нему, като малко мишле се усещаше тя, като питомно зайче, сгушено в неговата воля, и това се оказа прекрасно... Хипнотизираше ли я?! Омагьосал ли я беше?!

Не, изобщо не биваше да се пита: Дионисий Ралев или Фанто Фанучи? По-скоро въпросът бе, що да стори с Дионисий? Тия дни тя срещна един близък на баща ѝ свещеник, отец Гавраил, и му разправи някои неща. Не всичко, естествено, не се изповядваше, а просто диреше приятелски съвет. С мъка трябва да признае, рече Юлика, че като взех решение за брачния съюз, бях в криза, шок от въздушното

нападение и пълно нервно изтощение. Да ѝ прости Бог тоя грях! Но същевременно и кумовете се случили съвсем ненадеждни хора, а попът, да я извини отец Гавраил, бил пиян. Ето защо, пита тя, може ли венчилото да се счита валидно?

Отец Гавраил обаче не пожела да ѝ влезе в положението. За попа по-добре не богохулствайте, отвърна той. Щом службата е извършена в черква, значи брачният съюз е сключен на небето. Ако младоженците се канят да повторят венчавката, излишно е, даже не е канонично, ако пък са решили да се разделят и с тая цел да крият брака, вече става грях и беззаконие. В тоя втори прискърбен случай надлежи да подадат прошение в митрополията, защото тя е осветена да разтрогва съпружеските възли...

Ах, това за разтрогването Юлика го знаеше, но така ли трябваше да постъпи с Дионисий? Впрочем между съпруга ѝ и сеньор Фанучи имаше един трети изход, твърде близък до ума — просто тя да крие чувствата си, да мами, тайни вратички да дири за срещите си с артиста, през каквито всъщност се бяха провирали милиони нейни посестрими от всички времена и народи. Само че Юлика не желаше да бъде като всички, а още по-малко би приела сама да си създава неудобства в собствения дом. За някоя жена може би е удоволствие да разиграва съпруга си, но за Юлика това нямаше да е приятно. Нещо робско имаше в подобно притворство, досадно щеше да ѝ е, като чужда щеше да се чувства в къщата си. Господарка ли е тя тук или не, от къде на къде да плаща за спокойствието на съпруга си със своята лична свобода и независимост?! Не, това не беше изход за Юлика, никакъв изход не намираще нейната импулсивна натура, освен към сеньор Фанучи и тая сутрин тя предпочиташе да избяга с него, за да не се обяснява с Дионисий.

Неопределеното положение на Юлика дразнеше и близките ѝ, които от самото начало бяха усетили новите събития. Живка бе ядосана на всички, а звероукротителя направо го мразеше. Свикнала бе тя с Дионисий, пък сега се задаваха бъркотии и нищо чудно тя да излезеше на топа на устата. Сърдит беше и Милетко. От цялата галиматия, съобразяваше той, така ще стане, че само ще си развалят дружбата с Фанто, когато и двамата имаха нужда един от друг.

Нещо подобно обезпокои сутринта и сеньор Фанучи. Той не се колебаеше, че най-добра линия в такава история с омъжена жена са

тайните връзки и невидимото поставяне на рога, но тъй като не предполагаше, че на света има човек, който да мисли различно, не беше намекнал на Юлика какво поведение да държи. Уж знаеше Фанто — на вълка вратът му е дебел, щото сам си върши работата. Щом лично пропусне нещо — и веднага удар, веднага провал. Откъде да предположи, че младата госпожа е толкоз горда ли, глупава ли?! Грешка, късно се прибрахме, ръмжеше в себе си дресьорът, защото още не му бе съобщена по-голямата грешка — че Юлика е натирила оня маляк от семейната спалня, и то — каква щуротия! — да точи лиги в съседната стая.

И ето че сега той го гонеше! Разпискал се беше! Фанто тутакси би му извил врата, ала богат опит имаше той с такива дрисльовци, не до пердах беше работата, дори обратно въздействие можеше да окаже на госпожата. А сеньор Фанучи хапката си не бе преглътнал още от сладкия плод — плодът, кажи-речи, цял си стоеше в ръката му. Ама не това е важно! Преглътнал, непрегътнал — няма да жали, важно е, че ще му духнат сега под опашката и къде да върви, пак в хотел „Глория“ ли? И как ще обучава там Дженифер? Тъкмо беше навлязъл в дресурата ѝ, прекъсне ли — умря му конят! Защото Фанто Фанучи лелееше не толкова свой цирк да прави — откъде пари?! — ами Дженифер да изпракса, че да блесне с нея на следвоенния манеж. Их! — скръцна вълчи зъби той, напускайки трапезарията. — Насадих се на пачи яйца! И в душата му трепна съмнение — толкова рядко за тая душа! — сам ли да изчезне, или да чака да му посочат вратата?...

А Дионисий бясно се спусна от Хълма, обиколи го веднъж насам, втори път — обратно, изкатери пак стръмнината, гонен от зловещи призраци, и след близо час се върна у Антови. Готов беше на всичко! Само че противникът го нямаше. Невероятно бе, но за това кратко време Юлика, Милетко и Фанучи се бяха стегнали и излезли.

— Сам си виновен — посрещна го Живка. — Чакаше те госпожицата... госпожата де — поправи се тя, — ама... Сърдитко Петко — празна му торбата!

Дионисий изсумтя и я подмина.

— Стой тук — не мърдай! — заговорнически допълни слугинята. — Шариш ли насам-натам — по-зле.

Той пак не отговори, качи се горе и се затвори в ателието. Права е, мислеше, притиснал нос в прозореца, до смърт ще чакам! Няма къде

да ходи, ще се върне! Но защо беше цялото това вероломство? Как така Юлика го отблъсква? — за стотен път се питаше Дионисий. — Нарочно ли го дразнеше с мизерния сеньор? Нима има нещо сериозно?...

— Не! Изключено е! Абсурдно е да се предположи! — веднага се включваха защитните бариери на душата му. — Не бива сам да бъда толкова мнителен и ревнив.

— Хè! — насмешливо се обаждаше след малко подозрението. — Само обяснения да търсиш. Най-малко, нали й спаси живота сеньор Фанучи, нали я отърва от Дженифер! Защо не допуснеш, че се е увлякла лекичко, ей толкова, на края на пръстчето?

— Спасил я! Какъв фарс! — удържаха натиска бариерите.

— Зависи — не се предаваше подозрението. — Забрави ли „Любов в ада“ — оня филм, по който Юлика се прехласваше? Не си, разбира се — нали той ви запозна. И сигурно помниш как преживяваше госпожицата?

— Глупости! Това беше сурогат някакъв, евтина булевардна измислица! Какво жалко заглавие само!

— Но все пак тя се вълнуваше и впи пръсти в ръката ти, когато онзи плонжира в тропическата река, гъмжаща от крокодили, когато пресрещна чудовището на метър от прекрасната плът на любимата и го уби. Нима всеки мъж в салона поне малко не мечтаеше да бъде спасител и нима всяка жена би се отказала да бъде спасена? Е, не допускаш ли, че макар и в дъното на душата си, твоята Юлика е промълвила молитвени думи към провидението за подобно, с щастлив край приключение?

— Нелепост! — разсърди се надеждата на Дионисий. — Смешна фантазия! И какво общо има оня захаросан супермен с охлузгания Фанто Фанучи и крокодилът от филма със заспалата Дженифер?!

— Подробности са маловажни, съществени са преживяванията — ехидно парира гласът на подозрението.

— Значи провидението се е вслушало в молбата й? — опита да иронизира защитата. — Оказва се — то е услужливо?

— Ние никога няма да узнаем дали провидението се отнася сериозно с нас, или се шегува — мрачно рече ревността.

— Но това е отвратително! — проплака душата на Дионисий. — Ако „Любов в ада“ беше фарс на живота, излиза, че нашето е фарс на

фарса! Някаква гавра...

— Какво пък — спокойно дойде отговорът. — Защо най-сетне не допуснеш, че животът е фарс, какъвто сам човек не може да измисли?

— Не! Не и моят живот! Не и ние с Юлика! — замята се Дионисий из ателието, а подозрението отстъпи привидно, с презрителна гримаса заради тая гола вяра, но само за да потърси нов терен за своето настъпление...

Денят отмина в напразно чакане, мръкна се, Живка пак го повика да вечеря, но Дионисий вече не ѝ отговаряше. През дългите часове слухът му така се бе изострил, че секунди преди часовникът да удари, той чуваше старешкото му прохъркване. Ето че механизмът отново пое дъх и отрони самотен звън — десет ли минаваше или единайсет? Дионисий безшумно пристъпи в хола, за да провери, но не успя да запали лампата, защото долови в двора смеха на Милетко, вратата се отключи, Юлика оживено приказваше — и младежът като лалугер се шмугна обратно в дупката си. По забавените удари на сърцето си усети, че пребледнява. Всеки момент Юлика трябваше да се качи, навик ѝ беше да се преоблича за вечеря — и щом познатите стъпки поеха нагоре, той излезе да я пресрещне.

— Ах, тук ли си?! — малко уплашено попита тя. — Спиш ли? Стаята не светеше...

— Спях! — двусмислено рече Дионисий. — Но се пробудих!

Жената изпитателно го погледна и понечи да влезе в спалнята си.

— Чакай! Какво означава всичко това?

— Ах, кое всичко?! Моля те да отложим обясненията! Утрото е по-мъдро от вечерта.

— Ако съдя по днешното, едва ли...

— Намери ли професора? — прекъсна го Юлика.

— Намерих го, но тук намирам...

— Изобщо, изобщо нека отложим... Ах, непременно пак заминии — умолително проточи тя и посегна да отвори чантичката си. — Ще ти дам пари. За теб е важно... Заминии! После ще говорим...

— Не ми трябват парите ти! Имам пари да се махна! — ядно каза Дионисий, макар и двамата да знаеха, че парите от бащината му къщурка бяха почти похарчени, в популярната банка тук беше останала мизерна сума, с която човек едва можеше да изкара половин година.

— Не ме разбирай погрешно. Станал си избухлив!

— Къде ходиш все пак? — пропусна той укора край ушите си. — И снощи, и днес?

— Но аз имам личен живот! Занимават ме делови интереси! — възнегодува Юлика.

— Жребеца ли? — попита язвителният съпруг.

Изведнъж матовата ѝ кожа пламна:

— Представи си — и жребеца! Ако искаш да знаеш... — позабави се жената, — Милетко и аз ще участваме с дялов капитал в начинанието на сеньор Фанучи. Така че... всяко негово действие пряко ме засяга!

— Аа, значи и ти се включваш в цирка?! — продължи със същия тон Дионисий. — Зрелищна кооперация ще правите. Кино „Астра“, цирк „Фанучи“ и сие. Bravo! Голям сеир се очертава! И мен ли избрахте за пръв зрител?

— Грубости няма да слушам...

— Сюрприз по случай завръщането ми — така ли? И колко пари му трябват на тоя пършив сеньор Фанучи, че да те вземе в цирка?

— Млъкни! — остро го пресече Юлика. — Ти няма да правиш сметка на парите ми! Още по-малко позволявам да злословиш за сеньор Фанучи, който...

— Ах, няма, няма! — подигравателно я имитира Дионисий. — Нали съм му задължен! Нали спаси живота на жена ми! Пък може и роличка да ти определи в цирка, а? Може би етюдче ще разиграете на манежа — Дженифер те напада, а Фанто те спасява?!

— Не те е срам! — избухна Юлика. — Да се гавриш с оня ужас! Но какво те интересувам аз?! Колко пъти вече ми го демонстрираш! А да помогнеш се окажа негоден — само разяри животното с тая твоя жалка непохватност...

— Вижте какво мисля, уважаема госпожо! — Дионисий ясно чувстваше, че разговорът се поведе не за онова, което трябваше, и не така, както следваше, но нито можеше да спре, нито да промени глупавата посока. Той се мъчеше да изглежда спокоен, но едва издържаше денонощното напрежение и съзнаваше, че всеки следващ миг може да пропадне в нова, неподвиждана глупост. — Мисля, че „ужасът“, както благоволихте да го наречете, беше инсцениран от вас, умишлено сте се пъхнали в салона, нарочно пицяхте и се тръскахте,

за да бъдете спа-се-на, и то тъкмо от знаменития сеньор Фанучи. Нали брат ви предрече, че името му ще влезе в историята? Е, чрез него и вие може да влезете! Изиграхте фарса!

— Това е подло, подло, подло! — Юлика запрати чантичката си на пода и се тръшна във фотьойла. — Ти винаги ме подозираш в най-гадни неща... Ти винаги ме унизяваш, унизяваш...

— Но преди да се махна, както ми препоръчахте — в изстъпление от истерията на Юлика завърши Дионисий, — поне ще разбия мутрата на тая знаменитост...

И той се хвърли по стълбището, прекоси коридора към стаята на Фанто Фанучи, отгоре Юлика викаше: „Спри! Спри!“ — ала олекналата глава на младежа не би се подчинила на ничии команди. Пътъом той зърна, че в гимнастическия салон свети, и войнственият усет автоматично го отведе при противника му.

— Господине, вие сте мерзавец! — драматично викна Дионисий.

Сеньор Фанучи бе клекнал, в тоя час хранеше Дженифер, и след предизвикателството бавно се изправи.

— Но аз вас... — Дионисий забърза насреща му с очевидни намерения, а Фанто само вдигна длани пред гърдите си.

Ако младият художник Дионисий Ралев се беше джаснал в дървен стобор или в тухлена стена примерно, по-безобидно щеше да бъде. Но той се блъсна в плоска стоманена пружина, която леко поддаде и мигом се върна в първоначалното си положение и това просто самосъхранително движение беше достатъчно, за да отлети нападателят на два метра от пружината.

— Ъъа! — изръмжа разсвирепелият момък и с всички сили поднови атаката.

Тоя път Фанто Фанучи направи нещо пестеливо, почти незабележимо за дилетантско око, приложи някакъв скромнен елемент я от жиу-жицу, я от друга, по-тайнствена система за защита, а Дионисий се издигна устремно към тавана на салона, дългнестите му крайници се размяткаха насам-натам, подобно криле на простреляна птица, и той се срути на пода по най-неудобния и болезнен за него начин. Дресьорът дори не го беше ударил, единствено коригира чуждото враждебно движение, но десетина секунди младият човек не можеше да осъзнае къде са краката му, къде — ръцете и главата, а на вратата Юлика се давеше в сълзи и хлипове:

— Оставете го, сеньор Фанучи! Пожалете го! — милостиво призоваваше тя. — Ах, сеньор Фанучи... Не го убивайте! Смилете се!

Сеньор Фанучи и не мислеше да го убива. Той не бе помръднал от мястото си, само едрите му като орехи дъвкателни мускули заканително помръдваха по лицето.

Какво му оставаше на Дионисий? Да продължи боя ли? Не! Той рипна от земята, бършейки разкъравения си нос, профуча край свидетелката на позора си и дълго време не стъпи в Антовия дом...

XII

Нека не си разваляме допълнително настроението с ония жестоки мисли, които ръфаха сърцето на Дионисий, докато той обикаляше тъмнините на града. Малко след полунощ младежът се върна на Хълма несъзнателно, каквото впрочем беше цялото му препускане по улиците, и стигна пак мястото на изчезналата му бащина къща. Лятото бе почнало горещо, но тая нощ небето беше облачно, нищо не се виждаше сред прораслия буренак и Дионисий опипом мина в дворчето на Милка Сърцайова.

— Лельо Мил... — откъсна се от пресъхналото му гърло и тоя измъчен звук отприщи сякаш нова вълна от срам — той бързешката, препъвайки се, налучка обратния път през камънака.

Какво се вре? Какъв смисъл има да я буди? Дионисий се притаи, послуша се, някакъв закъснял минавач прошумоля край купчините пръст и младежът го изчака, после седна на ръба на ямата и внимателно се сурна вътре. Дъното беше сухо и като разчисти с длан по-едрите камъчета, той се сви на кълбо, положил глава на ръката си. Нищо, тук ще преспи... Ако се пресметне, помисли Дионисий, креватът му май стоеше на същото място, където е легнал. Само че два-три метра нагоре... Той стискаше очи да заспи, но не заспиваше, бучки го убиваха и трябваше да се намества между тях, уж му беше топло, а земята дъхаше коварен хлад и така мина може би половин час, може би повече, ръчният му часовник се бе повредил още докато гостуваше на професора. Изведнъж Дионисий се сепна и веднага пак зажумя — над ямата светеше фенер. Криейки очи, той се надигна и седна, и между пръстите си различи позната фигура — леля му Милка държеше фенера. Не беше усетил кога е дошла и колко време го е наблюдавала, превит като кутре.

— Излез! — спокойно, но строго се обади Милка Сърцайова.

Дионисий измърмори отдолу нещо гузно и неясно.

— Излез! — търпеливо повтори жената. Изглеждаше, че тя бе готова цяла нощ да изрича така безстрастно подканата си, но тоя път младежът послушно изпълзя навън.

Милка беше по нощница, загърната в шал, лицето ѝ се криеше зад светлината и така тя приличаше на хладен ангел, който съвсем не се вълнува от съдбите на спасяваните души, ала стриктно изпълнява мисията си, възложена му свише. Жената постоя, докато Дионисий се отърсваше от пръстта, и без една дума тръгна към къщата си, държейки фенера настрани, за да се вижда и неговият път. Щом дворчето ги заварди от случайни нощни свидетели, тя спря и отново освети бездомника.

— Викам си, присънило ми се е — каза Милка, — ама не било тъй. Знаех си аз.

— Наложил ми се тая вечер извънредно...

— Чакай! Не ми разправяй сега — пресече го тя. — Представям си горе-долу.

Дионисий безпомощно преглътна, а по безизразните черти на Милка Сърцайова трудно можеше да се отгатне оня смут, който тя се насилваше да преодолее. Откак плати на Стефан Антоу къщата със златната монета, мъж не бе прекрачвал вътре. Редките идвания на Дионисий не влизаха съвсем в сметката — момче бе още той преди две-три години. Ако пък някой ѝ беше рекъл, че ще пусне мъж да преспи в стаите си, тя щеше да го нахока. По-далеч, по-далеч от нея... Всичко им познаваше Милка на такива, колкото и да се правеха на инакви. До погнуса ги беше изучила и с колкото мъже бе имала вземане-даване — все еднакви бяха. Ей го и тоя, преценяваше тя Дионисий, омекнал е като печен праз, готов е да се разциври — и за какво? Пак заради мръсните си мераци, пак заради ламтеж по женско, обаче оставеше ли го да се оплаква, други щеше да ѝ ги наприказва. И сам сигурно щеше да си вярва, но леля си Милка не можеше да заблуди. Какво да го прави сега? Да го натири ли, в мазето ли да го пусне за една нощ? Прогонила ли го е Юличка и как тъй толкоз бързо? Сирак, пък глупак, помисли си тя. Мигар аз бях по-умна... Ама кой мен да съжали тогава?...

— Влез! — ненадейно каза Милка и се отмести да му направи път през вратата. В сърцето ѝ обаче нямаше единствено жалост, както усещаше тя, а и любопитство към разпрата на Дионисий, и най-вече — неутолено желание да се намеси още веднъж в живота на Антоу.

— В кухнята ще спиш — допълни Милка. — Х̀а се измий най-напред.

Впрочем, освен кухнята, нейната къща имаше свързващо салонче, доста широко, и още една стая насреща, чийто ключ два пъти строго щракна в бравата, след като жената подреди на Дионисий за спане. И той бързо заспа, въпреки вълненията си, а на следния ден се събуди късно.

В първата минута не можа да осъзнае къде е и защо е тук, но мъката не се забави да му припомни и младежът зарови глава под възглавницата, не искаше да става, никого не искаше да вижда, собствения си образ в огледалото — също, ей така вечно да лежи сред меките завивки, в нищо да не участва, на мира да го оставят и ако успее, пак да заспи — да спи, да спи, докато премине или нещастиято, или животът му. Милка Сърцайова обаче не допусна да се излежава. Тя бе излизала и щом се върна, почука на вратата му:

— Ставай вече! Облечи се да ти кажа две думи!

Тъмна възбуда тлееше в очите ѝ, защото онова, което научи, надхвърляше нейните предвиждания. Рано-рано Милка задебна край дома на Антови, така че никой да не я забележи. Беше четвъртък, Живка трябваше да ходи по пазар, но Сърцайова не я засече веднага, разговорът нямаше да е кратък, проследи я и се обади чак като слязоха от Хълма. Всичко искаше да научи тя — от деня, в който Юлика я беше изгонила. Двете жени седнаха в една градинка, Милка извади пакетче бергамотови бонбони, за каквито Живка мреше, и докато смучеше ароматните охлювчета, слугинята чистосърдечно разказа онова, което беше чула, видяла и разбрала...

— Чакам! — Милка Сърцайова пак нетърпеливо потропа на кухненската врата.

И Дионисий откряна, навлякъл панталона и ризата си, а леля му Милка най-напред отвори прозореца, мятйки недоволно око на неприбраната, омачкана постеля.

— Спиш си ти! Пък те две недели си живеят! — с жестока прямота каза жената наумените предварително думи.

Едно тънко гласче пронизително писна да заглуши у Дионисий смисъла на тая привидна безсмислица.

— Кой? — попита той и седна с прашния си панталон на чаршафа.

— Кой?! — сърдито повтори Милка. — Оная с Тачо.

— Какъв... Тачо?

— Какъв? Циркаджията!

— Сеньор Фанучи ли? — продума Дионисий със същото онова тънко гласче.

— Сеньор за баламите! — тросна се Милка. — Видял е той сеньори през плет! На мен да дойде да рече, че е сеньор! Що не ми го видят очите?! Знам го аз Тачо от двайсет години, всичките му мурафети знам и хич не му се чудя на него!

Дионисий не отместваше посърнал поглед от обувките на Милка. Всичко знае, помисли той, рядко излиза, а всичко и всекиго знае. За миг младежът плахо вдигна очи, сега Милка му се стори хранителка на съдбовни тайни — затова сигурно бе мълчалива. Защото отвореше ли уста за този и онзи, на хората сърцата щяха да се спукат от ужас и срам, че и най-скритите им работи на нея са били известни. Сякаш Милка свободно можеше да се прехвърля от тукашния свят в някакъв друг, където всичко е явно, безсрамно оголено, както сега бе нахълтала в неговите мъчителни опасения, и при това си позволяваше да ги разкрива.

— Откъде знаеш?! Кой ти каза?! Забранявам ти да дрънкаш! — Дионисий яростно удари с двата си юмука по миндера.

— Стига! — хладно рече Милка. — Че тя го прибира в спалнята си. Снощи пак.

— Млъкни! — отпаднало се примоли младежът.

Ала Милка Сърцайова нямаше намерение да млъква. На нея и през ум не ѝ минаваше да щади Дионисий, ясно ѝ беше, че тия неща той или ще ги научи рано-късно, или вече ги знае, но се гъне, сам опитва да се прави на сляп, да ги крие от други хора, че да остави една подла пътечка в душата си, по която някой ден да се върне при Юличка. А тъкмо тая пътечка Милка искаше да пресече завинаги.

Че го боли — боли го, преценяваше тя, ама по-добре един път да се сгърчи, отколкото да си разточва мъките. И да го прибереше сега Юличка, щом им се е случвала такава случка, пак ще се случи, и кой цял живот да утешава Дионисий, все Милка ли? Не! Такава смрад се чисти отведнъж, подсказваше опитът ѝ, късай и хвърляй, ако ще мръвка да си отскубнеш от сърцето! Щеше да го спаси тя от унижението, щеше да го излекува, пък всяко лечение иска малко да търпиш, малко да стискаш душа в зъби — всяко чудо за три дни! Подивяло беше момчето по тая женска — Милка ли да ѝ крие

гадориите? Нека види той, че и други ги знаят, та сам да се отвори и отвърне от нея. Не, никаква пътечка за назад не биваше да оставя! Найсетне, нека и Юличка разбере, че не може си игра току-тъй с хората! Ех, ще дойде видовден, помисли Милка, ще я срещна аз нататък и всичко ще й река...

— Знаех каква стока ще излезе на пазар — продължи Сърцайова, — ама тя фасон ми направи.

— Срещала си се с нея?! Кой ти каза да се бъркаш?! — гневът измъкна за миг Дионисий от унинието.

— Не сега. Миналата зима беше. Пък ти — притисна го Милка с дълбоките си очи, — вместо на мен да викаш, да беше я увардил от Тачо.

— Стига, казах...

— Нямахте да можеш! — все едно не го чу тя, приближи прозореца и се загледа навън. — Това им е обичай на Антови... Не ти е работа да ти казвам, но знаеш ли, че годеница бях аз в тая къща — потрепери гласът ѝ от вълнение, за пръв път, откакто Дионисий я познаваше. — Бяхме се запътили за черквата вече, баща ѝ и майка ѝ щяха да ни кумуват, пък зад гърба ми сговор, клевети, предателство в последния момент... Защото им подуших кирливите ризи! А ми бяха длъжни — и злато дадох, и застъпничество имаше... Всичките ги спасих! Юличка на колене ми се молеше, в бяла рокличка беше облечена като ангелче, аз ѝ я подарих. Пък после, като умря майка ѝ... Стефан Антоу искаше да се женим. Плака, обещава големи работи, ама как да простя? Как да забравя?...

Не, Милка Сърцайова не се беше готвила да лъже. Втренчила поглед нейде отвъд прозореца, тя сама не знаеше докъде може да стигне. Ако Стефан Антоу възкръснеше сега и я чуеше, би потънала заедно с него в земята от срам заради измислиците си. Ала него го нямаше, според Милка изобщо вече нямаше свидетели за някогашните ѝ връзки с Антови. Които бяха живи, тя не ги признаваше. В себе си дори се съмняваше Милка като свидетел на собствения си живот, сякаш някоя друга го бе живяла и сетне единствено ѝ беше разправила нещо объркано, мътно и позорно. Може би оная лъжеше сега, а Сърцайова само искаше да успокои младежа, че и с други са се случвали нещастия и изневери...

— За дребна работа се скарахме всъщност... Аз я обидих — оказваше се, че Дионисий не я беше слушал, и Милка гневно се обърна.

— Късай и хвърляй! — протръби тя. — Къде захапеш Тачо, лесно не пуца! Здравеомай се е впил той в женичката ти! Пък те и набил отгоре! Снощи Юличка рекла, щом сам напуска дома, ще подам прошение в митрополията. За тебе рекла!

Дионисий примря — значи и за злополучното сбиване е разбрала... „Снощи пак го прибрала в спалнята си!... Пък те и набил отгоре!“ — бръмнаха отново в главата му отчайващите думи и той, отпуснал чело в шепата си, неволно отрони:

— Какво да правя? Какво?...

— Чисти се! Махай я! — внушително го насочи Милка. — Ще останеш тук, докато... стъпиш на крака. Голяма работа! То по хората ходи! Дръж се! По-весело гледай! Всяко чудо за три дни!...

XIII

Ала чудото, ако може да се нарече така мъчителната, ту затихваща, ту неравномерно нарастваща криза на Дионисий, продължи не три дни, а приблизително три месеца, сиреч обхвана остатъка от лятото и началото на есента.

Случваше се той да не напуска и по няколко дни дома на Милка Сърцайова, а обикновено излизаше надвечер. И макар че слънцето почерни голите темета по Хълма, лицето на Дионисий запази болезнената си зимна белота. Работа не си потърси, както Милка няколко пъти го съветва, но ликвидира влога в популярната банка и предложи парите на приютилата го жена. Тя взе половината, загърна кайметата във вестник и ги прибра в скрина си, другата част остави върху перваза на бюфета, където Дионисий ги сложи в началото. Милка не пипаше от тях за храна, сама го хранеше, то момчето почти и не ядеше, особено в ония дни, когато го хващаха тихите бесове и не излизаше от кухнята.

Тя опитваше да му се скара, претопляше гозбите и пак му ги носеше, но Дионисий, обтегнал се на миндера, не й обръщаше внимание, мълчеше, а Сърцайова боязливо го наблюдаваше, в такива моменти той пак й заприличваше на Яни Мавровски, храбрия и тъжен разбойник, загинал преди повече от двайсет години, и Милка панически се молеше — не, не, прости ми, Господи, не позволявай да виждам наяве нощните кошмари, съхрани разсъдъка ми, Господи, какво си въобразявам, от къде на къде Яни Мавровски, просто Дионисий Ралев не й харесваше така — зареян в мъката си и без желание за никаква разтуха. Впрочем имаше една. От парите на бюфета вземаше самият Дионисий и си купуваше пиене. По кръчми не ходеше, пиан не се връщаше, но си пийваше без компания в кухнята, по малко. Милка не го бе забелязвала да се напива. И все пак за три месеца време в къщата й се събраха шишета, каквито години не се бяха виждали.

Това на нея не й се нравеше и въобще Дионисий й пообърка живота. Най-напред, лишил я бе от кухнята. Добре, че беше лято,

Милка готвеше на мангал в двора, и чешма имаше там. Ала все пак трябваше да се съобразява — кога за къпане, кога да си просне прането или за друго нещо, а тоя отпуснат човек от ден на ден се скапва, въсеше се тя, и не казва какви са му намеренията — ще ходи ли да следва, квартира ли ще си търси, лежи ли, лежи, най-много книжка да чете, сякаш са му потънали гемиите.

Милка Сърцайова не уважаваше такава мекушавост, лично тя с едни сълзи само бе изляла Анри Роган от душата си, а дългите преживявания на Дионисий ѝ показваха също, че той май още е готов да отърчи при Юличка. Знаеше тя един сигурен начин да го разведри — да му намери весела женичка някоя и макар до корен да бе отрязала старите си познанства, тая работа нямаше да я затрудни. Но като си го помисли веднъж, тя се отврати от себе си и най-вече от представата, че тая женичка сигурно ще ѝ идва в кухнята, пък Милка после ще им пере и премиа... Не! Нямаше да го лекува тя с такива сладости, ами горчивия цяр трябваше да засили, че дано по-бързо светнат замрежените му очи.

И въпреки че Дионисий не питаше, Милка пренасяше новини от Антови, с които Живка я снабдяваше един-два пъти в неделата. То и какви ли новини бяха, нищо особено, най-важното беше, че сеньорът, подигравателно кълчеше език Сърцайова, си живееше в къщата, веднъж двамата с Юличка ходили за десетина дни на Манастирището, друг път на излет с файтони, компания се събрала, и Живка била с тях да приготви обедата... Хè такива бяха дребни работи, Милка мимоходом ги подхвърляше и Дионисий ги ловеше на вид с едно ухо, но жената усещаше, че като ситни капчици масло вестите ѝ падат точно в огъня на сърцето му и колкото по-буйно гореше тоя огън според нея, толкова по-бързо щеше да изпепели илюзиите му, а заедно с тях и мъката.

Интересно, чудеше се тя, че Юличка не препращаше ни дума специално за Дионисий. Мъж ѝ е най-сетне — каквото и да е станало, трябва да се разберат: ще се развеждат ли, какво ще правят?! Забравила ли го беше, оглупяла по Тачо, нещо тайно ли кроеше или си въобразяваше, че като ѝ се насити сеньорът, пак ще си прибере мъжлето? Живка в недоумение вдигаше рамене, не си позволявала да предполага, всичко можела да стори Юличка, пък и твърде заета била напоследък, защото тоя човек — Тачо ли е, Фанто ли е?! — търсел туй-онуй за цирка си, а тя му помагала. Клетки за диви зверове договорил

да купи, два фургона договорил да купи, само брезент за шатрата не може да намери, защото брезентът бил военен материал и свършил... Милка презрително изви устни — не ѝ се слушаха странични работи, и заръча на Живка хитро да проучи какви са намеренията на господарката ѝ.

От Живкиното разузнаване обаче не излезе нищо положително и доста късно, беше в началото на септември, тя донесе само една бохча с вещи на Дионисий, лично госпожица Антова я била стегнала и изпратила. Добре, рече си Милка, може би Юлика се е сетила, че Дионисий ще заминава в Академията?... Или пък — всичко свърши, на си ти парцалките! Тя взе бохчата и не я развърза, противно ѝ беше да бърника в мъжки дрипели. Но ако беше разровила бельото на Дионисий, Милка изумено щеше да прехапе уста, защото щеше да открие оная тумбеста златна монета, с която навремето плати къщата на Стефан Антоу.

Дионисий не се учуди на монетата — подарена му беше вече, негова си беше, нито я прие като многозначителен, добър знак от Юлика. И все пак, възбуждайки болезнени спомени от миналогодишния му рожден ден, подаръкът на обичащата го тогава жена даде знак, че не бива повече да отлага последното си, решително според него обяснение.

В такова едно обяснение младежът се вживяваше от първия ден, само че съдържанието на обяснението с времето коренно се менеше. Когато Милка Сърцайова му съобщи, че снощи, след като е бил набит, Юлика пак приела в спалнята си Фанто Фанучи, Дионисий се отдаде до припадък на въображаема разпра със съпругата си, изпълнена от негова страна с ярост, с убийствени нападки и зловни крясъци. Това не беше и обяснение всъщност, а само един обвинителен монолог, защото Юлика бе достойна единствено да понася невъздържани ругатни. А външно почти не личеше какъв ураган от сквернословия бушува в главата на младежа, той лежеше неподвижно на миндера, понякога леко побледняваше и потрепваше с устни, понякога скачаше и се разхождаше из кухнята с невиждащи очи. Пред вътрешния му поглед стоеше тя — заклеямена, изобличена до дъното на тъмните си инстинкти, Дионисий просто я смазваше с унизителни сравнения, речта му набъбваше от чернилка и лека-полека затулваше действителните му чувства — мъчителната ревност и нетърпимото

оскърбление. Не изведнъж, разбира се. Доста дни той концентрира отровните си обвинения почти до смъртоносна доза и през тия дни не му се ядеше, не му се излизаше, не искаше да вижда и чува леля си Милка.

Ако напуснеше дома в късните следобедни часове, беше, за да вземе книги от градската библиотека, рядко ходеше и в работилницата на един познат фирмописец. Добре, че човекът бе темерут, празни приказки не обичаше, а Дионисий му помагаше, записваше се с боите и четките. Като излезеше, купуваше си и някоя бутилка. С алкохола сякаш по-добре си представяше и прикованата Юлика, и собствената си унищожителна поза, а колкото по-ясни и бистри бяха въображаемите жестове и картини, толкова по-бързо гаснеше и бледнееше истинската му мъка...

Постепенно обаче сцените на предстоящото му обяснение ставаха различни, той вече не се виждаше разтреперан от гняв, а Юлика — стъпкана от грубостта му, сега Дионисий стоеше пред нея презрително надменен и не я удряше с каквото му попадне, а я режеше с бръснача на сарказмите си. Сипеха се ту люти подигравки, ту язвителен присмех, ту елегантна ирония... Упоен от находчивостта си, младежът съзерцаваше кухненския таван, чашата бе в ръката му, той едва отпиваше от коняка, просто потапяше и облизваше устни, а лекото опиянение подхранваше остроумията му. О, как се наслаждаваше той на своето надмощие, на хладнокръвието и сигурността си, с които жигосваше Юлика, а тя пак нищо не можеше да отвърне, изгаряше от срам пред очите му, безмълвно умоляваше да я пожали, да бъде снизходителен към слабостите и пороците ѝ.

Горещите летни седмици се точеха, реалното обяснение се отлагаше и — какво стана, как се стигна до тая метаморфоза?! — но бъдещото изясняване на отношенията с Юлика се яви във фантазията на Дионисий другояче. Тъкмо бе отпушил нова бутилка и изненадващо видя, че двамата са седнали на дивана в хола, той меко я укоряваше за непостоянството, а Юлика се къпеше в сълзи, които въпиеха за съчувствие и прошка. И в тоя момент Дионисий разбираше, че тя е слаба, уязвима и нещастна, че със страдания е изкупила вината си, че само миг не е устояла на съблазънта, а причината е оня звяр Фанучи, когото тя дълбоко презира. Да, Юлика се нуждаеше от състрадание, опрощение и утеха и той нежно полагаше ръка върху ръката ѝ, умилен

от собствената си душевна щедрост. Благородна сълза потрепваше и на неговите ресници, сладостни бяха картините на това обяснение и Дионисий се захласваше в тях с меланхолна радост, при която нищо друго не му беше нужно...

Без съмнение въображаемите обяснения с Юлика бяха някакъв отдушник за страданията на Дионисий Ралев, компенсираха отчасти неговата унизителна безпътица, но същевременно тя обяснения подяждаха волята му да потърси действителна среща. Наистина той направи два-три плахи опита да намери Юлика, но в последния момент се отказваше да прекрачи в къщата ѝ, всъщност само веднъж я видя, тогава младежът бе в периода на своите надменно-язвителни тиради.

Дионисий се скри зад оня порутен зид, който рисуваше навремето, намеренията му бяха да я пресрещне и осмее. Чака дълго, докато Юлика излезе с някаква своя приятелка, двете се смееха още от двора, толкова весело им беше, че на Дионисий причерня и не намери кураж да излезе от скривалището си, какъвто бе измачкан и небръснат. Макар да бе излъскал до блясък серия остри подигравки, той ги преглътна и вместо в нейното сърце, те се забиха в неговото. Младежът стоя зад зида, докато двете жени изчезнаха надолу по Хълма, а после, като човек, уличен в най-срамно деяние, той се шмугна през разградени дворове, през джунгли от буренаци, бързо, бързо да се прибере при леля си Милка.

Нейната кухня се беше превърнала в единственото спасително убежище за Дионисий. Той усещаше, че са му нужни самота и уединение, инстинктът на самосъхранението му отказваше да знае, че Юлика е щастлива и безгрижна, че Фанто Фанучи твърдо крачи към замислите си, че Милетко радостно му помага, а Живка вкусно им готви, нищо, нищо не желаше да знае Дионисий в тия дни за света.

А светът в тия дни се разтърсваше от усилия, светът напругаше сили да завърши най-сетне прелома в своя многолетен кървав живот. Когато ходеше при фирмописеца, Дионисий чуваше от редките посетители, че войната вече съвсем е приближила границите им, че немците бързат да се изтеглят от страната, че балканът е пълен с шумкари, а властта е стигнала до пълно умопомрачение, но ясно е — дните ѝ са преброени. Един прави веднъж тънки политически сметки, премятаха се познати имена на стари и възможни министри, ала

Дионисий дори вестници не четеше напоследък и нито знаеше какво да добави, нито искаше, сякаш беше напуснал света. Струваше му се, че това не го засяга, и наистина от кухнята на Милка Сърцайова вълненията на света изглеждаха прекомерно далечни.

Преди два дни, когато нова криза и ново въображаемо обяснение с Юлика приковаха Дионисий към миндера, Милка още сутринта похлопа на вратата, натисна дръжката, но младежът се беше заключил.

— Стани, излез! — викна жената. — Не се крий като какавида! Големи работи стават! Ново правителство има — реч държали по радиото. Старите ги арестували! Днес-утре руснаците идват! И затвора разбили бе, още вчера го разбили! — Милка изстреля всичко това изведнъж и тоя път задумка с юмрук. — Стани да видиш що народ е по улиците! Полицията из миши дупки се е скрила!

— Остави ме — продума отвътре Дионисий. — После...

Тоя ден той не излезе на улицата. Тоя ден някакъв детайл от предишното умилително обяснение се беше променил във фантазията му, чертите на Юлика потрепнаха като в бистра течаща вода и сега тя го гледаше със сдържана горчивина, а Дионисий, навел глава, сам изпитваше необходимост да се оправдае. За каква чистота е говорил ли? Която не бил намерил в любовта им? Не, съвсем не е искал нея да засяга, неправилно го е разбрала оная нощ, след сватбата им в Самунджи. Въпросът не е така конкретен, въпреки че... Просто природата и на човека, и на космоса, и на всичко по света е смесена, раздвоена — кал и слънце едновременно, мрак и светлина, да кажем. И от тия граници не може да се излезе, това е предопределено и... фатално. Защото светлината и мракът съществуват в нас и чрез нас. Ние им принадлежим неразделими, а и те неразделими ни принадлежат. Да, частта на светлината не изравнява другата част, на мрака... В тоя смисъл говорех, че няма чистота, Юли! — убеждаваше я Дионисий в задочното обяснение. — Друг начин няма да живеем! Но това е борба, мила, адска мъка — и целият свят е потопен в нея. Любовта също живее в ада и го носи в себе си!

Юлика непроницаемо слушаше и след тия думи понечи да си тръгне, а Дионисий вдигна ръка да я спре. Но човек копнее за чистота, простена той, отчаян, че тя не го разбира, човек копнее да надмогне себе си в едно битие без примеси, макар да знае, че така рискува да напусне истинския и единствено възможен свят!...

„И ще го напусна, ако трябва! — потрепнаха неволно устните на Дионисий. — Ще го напусна, щом е така!“ Той се извърна към стената, видението постепенно изчезна и отрезвял от илюзията му, младежът вече мислеше колко безполезно и безсмислено би било това последно обяснение с Юлика. Впрочем всяко обяснение щеше да е излишно, тя е любовница на онзи, всичко е ясно — не че я беше оскърбил, просто ѝ беше омръзнал, изрита го без колебание и въобще не се сеца за него. Какви обяснения?! Още по-жалък ще изглежда!

Сърцето тъпо го наболяваше — може би от дългото лежане, може би от мъка, главата му се виеше от алкохола и застоялия въздух в кухнята, на протритата мушамена покривка стоеше увехнал резен диня, едра черна муха сърдито кръстосваше от ъгъл до ъгъл. Да, жалко е, жалко е всичко край него, какъвто е и той самият. Никакви обяснения — поне веднъж да покаже гордост... Ще изчезне, ще напусне, няма да го има... Ни мрак, ни светлина! Всичко тогава ще е безпримесно и чисто, всичко ще се разбере... Само ще попита накрая, само едничък въпрос ще зададе, макар да не му отговорят — защо е така? Защо? Защо? Защо? И разстроените му представи услужливо оформиха образа на Юлика сякаш от въздуха, но тя пак не отговори, а може би и въпросът не беше отправен към нея...

XIV

Трети ден Дионисий не си бе показвал носа навън, ядене не кусваше и Милка се безпокоеше, какви дяволи пак са го прихванали. Слънцето се канеше да залязва и тя, с ножица в ръка, бе нагазила в цветната си градинка — да я полее, а преди това да ореже изсъхналите стръкове. Пък вечерта сериозно ще се захване с момчето, че без нищо ще се поболее... Милка клъцваше тук-там, пристъпяше боса из лехите, а зад гърба ѝ вратата се тръшна и докато тя вдигне глава, Дионисий прелетя по пътеката.

— Къде такъв? — едва успя да викне след него, видяла бе помътнелите очи и сгърчените устни — пиян ли беше, да не е пък полудял?!

Милка отново се наведе, отрязва едно стебло, но го задържа в ръка, пощраквайки несъзнателно с ножицата. И току бавно, замислено се запъти към чешмата, запретна поли да изплакне нозете си, а после изведнъж се разбърза, преоблече се надве-натри и припна след Дионисий...

Той вече крачеше далеч пред нея към другия край на Хълма. „Урааа!“ — надигна се от подножието хилядогласен тътен, сигурно митинг, механично отбеляза младежът, едва ли е отишла. „Смърт!“ — ревна след малко човешката маса. „Смърт!“ — дивата вълна прехвърли Хълма и се разля широко към хоризонта. Дионисий не свърна надолу, поне от любопитство да види какво става, подмина пресечката, насреща имаше полицейски участък, чиято табела сега бе свалена.

Пред участъка стоеше камионетка и малко преди Дионисий да се изравни с нея, някакъв момък, с провесена карабина на рамо и с червена лента на ръката, отвори вратата ѝ, отвътре скочи друг млад човек с червена лента и веднага след него — трети. Дионисий рязко спря — познато му беше това сплъстено астраганено руно на третия, откъде? Ами да, това бе поручикът, който им проверяваше личните карти в омнибуса, който държеше в Манастирището пръта с отсечената човешка глава. Сега поручикът беше цивилен и държеше неестествено

ръцете си завързани отпред. Навел овча глава, той веднага тръгна към вратата на участъка между двамата с лентите и Дионисий едва не викна — че той отляво беше Павел Гринов, от тяхната гимназия, смъртна присъда му искали като конспиратор, в затвора лежал!... Гринов изчезна вътре, неизвестно дали го видя, а и да го забеляза, сега едва ли му беше до такива срещи и Дионисий продължи нататък към дома на Юлика...

Но Юлика отсъстваше от дома си. Юлика бе изпаднала в неопишуемо състояние, несравнимо с всичките ѝ досегашни вълнения, недоволства и кризи. Последните събития тепърва щяха да засегнат и нея, и много други подобни хора, но като собственичка на обществено заведение, на киносалона „Астра“, тя първа почувства ръката на революцията. Вчера в киното я намери някакъв предразнял чичо, с два пистолета на кръста, съпровождаше го късо подстригана жена, в груби дрехи и туристически обувки, и чичото заяви, че на следващия ден, подир четири часа, всякакви прожекции да се прекратят, защото в киносалона ще се свиква събрание, което ще прелее в общоградски митинг.

— Но билетите са продадени — с престорено съжаление рече Юлика, като смяташе, че чичото само ще почеше глава пред тоя убедителен факт и ще си тръгне, ала той отрязва:

— Няма значение! Хората ще разберат.

— Какво, да връщам парите ли? — изуми се Антова.

— Ще връщате, щом трябва.

— Но разберете, аз имам права. Аз съм собственица! — възмути се Юлика. — И въобще не се занимавам с политика — как да предоставя собствеността си за политически цели?

— Хè! — накриво се засмя въоръженият. — Ние обаче се занимаваме с политика и точно за политически цели ще използваме киното. Добре го казахте. А туй, че сте собственица, също няма значение. Смятам — разбрахме се?! — строго завърши той.

Юлика въздъхна и уплашено погледна мълчащата жена, която през цялото време я беше изучавала най-внимателно и най-неодобрително.

После, като нареди на касиерката да преустанови продажбата, собственицата се втурна към дома си, бясна от това безцеремонно вмешателство в живота ѝ. Край! — подсказваха емоционалните

импулси. — Ето я катастрофата! Пълен крах! Днес отменят прожекции, утре въобще ще вземат салона по болшевишки и ще я изгонят! Какво да прави? Как ще се живее без киното?! С кого да разговаря? С Милетко ли? Какво ли пък ще я посъветва той?!

И още много подобни въпроси прелитаха през главата на Юлика — тоя ден тя наистина ни веднъж не помисли за Дионисий. Но невярно би било да се каже, че тя изобщо не се сещаше за него през лятото, зашеметена от бързата огнена любов с Фанто Фанучи. Когато Тороманов се върна от селото, в което кметуваше, Юлика се посъветва с него — нали все пак адвокат беше Тороманов. Каза му, че съпругът ѝ е буйствал, а после е избягал при оная опасна жена, Милка Сърцайова, известна на целия град с разврата си. Навярно тя го е подмамила и нищо чудно домът ѝ да се е превърнал в гнездо на порока. Всичко друго би простила Юлика, но такъв позор, такъв позор — да я замени с най-долнопробна отрепка — тя не може да преживее. И въобще не може да живее вече с Дионисий! Тороманов тутакси се съгласи, това е абсолютен аргумент, обобщи той, нека Антова подаде прошение в духовния съд за разтрогване на брака, а докато поповете се съберат есента, да не закача съпруга си, нека си остане той в гнезденцето на Милка, та съдиите да го сгасят там в разгара на вакханалията.

Тая тактика допадна на Юлика, защото не пречеше на личните ѝ житейски интереси. Даже двамата с Тороманов заедно съчиниха прошението, само за едно нещо се затрудниха — как да назоват Милка Сърцайова, за да не подразнят църковническите уши. „Бивша служителка в храма на порока“, предложи Юлика, но Тороманов поклати глава, „храм“ не трябвало да се споменава, ще се обидят свещениците, и след кратко обсъждане се спряха на израза „бивша служителка в увеселителното заведение Двата гълъба“.

В скоби и като известна поука може да се допълни, че когато се стигна до съд, половината от това дълго определение отпадна и Милка влезе в църковните протоколи единствено като „бивша служителка“. Къде, чия? — не ставаше ясно, може би в държавно учреждение, може би в частна кантора, и ако след години някой архивен изследовател разгърнеше тия протоколи, той щеше да бъде отклонен от истината, макар че щеше да държи в ръката си автентичен документ.

Но това са дреболии, подробности, надхвърлящи нашата конкретна история, а всъщност Юлика изпълни съвета на Тороманов,

цяло лято не даде знак на Дионисий за себе си, и на Милетко внуши да отблъсква Ралев, ако го срещне, защото той е влязъл в съглашение с най-коварния неприятел на фамилията Антови, тъй че е станал не само нежелано лице в къщата, но и враждебно лице. Едва когато до нея стигна вест, че прощението е задвижено в духовния съд и тия дни двамата ще ги викат за разяснение, тя изпрати вещите на съпруга си, та да не му дава повод за никакви претенции...

И прощение, и съдилище, и развод — всичко вече ставаше маловажно за Юлика, ако посегнеха на киното ѝ. Тя нахълта задъхана в къщата, извика брат си горе насаме и бързо-бързо му разказа какво са ѝ заповядали и от какво се опасява.

— Не се коси, Юли — рече Милетко, на когото докривя повече от самото огорчение на сестра му, а не от спрените прожекции. — Най-важно е здравето. Инак — глас народен, глас Божи...

— Как?! — подскочи Юлика от това примиренчество. — Самият ти от какво ще живееш?!

— От какво? — повтори брат ѝ и потъна в размисъл. — Да можехме да прехвърлим капитал на сигурно място...

— Капитал! Разполагаме главно с ценни книжа, как си я представяш ти да се прехвърлят отгук — там?! И точно в тая бъркотия? И къде го това сигурно място?! — сопна се тя.

— Казвал съм — оживи се Милетко. — Да бяхме се включили в предприятието на Фанто. Международно лице е той — няма с пръст да го пипнат. Да помогнеш на Фанто сега, все едно чисто злато да заровиш в земята.

Като спомена злато, Юлика трепна.

— Знаеш ли — сниши тя глас, — и малко злато имаме.

— Предполагах — наду се уж обиден Милетко. — Ама ти криеш...

— Не крия. Татко каза... да го употребим при катастрофа.

Юлика излезе от стаята, тайникът ѝ беше подръка на горния етаж, върна се след минутка с торбичката и изсипа монетите на масата.

— Оо! — облеци се брат ѝ. — Не е малко!

Двамата помълчаха, всеки отдаден на свои сметки, и Милетко почна с възможно най-голямата убедителност:

— Юли! Един фелдфебел от гарнизонните складове в Борисовград казал на Фанто, че разполага с брезент и може да му

продаде ей така — Милетко загреба настрани, показвайки острия фелдфебелски завой. — Обаче мошеникът не признава никакви пари... Освен злато! Моментът е решителен! Или — или! Обявили сме война на Германия — повече брезент няма да видим! Всичко за фронта — всичко за победата! Предлагам! Делим златото, моя дял аз го давам на Фанто. За брезент. Срещу разписка, един вид — акции купувам. С право на дивиденди от бъдещи печалби! Точка!

Безумие! — писна здравият природен инстинкт на Юлика. И последното ще загубите! — Така и така всичко ще вземат, помисли тя, поне благородна бъди накрая!

— Не! — рече жената. — Другояче ще постъпим. Сега ти ще вземеш половината, твой дял, ако искаш, го наречи, и никому няма да го показваш. Само като тръгнем гладни и без покрив, ще го извадиш. На сеньор Фанучи аз ще помогна. — Юлика се изчерви, гласът ѝ пресекна: — Може би се досещаш... не ми е безразличен... Освен това — решително продължи тя — веднага ще прехвърлим киното само на твое име. Ти... извинявай, като инвалид може да не те закачат.

Милетко беше възхитен от решенията, но предаването на златото се отложи за следващия ден, защото сеньор Фанучи се прибра късно...

Докато братът Антов и звероукротителят си пиеха сутрешното кафе в хола, Юлика се разхождаше като тигрица и разправяше каква заплаха е надвиснала над кино „Астра“, можело да се сметне, че тоя ден то вече ѝ е конфискувано. Тъмен облак се беше сгъстил над веждите на Фанто и Юлика отгатваше, че той ѝ съчувства, но не вижда начин за спасение.

— Да оставим за малко неприятностите настрани — спря тя. — Сеньор Фанучи! — Юлика не се бе отказала от това хладно-официално обръщение въпреки горещата интимност със сеньора. — Сеньор Фанучи! Дойде моментът да минем Рубикон! — Фанто недоумяващо я погледна. — Отдавна слушам за необходимия ви брезент. Ще ви помогна! Всичко, което имам, е ваше! — И тя извади от чантичката си наполовина изпразнената торбичка.

Сега вече сеньор Фанучи в един миг разбра за какво става дума, бързо се изправи и като притисна лявата си ръка до сърцето, рече:

— Госпожо!

С дясната той поемаше торбичката и само с една ръка, като вълшебник, я отвори, огнената струйка на неупотребяваните монети

блесна в шепата му.

— Госпожо! — още по-басово и по-страстно повтори артистът, а струйката мълниеносно се върна в торбичката. — Давам разписка! И щом мога — връщам!

— Не, сеньор Фанучи! — Юлика се развълнува от изключителния смисъл на думите, които бе приготвила да каже: — Не желая разписка! Вярвам на кавалерската ви дума!

Тоя път тя не трепваше пред неговия хипнотичен поглед, ликувайки от благородството си в момента, а в същата секунда безпогрешният ѝ усет шепнеше, че Фанто Фанучи никога няма да върне златото и че самият той абсолютно точно знае — никога няма да го върне! Но тъкмо затова, но тъкмо затова душата ѝ пламтеше, за тая горда минута Юлика Антова бе готова да плати и двойна цена!

— Имате думата ми! — рече сеньорът и се поклони.

— Браво! Браво! — запляска Милетко над главата си. — Рицарска постъпка! Фанто, и аз! И моята лепта! — Братът Антова скочи и измъкна от джоба на самото си книжен фишек с неприкосновения запас. — И аз се включвам в цирка!

— Имаш думата ми! — поклони се и на него Фанучи, събирайки отново разделените монети. — Госпожо! — опъна гръд той пред Юлика. — Не мога днес да ви оставя да страдате по събрания и митинги. Тръгнете с мен в Борисовград!

И Юлика тръгна...

Дионисий Ралев, разбира се, не знаеше за това тяхно делово пътуване и тоя път храбро пресече Антовия двор. Звънна и веднага натисна дръжката — беше отворено.

— Кой? — викна откъм трапезарията Милетко. — Живке, ти ли си? Рекох — заплеснала си се на митинга. — Ортопедичната му обувка заскърца и той се появи по риза и тиранти. — Аа, Диска — разочарова се човекът. — Какво такъв си прежълтял? Сам съм. Юлика заминаха и тая вечер няма да ги има. Чакай бе! Стой бе!

Той се беше препречил на Дионисий, но гостът го хласна, мърморейки: „Само ще попитам... И да не ми отговори...“ — И младежът се втурна по стълбището към етажа на Юлика.

„Ще пита. Глупчо!“ — рече си Милетко и тежко куцайки, влезе в хола. Ослуша се, повъртя се, отгоре нищо не се чуваше и Антова поседна, като размишляваше да остави ли Диската да чака, или

незабавно да го изхвърли? Ей такава неприятна отговорност му стовари Юлика на гърба. Поне Живка да си беше вкъщи, уж тръгна да пазарува, ама наистина се е заяпала на митинга. Що не отиде и той — толкоз народ, весело трябва да е. Милетко пак наостри уши и изведнъж се сети, че Дионисий се е съюзил с врага им, както каза Юлика. Аа, не тогава! Вънка да чака тогава, реши той и пъшкайки, бавно затрополи по стълбите.

— Излизай! — отдалеч предупреди братът Антоу, докато си почиваше. — Какво ще питаш?! Който много пита, при Господа отива... — продума той сякаш на себе си и пак високо викна: — Хайда!

Никой не му отговори обаче, и в хола нямаше никой, Милетко патраво го прекоси и надникна в спалнята. Чудно нящо!

— Диска! Не се крий! — кресна той и посегна към вратата на някогашното ателие. — Ъах! — див хрипот огласи къщата, като че някой смаза гърдите му, с все сила Милетко се хвърли напред, препъна се, с цяло тяло се строполи на пода, но мигом скочи към Дионисий, който висеше на рамката под малкото прозорче за проветряване, пъхнал глава в примката на кожения си колан.

Милетко пресграбчи тялото и го вдигна.

— Ъх! — изхриптя пак той от ужас и усилие, така не можеше да освободи главата на младежа, какво да прави? И човекът прехвърли цялата тежест върху лявата си ръка, изкриви се и с късичкия свой крак бавно почна да придърпва катурналия се наблизо стол, на който Дионисий бе стъпил, за да се обеси.

Като го докопа, без да изпуска самоубиеца, че да облекчава така шията му, Милетко се изкатери на стола, разхлаби катарамата, чупейки нокти, и рухна на земята заедно с омекналото тяло. Но не се бави, имаше той опит, виждал беше в цирка как се прави изкуствено дишане при злополуки, съдра ризата на Дионисий и занатиска гърдния му кош с могъщите си лапи. При всяко натискане поемаше въздух, навеждаше се и силно го издишваше в устата на младежа. Тя конвулсивно се затваряше, а Милетко Антоу бъркаше вътре, оправяше езика, чужди лиги лепнеха по устните му, но той не се гнусеше, той вече пламтеше от момчешка гордост заради решителните си действия и всичко бе готов да направи, за да спаси тая нещастна Диска...

Милка Сърцайова зърна Дионисий много отдалеч, чак при бившия полицейски участък беше спряло момчето, и тя затича да го догони. Но макар да скъси разстоянието, не успя, видя само, че Дионисий наистина се мушна у Антови, както предполагаше Милка. Заморена, жената стигна вратата, няма да се крия тоя път, ядосано реши, на инат ще чакам, и седна на един камък. Поогледа се, намести се, веейки с длан към пазвата си, и взе да се притеснява. Да не вземат да го пребият пък сега?! Той Тачо с неговите касапски хватки, че ако озверей — на място човек убива, знае го Милка още от младеж! Или по-лошо — да не вземе Юличка да прилъже Дионисий, да го прикотка — и тогава всичкият зор на вятъра отива, пак Милка излиза надиграна. Не! Такова нещо не биваше да допуска! Да вляза ли? — поколеба се тя. Беше се заклела да не стъпва в къщата, като мръсно коте я изгониха! И пак Юличка ще рече да я гони. Ще я гони ли?! Майната й! Трябва да се намеси!

Милка Сърцайова стана и като стигна входната площадка, отвори си сама — нямаше да се даде от вратата да я изхвърлят, я! В антрето тя предупредително се окашля, проточи врат в хола, в трапезарията — гатанка, хора нямаше, да не би пък да са на горния етаж? И тихичко се заизкачва, докато чу пъхтене, докато видя през отворената врата на ателието, че Милетко е повалил Дионисий и го е възседнал — душеше ли го, гърлото ли му прегризваше?!

— Ах тии! — писна Милка и се спусна, готова да избоде очите на хромия дивак.

— Како Милке! Бързо! — запъхтяно рече той, без да се разтревожи, че тоя вероломен враг на фамилията иска да го напада.

И жената се вкопа на място, вряла вода я плисна от темето до нозете.

— Какво? Какво стана?! — с обезумял глас попита тя.

— Обеси се! Ей сега! — На Милетко се стори, че вече долавя слаб пулс и спря за малко. — На хората имотите им взимат — и нищо! Пък той... пък той... фарсове ще ми разиграва!... — Братът на пресекулки повтори думите, които беше чул от Юлика за Дионисий.

„Божичко, убих го! Господи, мили Боже, и него убих — в смъртна мъка изплака сърцето на Милка. — Душата му извадих! Живота му вгорчих! И него убих, Господи, семето им затрих — няма вече да ми го простиш!“

— Тичай! Доктор викай! Изпускам го! — крещеше Милетко, разярен от тъпото бездействие на тая жена.

И Милка тичаше, тичаше надолу по Хълма, сълзите сами се лееха по грапавото ѝ лице, нямаше да има нататък живот за нея — направо в ада да върви, но най-напред доктор да намери, по-скоро, по-скоро доктор да доведе...

На стотина метра от Антови тя едва не върхлетя върху бившия настойник на Дионисий.

— Господин Паскалев! Обеси се момчето! Дионисий... У Антови... — като луда рече Милка.

— Обесил се?! — вресна Паскалев. — Предрекох! Казах му — по горгонски път си тръгнал! Предупредих — ще те глътне горгоната! — Паскалев размахваше ръце и без да иска, перна очилата си.

„Олеле, строших ги! — примря човекът. — Ослепях! Няма пари за нови!“ Той клекна и пипнешком ги затърси в прахта, по чудо очилата не се бяха счупили. „Здрави! Здравички са!“ — рипна от радост Паскалев и хукна към Антови.

А Милка веднага го беше оставила и от подножието на Хълма попадна в прегръдката на митинга. Хиляди и хиляди хора се бяха събрали — слушаха ораторите, люшкаха се, скандираха и просто се радваха на измамните глътки свобода. Милка Сърцайова се блъскаше, провираще се, заобикаляше — знаеше доктор наблизко тя, още малко! Ония, които виждаха разплаканата жена, ѝ правеха път, а тя се хвърляше върху следващите гърбове, със сила се промушваше, докато един предразнял човек, с два пистолета на пояса си, не ѝ викна:

— Другарко! Не се тикай като въртоглава — паника създаваш! Провокации няма да търпим!

— Човек умира... Пуснете ме... — хълцаше Милка и не го чу. — Доктор трябва... Дайте път! — И малко по малко жената потъна сред множеството...

Тоя ден слънцето сякаш бе решило да залезе по-късно. Тежкият му диск още се крепеше на запад — може би то беше любопитно да наблюдава човешките маси, защото от години не бе виждало такава многолюдие край древния Хълм, а може би днес бе решило да дари хората с повече светлина? Най-сетне то помръдна, увисна на косъм и преди да се скрие зад Антовия дом, хвърли едно сърдито око през прозорците — сигурно за да разбере оживял ли беше младият човек,

който сам и преждевременно бе решил да напусне светлината му. След слънцето настъпваше мракът.

ЕПИЛОГ

Дионисий Ралев оживя. Наистина десетина дни той остана в безсъзнание, а в болницата лежа повече от месец, между другото и защото Милетко му беше счупил три ребра с усърдното си изкуствено дишане.

А после не замина в Академията. И въобще не продължи да учи. В ония години градът имаше нужда от лозунги и плакати, от ликовете на вождове и философи, потребна беше точна и бърза ръка — и Дионисий предложи своята, и свърши много полезна работа. Плащаха му. Трябваше да се живее. А може би и криза да са претърпели ония негови смътни момчешки представи за изкуството, но да се връщаме към това предположение е късно, всъщност — то е друга история.

Духовният съд го раздели окончателно с Юлика Антова. По негова вина — особено натежа непростимият му грях, опитът да се самоубие. Дионисий напусна и Милка Сърцайова. Отиде далеч, оттатък реката, а на Хълма се върна след години. Вече живееше с друга жена и имаше син: за тях нае две стаи в някогашната къща на Сканавидис. Но кой ли помнеше чия е била къщата? И какво е ставало в нея? Кой ли въобще помнеше миналото, след като всичко се очакваше от бъдещето...

Дионисий също бе прекъснал спомените за собственото си минало. Ни една скица на госпожица Антова не остана в ръката му, дори фотография не си бяха правили заедно. Понякога изглеждаше така, сякаш тя не е живяла на Хълма и той не я е познавал. Почти. Защото Дионисий Ралев запази оная тумбеста златна монета, която Юлика Антова му беше подарила на двадесетия рожден ден.

А тревогите на самата Юлика за кино „Астра“ бяха преждевременни. Още две-три години, преименуван в „Звезда“, киносалонът остана да принадлежи на фамилията, докато не беше национализиран с държавен закон, но тоя акт не засегна Юлика, тогава нея вече я нямаше.

Може би година след развода си, по време на ежегодното търговско изложение, тя се запозна с един възхитителен мъж, вярно немлад, ала рицарски щедър и безгранично толерантен, и тоя мъж се оказа търговец от Белгия, и след още пет месеца човекът се ожени за нея и я отведе със себе си. Говореше се, че белгиецът е много богат и изпълнявал всякакви прищевки на Юлика. Дотам — че построил в Брюксел за любимата си жена малък киносалон, точно копие на някогашното кино „Астра“. Ала търговецът не го построил с търговски цели — просто Юлика прожектирала там вълнуващите я любовни филми, за собствено удоволствие, дори безплатно пускала на сеансите млади хора, вострастени в същата област. Имаше слух, впрочем тръгнал от брат й, че тя и лекции четяла в началото на представленията от малка катедра пред екрана, тоест не лекции, а кратки емоционални есета за предстоящите прожекции. И тая педагогическа дейност с младежта й се отразявала добре — Юлика дълго се запазила млада, а и младите хора понаучили доста неща от нея...

Що се отнася до сеньор Фанто Фанучи, до края Юлика се държа благородно с него, но същата есен той изчезна, нарушавайки уговорките с различни продавачи на жребци, фургони и брезенти. Ако някой тутакси го потърсеше, би могъл да го намери тогава, но след години вече беше невъзможно, защото Фанто Фанучи се върна към първоначалното си име, всъщност с юридическа постъпка той не го беше сменял. Службата му го наложи. С качествата си на опитен и препатил майстор Тачо Чешмеджиев оглави нещо като специална комисия, като постоянно действащо жури, което се занимаваше с едрите атракциони из страната. И никой верен приятел не обиди на поста си заслужилият артист Тачо Чешмеджиев. Вкус, инициатива и размах прояви той, както пишеха из вестниците по културата и както много по-рано проницателно го бе оценил Милетко Антов.

На Милетко обаче не му беше весело в началото, макар че той гледаше весело на живота. И не само защото се лиши от ръководството на сестра си — Живка веднага зае нейното място и успешно се справяше. То какво ли имаше и да се ръководи?! Киното, доходното здание и вилата одържавиха изцяло, къщата — отчасти, с препитанието стана трудно, макар че Юлика пращаше пари от Белгия. И пак гимнастиката помогна сериозно. Когато навремето баща му стъкми физкултурния салон, купил беше и малко кантарче, с което

синът му да си следи теглото. Сега Милетко го взе и излезе на улицата да работи. Като инвалид получи държавно разрешение. Той обслужваше гражданите или пред кино „Звезда“, или в градската градина, а дойдеше ли цирк — разбира се, заставаше край него, дори таблица с килограмите на артистите си бе завел и ако някой наддадеше или измършавееше под нормата, Милетко братски го гълчеше. И джобът му не се изпразваше от дребни монети.

Ала и неговата звезда изгря. Тачо Чешмеджиев не беше забравил кавалерската си дума пред своя поклонник и когато укрепна в длъжността си, лично го намери. Милетко плака, прегръща го и пак плака, а Тачо предложи фантастичен контракт. Сетил се беше той за оная феерия на тема „Селска сватба“, която Милетко бе разиграл навремето, и тъй като в момента се търсеше изкуство национално по форма, Тачо Чешмеджиев реши феерията да се постави в един голям бар, току-що построен на пустинния доскоро морски бряг. А имаше ли в случая по-добър драматург и режисьор от Милетко? Нямаше.

Той се развихри с щедро предоставените му ресурси и спектакълът стана действително фееричен — пустинният бряг процъфтя, барът се прочу до края на Европа, на тълпи, на тълпи напирара и чужденци, и местни жители да видят легендарната „Селска сватба“ на Милетко Антоу. Освен приличния хонорар, той си получаваше редовно процента от входните постъпления — според договора и авторското си право. Наистина Милетко не сгреша, когато каза на сестра си, че да помогнеш на Фанто в онова критично време, значи чисто злато да заровиш в земята! Сетне, разбира се, разни епигони развлякоха Милетковата постановка из барове и механи, някъде тя издребня, опощля другаде, но традицията, общо взето, бе добра и силна, а ценителите помнеха кой стои при изворите на тая традиция. И кой от нас всъщност не е виждал поне отломка от националната феерия и не се е захласвал в ръкопляскане?...

Много или малко, всеки получаваше онова, което диреше, макар всекиму да се струваше, че съдбата не е докрай справедлива към него. Но кой не жадува по-голяма свобода, за да става по-верен роб на своите изкушения? И всеки според страстите си местеше границите между фарса и трагедията в тая история, смесваше ги, както впрочем постъпваме и ние в своя живот.

1988 г.

БЕЛЕЖКИ

С малки съкращения „Любов в ада“ се печата най-напред в сп. „Пламяк“, бр. 4–5, 1989. Кратък откъс под заглавие „Румба с Дженифер“ е публикуван и във в. „АБВ“, бр. 17, 25.IV.1989. В същата 1989 г. романът излиза като самостоятелна книга в издателство „Български писател“. През 1994 г. „Любов в ада“ претърпява второ издание (издателство „Христо Ботев“) с няколко незначителни съкращения.

В бележките „Хора и книги“ авторът отбелязва: „Кратката любовна линия за Дионисий и Юлика, както си я представях, се превърна в обемен роман. Обмисленият сюжет за продължението на «Хълмът» напълно отстъпи пред импровизацията. Книгата писах леко и с удоволствие. Мисля, че художествените идеи тук са по-богати, а изразяването им по-тънко, отколкото в «Хълмът». Но съответно — възприемането на романа изисква по-обемна чувствителност и подготвеност. Освен видимите на повърхността събития, има множество скрити игри, които допускат разгадаване и тълкуване. Антиномиите тяло–дух, плътско–духовно, дуализмът на човешкото съществуване, мислене, преживявания, специално българската дуалистична настройка и др.под. са прекарани през много равнища — от фарсовото до трагичното.

В «Пламяк» ръкописа движеше Николай Стоянов без проблеми. В издателството завеждащият отдел проза Димитър Начев хареса романа, само заглавието му се виждаше малко скандално. Да съм помислил. Така си остана обаче. На улицата ме срещна директорът Симеон Султанов с приятна новина. Книгата получила заявки за голям тираж, около 50 хиляди.

Наистина първото издание на «Любов в ада» излезе в тираж 47 хиляди в края на юли. Бяхме с Ива във Варна и някой ми каза, че видял романа в книжарниците. Отидох, купих няколко екземпляра, които веднага раздадох. Когато се върнах в София, излезе, че книгата се е изчерпила за десетина дни. Едва успях, с помощта на Любен

Бумбалов, да получи петдесетина бройки от Плевенската база на «Книгоразпространение»...

През 1994 г. Иван Гранитски, като директор на издателство «Христо Ботев», преиздаде романа. Във всеобщия хаос на човешките отношения, сред повсеместното озлобление и цинизъм, там, където си очаквал толерантност и другарство — не ги намиращ, но се случва и обратното. Съкратих тук-там някои подробности от историята на цирковото изкуство, с които Милетко подплатява мечтанията си за бъдещия цирк на Фанто Фанучи.“

Сред настъпващото мъртвило, обхванало литературния живот и особено критиката през следващото десетилетие, за „Любов в ада“ се появяват десетина кратки рецензии. Отново, както при излизането на „Хълмът“, въвеждащите думи в една част от тях засягат темата „критика като романист“. В рецензията си „Вторият роман на критика“ (в. „АБВ“, бр. 6, 6.II.1990) Светлозар Игов пише: „Според едно разпространено мнение критиците са неуспели творци. Димитър Кирков двойно опроверга това предубеждение. И защото тръгна от критиката към художествената проза. И защото като критик още с дебюта си успя да се утвърди като зрял анализатор и проникателен интерпретатор. С това начало си бе осигурил път в критиката. Но той предпочете риска на творчеството. И още първият му роман — «Хълмът» — го нареди сред най-интересните съвременни романисти. При това редом с една завидна пластичност на изображението Кирков прояви и една рядка — не само в контекста на литературата — философско-историческа зрелост на мисълта. Защото първият му роман не бе само едно художествено възстановяване на българското историческо минало, съсредоточено около символичния образ на Хълма, емблема на родния му град, но и един опит за философия на българската и балканската история, където след Андрич, Казандзакис и Емилиян Станев не е лесно да се дели мегдан.“

Върху „факта, че изявени критици напускат фронта на критиката и се захващат сами да създават художествени форми“, разсъждава Алберт Бенбасат в рецензията си „Драмата на мелодрамата“ (в. „Еврейски вести“, бр. 22, 27.XI. 1989.; сп. „Пламяк“, бр. 5, 1990), като сочи примери и аргументи от историята на българската литература и от световната практика. Подобно е въведението и на Николай Аретов в

„Анатомията на една необичайна любов“ (в. „Литературен фронт“, бр. 43, 26.X.1989).

Въпросът за съчетаването на критическо и белетристично творчество е поставян и при появата на следващи произведения на писателя като „Тайните на автомобилното гробище“, „Спирки из рая“, „Балкански грешник“. Той е бил отправян и пряко към Димитър Кирков. В интервюто „Пловдив — литературният и реалният“ (в. „Литературен глас“, Пловдив, бр. 79, 26.VII. 1987) по повод романа „Хълмът“ Бистра Сакъова пита: „... Известно е, че вие сте автор на литературнокритическите книги «Позиции и творчество» и «Анализи», на множество статии из областта на литературната теория, история и критика. Означава ли това, че оценъчно-критичният и аналитико-теоретичният интерес към литературата при вас предхожда художествено-белетристичната нагласа към интерпретацията на света? Как примирявате разсъдъчната дистанцираност на критика със съпричастната емоционалност на писателя, логически убедителния критически език с експресивно-пластичното ви слово в романа? Или това е просто изява на едно двустранно светоусещане и себеизразяване? В този смисъл как протича при вас творческият процес?“

„Хронологически погледнато — казва Димитър Кирков, — заниманията ми с критика действително предхождат написването на романа. В нашата литературна традиция това е необичайно явление, предизвика множество удивления и въпроси, подобни на вашия. Почесто се среща поети и прозаисти да преминат към критиката — в литературната ни история такива автори са създали едни от най-проникновените интерпретации. Струва ми се обаче, че на едните и на другите факти трябва да се гледа по-спокойно. У всеки човек, независимо от външните промени, остава нещо трайно, неизменно и то проличава най-добре в подхода му към различните дейности, които приема да върши. Без да се впускам в теоретизации по въпроса, искам да кажа накратко, че не чувствам в себе си конфликт между критика и прозаика. Ако приемем формулировката, че литературата е човекознание, моите духовни интереси не са се променили. Това засяга отношението ми към съвременния свят, към историята, към литературните ценности, към човешките прояви и към езика също. Що се отнася до конкретния акт на белетристичното писане, разсъдъчно-

дедуктивният момент при мен не стои на първо място. Напротив. Аз не следвах в повествованието си някакъв детайлизиран план въпреки усложнената композиция, предимство имаха импровизацията, играта на въображението и това всъщност бе една от големите сладости при писането на романа.“

На същия въпрос Димитър Кирков се спира обстойно и преди това, в 1983 г., когато проблемът все още не е излязъл наяве във връзка със собствените му литературни интереси. В статията „Страст и просветление“, посветена на повестта на Тончо Жечев „Историята и теориите на един Пигмалион“, авторът пише: „Тончо Жечев е... отхвърлил един разпространен и закостенял у нас възглед, че всеки неуспял поет или белетрист може да се занимава с критика, но за критика пътищата към художественото слово са веднъж завинаги и безнадеждно затворени.

Причините за подобни възгледи не изглеждат особено разнообразни, на повърхността тук веднага се дочуват въпросите: «Ти, критико, който си дамгосвал художника за неговите слабости, който си изисквал и насочвал, ще посмееш ли да стъпиш на чуждата територия, да узнаеш творческите му мъки и да покажеш как се прави изкуство? Ще имаш ли наглостта да повториш несполуките, които цял живот си сочил с пръст? Ще поемеш ли риска да бъдеш осмян и разобличен там, където си изглеждал неуязвим? И не те ли отделят с непристъпна черта от писателя приетите вече твои отговорности, вътрешната ти обвързаност и лични способности?» Тези въпроси имат основания и отговорът им от страна на критика е свързан с мъчителни самопреценки и немалък творчески кураж. И остротата на въпросите не зависи единствено от неговата индивидуална дарба, макар тя да е определяща, а и от много други фактори като националните културни традиции, литературните нрави, инерцията на мисленето, които съвсем не са насърчителни. Ако критикът влезе като автор в сферата на художествената литература, той винаги носи със себе си предварително бремене, дълг по рождение. Изборът му в случая не е лек, ако не е лекомислен. Очакват го спонтанна скептичност, неизбежно недоверие, един разбираем психологически и морален отпор. Всичко това лесно може да доведе до подценяване или провал, но то влиза и в цената на евентуалната творческа победа, на успеха, постигнат с голямо душевно напрежение.“

Темата „критикът като романист“, засягана многократно във връзка с Димитър Кирков, често пъти изглежда излишно преповтаряне на приети истини. Уговорките, аргументите, обясненията на явлението могат да се сторят обичайна рутина при подхода към неговото творчество. Друго значение отдава обаче на въпроса Тончо Жечев в статията си „Димитър Кирков на 50 години“ (в. „Литературен форум“, бр. 34, 4.-10.X.1995; сп. „Летописи“, бр. 11–12, 1995) „Предразсъдъците и подмолните коварства на нашия литературен живот — вчера, днес и утре — са много повече, отколкото дори предполагаме — започва критикът. — Недай боже например да си започнал като критик и след това да продължиш като прозаик или поет! Освен че критиката, поради самото си естество, те е заплела в сложни отношения с твоите колеги — кого признаваш, кого отричаш, кого си похвалил, кого порицал, — но и до самия край ще те съпровожда мълчаливото и ехидно подозрение, че или избиваш комплекси, или браконьерстваш в чужди и непозволени територии. Малцина ще видят и признаят, че за истински призваните самата критика е вид проза, че художествената проза е естествено и живо продължение на истинската критическа проза.

Димитър Кирков започна отлично с критическа проза. Още книгата му «Анализи» (1981) съдържаше въображаеми диалози, в самия предговор се говореше за «интелектуално приключение», за «авантюра». Всеки непредубеден читател днес ще открие в нея повече художническа природа и нагласа, отколкото разсъдъчно анализаторство, повече въображение и чувствителност, отколкото сухо интелектуално мъдруване. Ще ви дам една безпогрешна мярка за всяка истинска професионална изява — тя винаги надраства собствените си граници, придобива по-общ смисъл и значение. Като родовитото дърво талантът се кърши под тежестта на собствените си плодове.

Скоро след успешните си и квалифицирани изяви в критиката Димитър Кирков стана пленник на художествената проза, изкусен от по-голямата интелектуална авантюра да пресъздава и пресътворява своя свят в онова, на което д-р Кръстев му казваше «друга действителност». И убеден съм, че заслуженото му признание за успехите в тая област закъснява, че съдбата му отрежда някакъв костелив възел, който трябва и ще бъде разсечен след повече от обикновените горчивини само защото започна като критик.“

В кратката, но съдържателна рецензия „Между фарса и трагедията“ (в. „Комсомолска искра“, Пловдив, бр. 38, 18.IX. 1989), пръв отзвук за новия роман на писателя, Антон Баев пише: „Погрешно ще е обаче да определим «Любов в ада» като любовно-битов роман. Проследявайки душевните трусове в «мъчителната любов на Дионисий и Юлика», авторът с вещина извършва свое нравствено-психологическо изследване не толкова на конкретно-историческото общество, колкото на исторически постоянните дълбини на човешката душа, където фарсът и трагедията вървят ръка за ръка. Асоциативното вплитане на тази «камерна» история в историческата съдба на хълма прави подвижна границата между лично и обществено, между личностно и историческо. И както историята моделира човека, така човекът усвоява историята на собствената си душа.“

Като отбелязва, че „Хълмът“ и „Любов в ада“ „постигат относителна самостоятелност на базата на използваната пространствено-асоциативна, а не сюжетно-временна обвързаност“, авторът заключава: „С богатата си ерудиция и склонност към философски обобщения авторът е до известна степен встрани от коловоза на националната ни белетристична традиция, чийто преден ешелон съставят «природните» таланти... Да минеш с перото си по заледената пъртина между фарса и трагедията, без да пропаднеш в пропастта, е белег не само на ерудиция, ум и зрялост, но и на талант, чиито корени черпят сокове както от живота, така и от дузина национални литератури.“

Алберт Бенбасат смята, че: „Авторът е избрал «ретро»-поетиката, която се оказва особено гостоприемна, що се отнася до поемането и осигуряването на свободно съжителство на сериозния и лековатия жанр, на разнородни смислови нюанси и стилови подходи... И тъй като идеите са вечни, а методите решително еволюират, нека не изолираме романтично-сентименталните мотиви от функциите им в художественото цяло. Тогава ще открием тънко прокараната пародийна нишка, разделяща лековатата, развлекателна външност от изключително сериозните задачи на повествователя... «Любов в ада»... тръгва от мелодрамата, подчертано се ползва от нея, за да я разруши и отрече със собствените ѝ средства.“

След като очертава похватите на пародийност, Алберт Бенбасат намира и трети пласт на изображението: „Само че Д. Кирков се отказва както от мелодрамата, така и от пародията ѝ. Четейки книгата, ние

постепенно разбираме, че писателят е взел съвсем на сериозно съдбите на героите си. Той иска да проникне до дъното на феномена любовно чувство, изследвайки го не обобщено, не «въобще», а в строго определена частност.“

В рецензията си „Трагичният атракцион на живота“ (в. „Пулс“, бр. 8, 20.II.1990) Катя Кузмова отбелязва, че самото заглавие „настройва съзнанието на вълната на литературнореминисцентните «сигнали» от класиката: «Пир во время чумы» (от «Декамерон» и «Кентърбърийски разкази», та до «Любов по време на холера» от Маркес). В разгърнатата метафора на българската «любов в ада» (драматичният период около Втората световна война, бомбардировките, разрухата, социалните трусове) — продължава тя — всъщност адът се оказва в самата любов... Под привидно гладката повърхност на щастието се стаява напрежението на несъвместимостите, осмислени повече като изначални във философския поглед на белетриста, отколкото като злободневно социални. Неслучайно в културния «хоризонт» на текста се вплита и разказът за манихейската ерес, проповядваща прорицанието си, че светът е смесица от светлина и мрак, на демонско и божествено и надмогването на примесите в името на чистата божествена белота е вечният копнеж на черно-белите люде.“

Критичката акцентира вниманието към ония моменти, които изразяват според нея възлови страни от съдържанието на романа и обобщава: „Всичко това е разказано със завидна белетристична пластичност, с усет за хармонията между епизод и повествователно цяло. Само понякога «частите» се разрастват, без да имат особена художествена самоценност, сякаш авторът се любува ту на ерудитските си проникновения, ту на разказваческите си умения.“

В рубриката „Какво избра, читателю?“ (в. „Поглед“, бр. 34, 21.VIII.1989), отбелязваща най-продаваните книги през изминалия месец, Константин Еленков твърди: „... Патосът на романа му е епичен по своята същност, убедителен в своята правдивост, в голямата истина за живота.“

„Любовта в ада е такава заради ада на бомбардировките и евакуациите през войната, заради ада на мизерно-бруталния български бит и битие, заради ада на заложените конфликти в самата нея — пише Йордан Каменов в рецензията «И романът оживява» (в. «Български

писател», бр. 16, 17.-24.IV.1995), появила се по повод второто издание на романа. — Тъй или иначе социално-историческите контури на този ад са позната тема, докато вечната борба между женското и мъжкото начало в любовта са интересно интерпретирани от Д. Кирков.“

Свое по-конкретно тълкуване на проблема „любов — ад“ и висока оценка на книгата дава Светлозар Игов: „Този роман за втори път ме удиви от способността на автора да се разгръща в логиката на увлеклия го епически материал. Защото с една уравновесена повествователна мяра Кирков е съумял да вгради мозайката от битови и психологически детайли на една любов в панорамата на определено историческо време. «Големият свят» на историческия живот — и то в най-напрегнато време на нашия век, около Втората световна война — остава някак встрани от «малкия свят» на една човешка любов, но именно това дистанцирано виждане придава уникално взаимоотношение на «екзистенциалното» и «историческото» време, на «интимното» и «социалното» пространство. Кирков е ситуирал чувствата на своите герои не само в «ада» на едно историческо време, но и в «ада» на едно балканско битие. Но той е постигнал и по-дълбоко екзистенциално прозрение. Защото любовта е разрушима не само в ада на «другите», на времето, на обстоятелствата. Любовта е разрушима сама в себе си, тя самата си е собственият ад. И колкото по-интензивен е нейният пламък — толкова повече пепел оставя...“

Макар да представя едно ново концептуално и философско-историческо равнище на българската — с не чак толкова богати традиции — урбанистична проза, новият роман на Кирков ни дава и някои забележителни природно-пластични зарисовки. Именно тук е и едно от най-високите художествени постижения на автора, и една от най-потресаващите страници на българската проза — картината на «селската» сватба на двамата главни герои и последвалата я нощ. Тук познатата от класическата българска проза селска «идилия» е видяна в една «обърната» — не само оптична, но и концептуална — перспектива с впечатляващо, дори шокиращо художествено въздействие.“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.